

ARC ÉS ÁLARC

A HAMVAS INTÉZET NEGYEDÉVES FOLYÓIRATA // II. ÉVFOLYAM 3-4. SZÁM

2018. ŐSZ-TÉL

KOMMUNISTA ÁLLAMBIZTONSÁG

BIZTONSÁGKUTATÁS ■ SZELLEMTÖRTÉNET

ARC ÉS ÁLARC

A HAMVAS INTÉZET
NEGYEDÉVES FOLYÓIRATA

2018
II. ÉVFOLYAM 3-4. SZÁM

ISSN 1587-7949

IMPRESSZUM

KIADÓ HAMVAS BÉLA KULTÚRAKUTATÓ INTÉZET // **FELELŐS KIADÓ** DR. HANKISS ÁGNES
FELELŐS SZERKESZTŐ MOLNÁR MÁRTON, TALLER JÁNOS // **ISSN 1587-7949** // **A KIADÓ**
ELÉRHETŐSÉGE 1016 BUDAPEST, PIROSKA UTCA 11. **TEL.:** 488 0275 // **TITKARSAG@**
HAMVASINTEZET.HU // **HAMVASINTEZET.HU**

KIADVÁNYGONDOZÁS BENEDICT & HELFER KFT. // **MUNKATÁRSAK** BELECZ ATTILA,
MOLNÁR LÁSZLÓ, SZALÁNCZY TÜNDE // **BORÍTÓ ÉS LAPTERV** GYIMESI JUDIT // **KORREK-**
TÚRA SPIRK ILDIKÓ, DUDÁS MÁRTA // **NYOMDAI ELŐÁLLÍTÁS** B32 NYOMDA KFT. // **FELELŐS**
VEZETŐ DEÁK KINGA

A folyóirat megjelenését
a Nemzeti Kulturális Alap támogatta.

Nemzeti Kulturális Alap

5 **KOMMUNISTA ÁLLAMBIZTONSÁG**

- 7 Cserényi-Zsitnyányi Ildikó
**Rákosi döntött: legyen
15-15 év büntetés
- Sújtólégrobbanás
Tatabányán**
- 27 Taller János
**Az utca másik oldalán -
Interjú Vágvölgyi Évával**
- 63 Pál István
**A legértékesebb forrás?
- Egy izraeli pártpolitikus
vitái a tel-avivi
rezidentúra tisztjeivel**
- 103 Orbán-Schwarzkopf
Balázs
**Illegális állami
drogkereskedelem**

127 **BIZTONSÁG- KUTATÁS**

- 131 **A HIDZSRA folytatódik
Üzbég visszaemlékezések**
- 177 Wagner Péter
A közép-ázsiai iszlamisták születése
- 197 Goktug Sommez
**Erőszakos szélsőségesség
a közép-ázsiaiak között**
- 213 Hankiss Ágnes
**A színpalak mögött
- Az al-Kaida médiastratégiája**
- 237 Németh Márton - Takács Gergely
**Az emberi tényező, mint
a leggyengébb biztonsági láncszem**
- 267 Bognár Gergely
**Az Európai Unió és Oroszország
gazdasági kapcsolatai különös
tekintettel a szankciópolitikára**
- 285 Csáki Réka
**A Szciantológia nemzetbiztonsági
vetületei**
- 315 Henger Norbert
**Az építészet és urbanisztika
nemzetbiztonsági kérdései
- Építészet, urbanisztika, biztonság**

341 **SZELLEM- TÖRTÉNET**

- 343 **Egy európai magyar jezsuita emlékei**
- Beszélgetés Dr. Szabó Ferenc atyával

„Tegyük világossá a hálózati kontingens számára, hogyha valaha, akkor most teljes érdekezésség fűz össze bennünket. Most tehetjük a legtöbbet, hogy a demokratikus átmenet békés körülmények között, az MSZMP vezetésével valósuljon meg. Ha nem így lesz, akkor kell félni attól, hogy a titkok kikerülnek. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy »egy csónakban evezünk«.”

A III/III. Csoportfőnökség, 1989. június

01

KOMMUNISTA
ÁLLAMBIZTONSÁG

CSERÉNYI-ZSITNYÁNYI ILDIKÓ

Rákosi döntött: legyen 15-15 év büntetés

Sújtólégrobbanás Tatabányán

Magyarországon a második világháború lezárását követően meginduló ipari jellegű újjáépítés a hazai gazdaság egyik legfontosabb energiahordozó-forrásává tette a szénbányászatot, amely így a fokozatosan kiépülő kommunista diktatúra kiemelten fontos iparága, a korszak fontosabb beruházásainak egyik kedvezményezettje lett. Ezzel együtt a bányászat elszenvedője, áldozata is volt a folyamatosan szélesedő hatalmi gyanakvásnak, az ország természeti adottságait figyelmen kívül hagyó gazdaságpolitikának, a szakszerűtlen, rövid távra tervezett döntéseknek.

Az 1946-ban meginduló államosítás, majd a szovjet mintájú tervgazdálkodás bevezetése egyre nagyobb követelményeket állított a szénbányászatban dolgozók elé. 1949-től, az újabb világháború rémét vizionáló propaganda közepette a hadiipari kiadások szabták meg az ország gazdaságpolitikáját, az iparfejlesztés irányát. Az ezt megteremteni hivatott ötéves terv, jócskán túllépve az ország teherbíró képességét, Sztálin hidegháborús fegyverkezési doktrínájának kívánt megfelelni: „a beruházásokat mindenkor a politikai szempontok szabják meg, és a gazdasági mutatók csak másodlagos szerepet tölthetnek be”.¹

A kommunista párt már a kezdetektől biztos bázisként tekintett a bányászokra, a „rég” szakemberek, főtisztviselők azonban korántsem élvezték a politikai vezetés bizalmát. A bányászati vezetők elleni támadás már közvetlenül a háború utáni igazoló eljárásokkal megkezdődött, de ekkor égető szükség volt régi szakemberekre. A régi és új munkások között egyre nőtt az ellentét,² a világháború előtti egységes, hierarchizált bányászság felhígult, a feszültség állandósult egy olyan munkahelyen, ahol mindennapos volt az életveszély, ahol fontos volt a tapasztalat és a bizalmon alapuló közös munkavégzés.³ Az egyre növekvő terhek és követelmények mellett a politikai demagógiában felértékelte a végletekig kihasználta és semmibe vett bányászokat.

Az 1950. november 26-án, Tatabányán megrendezett országos bányász-értekezleten az iparági és szakszervezeti vezetők mellett Rákosi Mátyás is beszédet mondott, teljesen figyelmen kívül hagyva a gondokat, a bányászok már amúgy is emberfeletti erőfeszítéseit: „...nem elég nekünk a bányász, nekünk szocialista bányász kell. És én most továbbmegyek. Azt mondom: nem elég a bányászatot emelni, nekünk szocialista bányászatot kell létrehozunk. És meg kell értenie mindenkinek, hogy a szocialista bányász az már egész más, mint a régi vágású bányász. [...] Legyenek tudatában annak, hogy mögöttünk áll a mi hatalmas harcedzett pártunk, és legyenek tudatában annak is, hogy minden csákányütéssel, minden csille szénnel segítik fölépíteni nemcsak a magyar népi demokráciát, a magyar szocialista államot, de segítenek megvédeni békénket, segítenek győzelemre vinni azt a nagy ügyet, amelyet immár nyolcszázmillió béketábor képvisel, amelynek élén ott áll fölszabadítónk, a nagy Szovjetunió és mindannyiunk szeretett, bölcs vezére, a mi Sztálin elvtársunk.”⁴

Majd 1950-től megszaporoztak a hatalom támadásai a szakemberekkel szemben, amely a politikai vezetés és az Államvédelmi Hatóság (ÁVH) által kreált szabotázspereket hívott életre. Kiszámíthatatlan rapszodikusággal tartóztattak le és állítottak bíróság elé bányamérnököket, műszaki vezetőket, geológusokat. A hatósági eljárások alapjául szolgáló vádak elsősorban a tervleamaradás, a termelés huzamosabb ideig tartó stagnálására, illetve visszaesésére vezethetőek vissza. Voltak természetesen olyan eljárások,

amelyek a halálos áldozatokat is követelő bányaszerencsétlenségek kivizsgálására indultak meg, azonban az államvédelmi szervek „ébersége” még ezek mögött is politikai indíttatást, szabotázszt vélt felfedezni. Márpedig az olyan megoldatlan problémák, mint a beruházások hektikus volta, korszerűsítés mellőzésével túlerőltetett termelés, a szakképzetlenség és gyakorlatlanság miatt már 1945 után egyre nőtt a súlyos, több halálos áldozatot követelő bányaszerencsétlenségek száma. 1945. szeptember 13-án, Brennerbányán 16, a következő év január 23-án hat bányász halt meg szénporrobbanás következtében. Az egykori beszámolók szerint a hiányos műszaki felszerelés és a munkavédelmi berendezések elégtelensége is közrejátszott a szerencsétlenségek bekövetkeztében. 1947. január 20-án, Dorogon, a X. aknai bányaüzem területén a szén öngyulladásától bányatűz keletkezett, majd az annavölgyi Zsigmondy-bányamezőben egy azt követő robbanás során felszabadult szén-monoxid 31 bányász életét oltotta ki, 26 személy pedig súlyosan megsebesült. 1947. május 2-án, a Miskolc melletti Perecesi bányatelepen az egyes aknákat összekötő vasútvonal egyik alagútjában omlás történt, s az így betört homok 9 ember életét oltotta ki.⁵ 1947. október 11-én este a MESZHART⁶ pécsbányái András-aknájában tűz ütött ki, ahol az oltási és mentési munkálatok alatt öten meghaltak⁷, majd 1948. április 7-én ugyanitt sújtólégrobbanás történt, melynek következtében öt személy vesztette életét, három pedig súlyosan megsebesült. A szerencsétlenség később, 1950-ben politikai színezetet kapva került elő ismét az ún. 1950-es pécsi MESZHART-ügyben.⁸ A balesetek száma a statisztikai adatok szerint elsősorban 1948-ban, illetve azt követően emelkedett meg – a hároméves tervvel meghirdetett túlerőltetett termelés következtében –, főként a hozzá nem értés, a megfelelő gépek, biztonsági berendezések, valamint a túlterheltségből adódó állandó szakmai felügyelet hiánya miatt.

A bányászatban előforduló balesetek, a kívülállók és hozzá nem értők számára érthetetlen, rendkívül összetett működési törvények miatt a hatalmi gyanakvás a bányászat vezetői, meghatározó szakemberei ellen fordult. Az így lefolytatott perek egytől egyig koncepciósak voltak: valós tényekből (szerencsétlenség, tervelmaradás) levont hamis következtetések önkényes logikával összefűzve, majd úgy beállítva az elhibázott gazdaságpolitika okozta nehézségeket, hogy az büntethető legyen.

Az így megírt vádak a vizsgálat során felmerült szakmai megállapításokat is figyelmen kívül hagyva születtek meg, a szabotázs tényét már a kezdetektől fogva bizonyítottanak tekintették, behatóan vizsgálták a vádlottak osztályhelyzetét, valamint életrajzát, és ezek az ítélet során – az esetek túlnyomó többségében – súlyosbító körülményként szerepeltek.

SÚJTÓLÉGROBBANÁS A TATABÁNYAI XII-ES AKNÁBAN

1950 végén következett be a magyar szénbányászat egyik legsúlyosabb szerencsétlensége. A Tatabányai Szénbányák XII-es aknájában 1950. december 30-án 23 óra 20 perckor bekövetkezett robbanás 81 halálos és 15 sebesült áldozatot követelt. A sújtólég- és az azt követő sorozatos szénporrobbanás – mint az egyik vizsgálati jelentés megállapította – olyan erejű volt, hogy az ácsolatot az érintett munkaterületről teljes egészében kisodorta, a robbanási hullám felszakította és megsemmisítette a légjáratok zsilipajtóit, és az 550 m hosszú lejtakna bejáratánál is érzékelhető volt.⁹ A mentőcsapatoknak először csak 75 áldozat holttestét sikerült megtalálniuk, ebből 10 holttest annyira összeégett, hogy azonosíthatatlanná vált, 6 főt pedig csak később sikerült a felszínre hozni.¹⁰ A mentési munkálatok megkezdésével szinte egy időben, már másnap reggel kivonult a helyi ÁVH is, és azonnal megindították a vizsgálatot.

De próbáljuk meg feltárni a szerencsétlenség körülményeit. 1950. december 29-én a XII. aknában dolgozó 928-as fejtés munkásai (összesen 113 fő) előrehaladás közben nekiütköztek egy 1947-es omlás beiszapolt tömedékének, amely így megbolygatva, az egyes részekben addig megült és elzárt gázokat szabadított fel. Az így kiszivárgó metánt a biztonsági benzinlámpa észlelte¹¹, amelyet ekkor – a szellőzőberendezés korszerűtlensége miatt – sűrített levegő befúvatásával felhígítottak ugyan, de az üregekben meggyűlt metán további kiáramlása nem szűnt meg. Ezt a helyzetet súlyosbította, hogy december 30-án a robbantás előkészítését végző délelőtti harmad a beiszapolt tömegre merőlegesen fúrt lyukat, amit azonban betemetetlenül hagytak. Az éjjeli, szerencsétlenül járt harmadik műszak fentről erre fúrta ki a robbanóanyag elhe-

lyezésére szánt lyukakat, amely így keresztelte a töltetlen, időközben metánnal telített fúrólukát. A sújtólégrobbanás tényleges kiváltó oka máig nem egyértelmű, sőt visszaemlékezők szerint maga a robbantás ténye is megkérdőjelezhető. Engedélyt a robbantásra senki sem adott, erre konkrétan sem a vizsgálat, sem a vádirat, sem pedig az ítélet nem tér ki. A megbízhatónak tartott, ám a robbanás során meghalt Toldi Lajos lőmester körül talált nyomok mégis repesztésre utaltak. Annyit bizonyosan megállapítottak az egyes szakértői jelentések, hogy a metán berobbanását kifúvó lövés okozta.

A berobbant metángáz begyújtotta a fejtési üregben felkavart szénport is, amely folyamatosan terjedt tovább azokban a vágatokban és bányatérsekben is, ahol további, felrobbanni vagy leégni képes szénpor-mennyiség volt. A nyugati bányamezőben tartózkodó 81 dolgozó vagy a robbanás közvetlen láng- és erőhatása miatt, vagy a robbanás következtében visszamaradt szén-monoxid-mérgezés folytán veszítette életét,¹² a déli és az északi bányamezőbe telepítettek kisebb-nagyobb sérüléseket szenvedtek. A robbanás olyan erejű volt, hogy tönkretette a bányamező légajtóit – a főkihúzó függőleges akna és a főbehúzó lejtősakna közti hármas légajtókat is –, így a nyugati bányamező szellőztetése teljesen megszűnt.¹³ Meg kellett várni, míg a füst eloszlik, ezért a mentési munkálatok csak egy órával a robbanás után kezdődhettek meg.

A Tatai-medence eocénkori, jó minőségű, magas kalóriatartalmú szénvagyonának kibányászása már a XIX. században megkezdődött, és tette az évek folyamán a vidéket a térség bányászati központjává. A második világháborút követően meginduló erőltetett iparosítás, a szovjet típusú tervgazdálkodás bevezetése különös hangsúlyt kívánt fektetni az eocén-oligocén szenek kitermelésére, azonban erre csak öt-tíz évvel később, legalább három-négyszeres beruházással, valamint a karsztvízveszély megoldása, a szénpor- és sújtólégrobbanás elhárításával lehetett volna megvalósítani. Erre az ötvenes évek elején sem idő, sem elegendő pénz nem volt, de hiányoztak az alapvető szakmai és technikai feltételek is.¹⁴

A magyar mélyműveléses kőszénbányászat közel 200 éves története során gyakran került szembe a bányatérsekbe beáramló metánnal, mely a levegővel keveredve 5-15%-os koncentráció esetén robbanóképes elegyet, sújtóléget alkot. A metán – más néven mocsárgáz – a szén keletkezésekor képződik, színtelen, szagtalan, íztelen, éghető gáz. Amikor a kitermeléskor a bányászok megbontják a szénfalakat, az abban lévő gáz egyenletesen felszabadul, és kritikus mennyiségűre dúsulhat. A sújtólégveszély kisebb-nagyobb mélységben (a pannóniai korú lignittelepek kivételével) szinte valamennyi kőszénmedencében fennállt.¹⁵ A sújtólégrobbanás lehetőségének szempontjából legveszélyesebbnek tartott mecseki bányák mellett, a hazai szénbányászatban a legtöbb tragédia Tatabányán, Dorogon és Oroszlányban, illetve egykori mélyművelésű aknában történt. A sújtólégveszély elhárításának alapvető módszere a bányák jó szellőztetése, ezzel a metán feldúsulásának és a sújtólég képződésének megakadályozása volt, amelynek műszaki feltételeit az erőltetett iparosítás következtében sok helyen nem tudták maradéktalanul biztosítani. A robbantási munkákat is korlátozni kellett, bizonyos esetekben is csak ún. „sújtólégbiztos” robbantóanyag volt használható.

A szerencsétlenség kivizsgálására, a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium (BEM) által kijelölt különbizottság már január 2-án – kissé elhamarkodottan – ténymegállapítási jegyzőkönyvet vett fel, amelyben az első helyszíni szemlék alapján próbálták rekonstruálni az eseményeket. A bányában meglévő hiányosságok (szellőztetés, a szénpor berobbanását megakadályozó ún. kőporövek hiánya) mellett nem tudni miért, de olyan hibás megállapítást tett, amely – annak ellenére, hogy a későbbiekben több jelentés is megcáfolta – meghatározta a vád egyik alapját.¹⁶

A BEM által kiküldött bizottság első vizsgálata többek között tévesen állapította meg, hogy a sújtólégrobbanás azért következett be, mert a repesztés paxittal történt. Ezt vette át az akkor Vajda Tibor államvédelmi őrnagy vezette ÁVH Vizsgálati Osztály is, amely már az elején tényként kezelte a nem sújtólégbiztos robbanóanyag, a paxit használatát, valamint azt, hogy nem szellőztettek megfelelően, és a szénport nem kötötték meg. Később ezekre alapult a vád, és az ítéleteket is ennek megfe-

lelően hozták meg. Ráadásul, a nyomozás során az ÁVH szakértőjeként foglalkoztatott dr. Ajtay Zoltán bányamérnök¹⁷ még 1951. január 22-én készített első nyilatkozatában is a paxit használatát állapította meg, „véleménye” csak később, a nyilvános tárgyalás során változott meg.¹⁸

Mivel a detonációt elindító Toldi Lajos robbantómester maga is meghalt, a minisztérium által felállított bizottság január 3-i összegző jelentése kihangsúlyozta azoknak a vezetőknek a felelősségét, akiknek feladata lett volna a különböző biztonsági intézkedések és rendszabályok bevezetése.¹⁹ Így Tettamanti Tibor körzetfőnök, a Tatabányai Szénbányák Üzemgazdasági Főosztályának vezetője, Schnetzer Tamás műszaki osztályvezető bányamérnök, valamint Nagy Lajos, a Tatabányai Szénbányák Nemzeti Vállalat igazgatójának neve is felmerült. A jelentés utalt továbbá a Bányarendészeti Felügyelőség felelősségére is abban, hogy nem fordítottak kellő figyelmet a rendszabályok betartására, valamint a szelöltetés hatékony és korszerű megoldására.

Az ÁVH azonban más bűnbakokat akart kiemelni.

BŰNBAKOK

A sebtében megrendelt és összeállított környezettanulmányok alapján az ÁVH (valószínűleg ipari elhárítási) nyomozója Bende József üzemvezető főmérnök, Becsák József főbányamester és Kornély József bányakörlet-vezető őrizetbe vételére tett javaslatot,²⁰ elhallgatva a bánya vezetőségének tényleges felelősségét.

Bende József 1931-ben szerzett bányamérnöki oklevelét a soproni M. Kir. Bányamérnöki és Erdőmérnöki Főiskola bányamérnöki szakosztályán. 1942-ben lépett az Alumíniumérc Bánya és Ipar Rt. szolgálatába, ahol a kincsesbányai mélyművelésű üzem üzemvezető főmérnöke volt. 1945. februárban a nyilasok gépek és menekültek elrejtése miatt elhurcolták és Németországba deportálták. 1945 őszén a németországi Bernauból szökve érkezett haza, és folytatta korábbi munkáját. 1948-ban fegyelmi

úton elbocsátották, mivel a jótételi szállítások keretében a Szovjetunióba „exportált” bauxit – tőle függetlenül – nem volt megfelelő minőségű. 1948 és 1950 között a Tatabányai Szénbányák XII. akna üzemvezető mérnöke volt, ahol 1951. január 3-án tartóztatta le az ÁVH.

Kornély József aknász 1937-ben került a Tatabányai Szénbányákhoz, 1938-tól dolgozott a XII. aknában, ahol 1948-tól látott el körzetvezetői teendőket. 1951. január 6-án tartóztatta le az ÁVH.

Becsák József bányamester 1904-ben kezdett dolgozni Tatabányán, először csillésként, majd 1912-től vājárként. 1923-ban hároméves bányászszakiskola elvégzését követően került a XII. aknára mint aknász, 1943-ban kinevezték bányamesternek, majd főbányamesternek. 1951. január 6-án vette őrizetbe az ÁVH.

A minisztériumi különbizottság részéről felelősnek nevezett Bányarendészeti Felügyelőség is foglalkozott a bányaszerencsétlenséggel, és többszöri helyszíni szemle, valamint a tanúvallomások alapján hozta meg 1951. január 20-án kelt határozatát. Ebben a szerencsétlenség részletes leírása mellett (végre) egyértelműen megállapította, hogy semmi esetre sem használtak paxitot a repesztés során, hanem sújtólégbiztos nitrocertusitot, mert – a minisztériumi jelentéssel ellentétben, amely szerint 5 kg paxitot és 5 kg nitrocertusitot vételeztek a raktárból – mind a robbantószerraktárban vezetett könyvben, mind pedig a lövőmester feljegyzésében az szerepel, hogy aznap öt kilogramm nitrocertusitot vittek ki. Ráadásul a kimutatások szerint a vételezés időpontjában más robbanóanyag nem is volt a raktárban. A Bányarendészeti Felügyelőség megállapítása ellenére később a bíróság azt is figyelmen kívül hagyta, hogy mivel korábban Tatabányán szénporrobbanás nem volt, így ez ellen korábban nem történt védelmi intézkedés, nem volt hatósági előírás, ezért bányarendészeti szempontból a letartóztatottakat semmiképp nem terheli mulasztás.²¹ A felügyelőség – elhárítva magáról is a felelősséget – elsősorban a robbanás során meghalt Toldi Lajos lövőmester felelősségét állapította meg, valamint Bende Józsefét annyiban, hogy nem hívta fel a figyelmet az 1947. évi omlás során rosszul beiszapolt üregre, amelyben összegyűlt a metángáz. A jelentés szerint mulasztás ter-

helte Becsák Józsefet, aki nem győződött meg személyesen a metán jelenlétéről, amelyet a korábbi műszak jelentett, hanem ezt a feladatot egy vágjárra, Jávor Andrásra bízta. Erről azonban hivatalos bejegyzés nem történt, arra vonatkozóan nincs adat, hogy akár a körzetvezetővel vagy a szerencsétlenül járt harmadik műszak bármely tagjával, akár a lövőmesterrel vagy valamelyik vágjarral közölték volna.²² A határozatot és az összes vizsgálati iratot a Bányarendészeti Felügyelőség megküldte a Győri Államügyészségnek, azonban a döntés nem az ő kezükben volt.

Összegezve elmondhatjuk, hogy vizsgálódott a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium, a Bányarendészeti Felügyelőség, valamint az ÁVH, azonban a bányákban előforduló belestek, szerencsétlenségek tényleges kivizsgálásában illetékes Bányahatóság jelentését – az eddigi kutatások alapján – nem találjuk az iratok között.

Az ÁVH lényegében teljesen figyelmen kívül hagyta a felügyelőség szakvéleményét is, az 1951. január közepén elkészült összegző nyomozati jelentésében már a lehetséges politikai mozgatórugókat emelte ki. Bende József cisztercita gimnáziumba járt, és „klerikális beállítottságú”, 1948-ban kártevés gyanújával bocsátották el az Alumíniumérc Bánya és Ipari Rt.-től – állítólag a Szovjetunióba jóvátételként „fizetett” nyersanyagot „a megrendeltnél rosszabb minőségben szállította” –, vagy hogy „demokráciaellenes beállítottságának megfelelően tartózkodott minden politikai megnyilvánulástól”. Becsák József főbányamester a jelentés szerint, „mint a Horthy-rendszer híve mindent elkövetett, hogy a háború érdekében az üzem minél többet termeljen, ezért 1944-ben Horthytól katonai bronzkereszt kitüntetést kapott”, továbbá „a háborús években az üzemvezetőség megbízásából figyelte a munkásság hangulatát és baloldali személyeket súgott be”, majd 1945 után „múltját eltitkolva befurakodott az MKP-ba”. Kornély József bányakörlet-vezető pedig „vitézi várományos volt”, mert apja állítólag tagja volt a vitézi rendnek, majd 1948-ban belépett az SZDP-be.²³

Bende József üzemvezető főmérnök és két társa ellen lefolytatott állambiztonsági vizsgálat a bányabiztonsági előírások be nem tartása mögött (természetesen) tudatos, a „dolgozó nép munkájának lefékezésére és

bénítására” irányuló törekvést állapított meg, így a vádirat is ennek megfelelően készült el, s mivel mindhárman „elismerték”, hogy megszegtek több bányabiztonsági előírást, minden készen állt ahhoz, hogy „megálljon” a tudatos károkozás vádja.

A vádiratban megfogalmazott „tényállás” gyakorlatilag a korszak bármely politikai célzatú gazdasági perében szerepelhetett: *„Mindhárom vádlott a Horthy-rendszer olyan képviselője, akin a felszabadulás óta eltelt hat esztendő semmit sem változtatott. Nem hatott rájuk a magyar munkásosztály hősiess munkalendülete, változatlanul gyűlölik a munkásosztályt s a munkások életét nem becsülik. Munkájukat mindhárman bűnösen hanyagul és a dolgozó nép országépítő munkája iránti alattomos közömbösséggel folytatják. Kötelességeiket, a szakmai előírásokat a bányászok életének megvédésére még forma szerint sem tartották be. A vádlottak egész magatartását végigkísérő közönyösség a dolgozó bányászok életével szemben, a dolgozó ember életének semmibevevése és bűnös alábecsülése a szabotázsak az a formája, amely óvatosan elkerüli a közvetlen és azonnal, egy pillantással megállapítható rombolás elkövetését, de bűnös mulasztások tömegével olyan helyzetet idéz elő, amelynek következménye a rendkívüli súlyú veszteség, ebben az esetben 81 bányász halála. Mindhárom vádlott ellensége a dolgozó népnek, mindhárman a dolgozó nép munkájának lefékezésére és a bénítására törtek.”²⁴*

A MEGRENDELTE ÍTÉLETEK

Bende József és társai ügyében a vizsgálat menetéről és a büntetésekről nem más döntött, mint Rákosi Mátyás. A már kétszer átfogalmazott vádiratot Molnár Erik akkori igazságügy-miniszter terjesztette fel jóváhagyásra az MDP főtitkárához. Mivel a kikényszerített beismerő vallomások ellenére a letartóztatott bányamérnökök tagadták a szándékosságot, nem tudták alkalmazni a többek között ilyen esetekre is megalkotott 1950. évi 4. sz. törvényerejű rendeletet.²⁵ A tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről szóló rendeletben a korábbiakhoz képest először fogalmazták meg a szándékosságot és a célzatosságot, amely

szabotázsnek minősítette a népgazdasági terv megvalósítását sértő vagy veszélyeztető célzatos vagy gondatlan magatartást, de a törvény a szabotázs esetében a gondatlan megvalósítást is lehetségesnek tette.²⁶ A rendeletet eleve arra alapozták, hogy ha bármilyen fennakadás történik a gazdaságban, szinte automatikusan bizonyítani lehessen, hogy „személyek, szervezett csoportok akadályozzák a célok elérését”. Nyilvánosan fel sem merülhetett, hogy esetleg az előírás teljesíthetetlen, az előírányzott terv nem veszi figyelembe az ország gazdasági adottságait és lehetőségeit, és ezzel a gazdaság válik működésképtelenné.²⁷ A rendelet a kiszabható büntetés tekintetében, a népgazdasági terv megvalósítását veszélyeztető vagy megghiúsító, illetve megghiúsítani törekvő bármely cselekményt halállal büntette, amennyiben az különösen súlyos sérelmet okozott, illetve ha azt ugyanaz a személy többször követte el.²⁸

Molnár feljegyzéséből kiderül, hogy az eredeti szándék a fenti rendeletre alapuló vád bizonyítása volt. A nagy valószínűséggel kényszerítő eszközök hatására tett beismerő vallomásokban azonban mindhárman tagadták a szándékosságot, azt „bizonyítani” nem tudták, és ahogy arról Molnár is írt Rákosinak, „az úgynevezett eshetőleges szándék feltevésével csak erőltetetten pótolható. E mellett ez a rendelet halálbüntetést ír elő, s így életfogytiglani vagy 15 évi börtönt csak enyhítő körülmények megállapítása mellett lehetne kiszabni, viszont enyhítő körülmények megállapítása visszaszól.”²⁹

Molnár ezért javasolta az 1948. évi XLVIII. törvény,³⁰ valamint az 1950. évi 24. törvényerejű rendelet³¹ alkalmazását, amelyekkel össz büntetésül 15 évi börtön szabható ki: „...a most javasolt konstrukció mellett a vád a tényállást világosan fedi, s a vádlottak beismerése, a tanúk vallomása és a szakértő vélemény a vád keretében tartott bűnösséget teljes mértékben visszaigazolja [sic!]. A tárgyaláson lefolytatandó bizonyítás egyszerű és világos, a bűnösség megállapítása semmiféle erőltetett (jogi) konstrukciót nem igényel.”³²

Molnár részletes feljegyzést írt a tárgyalás időpontjára, a bíróságra, az ügyész és a bíró személyére vonatkozóan: „A tárgyaláson a vádat Ala-

py Gyula, az ügyészség elnöke képviselje, a tárgyalást Roósz Lajos tanácselnök³³ vezesse. (Roósz Lajos régi bíró, párttag, szabotázsügyekben már több ízben megfelelően tárgyalt.)” Molnár javaslatot tett továbbá a meghallgatandó tanúkra, a közönségre, s nem utolsósorban magára az ítéletre: „A két első vádlott kapjon 15-15 év börtönbüntetést, a harmadrendű vádlott, akinek felelőssége mint bányász csoportvezető munkás lényegesen kisebb, kapjon 5-6 év büntetést.” A feljegyzésen az alábbi kézzel írt megjegyzés szerepel: „R[ákosi] e[lvtárs] telefonon válaszolt”, véglegesítve az 1950. január 29-én benyújtott vádiratot.³⁴

1951. február 12-én a Budapesti Megyei Bíróság „emberi életek halálos veszélyeztetésének és társadalmi tulajdon megrongálásának büntetésében” bűnösnek találta Bende Józsefet és Becsák Józsefet, ezért őket 15-15 évi, Kornély Józsefet pedig 6 évi börtönre ítélte, továbbá Bendét és Kornélyt végleges hatállyal, míg Becsákot 10 évre eltiltotta a foglalkozásuktól.

18

A tanúként meghallgatott Ajtay Zoltán a tárgyaláson már azt mondta, hogy az írásbeli szakvélemény benyújtása után lefolytatott utólagos vizsgálat megállapította, a robbantás – amely közvetlen oka volt a sújtólég-robbanásnak – nem paxittal történt, hanem más, sújtólégbiztos robbanóanyaggal (nitrocertusit). A bíróság azonban mégis a paxit használatát állapította meg a tárgyalás folyamán, és – ahogy azt később látni fogjuk – a fellebbviteli tárgyaláson sem tulajdonítottak jelentőséget a dolognak.³⁵ Lényegében Bende József terhére rótták a bánya technikai elmaradottságát, a bánya szellőztetését megoldó elszívócsövek, valamint a szénport megkötő kőporövek hiányát. Bende elmondta a vizsgálat során, hogy többször jelezte a bánya vezetése felé ezeket a problémákat, azonban intézkedés nem történt. Mivel a vádlottak itt is tagadták a szándékosságot, a védők fellebbezésükben a gondatlanság megállapítását kérték.

Az 1951. április 19-én ülésező Legfelsőbb Bíróság másodfokon nemcsak elutasította a fellebbezésüket, hanem cselekményüket részben át is minősítette, mégpedig Molnár Erik eredeti elképzelése alapján. E szerint Bende és társai tettét az 1950. évi 4. (ti. tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről szóló) törvényerejű rendeletbe ütköző büntettnek minősítette,

mivel nem biztosították a megfelelő szellőztetést, ezért „a bányá üzemben tartásával, a szén kitermelésével kapcsolatos jogszabályok értelmében tett hatósági rendelkezéseken, az Általános Biztonsági Szabályzaton alapuló kötelességüket szándékosan megszegték, és ezzel a népgazdaságnak a tatabányai szénmedencére vonatkozóan előírt részletterv megvalósítását veszélyeztették.”³⁶ A védők azon felvetésére, amely szerint az elsőfokú bíróság nem vette figyelembe, hogy nem paxittal, hanem nitrocertusittal robbantottak, a dr. Lázár Miklós³⁷ vezette tanács az alábbiakat közölte: „A Legfelsőbb Bíróság megítélése szerint nincs jelentősége annak, hogy a kérdéses alkalommal milyen anyaggal, kezelésbiztos, de nem sújtólégbiztos paxittal, vagy kezelésbiztos és sújtólégbiztos nitrocertuzittal [sic!] robbantottak, mert a szakértő szerint ahol sújtólég van jelen, ott semmivel sem szabad robbantani!”³⁸

A Bányászati és Kohászati Lapok 1951. évi első száma az előző és decemberi bányaszerencsétlenség bemutatását és tanulságainak levonását ígérte, azonban erre sem akkor, sem a későbbi számokban nem került sor.³⁹

Becsák József Vácon kezdte meg büntetését, majd a Budapesti Országos Börtönbe szállították. 1953. augusztus 3-án közkegyelemben részesült, majd szabadlábba helyezték. Kornély József 1954. június 30-án az igazságügyi miniszter határozata alapján feltételelesen szabadult a Váci Országos Börtönből. Az Elnöki Tanács 1953. július 31-i határozatával közkegyelemben részesült a vonatkozó ítélet egyéb rendelkezéseinek (10 évi közügyektől, valamint a foglalkozástól való eltiltás) helybenhagyása mellett. Vagyis szabadulása után aknászként nem, de vājárként dolgozhatott, és a Tatabányai Szénbányászati Trösztnél helyezkedett el. Kegyelmi kérvényét többször elutasították, végül kérésére az ítéletet 1991-ben semmissé nyilvánította a Fővárosi Bíróság. A Politikai Elítéltek Közössége jóvoltából 1997-ben posztumusz kapta meg a „Szabad Magyarországért” érdemkeresztet.⁴⁰

Bende Józsefet 1954. február 15-én a Nehézipari Minisztérium Szénbányászati Főosztályának kérésére a Váci Állambiztonsági Büntetőintézetből a Komlói Szénbánya Parancsnoksághoz tartozó Anna-aknára szállították,

ahol szabadulásáig mérnöki beosztásban dolgozott.⁴¹ Felesége három év után, 1954 januárjában vehette fel a kapcsolatot a Vácott raboskodó férjével, előtte semmit nem tudott róla. 1954 szeptemberében Erdei Ferenc, majd novemberben az ismét kinevezett Molnár Erik igazságügy-miniszterekhez nyújtott be kegyelmi kérvényt férje ügyében.⁴² Ezt követően írt levelet Rákosi Mátyásnak Czottner Sándor akkori szénbányászati miniszter Bende kegyelmi ügyében azzal, hogy Molnár Erik javasolja a kérvény kedvező elintézését az Elnöki Tanács felé: *„Bende József kiválóan képzett bányamérnök, aki munkáját mind a bányaszerencsétlenség előtt, mind pedig az után is (jelenleg Komlón, a KÖMI keretében⁴³) teljes szakszerűséggel és felettesei megalégedésére végzi. A bányaszerencsétlenség a szakértői megállapítás szerint elsősorban nem az ő mulasztása miatt következett be, hanem a robbantást végző, halálos balesetet szenvedett lőmester szabálytalan munkavégzése, valamint az üzem volt bányamesterének mulasztása miatt. A bányamester⁴⁴ közkegyelemben részesült és szabadlábra került.”*⁴⁵ Bizalmasan kezelve az ügyet, így elkerülve a további hivatalos levelezést a kérvény elbírálása Czottner beadványán szerepelt. Rákosi Molnár Eriknek címezve azt írta, *„Ha nincs lényegbevágó más ok, úgy Czottner e. javaslata elfogadható.”*⁴⁶ Molnár Erik a következő év elején benyújtotta a kegyelmi előterjesztést Bende József ügyében,⁴⁷ aki a Népköztársaság Elnöki Tanácsának határozatával – a vonatkozó ítélet egyéb rendelkezéseinek érintetlenül hagyása mellett – 1955. január 31-én szabadult. Bende 1958-ban levélben fordult az Elnöki Tanácshoz, hogy a hátrányos jogkövetkezmények alól kegyelemből mentesítsék, amelyre az 1959. május 11-én kelt határozattal került sor. Szabadulását követően, 1955 és 1970 között a Bányászati Tervező Intézet munkatársa volt, majd 1972. április 21-én bekövetkezett haláláig a Nógrádi Szénbányák Tervező Irodájánál, mint létesítményi főmérnök dolgozott. 1961-ben *„érdemes és eredményes”* munkája elismeréseként megkapta a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsa Bányász Szolgálati Érdemrend bronz fokozatát is.⁴⁸

Az 1950. december 30-i tatabányai sújtólégrobbanás 81 halálos áldozatát a városban és a környező településeken temették el január 2-án és

3-án, az állami megemlékezés 1951. január 2-án volt az újtelepi temetőben, ahová 41 bányásznak emeltek sírt.⁴⁹ Ezen megjelentek az állami, politikai és a rendvédelmi szervek vezetői, az illetékes minisztériumok és a helyi hatóságok, szakszervezetek képviselői. A megfelelő következtetést természetesen nem vonták le, hiszen a szertartáson felszólaló Kádár János arra buzdított, hogy a „szerencsétlenség és bánat ne törjön meg minket, tegyen még acélosabbá bennünket, erősítsen meg minket hitünkben és elszántságunkban, abban az eltökéltségünkben. Hogy szabad életünket, békénket tűzön-vízen át minden nehézség leküzdésével győzelemre visszük.”⁵⁰

Az erőltetett ütemű iparosítás, az irreális keretszámok teljesítésének kényszere egyre nehezítette a bányászok helyzetét, a hibákat azonban továbbra is bennük kereste és találta meg a hatalom. Az elkövetkező években bányamérnökök, műszaki vezetők, bányászok kerültek ártatlanul börtönbe, hurcolták meg a családjaikat.

Tatabányán ma az 1997-ben felállított emlékmű őrzi az akkor százéves tatabányai bányászat, köztük az 1950-es sújtólégrobbanás áldozatainak nevét.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS ÉS ZÁRSZÓ

Köszönettel tartozom Bende Istvánnak, aki édesapja, Bende József vizsgálati anyagához nyújtott értékes segítséget, és olyan, a levéltári iratanyagot kiegészítő iratokat bocsátott a rendelkezésemre, amelyek édesapja személyes hagyatékát képezik. Ő állította össze a tatabányai sújtólégrobbanás miatt elítélt Bende József eddig több helyen pontatlanul közölt részletes életrajzát. A per másik áldozata, Kornély József szabadulásával és rehabilitálásával kapcsolatos iratokat bocsátott a rendelkezésemre fia és unokája, Kornéli Mária. Hálás vagyok azért, hogy Tatabányán szemtanúja lehettem a két „fiú”, Bende István és ifj. Kornéli József találkozásának, amikor a közös perben elítélt édesapjuk oly sokáig elhallgatott tragédiájáról beszélhettek egymással, felidézve a meg-

hurcoltatást, de egyfajta enyhítő sorsközösséget találva egymásban. A velük folytatott beszélgetés során merült fel, hogy a szabadulásuk után mindkettőjük édesapja arról mesélt, hogy nem történt robbantás a bányában. Bár a helyszíni szemlék során egyértelműen megállapították, hogy a sújtólég berobbanását kifúvólövés okozta, sőt a lövőmestert is az elektromos gyújtógépre borulva találták meg, továbbá a gyújtóvezeték – amely egy szigeteletlen horgonyzott vezeték volt – egyik vége rá is volt kapcsolva. Toldi szakmai tudásáról mindenki elismerően nyilatkozott, így felmerül a kérdés, hogy miért robbantott akkor, ha a metán jelenléte magas volt? De az sem derül ki, hogy aznap egyáltalán mérték-e – és ha igen, akkor milyen mennyiségben –, hiszen tényleges eredmények csak a korábbi műszakokból voltak, de akkor sűrített levegővel kifúvatták az érintett helyeket. Mivel mindenki az életét vesztette, aki akkor lent volt, talán soha nem tudjuk meg, mi történhetett pontosan. Több helyen olvashatunk arról, hogy a benzinlámpák – főként nem szakszerű használat mellett – sokszor nem adtak pontos eredményt. De előidézhetette a robbanást egy elektromos szikra vagy bármi olyan hatás, ami berobbantotta a sújtóléget. Csak találgatni tudunk, de biztosabb megállapításokat tehetünk a vizsgálat lefolytatására vonatkozóan. Az ÁVH kiemelten kezelte az ügyet, széles apparátust megmozgatva folytatta a „nyomozást”. Olvasva az iratokat, a laikus számára is szembeűnő a vizsgálatot lefolytató államvédelmi szervek kádereinek hozzá nem értése. A bányaszerencsétlenségek, balesetek esetében a kivizsgálás a Bányahatóság feladata volt, az ÁVH azonban „megrendelt” szakértői véleményre alapozva folytatta le a vizsgálatot. Ebben kockázat nem volt, hiszen a tárgyalások vagy a nyilvánosság kizárásával zajlottak, vagy ahogy Bende József és társai esetében is, egyszerűen nem vették figyelembe a szakmai megállapításokat. Nem vették figyelembe, hogy nem használtak paxitot, hogy a szellőztetés hiányáért Bende egyedül nem tehető felelőssé, hiszen korábban többször jelezte a problémákat. Mind a politika, mind pedig a bánya vezetősége gyors lezárást akart, mégpedig elhárítva és elferdítve a felelősség kérdését, hiszen a hozzátartozók, az egyre elégedetlenebb bányászok felé bűnbakokat kellett felmutatni.

Tatabányai emlékmű fotója. A szerző felvétele

AZ ÁLDOZATOK NEVEI

Ádám József, Balogh István, Boda József, Boda Mihály, Bognár Zsigmond, Brozovszki Ilona, Bunghardt Mihály, Czinder Ferenc, Csernyei János, Csizék Mihály, Csordás János, Didia István, Dobek József, Dumánszky István, Fábíán Péter, Fekete István, Fojth Imre, Francz Antal, Giber József, Halász József, Halászlaki Lajos, Hermann Nándor, Hrutka József, Imeli Lajos, ifj. Izing Mihály, Jáger Imre, Józsa István, Juhász Miklós, Karmér János, Karnuts János, Kecskés István, Kiprich Simon, Király Ferenc, Király János, Kolumbán István, Korpics István, Kovács Pál, Körmendi János, Kribusz Antal, Krupánszki Imre, Krupánszki János, Kucseba Károly, Kukuda János, Kurent Ferenc, Lengyel József, Libényi István, Lind Márton, Lois Antal, Lugosi János, Major Károly, Májovi Antal, Mezősegi Vencel, Mihalcsik Mária, Neuschl Antal, Oravec Vince, Pázsit András, Pekár György, Piszker János, Pluhár József, Rédl Miklós, Schlosser János, Schlosser József, Schruuff Ferenc, Schruuff László, Skrinýár József, Somhegyi József, Stirbach Mihály, Szabó Antal, Szabó János, Szám Ferenc, Ternovetz István, Toldi Lajos, Tóth J. Mihály, Török János, Uglovics Antal, Vajger Mihály, Vass Sándor, Winkler Márton, Zábráczi István, Zábráczi József, Zábráczi Lajos, Zigó Sándor.⁵¹

JEGYZETEK

- 1 Gyarmati György: A rendszerré szervezett irracionális évei. In: Kollega Tarsoly István (főszerk.), Bekény István [et al. szerk.]: *Politika és társadalom, hadtörténet, jogalkotás* I. k. 1996. <http://mek.oszk.hu/02100/02185/html/41.html> (A letöltés ideje: 2018. szeptember 1.) 177–178.
  - 2 Schuller Balázs: Példaképek lázadása? A Magyar bányásztársadalom 1956-ban. In: *Bányászok és bányászvárosok forradalma, 1956. Tanulmányok az 1956-os forradalom és szabadságharc 50. évfordulójának tiszteletére*. Szerkesztette Bircher Erzsébet – Schuller Balázs. Központi Bányászati Múzeum Közleményei 5. Sopron, 2006. 250.
  - 3 Marek Viktor: *A dorogi szénmedence településeinek története 1956 fényében*. Doktori értekezés, 2013. http://real-phd.mtak.hu/215/2/Marek%20Viktor_disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf (A letöltés ideje 2018. szeptember 1.)
  - 4 *Szabad Nép, VIII. évf. 276. sz. 1950. november 28. 3.*
  - 5 *Bányászati és Kohászati Lapok*. II. évf. 5. sz. Hírek, 1947. május 15. 156.
  - 6 Magyar-Szovjet Hajózási Részvénytársaság.
  - 7 A bányaszerencsétlenségről cikkező Népszava az alábbiak szerint adott hangot a kommunista propagandának: „...minő konok következetesség, hogy mindig dolgozó emberek pusztulnak el a közösségért. Minő következetesség, hogy az újjáépítés hősi halottjai között nem akad bankár, és nem akad fezőr, és nem akad feketéző... Itt, bányaszaink sírjánál válik végzetesen ketté a dolgozók és a henyélők Magyarországa. A mi bányász hőseink vádolják a nemzet rombolóit és biztatják az élő dolgozókat. A mi bányász elvtársaink, kik a föld mélyében lelték halálukat, nem-
- csak jelképpel, hanem a valóság ridég s fölemelő tényeivel támogatnak bennünket.” *Népszava*, 1947. október 14. Felhozták a tárnából a pécsi bányásztragédia négy hősi halottját. Öt halálos áldozata van a szerencsétlenségnek. 1–2.
  - 8 Az 1948. évi pécsbányai sújtólégrobbanás ürügyén 1950-ben az Államvédelmi Hatóság több bányaműszaki szakemberrel szemben indított vizsgálatot. A kommunista diktatúra hibás gazdaságpolitikájának következményeit elhallgatni hivatott koncepciók eljárában a pécsi megyei uzsorabíróóság külön tanácsa 1950. december 8-án, zárt tárgyaláson hozott ítéletet, amelynek során dr. Rihmer László bányamérnököt 10 év, Wietoris Róbert bányamérnököt 5 év, Lugosi György bányamérnököt 4 év, valamint Mosonyi Sándor bányamestert 3 év fegyházra ítélte. Mivel szakértelmük nélkülözhetetlen volt, az Elnöki Tanács külön rendelkezése alapján idő előtt szabadultak, később teljes rehabilitációban részesültek. Cserényi-Zsitnyányi Ildikó: *A Rákosi-korszak bányamérnök-peerei. Különös tekintettel Vargha Béla és társai ügyére*. Doktori értekezés, 2016. <https://btk.ppke.hu/uploads/articles/7429/file/Cser%C3%A9nyi-Zsitny%C3%A1nyIldik%C3%B3.pdf> (A letöltés ideje: 2018. szeptember 4.)
  - 9 ÁBTL 3.1.9. V-82880. 9–13. Jelentés, 1951. január 2.
  - 10 Az áldozatok névsora olvasható a vizsgálati anyagban is, mellettük feltüntetve az azonosításukra szolgáló számukat is. Ugyanis leszállás előtt minden bányász kapott egy azonosító bilétát, más néven márkát. ÁBTL 3.1.9. V-82880. 346–347. Áldozatok névsora. (Dátum nélkül.) Az áldozatok végleges azonosítását követő teljes lista összesen 81 nevet tartalmaz. Uo. 218–221. Név-

- jegyzék a sújtólégrobbanás áldozatairól. (Dátum nélkül.)
- 11** A sújtólég elleni védelem fontos részét képezi a metán állandó mérése. A Davy-féle benzin biztonsági lámpa annak idején fontos lépés volt a levegő metántartalmának méréséhez, amelyet hazánkban a 80-as évekig használtak.
- 12** Uo.
- 13** Uo.
- 14** Csak évtizedekkel később, 1975-1976-ban indult a Tatabánya-Dorog-Oroszlány bányavidékét is érintő eocénprogram. A Dunántúli-középhegység eocénkori kőszénvagyonának kitermelését és hasznosítását célzó óriási beruházások azonban akkor sem tudták megoldani a karsztvízveszély problémáját, a Dorog-Tokodi medence bányái végleg elfulladtak.
- 15** Fodor Béla: Magyarország szénhez kötött metánvagyona. *Földtani Közlöny*, 136/4. 2006. 573-590.
- 16** ÁBTL 3.1.9. V-82880. 17-20. Ténymegállapítási jegyzőkönyv, 1951. január 2.
- 17** Dr. Ajtay Zoltán bányamérnök, 1936-1945 között a Magyar Bauitbánya Rt. főmérnöke, illetve bányagazdátja volt. A szénbányák államosítása után a pillissentiváni bányauzem főmérnökévé nevezték ki. 1951-1953 között a Bánya- és Energiaügyi Minisztérium Szénbányászati Főosztályának vezetője, majd a Nehézipari Minisztérium főosztályvezetője, 1954-től pedig a Szénbányászati Minisztérium Műszaki Fejlesztési és Gépesítési Főosztályának vezetője volt. 1955-től 1966-ig a Bányászati Kutató Intézet igazgatója, 1952-1955-ben az Országos Magyar Bányászati és Kohászati Egyesület bányászati szakosztályának elnöke volt.
- 18** MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 261. ő. e. 105-107. Szakértői vélemény, 1951. január 22.
- 19** ÁBTL 3.1.9. V-82880. 25. Jegyzőkönyv, 1951. január 3. Hasonló olvasható két évvel később Vargha Béla és társai ügyének vizsgálati anyagában is. ÁBTL 3.1.9. V-110208/20. Feljegyzés. Szempontok a tatabányai bányakerülettel kapcsolatos kihallgatásokhoz, 1952. december 26.
- 20** ÁBTL 3.1.9. V-82880. 15-16. Őrizetbevételi javaslat, 1951. január 2.
- 21** Bányarendészeti Felügyelőség határozata a szerencsétlenséggel kapcsolatban, 1951. január 20. Bende István tulajdona.
- 22** Kornély József ügyvédjének felbbezése a Legfelsőbb Bíróságnak. Kornély József hagyatéka.
- 23** ÁBTL 3.1.9. V-82880. 196-209. Jelentés, 1951. január 15.
- 24** ÁBTL 3.1.9. V-82880. 350. Vádirat Bende József és társai ügyében, 1951. január 29.
- 25** Az 1950. évi 4. sz. törvényerejű rendelet a tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről. *Magyar Közlöny*, 1950. február 16. 2. sz.
- 26** Zinner Tibor: Büntetőjog és hatalom. *Múltunk*, 1998. 2. szám. 192-193.
- 27** Uo.
- 28** Az 1950. évi 4. sz. törvényerejű rendelet a tervgazdálkodás büntetőjogi védelméről. *Magyar Közlöny*, 1950. február 16. 2. sz.
- 29** MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 261. ő. e. 96-97. Feljegyzés a tatabányai bányarobbanás ügyében, 1951. január 23. Uo. 98-104. Vádirat, 1951. január 23.
- 30** A „hóhértörvény”-ként is nevezett 1946. évi, a demokratikus államrend és köztársaság büntetőjogi védelméről szóló VII. törvényt egészítette ki a büntetőtörvények egyes fogyatékoságainak megszüntetéséről és pótlásáról szóló 1948. évi XLVIII. törvény. Ezt a kötelességmulasztást már önmagában büntetendőnek tekintette.
- 31** Ti. a társadalmi tulajdon büntetőjogi védelméről szóló törvényerejű rendelet.
- 32** Uo.
- 33** Dr. Roósz Lajos budapesti büntető-törvényszéki tanácselnök.
- 34** MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 261. ő. e. 96-97. Feljegyzés a tatabányai bányarobbanás ügyében, 1951. január 23.

- 35** ÁBTL 3.1.9. V-82880. 369/1-6. Ítélet, 1951. február 12.
- 36** ÁBTL 3.1.9. V-82880. 390–391. A Legfelsőbb Bíróság ítélete, 1951. április 19.
- 37** Eredeti neve Hershovits Miklós (1906–1988). 1947-ig a Népbíróságok Országos Tanácsánál a kommunista párt által delegált népbíró, majd 1947. augusztus 30-tól a Budapesti Büntetőtörvényszéken volt tanácsvezető. Az Elnöki Tanács 1949. szeptember 27-én hozott határozatával lett kúriai bíró, majd legfelsőbb bírósági bíróként működött 1950. és 1962. között. Az 1956-os forradalmat követő megtorlásokban három halálos ítéletet hozott, amelyből kettők végrehajtottak. 1962 után az MTA Állam- és Jogtudományi Intézetében volt tudományos főmunkatárs. Zinner Tibor: *Utak és tévutak a XX. századi magyar felsőbbbíráskodás káderpolitikájában '56 után*. In Bódiné Dr. Beliznai Kinga: *A Kúria és elnökei III*. HVG-ORAC Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest, 2015. 223–225.
- 38** Uo.
- 39** Tóth Álmos: *150 éves a Budapesti Bányakapitányság*. Budapest, 2009.
- 40** Kornély József hagyatéka.
- 41** 1954 októberében elkészítette az „*Anna-aknai rabbányászok vájárkátéját*”, de már ezt megelőzően is tartott vájártafolyamot.
- 42** Bende Józsefné levele Molnár Erikhez, 1954. november 20. Bende István tulajdona.
- 43** KÖMI, vagyis Közérdekű Munkák Igazgatósága. Az elítéltek börtönökben és külső munkahelyeken végzett munkájának irányítására létrehozott intézmény, mely 1951 decemberétől 1960-ig működött.
- 44** Ti. Becsák József.
- 45** MNL OL M-KS 276. f. 65. cs. 263. ő. e. 244. Czottner Sándor levele Rákosi Mátyáshoz, 1954. december 22.
- 46** Uo. Rákosi kézzel írt feljegyzése, 1954. december 31.
- 47** Uo. Molnár Erik kézzel írt feljegyzése, 1955. január 12.
- 48** Bende József életrajzát összeállította fia, Bende István.
- 49** A tatabányai temetőben 41, az újbánhidaiban 27, az alsógallaiban 3 (a temető megszűnt, az újtelepi temető alsógallai részében vannak eltemetve), a felsógallaiban 2, a héregiben 4, a vértesszőlősiben 4 áldozat nyugszik. *Dolgozók Lapja*. 1990. december 15. Emlékművek vannak! 6.
- 50** *Dél-Magyarország*, 1951. január 3. A tatabányai bányásztemetés. 2.
- 51** Vö. ÁBTL 3.1.9. V-32880. 2018–221. Névjegyzék a sújtólégrobbanás áldozatairól (Dátum nélkül), Tatabányai emlékmű, *Dolgozók Lapja*. 1990. december 15. Emlékművek vannak! 6.

„Semmit se mondjál, nem vagyok rá kíváncsi. Mert ha kérdezik, akkor ne tudjak mit mondani. Ha tudom, elszólhatom magam.”

TALLER JÁNOS

Az utca másik oldalán

Interjú Vágvölgyi Évával

A 70-es évek elején egy főiskolás leány néha egymagában, néha társaságban járta a város utcáit, és érezte, hogy semmi sincsen rendben. Voltak, akik végigmérték, titokban fényképezték és követték.¹ De miért kellett őt megfigyelni? Mi lehetett a bűne? A válasz többnyire a titkosszolgálatok által készített iratokban rejlik. Például az is lehetett a bűne, hogy ismeretségi körében engedély nélkül vallásos ifjúsági közösséget szervezett. Az állambiztonság egyedül a hivatalosan engedélyezett kereteken belüli vallásos tevékenység ellen nem alkalmazott adminisztratív, operatív eszközöket.² Hiszen a *„Nézetek és hitek nem az operatív ellenőrzés, hanem az ideológiai és politikai munka tárgyai.”*³ Azonban, ha például egy általuk illegálisnak minősített (leginkább ifjúsági) csoportosulásról tudomást szereztek, azt mindenképpen fel kívánták számolni. Abban az esetben is, ha bűncselekmény gyanúja nem merült fel.⁴ Az illegális gyülekezést ellenséges tevékenységnek tekintették. Emiatt kezdtek el a 70-es évek elején felfigyelni egy fiatal szegedi főiskoláslányra, Vágvölgyi Évára.

A Felsőgödön élő, hívő katolikus, ötgyermekes Vágvölgyi családot nem egyszer érte hátrány a vallásgyakorlás miatt. A technológus családfő egyik pillanatról a másikra az esztergálógép mellett találta magát, mert gyermekeit hittanra járatta. Feleségét arról győzködték, hogy egyik leányukat ne küldjék egyházi gimnáziumba. Vágvölgyi Éva személyesen is megtapasztalta az egyházellenességet, amikor az iskolaigazgató-nő karácsonyi dalok éneklése miatt garantálta, hogy őt és társait emiatt nem fogják felvenni a Zeneakadémiára. Ezért végül a szegedi Juhász Gyula Tanárképző Főiskolára jelentkezett magyar-ének szakra. Úgy tervezte, hogy az itt megszerzett papírokkal fog egy év múlva a Zeneakadémiára felvételizni. 1971 elején egy távrolról érkező, ismerősökkel nem rendelkező fiatal vallásos leány úgy érezhette, hogy Szegeden még „a fű sem nő”, nem voltak katolikus ifjúsági csoportok. *Tomka Ferenc*⁵ atya tanácsára közösség-szervezésbe kezdett⁶, ezért megfigyelték, zaklatták, követték, figyelmeztették. „Útkeresők” fedőnéven csoportdossziét nyitottak az általa is szervezett közösségről, melynek 1976-os lezárásakor Harangozó Szilveszter⁷ azt a megjegyzést fűzte az ügy záróhatározatához, hogy annak átolvasása után neki is az a véleménye, hogy a célszemélyek elleneséges és izgató tevékenységét nem tudták bizonyítani.⁸

Az interjúból átérezhetővé válik az a nyomasztó korszak, amelyben a vallásgyakorlásra szinte semmilyen lehetőség sem nyílt... Az a kiszolgáltatottság és megfélemlítettség, amelyben élni kellett a mindennapokat.

NEM VOLTUNK FÉLŐSEK

- Ön egy olyan korszakban nőtt fel, amikor a regnáló hatalom üldözte az egyházat. Ebből érzett, érezhetett valamit egy katolikus családban felcseperedő leány?

- Gyerekként ebből semmit sem éreztem. A szüleim erről nem beszéltek. Később tudtam meg, hogy kapcsolatban álltak az Actio Catholicával⁹, amely az elkötelezett keresztény családoknak titokban hitoktatói képzést szervezett. Azzal a céllal, hogy ha nem lesznek már papok, akkor

a tanfolyamot végzetek vegyék át a hitoktatói tevékenységet. Ez abszolút titkos volt, mi, gyerekek erről nem tudtunk semmit. Egy gyerek mindent kibeszélt volna. Annyit észleltem csak, hogy sűrűn járt hozzánk a plébános és a káplán, valamint édesanyámmal sokszor megfordultunk a Ferenciek terén, ahol az Actio Catholica irodája volt.

- *Akkor természetesen járt hitoktatásra is.*

- Természetesen jártam. Első osztályos koromban még minden katolikus gyerek be volt íratva iskolai hittanra. Aztán az évek során egyre kevesebben lettünk. Mire nyolcadikos lettem, már csak hatan maradtunk a két párhuzamos osztályból. Annak ellenére, hogy nem voltam nagyon jámbor gyerek, valamiért nagyon kötődtem a templomhoz. A barátnőmmel lelkesen jártunk még a hétköznapi litániákra is. Hárman voltunk jó barátok, mi, két lány, meg egy fiú osztálytársunk. A fiú ministrált, mi ketten meg a kántor nővér mellett voltunk a kóruson¹⁰. Mindketten zenei pályára készültünk, szépen tudtunk énekelni, szívesen segítettünk a kántor nővérnek. Néha a vasárnapi misén együtt is muzsikáltunk, én hegedültem, a barátnőm meg orgonán kísért. De be kell vallanom, hogy a templomba járásnak csak a fele volt jámborság. A mise vagy a litánia után ott rosszkodtunk, amit a kántor nővér angyali türelemmel viselt. Például egyszer elcsentük a kóruskulcsot, amit ráadásul el is veszítettünk, ahogy a templom körül szaladtunk. A még ott lévő öreg nénikkel, a sekrestyével meg a kántor nővérral vagy egy órán keresztül kerestük a sötétben, négykézláb tapogatva a füvet, hogy megtaláljuk a kulcsot, és be lehessen zárni a templomot. Felnőtt fejjel visszagondolva szinte hihetetlen, hogy senki sem szidott bennünket. Máskor a sötétben bujkálva követtük a kántor nővért hazafelé, végig kukorékolva, nyávogva, mekegve mögötte az utat. Szegény a végén be is hívott, és cukorkát adott nekünk. Nagyon kedves és türelmes volt, mi pedig meglehetősen eleven gyerekek voltunk. De a misén nem, a mise alatt sose rosszkodtunk. Bevallom hősiesen, hogy az általános iskola utolsó két évében kicsit hanyagoltam a hittanra járást, mert többször is összeütközésbe kerültem a káplán atyával.

- *Konfliktusba került a káplánnal?*

- Értelmes, okos kisgyermek voltam. Az atyának megvoltak a maga koralatai. Az egész konfliktus úgy kezdődött, hogy másodikos koromban egyszer késett a hittanóráról, én pedig azt gondoltam, hogy szóval kell tartanom a többieket, és szavalni kezdtem Karinthytól „*Az emberke tragédiá*”-t. Egy betegség alatt a kezembe került, és valamiért annyira megtetszett, hogy egy elolvasásra megjegyeztem az egészet. Otthon az ismerősök előtt folyton produkáltattak velem, és mindenki nagyon oda volt tőle. A közepénél járhattam, amikor az atya megérkezett. Ahelyett, hogy örült volna, nagyon letolt. Ezt nem tudtam mire vélni, hogy eddig mindenkinek nagyon tetszett, és most meg jött a tisztelendő bácsi és a sárga földig letolt. Nem nagyon rendültem meg a dörgedelmeitől. Hősi-esen bevallom, azt gondoltam, hogy a tisztelendő bácsi buta. Ha ezen ő megbotránkozik, akkor buta. Volt még egy összeütközésem vele.

- *Még egy?*

- A káplán atya lejárt a Dunára fürdeni. Mégpedig úgy, hogy korábban elmondta nekünk, hogy nem tud úszni. Egyszer hazafelé menet a gát tetejéről megláttam őt a Duna partján fürdőnadrágban álldogálni. Onnan a gát tetejéről dicsértessék a Jézus Krisztust köszöntünk neki, és én minden rosszindulat nélkül jó hangosan azt is megkérdeztem, hogy tud-e már úszni. Erre ő nagyon méregbe gurult, felszaladt hozzánk a gátra, és elkezdett szidni, hogy itt, az egész Duna-part hallatára égetem őt. Pedig bennem nem volt semmi rossz szándék, csak barátságos akartam lenni, nem tudtam, hogy ő szégyelli, hogy nem tud úszni. Ilyen buta összeütközéseink voltak. Ezért aztán nyolcadikban hol jártam, hol nem jártam hittanra.

- *Családja mit szólt ahhoz, hogy nem járt rendszeresen hittanra?*

- Mintha egyszer szóltak volna a szüleimnek, hogy nem vagyok ott minden hittanórán. De ekkor már Budapestre jártam zenét tanulni. Hetente három órám volt, úgyhogy ebből nem lett nagy botrány. Egyébként lelkesen, teljes elkötelezettséggel jártam templomba, hétköznapi misékre is és litániákra. A család számára kicsit idegen volt ez a lelkesedés, a testvéreim templombogárnak csúfoltak miatta.

- Szüleit érte hátrány azért, mert a gyermekeik hitoktatásban részesültek?

- Édesapám a MÁV Járműjavítójában dolgozott. Technológus vagy valami műszaki ember volt, és egy irodában dolgozott. Ideológiailag elég művelt volt, mindenféle marxista, leninista irodalmat elolvasott, hogy tájékozva legyen a másik oldal gondolkodásmódjáról. Egyszer csak jött valaki a központi pártbizottságból, mert híre ment annak, hogy egyes elvtársak hittanra járatják a gyerekeiket. Valahogyan édesapám irodájába keveredett. Édesapám azt mondta neki, hogy: „Ülj le, elvtárs. Kezdjük nálam. Az én gyerekeim is hittanra járnak.” Elkezdtek ideológiai alapon vitázni, az egész délután ezzel telt el. A többi hittanos szülőre már nem került sor. Utána édesapám pillanatokon belül az esztergagép mellett találta magát, mert hittanra járatta a gyerekeit. Mi furcsállottuk és kicsit szégyelltük, hogy az irodista édesapánk már csak esztergályos, de ő ezt nagyon büszkén és harciasan vállalta. Nem értettük, hogy miért büszke erre. Nem mesélte el, hogy mi volt a háttérben. Azonban a műszaki tudása annyira hiányzott, hogy talán két év múlva visszatették az eredeti munkakörébe. Nem tudták nélkülözni a tudását, ráadásul a külföldi partnerek mindig vele akartak tárgyalni. Nem lehetett őt kihagyni. Öten voltunk testvérek, ebből kettő egyházi iskolába járt. Mindnyájan jó tanulók voltunk. Az idősebbik bátyám Pannonhalmára járt, abból még nem volt probléma. Amikor édesanyám a középső nővéremet a Patrónába íratta, kijött hozzánk az iskolaigazgató és a községi párttitkár. Azt mondták neki, hogy egy ilyen jó képességű gyereket nem szabad egyházi iskolába küldeni. Olyan jó tanuló volt, hogy mindig szín ötös volt mindenből. Édesanyámnak mondhattak, amit akartak. Állta a sarat a két pártfunkcionáriussal.

- Szüleire nem tudtak rájjeszteni.

- Nem voltak féltősek. Pedig akkortájt nagyon sokan félelemből nem engedték gyermekeiket hittanra.

- Középiszkolás korában érte hátrány a vallásos neveltetése miatt?

- A hatvanas évek közepén kezdtem meg a középiskolát. Az osztályfőnök minden családot végiglátogatott, és látta, hogy kinek az otthonában

van kereszt kitéve. Miután lezajlott a családlátogatás, akkor rákérdezett, hogy kik jártak hittanra. Senki sem jelentkezett. Volt annyi eszünk, hogy nem akartunk céltáblává válni. Nem mondtunk semmit. Ő tudta, nézett minket, próbálta fixírozni azokat, akiknél látta a nyomait a keresztény-ségnek. Azonban nem lehetett bennünket táncba vinni.

- *Gimnazistaként részesült-e bármilyen jellegű hitoktatásban?*

- Hitoktatás csak általános iskolás gyerekek számára volt. Elsős gimnazista koromban egy darabig eljártam valami hittanra, ami a sekrestyében volt, nálam fiatalabb, talán nyolcadikos gyerekek számára. Már nem tudom pontosan, miféle hittan volt, és hogy én hogy keveredtem oda, de aztán elmaradtam onnan. Azonban a kapcsolatom továbbra is megmaradt a plébániával. Az akkori káplán muzsikus ember volt, ő vezette a kórust, ezért vele napi kapcsolatban voltunk. Másrészt egyszer meggyóntam a plébánosnak, hogy az ebédpénzt nem fizetem be a menzára. Azt gondolta, hogy biztos nyalánkságokra költöm. Elmondtam neki, hogy ezen a pénzen nem édeségeket, hanem könyveket veszek. Ez szíven ütötte, mert nagy könyvbond volt. Azt kérte, hogy várjam meg a mise után. Sose felejttem el. Álltunk a sekrestye előtt, és azt mondta nekem: „*Ide figyelj, nekem sok könyvem van. Te eljöhetsz hozzám, és annyi könyvet viszel el kölcsönbe, és olvasol el, amennyit akarsz, de az ebédpénzt, azt be kell fizetni és ebédelni kell.*” Ettől kezdve boldogan jártam hozzá. Neki köszönhetem azt, hogy Szerb Antalt és Márait olvashattam, akiket a háború után nem adtak ki, az én korosztályom azt se tudta, hogy eszik-e vagy isszák őket. Első alkalommal a hónom alá vágtam hat könyvet, és elvittem. Egy hét alatt felfaltam mind a hatot. Nem akarta elhinni, mikor visszavittem őket. Elkezdett kérdezgetni, vizsgáztatni, hogy tényleg elolvastam-e. Attól kezdve mindennapos vendég lettem a plébánián, mindig mindent megtárgyaltunk. Fogadott gyerekként forgolódtam a plébános atya környékén.

- *Ennek révén került kapcsolatba Tomka Ferenc atyával?*

- Így van. Ő egy egészen más stílust hozott. Előtte nem volt se ifjúsági, se felnőtt hittan nálunk.

A felsőgödi
közösség
1969-ben
- Vágvölgyi
Éva tulaj-
dona

- Ezeket ő vezette be?

- Igen, és én voltam a pulikutya, aki összeszedte az embereket.

- Hogy történt mindez?

- Amikor odakerült, nem ismerte még a falut. Azt mondta, hogy szeretne valamit csinálni, én meg mindenkit ismertem. Nekiláttunk a szervezésnek, és mindjárt az első nyáron, ahogy odakerült, összejött egy elég népes felnőttthitan a templomban. Eleinte együtt volt mindenki, felnőttek és fiatalok, fiúk, lányok, kutyák, még a szüleim is ott voltak ezeken a hittanórákon. Később elmaradtak a felnőttek vagy talán kettévált a csoport. Erre már nem emlékszem. Igaz, hogy közben elkerültem Felsőgödről, és már csak nyaranta mentem haza.

FŐISKOLA ÉS A CSOPORTSZERVEZÉS

- *A főiskolai évek alatt sem szakadt meg teljesen a kapcsolata az otthoniakkal.*

- Az első évben majdnem minden hétvégén hazamentem. Szegeden nem volt semmi. Ott még lélegzetet sem mert senki venni, nehogy ifjúsági csoportot szervezni. Az volt a szerencsém, hogy mivel édesapám MÁV-dolgozó volt, ezért ingyen utazhattam. Szombaton vonatra ültem és vasárnap mentem vissza Szegedre.

- *Miért választotta a Juhász Gyula Tanárképző Főiskolát?*¹¹

- Nem egészen önként és dalolva választottam, de nagy örömmel gondolok vissza az ott töltött évekre. A főiskola előtt még szívvel-lélekkel hegedűművésznek készültem. A zeneiskolában volt egy nagyon helyes szolfézstanárunk, akiről tudtuk, hogy vallásos. A végzős csoportunk a véletlen folytán úgy jött össze, hogy mindnyájan vallásosak voltunk. Arra gondoltunk, hogy a karácsony előtti utolsó órán meglepjük szeretett szolfézstanárunkat. Erre az alkalomra olyan dalokat tanultunk meg, amelyeket akkoriban nem igazán énekeltünk. Vallásos, többszólamú énekeket énekeltünk, például Kodálytól az „Angyalok és pásztorok”-at, meg ilyesmit. Vesztünkre pont ott és akkor bírt jönni az iskola folyosóján az igazgatónő, aki olyan bigott kommunista volt, hogy a gyereket már hatéves korától oroszul taníttatta. Meghallotta ezt a szép énekszót, és rögtön raportra hívta a szolfézstanárunkat. Persze amikor ez kiderült, teljes mellszélességgel kiálltunk a tanárunk mellett, és közöltük, hogy a tanár úrnak ehhez semmi köze nem volt, mi csináltuk. Az igazgatónő erre azt válaszolta, hogy garantálni fogja, hogy bennünket nem fognak felvenni a Zeneakadémiára.

- *Lett valami következménye vagy csak szóban fenyegetőzött?*

- Feketén-fehéren megmondta, hogy bele fogja írni a zeneiskola által adott papírba ezt a dolgot. Meg is csinálta, mert az egyik fiú ennek ellenére mégis

megpróbált jelentkezni a Zeneakadémiára, és megmondták neki, hogy többet ne is próbálkozzon, mert klerikális beállítottságú. A hegedű-tanárnénim azt mondta, ezt a szituációt tudomásul kell venni, találjunk ki valamit. Olyan helyre kell jelentkezned, ahová nem kell a zeneiskola papírja. Azt találtuk ki, hogy egy évig járok a JGYTF-re, majd az onnan kapott papírral felvételizek a Zeneakadémiára. Azonban aztán a hangsúly áttevődött a hegedülésről egy egészen más műfajra, és végül nem jelentkeztem a Zeneakadémiára. Mint már mondtam, egy ideig hazajártam Felsőöldre, és siránkoztam Tomka Feri atyának¹², hogy Szegeden semmi sincs. Erre ő azt felelte, ha nincs semmi, akkor csinálj te. Tudod, hogy a vallásos családban felnövő fiatalok hitbeli képzése a nyolcadik osztálynál befejeződik. Hatalmas úr van az egyéb profán tanulmányaik szintje és hitbeli tudásuk között. Közben pedig nyomják nekik a marxista szöveget. Bekerülnek az egyetemre, és szépen elvesztik a hitüket. Ezeket a fiatalokat össze kell szedni és meg kell őrizni őket a vallásosságukban. Ezt nem kellett kétszer mondania.

- Szegeden volt valami ismerőse, aki tudott önnek segíteni? Ha igen, akkor honnan volt az ismeretség?

- Tarjányi Béla¹³ atya. Két helyről kaptam hozzá ajánlást. Egyrészt Tomka Feri atyának volt a kurzustársa. Amikor kiderült, hogy Szegedre megyek, már mondta, hogy ott van egy ismerőse. Én már korábbról ismertem Tarjányi testvérét, Feri atyát¹⁴, aki Szabadszálláson volt plébános. Már nem emlékszem ki és miért mondta, hogy segítsünk a szabadszállási szegény családoknak. Mindenesetre több alkalommal vittem oda óriási bőrdőn használt ruhát, ekkor ismertem meg Tarjányi Ferenc atyát. Ő javasolta, hogy Szegeden keressem fel az öccsét, akivel fel is vettem a kapcsolatot. Először azért, hogy segítsen albérletet találni, mert szerencsére nem vettem fel a kollégiumba. Nem lett volna ott egyszerű az élet. Úgy gondolom, lehetetlen lett volna állandó megfigyelés alatt közösséget szervezni. Ezt albérletből sokkal könnyebb megvalósítani. Azt el kell mondanom, hogy miután elmentem Tarjányi atyához az albérlet ügyében segítséget kérni, utána úgy eltűntem előle, mint Kossuth a ködben.

- Nem mondja komolyan.

- De. Albérletet találtak, csak engem nem. Egy hónapon keresztül tűvé teték utánam a várost. Máig se tudom, hogy sikerült nekik megtalálni. Amikor beköltöztem az albérletbe, nekiálltam szervezkedni. Puhatolóztam, hogy hol találok olyan - elsősorban vidéki kis falvakból származó - fiatalokat, akik vallásos családban nőttek fel, és még nem veszítették el a hitüket.

- *Őket hogyan lehetett megtalálni és megszólítani?*

- Az első fecske egy francia szakos lány, Tarjányi Béla atya egykori hitanosa volt. Leginkább ismeretségi alapon terjedt a csoport híre. Természetesen a főiskolai csoporttársaimat is nézegettem, kit lehetne beszippantani ebbe a történetbe. Volt egy csoporttársam, akiről azt gondoltam, ő lesz az utolsó, akivel valaha is barátkoznék. A későbbi karmelita szerzetes nővér ekkor még nem volt hívő, de azért csak elkezdtem vele foglalkozni. Aztán valahogyan mégiscsak becserkésztem, mert ekkor már megvolt a saját módszerem.

- *Miből állt a módszere?*

- Először is nem rontottam ajtóstól a házba. A későbbi nővérnek például Salingert adtam, meg más, elgondolkodtató, ajtókat nyitó irodalmat, nem közvetlen vallásos könyveket. Lassan szelídítettem őket, ahogy a *Kís hercegben* van, mindennap egy lépéssel közelebb. Az apáca nővér esetében nagy áttörés volt, amikor elmentem hozzájuk Kecskemétre, akkoriban ott volt Lukács László¹⁵. Mondtam, hogy figyelj, menjünk már át hozzá. Ott összebarátkoztak, és ez a lelki kapcsolat annyira megmaradt, hogy pár év múlva a csoporttársam a karmelitáknál kötött ki. Az a lány, akire én azt mondtam először, hogy ő lesz az utolsó, akit megpróbálok megszélídíteni.

- *Vannak „külső” ismertetőjegyei azoknak a személyeknek, akikkel Istenről, kereszténységről lehet beszélni?*

- Nincs semmiféle ismertetőjegy, mint ahogy erről a későbbi karmelita nővérről tételeztem fel a legkevésbé, hogy barátkozni tudnék vele.

Aztán valahogy mégis elindult köztünk egy kapcsolat, amiből barátság lett, eleinte nem is beszélünk Istenről. Most úgy mondanánk, hogy csak „érzékenyítettem” a transzcendens felé. Korábban hasonló módon térítettem meg egy középiskolás osztálytársamat, vagyis volt már ilyesfajta tapasztalatom.

- Akkor ez a saját módszere, nem pedig például Tomka Ferenc atya útmutatása szerint járt el.

- Ez egy furcsa dolog. Nagyon sok ajándékot kaptam az Úristentől, nem is tudtam, hogy milyen kincseknek a birtokában vagyok. Becsületemre legyen mondva, hogy ezeket sohasem használtam fel öncélúan. Valamitől látok, de úgy látok, hogy a másikba is belelátok. Középiskolás koromban azt játszottuk, hogy odajöttek hozzám az osztálytársaim, és kérték, mondd el, hogy milyen vagyok, és én akkor elmondtam. Olyan voltam, mint egy kis orákulum. Azt nem tudtam, hogy mi ez a látás, aminek a birtokában vagyok, csak érdekes volt nekem is meg a többieknek is. Az biztos, hogy nem az én érdemem volt. Ez olyasvalami, amit az ember fölülről kapott. A legjobb barátnőmről sokáig nem is tudtam, hogy segítségre szorul. Csak azt éreztem, hogy kapcsolatot kell vele keresnem. Aztán kiderült, hogy már másodikos gimnazista korában volt egy öngyilkossági kísérlete, és egy nagyon nehéz gyerekkor volt mögötte. Kellott neki a segítség. Ezt aztán Tomka Feri atya még megtalpalta azzal a nagy apostoli lelkülettel, hogy felelősek vagyunk egymásért és meg kell téríteni a másikat...

- A szervezésnél és a térítésnél elengedhetetlen a kiváló meggyőzőképesség.

- Ezzel kapcsolatban rengeteget köszönhetek a családomnak. Soha nem felejttem el az esti vacsoráknál folytatott beszélgetéseket, ahol ugyanolyan súllyal mondhattam el a véleményemet, mint például az édesapám. Ekkor tanultam meg vitázni. A másik személlyel folytatott beszélgetés során fontos a kommunikáció irányítása. Erről jut eszembe az alábbi kedves történet. Szegeden volt egy gyóntatóm, lelki vezetőm. Ő egy olyan pap volt, aki szerette megoldani a lelki gyermekeinek egyéni életét is. Többek között

párkapcsolatokat is szervezett. Emlékszem, egyszer a gyóntatófülkében azt kérdezte tőlem, mi az életcélom, és nyilván oda akart kilyukadni, hogy a házasság, és talán valami helyes fiú is lett volna a láthatáron. Kérdezte, hogy a főiskola elvégzése? Azt feleltem, hogy nem ez az életcélom. Nekem a főiskola befejezése nem célom. Ekkor még hegedűművész akartam lenni. Kérdezte, akkor hát az az életcélod, hogy férjhez menj és családod legyen? Azt válaszoltam, hogy ez sem életcélom. Újból feltette a kérdést: „Hát akkor mi az életcélod?” Azt feleltem neki, hogy szeretnék jó keresztény lenni. Tulajdonképpen most is itt tartok. Aztán lassan elmaradtam tőle. Mert ezek a beszélgetések egyre inkább róla kezdtek szólni és nem rólam. Öntudatlanul átvettem tőle a beszélgetés irányítását. Leesett a tantusz, rájöttem arra, hogy ez ebben az esetben biztos nem lesz célravezető.

A „NYUSZIKKAL” VALÓ TALÁLKOZÁSOK

38

- Amikor elkezdte a főiskolán a csoportot szervezni, figyelmeztette-e önt valaki, hogy ez nem egy veszélytelen dolog?

- Tomka Feri atya volt az, aki erre felhívta a figyelmemet. Szabadszál-
lásról ismert olyan Műgyetemre járó fiatalokat, akik közül az egyik fiút
vallási história miatt kirúgták. Akkor már tudtam, hogy ez nem egy ve-
szélytelen történet. Aztán Beton atyától¹⁶ meg pláne sokat tudtam meg.
Azt is lehetett tudni, hogy minket megfigyelnek.

*- Ezt hogyan tudta meg? Az állambiztonságiak miatt nehézségekbe üt-
között a szervezkedés?*

- Tomka Feri atya mondta, hogy vigyázni kell. Emlékszem, egyszer na-
gyon „titkosan”, „feltűnés” nélkül kb. ötvenen elmentünk kirándulni, az
egész Dunakanyar fiatalsága. Minden csoport külön ment, útközben
nagyon kerültük egymást, mondván, hogy veszélyes, ha együtt látnak.
Természetesen senki sem „látta” mit csinálunk. Ha csak mi mentünk va-
lahová, Tomka Feri atya mindig külön érkezett, nem jött velünk végig a
falun. Szóval tudtam, hogy ez a história nem veszélytelen. Azt is tudtuk,

hogy Bulányi¹⁷ börtönben van. Terjedtek a hírek. Aztán amikor Szegeden elkezdtem szervezkedni, ott is kiderült, hogy figyelik a vallásos szervezkedéseket. Hozzátennem, hogy meg sem fordult a fejemben, hogy Szegeden én fogok egy közösséget vezetni. Kilincseltem a plébániákon azaz, hogy van egy fiatalokból álló csoport, szeretnénk jönni, hogy az atya tartson nekünk ifjúsági hittant. De nem fogadtak minket tárt kapukkal. Újszegeden a meghurcolt Havass Géza¹⁸ bácsi volt a plébános, aki azt mondta, hogy aranyosak vagytok, de innen menjete el. „Most jöttem ki a börtönből, nem akarok visszakerülni”. Egy kis adalék az ún. III/III-as papokhoz. Alsóvárosra került az általunk jó fejnek tartott és az énekkaron keresztül ismert plébános, Hamvas István¹⁹. Róla később kiderült, hogy III/III-as volt. Erről mi semmit sem tudtunk. Elmentem hozzá, és mondtam neki: István atya, jönnénk. Erre ő is kitette a szűrünket. Márpedig ha ő tényleg akkora III/III-as volt, azt mondta volna, hogy gyertek, gyerekek. Mert ha ott vagyunk, nagyon egyszerű lesz rólunk jelenteni. Ehelyett azt mondta, hogy nem lehet. Úgy vélem, ezeknek az embereknek a nagy részét valamilyen módon megzsarolták, csőbe húzták, belekényszeríttek egy beszervezési nyilatkozat aláírásába. Egyáltalán nem biztos, hogy mindegyikük ténylegesen kártékony volt. Természetesen voltak olyanok is, akik ártani akartak. A mi szegedi közösségünkbe is bekerült egy „szerecsétlen” ügynök. Egy szegény kecskeméti lányról kiderült, hogy téglala.²⁰ Az ottani volt angolkisasszonyokkal állt nagyon szoros kapcsolatban. Gondolom, amikor a főiskolára felvételizett, azt mondták neki, hogy természetesen bekerülsz, de ára van. Vesztünkre belénk botlott.

– Mit ért azalatt, hogy „vesztünkre belénk botlott”. Úgy gondolja jelentéseket adott le önökről?

– Igen, de arra már nem emlékszem, hogy kinek a révén került a közösségünkbe. Mindig boldogan jött, egészen addig, amíg össze nem találoztunk az azóta bezárt belvárosi rendőrségi épületnél, éppen akkor jött ki belőle. Akkoriban ott tudomásom szerint nem intéztek semmiféle hivatalos ügyet. Egy alkalommal arrafelé mentem a konziba²¹, és Margitka épp jött kifelé. Nekem természetesen nem volt semmi hátsó gondolatom, csak csodálkozva megkérdeztem tőle „Hát te mit csinálsz itt?” Irult, pirult, lilult, hebegett-ha-

bogott összevissza. Aztán el is maradt közülünk. Biztos, hogy tőle tudtak meg rólunk belső információkat. Mert amikor engem később elkaptak és kérdeztek, nagyon sok mindent tudtak. Azt, hogy hova és mennyien megyünk, azt meg lehet figyelni. De azt nem, hogy miről beszéltem egy közösségi összejövetelen, és hogy például éppen Szupersztárt²² hallgattunk, az kívülről nem látszik, azt csak valamelyik résztvevőtől tudhatták. Akkor már tudtam, hogy ajaj, téglá van közöttünk, és bizony ő lehetett az.

- Miről szólt a maguk közössége? Mit csináltak az összejöveteleiken?

- Minden héten összejöttünk. A közösségünk egyik tagja Tomka Feri atya tiszakécskei hittanosa volt. Ő mondta, hogy a szemináriumban van egy szülőfalujából származó kispap. Egyből beszerveztük a történetbe. Eljött egy összejövetelre, és annyira izgult az ima levezetésétől, hogy elkezdett remegni a keze. Nem volt hozzászokva az emberekkel való közvetlen beszélgetéshez.

- Félt az emberek előtt megszólalni?

- Nem tudom. Azt láttam, nagyon nagy szüksége van arra, hogy megszokja, miként kell az emberekhez közeledni. Ezért a közösségi összejövetelek ezt követően már úgy zajlottak, hogy előtte mi ketten eldöntöttük, mi legyen a témája a következő összejövetelnek, amiről beszélgetni fogunk, valamelyikünk felkészült belőle, az vezette a beszélgetést. Mindig imával kezdtünk, és azzal is fejeztük be.

- Hogyan oldották meg a találkozást? Akivel találkozott kispap volt, ha jól tudom, ők egyedül nem hagyhatják el a szemináriumot.

- Miután kikötötték, hogy az albérletembe nem vihetek fel fiút, meg kellett oldani a találkozást. A szeminaristáknak délután volt a sétaidejük. Jól tudja, kettesével kellett sétálniuk. Mi ketten sétáltunk a városon kívül, és közben arról beszélgettünk, hogy mit hogyan csináljunk. Egy alkalommal a Tiszagáton mendegéltünk, és egy tyúktolvaj kinézetű kis emberke megszólított bennünket. Barátságosan beszélgettünk vele egy darabig, de aztán egyszer

csak elővette az igazolványát, és elkezdett kérdezősködni, hová megyünk, mit csinálunk, mi az úti célunk. Azt feleltük, hogy hazamegyünk. A kapott feleletek valamiért nem elégítették ki őt. Előállított, és a közeli gyárépület portájára vitt minket, és odahívta az egyenruhásokat. Kijött egy katonai dzsip négy-öt katonával, különválasztottak bennünket, majd elkezdtek valatni. Nagyon meg voltam szeppenve, hiszen most sem túl kicsi a táskám, de akkor még nagyobb volt, és gépelvények²³ voltak benne.

– *Olyan iratok, melyeket nem szívesen osztott volna meg velük?*

– Mondtam magamban, ajaj, ha ezeket megtalálják! Szerencsémre a kispapot kérdezték először, ezért volt annyi időm, hogy a táskám aljába ügyeskedjem őket. Egy kemény műanyag dossziében voltak, így ahogy lesimítottam, úgy nézett ki, mintha az lenne a táskám feneke. A másik szerencsém az volt, hogy a táskát én pakolhattam ki, ők nem nyúltak bele, mert akkor megtalálták volna. Egy noteszbe gyűjtöttem az ismerőseim elérhetőségeit, ebben szerepelt Tomka Feri atya római címe is. Ezen rögtön fennakadtak. Külföldi cím. Fél órán keresztül, élvezettel magyaráztam nekik az állam és az egyház között megkötött egyezményt. Talán még valami mással, rózsafüzérrel kapcsolatban is hosszan oktattam őket, hogy mire való. Végül megúsztuk, de nagyon meg voltunk ijedve. Ha a kispap előjáróit arról értesítik, hogy a növendékük sétaidőben egy lánnyal találkozik a Tisza-gáton, azonnal kiteszik a szemináriumból. Másrészt borzasztóan durva, alpári hangnemet használtak velünk szemben. Velem úgy beszéltek, mint egy utcanővel.

– *Meg akarták félemlíteni önöket?*

– Azt nem tudom. Mindenesetre rettenetes volt. Bár nekem mondhattak, amit akartak. Annak örültem, hogy a gépelvényeket, amik nálam voltak, nem találták meg. A kispap azonban magán kívül volt a megalázástól és a stílustól. Egy ideig azért szorult a zabszem, hogy lesz-e folytatása, de nem volt. Továbbra is ketten vezettük a közösséget.

– *A Tisza-parti „beszélgetésen” túl volt-e hasonló „találkozása” az állambiztonság ügynökeivel?*

– Akkoriban került Szegedre egy nagyon kedves színész barátom. Mondtuk neki, mi itt megfigyelés alatt állunk. Erre azt válaszolta: „*Jaj gyerekek, sok Agatha Christie-t olvastatok.*” A Rókuson lakott egy nagyon kedves káplán ismerősöm, akit a színész barátommal együtt felkerestünk. Felszálltunk a villamosra, és rögtön kiszúrtam, hogy ki az illetékes elvtárs. Rámosolyogtam erre a fiúra, mondtam, hogy „Nyuszi!”. Azokat a nyomozókat ugyanis, akik bennünket követtek nyulaknak hívtuk. A mellettünk álló személy azt hihette, hogy kedveskedni akarok ennek a fiúnak. Leszálltunk a villamosról, a pasas is leszállt. Bementünk a plébániára, beszélgettünk a káplánnal, majd kijöttünk a plébániáról. A fickó ott állt a villamosmegállóban. Felszálltunk a villamosra, ő is felszállt. Na, mondtuk, most jól megvicceljük. Leszálltunk a Halászcárdánál, és bementünk oda. Jött ő is. Arra gondoltunk, hogy érdemes azért annyit belefecölni ebbe a történetbe, hogy együnk egy jó halászlét. Ahogy a nagy könyvben meg van írva, az illetékes elvtárs bejött az étterembe. Nem nézett se jobbra, se balra, egyenesen hátra ment. Majd miközben

1972 nyara
– Vágvölgyi
Éva tulaj-
dona

előre jött, feltűnés nélkül megnézte, mi hol ülünk, és nem messze tőlünk leült egy asztalhoz. Azt nem tudom, hogy mit rendelt, de mivel halászlé nem volt, mi nagy boldogan, kacagva távoztunk, mert elég szűkében voltunk a pénznek. Ő pedig ott maradt a rendelésével. A színész barátom elsápadva mondta nekem, hogy ha nem látom, nem hiszem el. Azt hittem üldözési mániátok van.

- *Volt még hasonló „élményben” része?*

- Azt tudtam, hogy Szegeden követnek, és naivan azt hittem, hogy ha feljövök Pestre, akkor már szabadon mozoghatok. Emlékszem, boldogan jöttem fel, mert azért ez nagy nyomás volt rajtam, még akkor is, ha játéknak fogtam fel. Azt tudni, hogy folyamatosan követnek, hatalmas pszichikai nyomást jelent az emberen. Minden esetben, amikor leszálltam a vonatról a Nyugatiban, szabadjára engedett kiskutyaként szaladtam körbe a Marx teret²⁴. Egy alkalommal azt vettem észre, hogy már a harmadik kirakatnál ugyanaz a pasi áll mellettem. Sejtettem, hogy a történetnek bőven nem értem a végére. Megszólított, beszédbe elegyedtünk. Elkezdett mindenféle provokatív szöveget nyomni, de én olyan marxistául válaszolgattam neki, hogy egy pártfunkcionárius is megirigyelhetett volna. De nem szállt le rólam. Egyre kínosabban éreztem magam, mert a rókusi káplánhoz kellett volna mennem valamilyen anyagért, és sehogy sem tudtam őt levakarni magamról. Velem együtt leszállt a Blahán a villamosról. Szerencsére elég jól ismertem a várost, és a plébánia melletti házról tudtam, hogy átjáróház, és oda bementem, oda már nem jött utánam, az azért nagyon ciki lett volna neki. Így szabadultam meg tőle. Máskor előfordult az is, hogy négyen-öten együtt jöttünk fel Budapestre. Már a kilencvenkilences buszon utaztunk, hát látom a mikrofont a mellettem lévő pasinak a táskájában. Szóltam a többieknek, hogy „Jaj gyerekek, most szálljunk le azonnal”, és az ajtócsukás előtti utolsó pillanatban, mire az illető észbekapott addigra már leugrottunk. Ő hol kötött ki, azt nem tudom. A társaim nem tudták, miről van szó, de hál' istennek engedelmeskedtek, és velem együtt azonnal leszálltak. Így tőle is meg tudtunk szabadulni.

- *A beszélgetésüket akarták lehallgatni.*

- Meg gondolom, arra voltak kíváncsiak, hova megyünk. Emlékeim szerint Egerbe készültünk Tomka Feri atyát meglátogatni. Pesten aludtunk a bátyjáéknál²⁵, ők adtak szállást, és másnap mentünk tovább. Szóval se vége, se hossza nem volt ezeknek a históriának. Még valami eszembe jutott. Voltak csúnyább dolgok is. Aki Tomka Feri atya után lett Felsőgödön káplán²⁶, börtönviselt ember volt. Azonnal szétverte a felnőtt- és az ifjúsági hittant, kitiltotta a gyerekeket a plébániáról. Mikor hazamentem az egyik hétvégén, édesanyámék kérdezték tőlem, mit csináltam? Mert furcsán viselkednek az emberek velük. Mondtam, fogalmam sincs. Nem csináltam semmit. Pár hét múlva a templomba járók közül valaki eljött édesanyámékhoz, és azt mondta, a káplán atya azt terjeszti a faluban, hogy én besúgó vagyok.

- *Le akarták önt jártni.*

- Ellehetetleníteni. Édesanyámék nem értették, miért nevettem ezen. Ugyan már, ilyen hülyeséget... Ezzel részemről be volt fejezve a dolog. Aztán évek múlva találkoztam ezzel az atyával, és ő akkor bocsánatot kért tőlem.

- *Ezt a módszert a közösség többi tagjával szemben is alkalmazták, vagy csak magát próbálták az ügynökváddal lejáratni?*

- Úgy tudom, csak velem szemben alkalmazták. Olyanfajta voltam, ha valahová beléptem, akkor pillanatok alatt a középpontba kerültem. Ez egy képesség, amit kaptam. Szégyellem, mert nyilván sokkal több jóra kellett volna használni mindazt, amit én az Úristentől kaptam, nem az én érdemem.

- *Volt másfajta próbálkozás is az állambiztonság részéről például a szeminaristák irányába?*

- Tudom, hogy volt egy tanítónő, aki kifejezetten a papok elcsábítására törekedett, hogy aztán ezzel megszarolhassák őket. Erről a zsarolásról jut eszembe egy másik történetem. Már befejeztem a főiskolát és Pesten lak-

tam, amikor hosszú tömött sorban megkerestek szegedi barátaim, még egy ottani teológiai tanár is, és arra kértek, hogy akadályozzam meg az egyik pap spirituálissá történő kinevezését, mert homoszexuális kapcsolatot akart létesíteni valakivel. Állítólag valakik már beszéltek a püspökkel, de rájuk nem akar hallgatni. Személyesen nem ismertem a püspököt, nem tudom, miért gondolták, hogy rám hallgatni fog. Azt válaszoltam, ilyen mocskos történetbe nem kívánok belefolyni, és különben is, ki vagyok én, hogy ilyen ügyben a püspökhöz forduljak, és amúgy is, ahhoz, hogy tisztán lássak, mindkét felet meg kéne hallgatnom. Beletörődtek, és békén hagytak ezzel a történettel. Nyáron kimentem Olaszországba és Rómában dekkoltam egy barátomnál, és egyszer csak megcsörrent a telefon. A homoszexualitással gyanúsított pap volt a vonal túlsó végén. Nagyon furcsa érzés volt, hogy a probléma utánam jött Olaszországba. Tudtam, hogy most már nem maradhatok ki ebből a dologból, muszáj a végére járnom. Azt mondta, hogy itt van egész nyáron Rómában, átjönne hozzám az este folyamán. Belementem, hiszen mindkét felet meg kell hallgatni. Átjött, beszélgettünk, és aztán kertelés nélkül nekiszegeztem ezt a történetet. Nagyon zavarba jött. Láttam, hogy sajnós a történet igaz. Igazából nem egy nagyon meredek história. Egy férfi ott aludt ennél a papnál, és állítólag azzal az ürüggyel, hogy nincs jól, ott kellett lennie a fürdőszobában, miközben az fürdik. Aztán egy ágyban aludtak, és akkor megölelte. Megkérdeztem egy nagyon józan pap barátomtól, mi a véleménye erről. Azt válaszolta, ha egyéb nem történt, ez azért nem olyan súlyos, de lelkileg semmiképp sem egészséges. Az azonban biztos, hogy az illető nem alkalmas arra, hogy kispapoknak a lelki életét igazgassa. Ezek után kihallgatást kértem Udvardy püspök²⁷ atyától, akivel Pesten találkoztunk. Mindent elmondtam neki. Azt is, hogy nem akartam ebbe a történetbe belefolyni, és hogy ennek ellenére másként alakult. Ő nem akart azonnal döntenit, ezért időt kért a gondolkodásra. Valamennyi idő elteltével találkozóra hívott, és ekkor közölte velem, hogy az illetőből nem lesz spirituális. No, erről a szerencsétlenről később kiderült, hogy szintén beszervezték ügynöknek. Gondolom, a homoszexualitásával tudták őt megzsarolni.

- Visszatérve a csoportjukra. Az önökről készült egyik jelentésben az szerepel, hogy az összejevetelek helyszíneire többnyire egyesével mentek fel és távoztak. Ez szándékos volt vagy véletlen?

- Persze hogy tudatosan csináltuk, igyekeztünk nagyon ügyesek lenni.
- *Önt például fényképről be is azonosították, miközben magnóval a kezében ment fel egy lakásba.*²⁸
- Volt egy szegedi lány, nekik nagy lakásuk volt. Egy darabig ezért náluk jöttünk össze. Erről a lakásról lehet szó, neve is volt, „toronynak” hívtuk magunk között.
- *A szemközti épületből figyelték, ki mikor, kivel és mivel érkezik. A jelentés alapján hasonló következtetésre jutottam, mint az állambiztonsági tisztek. Konspiráltan mentek fel a lakásba.*
- A távozás is konspirált volt.
- *Ezt Tomka atya ajánlotta vagy saját ötletük volt?*
- Nem, mi találtuk ki. Olyan ravasz voltam akkoriban, hogy Tomka Feri atyának a húga nevében írtam leveleket Rómába.
- *Ön Tomka Ferenc húgának a nevében írt leveleket?*
- Igen. De tudta, hogy én vagyok. Olyan virágnyelven írtam, hogy végül még ő se értette pontosan, csak azt, hogy rendben vannak a dolgok vagy nem. Utólag mondta, hogy nem igazán tudta már követni, mi van a levélben. Mindent csináltam, hogy félrevezessem az elvtársakat. Ákombákomokkal tűzdeltem tele a levelet, mintha gyerekek írnának Feri bácsinak, bal kézzel írtam, hogy ne lehessen felismerni és beazonosítani a kézírásom, stb., stb. Nyugodtan nézhették és olvashatták a levelezésemet. Gyerekkoromban szerettem rabló-pandúrozni, szerettem a küzdelmet, a kihívásokat, és elég okos is voltam. Jézus azt mondta, hogy legyetek szelídek, mint a galambok, és okosak, mint a kígyók. Nem azt mondta, hogy legyetek jók és maflák. Hát én nem voltam mafla. Miután elkerültem Szegedről, a többiek sajnos már nem voltak ilyen ügyesek. Szarvashibákat követtek el, például hangfelvételeket készítettek maguk-

nak a közösségi összefüggésekről, meg ilyesmi, ami aztán kiváló bizonyíték is volt egyben.

- Az állambiztonságiak úgy gondolták, hogy önök a Benzol Gyűrű²⁹ folytatásaként jöttek létre. Ismerősen csengenek-e önnek az alábbi nevek: Galgóczi László,³⁰ Pelle András³¹?

- Pellével nagyon jó kapcsolatban voltunk, de nem tartozott a közösségünkhöz. Személyes kapcsolat volt. Galgóczit nem is ismertem.

- Galgóczi lehallgatásából tudták meg, hogy az önök közössége létezik.

- Hát ez nem egészen így van, mert már évekkel előbb, 1972-ben megvolt a főiskolán ellenem lefolytatott tárgyalás. Ebben a galgóczis időszakban már nem voltam ott. A közösség ott maradt része sajnos kapcsolatba került Galgóczival, mert hiányzott nekik a vezető személy. Erről az időszakról aztán szinte mindent tudtak az elvtársak. Amíg mi, a mag ott voltunk, addig nem. Nagyon vigyáztunk. Beton atya arra tanított engem, hogy figyeljünk. Ha próbáltam volna mesélni, azt mondta, semmit se mondjál, nem vagyok rá kíváncsi. Mert ha kérdezik, akkor ne tudjak mit mondani. Ha tudom, elszólhatom magam. Emlékszem, lejött hozzánk Pestről egy bulányista³² fiú, akit elzavartam. Megmondtam neki, hogy ide többé be ne tegyed a lábad. Az ateistákat térítsd, ne bennünket. Pestről hozod ránk a bajt. Tudtam, hogy őket figyelik.

- Aki önökre veszélyt jelenthetett egyből elzavarták?

- Nem vállaltunk semmi fölösleges kockázatot. A különböző közösségek nem keveredtek egymással, nem tudhattak semmit egymásról, így nem tudták egymást lebuktatni. Arra is nagyon vigyáztunk, hogy politikai történetbe ne keveredjünk bele. Annak ellenére, hogy nagyon együtt éreztünk a március tizenötödikei tüntetőkkel, távol tartottuk magunkat tőlük.

- Emlékszik arra a „figyelmeztető” beszélgetésre, amely 1972 őszén zajlott le? Mondanék pár nevet: dr. Moholi Gábor főigazgató-helyettes, Ha-

lász Tibor tanár, Sipos László, az iskola függetlenített KISZ-titkára, Kovács József rendőr főhadnagy, utóbbi volt az állambiztonság tisztje.

- Utóbbi kis, köpcös, rövid hajú, durva arcú ember volt, úgy nézett ki, mint egy tyúktolvajjal keresztezett díjbirkózó, akiről lerítt, hogy honnan való.

- *A többieket ismerte?*

- Csak a főigazgató-helyettest. Abból indultak ki a beszélgetésben, hogy hétfőn esténként volt egy Dévény atya által tartott előadás-sorozat a Szent József-templomban Giordano Brunóról. Tele volt a templom fiatalokkal, na meg gondolom besúgókkal. Mi is mind ott voltunk, de nem együtt, még csak nem is köszöntünk egymásnak. Kérdezték, hogy én is ott voltam-e? Azt válaszoltam, hogy ott voltam, de nem mindig, mert nekem akkor órám volt a főiskolán. Aztán arra voltak kíváncsiak, hogy kik voltak ott. Erre azt válaszoltam, hogy sokan voltak ott, de én senkit sem ismertem. Szó szót követett, aztán a főigazgató-helyettes azt mondta, azért szólnak nekem, hogy figyelmeztessem a többieket, például L. Évát, hogy kerüljek el az ehhez hasonló kellemetlen helyzetet, mint amibe én most kerültem, hogy itt vagyok ennyi idegen ember előtt. Mire bólogattam, hogy bizony itt vagyok ennyi idegen ember között. Mulatságos volt, mert erre mind fölálltak, kezet fogtunk és egyesével bemutatkoztak. A főigazgató-helyettesnek mondtam, hogy őt ismerem, mert az ünnepélyeken kint szokott ülni az emelvényen. Majd jött a matematika tanszéket vezető párttitkár és a KISZ-titkár is. A BM-es pasi azonban nem akart nekem bemutatkozni. Azonban én meg fixíroztam, hogy hát apukám, te is mondjál valamit. Végül morgott valamit az orra alatt, hogy ő X. Y. a Művelődési Minisztériumból. Na, gondoltam magamban, öregem, te pont úgy nézel ki. L. Éváról annyit, hogy beugrató név volt. Szerencsémre ismertem valakit az évfolyamából, és mielőtt figyelmeztetnem volna, érdeklődtem, hogy ki ő. Mint kiderült, csoportbesúgó volt, és gondolom, részint ki akarták próbálni, hogy szaladok-e figyelmeztetni, másrészt meg azt remélték, hogy mint sorstársat a bizalmamba fogadom majd. Mondanom sem kell, hogy ezek után eszem ágában sem volt felkeresni.

- *Hogyan zajlott az „autodaffé”?*

A büntárgyalás során, ahol félkörben ültek velem szemben, én meg egy szál magam közepén, nem féltem tőlük, időnként még nevettem is rajtuk. Előtte való nap rezekálták elől a fogam és be volt dagadva a képem, nagyon rondán néztem ki. Emiatt egy zsebkendővel eltakartam a szám, és azt hittem, nem látják, amikor időnként a zsebkendő mögött szélesen mosolygok. Csak arra nem gondoltam, hogy az ember szemén is látszik, ha nevet. Egyáltalán nem volt bennem félelem. Élveztem, mint a vívó a csörtét. Beton atya amikor ezekről a kilátásokról beszélt, azt mondta, nem kell tőlük félni. Az a legfontosabb. Ha találnak valamit nálad, mond azt, hogy a ligetben találtad a padon. Egyébként pedig mond azt nekik, hogy a legjobb lesz, ha felakasztanak. Ennél rosszabbat úgysem tudnak neked mondani, és ezzel ki van húzva a dolog méregfoga, nem tudnak megfélemlíteni. A beszélgetés végül azzal fejeződött be, hogy a főigazgató-helyettes mutatott egy hosszú slejfnit, amire nevek voltak felírva, és azt mondta, hogy végül is ők tudják, kik vettek részt az ominózus előadás-sorozaton. Rögvest megkérdeztem, ha tudják, hogy kik voltak ott, akkor mit akarnak tőlem? A Művelődési Minisztériumból érkezett elvtárs erre azt válaszolta, hogy ha azt akarom, hogy megbízzanak bennem, akkor valamit valamiért. Erre a nyilvánvaló üzleti ajánlatra felháborodva kérdeztem: Micsoda?! A főigazgató-helyettes azonnal próbálta elsimítani, hogy nem úgy gondolta az elvtárs. Szemmel láthatóan az ott lévő főiskolai tanárok nagyon utálták az egész dolgot. Így utólag azt gondolom, sokat köszönhetek nekik, ők mentették meg a bőrömet. Következménye nem is lett azon kívül, hogy egy főiskolai körlevélben bűnözőnek tituláltak.

- *Ez lejárata.*

- Tegyük hozzá, hogy ez a körlevél a visszájára sült el, mert soha olyan nagy népszerűségnek nem örvendtem, mint akkor. Tanáraink zsinórba hívtak a szobájukba kávézni, pedig ez nem nagyon volt szokásban a hallgatókkal. Még a tanszéki párttitkárunk – aki azért nem egy templomlépcső-koptató fazon volt –, amikor negyedik év végén neki kellett rólam jellemzést írni, behívott a szobájába, és megkérdezte tőlem: „Hát most magával mit csináljak?” Behúztam a nyakam, és azt válaszoltam neki, hogy tanár úr ebben nem tudok segíteni. Végül is nem tudom, mit írt, de

ez egy barátságos gesztus volt tőle. Mindenki nagyon rendes volt. Volt egy tanárunk, akitől nagyon félték a diákok, mert rettenetesen szigorú, elég morózus pasi volt, no, ez megkért, hogy távollétében én locsoljam a virágait a szobájában, amíg vissza nem érkezik. Még a saját kollégái is el voltak képedve ettől az irántam való bizalomtól. Egyetlenegy tanárom volt, aki félt tőlem, mint a leprástól.

- *Miért félt magától?*

- Korábban angolkisasszony volt, és nagyon tartott attól, hogy összekapcsolnak bennünket. Erről akkor nem tudtam, de diploma után itt Pesten találkoztunk és hosszasan elbeszélgettünk. Ekkor derült ki, hogy mi volt a tartózkodása hátterében. Szóval annak ellenére, hogy azt állították, nem fogok diplomát kapni, mégis lediplomáztam.

- *A beszélgetés alatt azzal fenyegették, hogy nem fog tudni lediplomázní?*

50

- Azt mondták nem fogok diplomát kapni, és ha mégis kapok, akkor azt vissza is lehet vonni. Lehet, hogy azt várták, hogy ettől kétségbe fogok esni, hogy ezzel megtörnek, de nem jött be a próbálkozásuk.

- *Hogyan akarták elérni, hogy leálljon a szervezkedéssel, ha megfélemlíteni nem tudták?*

- Látták, hogy velem nem jutnak dűlőre, más utakat kerestek. Például elvették az ösztöndíjam felét. A tanszéki KISZ-gyűlésen is téma lettem. Erről utólag mesélt egy másik történelem szakos lány, akivel egy évfolyamban voltunk. Elmondta, hogy a mi csoportunkat vezető lány felállt a KISZ-gyűlésen, és szóvá tette, hogy micsoda dolog az, hogy velem azonos tanulmányi eredménye van, és én mégiscsak feleannyi ösztöndíjat kapok, mint ő. Ez nagyon tetszett nekem, hogy valaki nem azért áll fel, hogy neki kevesebb van, hanem mert neki több van, mint a másiknak, és hogy annak is annyi járna, mint neki. Mondtam is, hogy ez megéri az ösztöndíjam felét. Persze mind a KISZ-vezető tanár, mind KISZ-titkár (aki a rendszerváltás után hős MDF-es lett) azt mondta, ez így igazságos, mert én egy bűnöző

vagyok és meg kell büntetni. De mint látszik, sok rendes ember is volt ezen a KISZ-gyűlésen. Ez szintén adott erőt és bátorítást az embernek. Hogy még az is, aki nem tartozik közénk, az sem mind ellenség.

- A figyelmeztető beszélgetés után továbbra is megfigyelték magát. Érzett-e, tapasztalt-e olyan jeleket, történéseket, amik erre utalnak? Számított-e erre?

- Akkor már pontosan tudtam, ki a főiskolai csoportbesúgónk. Akit először megpróbáltak rám állítani, arról mindenki tudta, hogy ő az. A kollégiumban ez hamar kiderült. Miután elég nagy gyakorlatom volt a beszélgetések irányításában, velem nem tudott dűlőre jutni. Elkezdtünk beszélgetni, és két perc múlva már a nagypapája volt a téma. Ha vért izzadt, akkor is. Fel is adták ezt a vonalat. Aztán egy másik csoporttársamat, a szegény T. B.-t³³ megpróbálták megzsarolni.

- Ez hogy történt?

- A tárgyalásom után néhány hónappal felkeresett T. B. legjobb barátnője azzal, hogy a B. azt üzeni, hogy vigyázzak. A barátnője mondta el, mi történt a B.-vel, óvatosságból mi nem beszéltünk egymással. Behívták a tanulmányi osztályra, ahol az osztály vezetője egy egyenruhás társaságában várta. T. B.-ről tudni kell azt, hogy özvegy édesanyjának egyedüli leánya volt és egy vidéki kisvárosból származik. Nagyon sokat jelentett neki az, hogy főiskolára járhatott. Azt szerették volna nála elérni, hogy barátkozzon velem és készítsen rólam jelentéseket. Azzal zsarolták meg, hogy ha nem teszi meg, akkor kirúgják. Szegény három napig nem evett, nem aludt, csak sírt. Aztán visszament, és azt mondta, hogy nem. A barátnőjével pedig megüzente, hogy vigyázzak. Szerencsére nem rúgták ki. De ha akkor igent mond, akkor kész, vége. Egy életre a markukban lett volna. Mert ezekkel aztán azt csinálták, hogy ha már egy disznóságba belevitték, akkor nyomban megzsarolták, ha a következőt nem teszed meg, ezt a másikat, mindenki meg fogja tudni. Gerinctörés.

- A tárgyalás után a közösségével továbbra is tartotta a kapcsolatot?

- Nem. Egy darabig nem mentem a közösségbe.

- *Ez tudatos volt?*

- Abszolúte. Mondtam nekik, ha engem követnek, akkor nem megyek oda. Ott volt a színész barátom meg a szobatársam, úgyhogy hármasban rosszkodtunk esténként meg éjszakánként. Amíg a többiek együtt voltak, mi a Tisza-parton sétáltunk, bukfenceztünk azzal, hogy most ezt aztán nézhetik. Nyilván nézték is. Biztos vagyok benne. Egyvalakivel közülük azonban folyamatosan tartottam a kapcsolatot. Megbeszéltük, mit és hogy csináljanak. Bizonyos dolgokban eléggé önállóak voltak már. De ez csak fél évig tartott. Aztán utána kétfelé osztottuk a társaságot.

- *Ennek mi volt az oka? Miért kellett szétszítani?*

52

- Úgy gondoltuk, kettéosztva már nem vagyunk annyira feltűnőek és a figyelmük is megoszlik. Azok kerültek egy csoportba, akik képesek voltak önállóan cselekedni és a hitükben stabilak voltak. A kevésbé stabilak kerültek hozzám. A csoportokban körülbelül egyforma volt a fiúk-lányok aránya. Kifelé azt kellett mutatniuk, hogy ők párok és kedvelik egymást. Végül aztán ez olyan jól sikerült, hogy egy házasság is született ebből a párosításból.

- *Ez volt a legenda, amit kitaláltak?*

- Akkor azt mondtuk, hogy itt csak udvarlásról van szó. Laci jár Piroskával.

- *Ez így ment?*

- Igen, az utolsó évben ez így ment. Azonban Czakó Tamásék nem kellő elővigyázatossággal vitték tovább az életet. Akkor jött Czakó meggyanúsítása homoszexualitással, és a hasonló kalandok.

- *A Czakót lejárató levélről ön azonnal vagy később értesült?*

- Ebből már kimaradtam a közösségemmel együtt. Tamás nekünk el se mondta, mi történt velem. Nagyon szégyellhettem. Nem került a közösség elé ez a história. Szerencsénkre, ott akkor nem voltak profik az elvtársak. Czakó kapcsán eszembe jutott, hogy majdnem belesodródtam egy hasonló történetbe, de nem az állambiztonság részéről. Tarjányi Béla atyának - Akasztón volt plébános - az egyik jó barátja. A főiskoláról különböző helyekre lehetett menni szakmai gyakorlatra. Megláttam, hogy Akasztó is szerepel listán. Ő, mondom, megyek Akasztóra, és majd ott fogok tenni-venni. Úgy is volt. Délelőtt az iskolába mentem a szintén szakmai gyakorlaton lévő fiúval, délután meg hittanórákat tartottam a plébánián. Ott megismerkedtem az egyik kis hittanossal, egy nagyon helyes kislánnyal, aki akkor még általános iskolás volt, és a kapcsolat megmaradt. Nyáron is visszamentem, négy-öt gyerekkel foglalkoztam, együtt bicikliztünk, bizonyos vallásos témákat megbeszéltünk. A kislány elkerült Kalocsára középiskolába, kollégiumba. A karácsonyi szünetben tartott lelkigyakorlatunkra elhívtam őt, amit egy kulcsos házban tartottunk fent valahol a Bükkben. Időközben hatalmas mennyiségű hó esett, és nem volt közlekedés. A kislány ott ragadt Egerben, és nem ért időben vissza a kollégiumba. Természetesen a lelkére volt kötve, hogy nem szabad semmit se mondania, se lelkigyakorlatról, se közösségről, amit ő be is tartott. Persze amikor visszament a kollégiumba, firtatták hol volt, kivel volt, de ő rajtam kívül másról nem mert beszélni. A kollégiumi nevelőtanárnő kezdte nagyon furcsállni a dolgot, nyilván kicsit zavarban is volt a gyerek, hogy hát ki is lehet Éva barátnő. Kezdett abba az irányba piszkálódni, hogy nem vagyok-e esetleg homoszexuális vagy valami. De aztán hála istennek ebből nem lett semmi, mert nagyon kellemetlen lett volna a főiskolán. Gondolom, az állambiztonságiak is kapva kaptak volna rajta. Emlékszem, még Beton atyára is megharagudtam, mert kérdeztem tőle, hogy mit lehet abban az esetben csinálni, ha az embert ilyesmivel meggyanúsítják. Erre azt mondta, először tarts lelkiismeret-vizsgálatot. Nagyon mérges lettem rá, mondtam, menj a fenébe, és faképnél hagytam. Megsértődtem, hogy velem kapcsolatban ilyesmi egyáltalán felmerülhet benne. Ő meg nyilván papként sokféle gyónást meghallgatott, és azt gondolta, bármi megtörténhet. Ezért válaszolta azt nekem, hogy először is tarts lelkiismeret-vizsgálatot. Mérgemben egy darabig nem mentem a közelébe.

- 1974-ben fejezte be a tanulmányait, és felköltözött Budapestre. Volt-e valami utóhatása a Szegeden történeteknek? Munkahelyén zaklatta-e az állambiztonság?

- Ezek után én azt mondtam, nem fogom hagyni, hogy a nyakamat tekerjék, utánam jöjjenek a munkahelyemre és zsaroljanak, hogy kirúgnak. Úgy döntöttem, hogy helyből kirúgom magam, és elmentem dolgozni a Csalogány utcai foglalkoztató iskolába és nevelőotthonba. Ennél lejjebb egy zenetanárt nem lehet rúgni. Ott zeneterápiás kísérletet csináltam. A Jóisten humorát jelzi, hogy kirúgottság helyett fél év múlva már a minisztérium kiemelt kísérlete lett a munkám, misszióm dupla fizetéssel. Másképp sült el a történet.

- *Közösségszervezéssel Budapesten is foglalkozott?*

- Amikor befejeztem a főiskolát az egyik lány feljött velem, és ketten laktunk az albérletben. Aztán lassanként a közösség egy része Budapestre költözött. A másik része szanaszét spriccelődött az országban. Pesten folytatódott az együttlét, de a többiekkel csak a lelkigyakorlatainkon találkoztunk, évente kétszer-háromszor.

- *Ugyanazzal az intenzitással?*

- Eleinte minden héten a Szent Család Plébánián jöttünk össze. Az ottani káplán, Opálény Miska atya³⁴ úgy adott helyet, hogy ő nem tud semmiről.

- *Félt a rendőrségi, titkosszolgálati zaklatástól?*

- Regnumos volt, tudta a szabályokat. Amiről nem tud, azt nem tudja még véletlenül se elmondani. Annyira óvatos volt, hogy azt mondta, hogy még az ottani papokba se bízzak, még csak azt se kérdezzem meg tőlük, hogy őt hol találom. Ha valami van, egyedül a sekrestyés megbízható, hozzá fordulhatok. Végül onnan eljöttünk. Talán mert a Teréztemplomba került a korábban a Rókusban szolgáló ismerős káplán. Nála

jöttünk össze. Egyszer szeretne volna egy ismerősét is elhozni a közösségünkbe, de azt mondtuk, hogy nem hozhatja.

- *Miért?*

- Mert nem ismertük. Már nagyon vigyáztunk magunkra. Túl voltunk azon, hogy a közösség tagjait nyaranként felkeresték, sanyargatták.

- *Sanyargatták?*

- Nemrég találkoztam a közösségünkből azzal a SZ. M.-mel³⁵, akit majdnem sikerült idegileg teljesen kikészíteni, hitéletét megroppantották. H. E.³⁶ 26 éve elmeszociális otthonban van. Teljesen kikészítették. Skizofrén lett. Elképzelhetetlenül nagy nyomás alatt voltunk. Volt egy kecskeméti fiú is, aki kétségbeesve jött fel hozzánk, hogy nyáron felkereste őt a rendőrség, és taccsolt³⁷. Mindent elmondott. De legalább volt annyi bátorsága, hogy szólt nekünk.

- *Visszatérve a 70-es évekre. Kétszer is sikerült kiutaznia Olaszországba. Egy alkalommal elutasították a kérelmét. Az útlevélosztályon nem gyakoroltak önre nyomást, nem próbálkoztak valamivel?*

- Ez egy furcsa dolog. Az ellenem lefolytatott tárgyalás után, 73-ban beadtam az útlevélkérelmemet Vácon, és meg is kaptam az útlevelet. A Tomka Feri atya biztatására mentünk a barátnőmmel Olaszországba, hogy megismerjük a Focolare mozgalmat. Nagyon nagy hatással volt ránk az, amit akkor láttunk. Minden helyre eljutottunk, nem csak a focolarinákhoz, a Teréz anya nővéreihez, a Foucauld-féle kis nővérekhez stb. 75-ben meghívás útján akartam újra kiutazni. Behívtak egy beszélgetésre egy Andrássy úti épületbe, megkérdezték, miért szeretnék külföldre menni, de végül nem adták meg az útlevelet.³⁸ Aztán 76-ban turistaútlevelel mégis kiengedtek.

- *Ki küldte önnek a meghívót?*

- Puskely Máriának³⁹ a vatikáni Rádióban volt egy olasz hölgy munkatársa, annak a férjétől jött a meghívólevél. Nem hiszem, hogy tudták volna, hogy az illető kicsoda, és ez akadályozta volna meg a kiutazást. Megkérdezték, mit akarok ott kint csinálni. Azt válaszoltam, hogy élek-halok Olaszorszáért, azok a csodálatos műemlékek! Azt hiszem, velem többet már nem próbálkoztak. Feladták. Nem találtak rajtam fogást, és békén hagytak. Zsarolni sem lehetett, a Csalogány utcánál lejjebb már nem tudtak rúgni. Hozzátenném, arra nagyon ügyeltem, hogy felesleges támadási felületet ne adjak. Szerencsém is volt. Ott volt Beton atya, aki jó tanácsokkal látott el. Személyesen ismertem Mócsy Imre⁴⁰ bácsit, akivel rengeteget beszélgettünk, börtönről, Bibliáról, szinte mindenről. Sokat köszönhetek azoknak, akiknek a közelébe kerülhettem. Például Nyíri Tamásnak⁴¹, akivel, talán mondhatom azt, hogy jó barátságban voltam.

- *Hogyan ismerkedett meg Nyíri Tamással?*

56

- Először úgy találkoztunk, hogy Tomka Feri atya bátyjánál házi mise volt. Miklóséknál abszolút otthon voltam. Felesége beteg volt, és én főztem nekik egész nyáron, vigyáztam a gyerekekre. A gyengélkedő feleséghez jött Nyíri Tamás házi misét tartani. Életem első házi miséjén találkoztam először Nyíri Tamással. Másodszor Tarjányi Béla atya révén kerültünk kapcsolatba. Ekkor csekkoltuk le, hogy tulajdonképpen mi már ismerjük egymást. Nagyon jó kapcsolatba kerültem vele. Ha valami hasfájásom volt egy teológiai kérdéssel kapcsolatban, fogtam a telefont és felhívtam. Borzasztó tanulságos volt, ahogy komolyan vett. Így utólag talán nem is a válaszai jelentik a legtöbbet, hanem életre szóló példa, ahogy a kérdéseimet fogadta. Semmiből nem állt volna neki kifizetnie valami egyszerű, semmitmondó válasszal. De nemegyszer előfordult, hogy azt mondta, Éva, hívjon vissza három nap múlva, utána nézek. Szóval a nagy Nyíri Tamás nem röstellte azt mondani, hogy Éva, utána nézek. Megtanultam azt, hogy senkinek sem kell mindent tudni, vagy legalábbis nem kell úgy tenni, mintha mindent tudna. Egyébként órá egyáltalán nem volt jellemző, hogy nagyon alázatos lett volna. Nagyon okos volt és nagyon nagy tudású, és

ezt alkalmasint éreztette is másokkal, és ezzel több kollégáját magára haragította. Itt-ott kipukkasztotta egy-egy fölös öntudat léggömbjét, így aztán sokan haragudtak rá. A tanári kar ezért nem szavazta meg neki a nyugdíjba vonulás utáni ajándék egy évét.

- *Ennyire haragudtak rá?*

- Igen. Nagyon okos volt, és azt éreztette is velük. Szerencsére én a másik oldalát tapasztaltam meg. Van egy könyve, amit úgy dedikált nekem, hogy meglepődtem rajta. Nem azt írta „szeretettel”, hanem „barátsággal”. Megkérdeztem tőle, miért írta, hogy barátsággal. Azt felelte a „szeretettel” elértéktelenedett. Többet ér, ha azt írom magának, hogy barátsággal. Büszke vagyok, hogy a barátjának nevezett.

- *Egyvalakiről még nem beszéltünk, akinek nagyon sokat köszönhet. Wágner Viktória nővéréről.*⁴²

- Őt a jelenleg Fóton szolgáló Kárpáti Sándor atya⁴³ révén ismertem meg. 1970-ben újmisési fiatal káplánként látogatóba ment Tomka Feri atyához. Összebarátkoztunk, és elvitt Viktória nénihez. Aki a Viktória nénit megismerte, sosem felejt el. Nem lehetett csak egyszer találkozni vele. Csodálatos valaki volt. A főiskola befejezése után is visszajártam hozzá látogatóba. Ott aludtam nála, WC nélkül, vödörbe pisiltünk. Borzasztó körülmények között élt ott, a legnagyobb derűvel és boldogsággal. Közvetlen kapcsolatban állt a dorozsmai cigányokkal. Sok kispapot nevelt, akik kijártak hozzá. Még Tarjányi atya is volt nála a kispapjaival padlót síkálni, amikor Szegeden volt tanár. Azt nem tudom, hogy kezdődött el a kispapokkal való kapcsolata, de olyan volt nekik, mint a lelki anyjuk. A Viktória nénival való beszélgetésekből értettem meg azt, hogy bizony ők is esendő emberek, nem könnyű az életük.

- *Meddig volt vele kapcsolatban?*

- Amíg el nem került Deszkre. Mert sorban összeroppantak a csigolyái. Amikor utoljára nála jártam, csak három volt összeroppánva, és még föl

bírt kelni. Amikor már nem tudott fölkelni, bekerült a deszki szociális otthonba. Ott már nem kerestem meg.

- Ön, akit fiatalkorában hitéért üldöztek, az interjú végén mit üzenne a mai fiataloknak, családoknak?

- Azt, hogy amikor mi fiatalok voltunk, lehetett tudni a fehérről, hogy fehér, a feketéről, hogy fekete. A mostanság divatos liberális gondolkodás olyan, mint a lepra. Belülről bomlasztja az embert, és az már csak akkor veszi észre, ha leesett az orra meg a füle. Olyan sok rossz dolog éri a fiatalokat a külvilág részéről, hogy észre sem veszik a fertőzést. Az a bizonyos sötét oldal dolgozik, mégpedig nagyon nagy intenzitással. Belsőleg tesz tönkre az embert. A most felnövő fiataloknál nagyon nehéz elérni, hogy tisztán lássanak és gondolkodjanak. Ebben nagyon nagy szerepe lenne a családoknak, csak az a baj, hogy azok a beszélgetős családok, mint amilyenek például mi voltunk, már nagyon ritkák. Az igazán jó keresztény családokban is fehér hollók azok, amelyekben még megvan az ideje a beszélgetésnek. Ma mindenki a pénz után fut, minél több dolgot szeretne birtokolni. Például már az első osztályos kisfiút is kicikizik az osztálytársai, mert nem drága okostelefonja van, hanem csak valami bunkófonja. Amit az anyukája jobb meggyőződése ellenére azért adott neki, hogy valahogyan mégiscsak utolérje. Mit csinált az anyuka? Vett neki okostelefont, mindegy mibe kerül. Mondtam neki észnél vagy? Az a gond, hogy egyre gyakrabban olyan dolgokba is belecsúszik az ember, amiről nem is veszi észre, hogy baj. Az a legnagyobb probléma, hogy a felnőttektől nagyon kevés segítséget kapnak a gyerekek. Ezt a saját bőrömmön tapasztaltam meg, amíg tanítottam. Elkezdtem a tanítást, és déltől este hatig egy percre sem tudtam kimenni a teremből, még a mosdóba se. Az óra után a gyerekek rám cuppantak azzal, hogy beszéljünk, beszéljünk. Ennyire ki vannak éhezve a gyermekek az emberi kapcsolatra. A másik nagyon fontos dolog a közösség. Mint ahogy nekünk megtartó erőt, segítséget jelentett az ifjúsági közösségünk, a mostani fiataloknak is nagyon fontos lenne a jó vallásos ifjúsági közösség. Egyedül az ember sokkal kiszolgáltatottabb, sérülékenyebb, elsodorja az ár.

JEGYZETEK

- 1 Bródy János: „Az utcán” című dala nyomán.
- 2 „Munkánkban még elég gyakran előfordul olyan törekvés, hogy adminisztratív vagy operatív úton kívánnak fellépni a hitéletet aktívan szervező papok ellen, **olyan esetekben is, amikor az kizárólag engedélyezett keretek között folyik.** Az is előfordult, hogy ilyen intézkedéseket a helyi társadalmi szervek ösztönöztek. A Politikai Bizottság határozata után minden bizonnyal ez ritkábban fordul majd elő. Egyértelműen le kell szögeznünk, hogy ilyen személyek esetében még az operatív úton való mesterséges lejáratást sem alkalmazhatjuk, az adminisztratív intézkedéseket már meg sem említem. E személyek elleni fellépések arra vezethetnek, hogy szembekerülhetünk a hívőkkel, az egyházon belüli szövetségeseinkkel. Az ilyen jellegű operatív tevékenység súlyosan sértené a párt egyházpolitikáját. Meg kell érteni, hogy a vallásosság, az idealista világnézet, a pápai enciklikák, a zsinati határozatok ideológiai koncepcióinak elfogadása – pl. a keresztény egység gondolatának helyeslése – nem az állambiztonság elhárításának témája, még akkor sem, ha egyesek ennek hangot adnak. Ez az ideológiai harc területe. Gyakran előfordult, hogy különböző javaslatokban **igen helytelenül, mint „terhelő dokumentumokat” szerepeltették egyes személyek vagy csoportok vallásosságát, idealista világnézetét bizonyító adatokat. Ezek a tények még bűncselekmény elkövetésével gyanúsítottak vagy bűncselekményt elkövetők esetében sem súlyosbító körülmények.** [kiemelések tőlem]” Geréb Sándor ezredes: A klerikális reakció aknamunkájának formái és módszerei, az operatív elhárítás elvei, feladatai, alapvető módszerei BM Központi Tiszti Iskola, Rendőrtiszti Iskola Politikai Nyomozó Tanszék Bp. 1969. 82. o. (Továbbiakban: Geréb)
- 3 Uo. 69. o.
- 4 „Foglalkoznunk kell azokkal az esetekkel, amikor egyes lelkészek túllépik az egyházi tevékenység törvényes kereteit, különösen, ha **az ifjúsággal foglalkoznak illegális formában. Ilyen esetekben fel kell deríteni tevékenységüket és céljait, s ha bűncselekménnyel nem is találkozunk, e tevékenységet meg kell szüntetni a politikailag legmegfelelőbb realizálási formák alkalmazásával.** Legcélszerűbb, ha signalizáció útján elérjük, hogy az egyházon belül vessenek véget a szabálytalan tevékenységnek. Ha ennek nincsenek meg a feltételei, akkor társadalmi erőkkkel, súlyosabb esetben közigazgatási eljárással kell tevékenységüket megszakítani. Ez esetben indokolt és célszerű az operatív bomlasztás és lejáratás alkalmazása [kiemelés tőlem].” Uo. 83. o.
- 5 Dr. Tomka Ferenc (1942-) szociológus, egyháztörténész, pap, egyetemi tanár.
- 6 Vágvölgyi Éva és közösségének történetét Mezey András dolgozta fel a: „Katolikus kisközösségek és bázisközösségek Csongrád megyében 1946 és 1980 közt, a pártállam és a hivatalos egyházvonatkozási keretében” című 2013-ban készült doktori értekezésben (http://btk.ppke.hu/uploads/articles/7429/file/Mezey%20Andr%C3%A1s_disszert%C3%A1ci%C3%B3.pdf) [továbbiakban: Mezey] utolsó leltöltés 2018. 09. 02. és a *Hittan a katakombákban. A Csongrád megyei nem hivatalos ifjúság pasztoráció*

története, 1946–1980. Budapest, Új Ember, 2015. című könyvében.

- 7** Harangozó Szilveszter (1929–2011) 1971-től 1977-ig BM III/III csoportfőnök, egyben főcsoportfőnök-helyettes.
- 8** Határozat a nyomozás megszüntetéséről 1976. márc. 23. ÁBTL O-16039.
- 9** Actio Catholica (Katolikus Tevékenység): a hívők közreműködése a papság apostoli munkájában. A II. vatikáni zsinat után a laikus apostolkodás szervezett és irányított formában. A II. világháború előtt a püspöki kar közvetlen irányítása alatt álló, az apostolkodás egyes ágaiban szakszerűen dolgozó, mozgató és számonkérő szerv, amely az egyházmegyék határain túl eleven és átütő erővel rendelkező egységbe foglalja az ország katolikusságának törekvéseit és kívánságait. 1946-ban az alapszerveit megszüntették, csak az országos elnökség működött tovább.
- 10** A bazilikás elrendezésben a *kórus* az a hely, ahol az istentisztelet alatt a papok helyet foglalnak (kereszthajó és a szentély közötti rész). A templomok bejárata feletti karzatot szintén szokták kórusnak nevezni, ez a laikus énekkarok számára fenntartott hely. Vágvölgyi Éva utóbbira gondolt.
- 11** Továbbiakban: JGYTF.
- 12** Dr. Tomka Ferenc atyát Vágvölgyi Éva a közöttük lévő személyes jó viszony miatt „Feri atyaként” említi.
- 13** Dr. Tarjányi Béla (1942–) rk. áldozópap, egyetemi tanár, szentírástudós.
- 14** Tarjányi Ferenc (1932–2013) szalézi szerzetes pap.
- 15** Lukács László (1936–) Piarista szerzetes.
- 16** Balás Béla (becenevén: Beton atya) (1941–) katolikus püspök, 1993-tól 2017-ig a Kaposvári egyházmegye első megyés püspöke.
- 17** Bulányi György (1919–2010) piarista, tanár, a Bokor katolikus bázis-közösségek vezetője.
- 18** Havass Géza római katolikus pap, a Kádár-korszak legnagyobb egyházellenes akciójában („Fekete Hollók” fedőnevű ügy) letartóztatták, és koncepcióis perben 5 év 6 hónap börtönre ítélték a népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedés vezetésében büntetve.
- 19** Hamvas István (1929–1986) római katolikus pap, „Kecskeméti” fedőnéven jelentett.
- 20** A Vágvölgyi Éva által említett „Margitka” nevű hölgygel kapcsolatban eddig ÁBTL-es anyag nem került elő.
- 21** konzervatórium (Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola Ének- és Zeneiskolai Tanárképző Intézet Szegedi Tagozata, jelenleg: SZTE Vántus István Gyakorló Zeneművészeti Szakközépiskola van az épületben).
- 22** Jézus Krisztus Szupersztár című musical.
- 23** Írógéppel írt, indigóval sokszorosított írások.
- 24** Nyugati tér.
- 25** Dr. Tomka Miklós (1941–2010) vallásszociológus, egyetemi tanár, a szociológiai tudomány kandidátusa, az MTA doktora.
- 26** Német Tibor SJ (1924–1985) áldozópap.
- 27** Udvardy József (1911–2010) Szeged-Csanád egyházmegye püspöke 1969-től 1987-ig.
- 28** Jelentés fedett figyelésről 1972. április 5. ÁBTL 3.1.5. O-15293.
- 29** A 60-as évek közepén néhány szegedi szeminarista a békepapsággal való ellenérzéseik, egyházi és lelkipásztorkodási reformtörekvéseikkel felhívták magukra az állambiztonsági figyelmét. Egymáshoz való viszonyukat a benzolgyűrűhöz hasonlították. Az állambiztonságiak ebben egy illegális jezsuita szervezkedést láttak, „Elitek” fedőnéven csoportdossziét nyitottak rájuk és 1973-ban sikeresen felbomlasztották a csoportot. A Benzolgyűrűről bővebben: I. Mezey im.

- 30** Galgóczi László (1939–) rk. pap.
- 31** Pelle András (1940–) rk. pap (1964–1973 között), elhagyta a papi szolgálatot.
- 32** A Bulányi György (1919–2010) piarista szerzetes által létrehozott katolikus közösség tagja.
- 33** Anonimizáltam.
- 34** Dr. Opáleny Mihály (1944–1986) rk. áldozópap.
- 35** Anonimizáltam.
- 36** Anonimizáltam.
- 37** „taccsolt”: mindent elmondott a rendőrségnek.
- 38** Vágvölgyi Éva útlevélkérelmét 1974-ben utasították el. Mivel állás-pályázatot nem adott be, a Csongrád Megyei RKP elképzelhetőnek tartotta, hogy kiutazása esetén a hazatérést megtagadná, ezért javasolták útlevélkérelme elutasítását. Vágvölgyi Éva útlevélügye 1974. 07. 31. ÁBTL 3.1.5. O - 16039.
- 39** Puskely Mária SSND (1933–) szerzetestanár, egyházi író, sokáig a Vatikáni Rádió munkatársa Rómában.
- 40** Mócsy Imre SJ (1907–1980) jezsuita szerzetes, nagy tudású, nemzetközileg elismert biblikus, a kommunizmus idején többször volt börtönben.
- 41** Dr. Nyíri Tamás (1920–1994) rk. áldozópap, filozófus, a PPKE Hit-tudományi Kara elődjének, a Hit-tudományi Akadémiának tanszék-vezető tanára.
- 42** Wagner Viktória (1907–1994) szociális testvér, zöldkeresztes védőnő.
- 43** Kárpáti Sándor Attila (1947–) rk. áldozópap.

PÁL ISTVÁN

A legértékesebb forrás?

Egy izraeli pártpolitikus vitái a tel-avivi rezidentúra tisztjeivel

BEVEZETÉS

Miután David Ben-Gurion, a Zsidó Állam első miniszterelnöke 1963. június 16-án, egyrészt személyes okokból, másrészt az izraeli atomprogram miatt megmutakozó amerikai bírások leszerelése végett lemondott kormányfői tisztségéről,¹ a politikai elemzők többsége úgy vélekedett, hogy Izrael és a keleti tömb viszonyában pozitív változás fog bekövetkezni. Míg Ben-Guriontól távol állt, hogy pozitívan nyilatkozzék a szocialista országokkal kapcsolatban,² utóda, Levi Eskol miniszterelnök amerikai útja előtt kijelentette: a kormány fontos céljának tekinti a Szovjetunióval és a többi szocialista országgal fennálló viszonyok normalizálását.³ A közeledést az is jelezte, hogy a Magyar Népköztársaság (MNK) tel-avivi követségével addig formális és meglehetősen felületes viszonyt ápoló izraeli politikai szereplők már nem zárkóztak el oly mértékben a személyes találkozások elől, mint a korábbi években. A magyar külképviselet két legfontosabb vitapartnere Fischer József kormánypárti képviselő és Jichak Patish, a legjelentősebb baloldali ellenzéki párt egyik vezetője volt. Míg Fischer valahol mindvégig megőrizte tartózkodó magatartását, Patish már sokkal közlékenyebbnek bizonyult. Ám még ha ez utóbbi személyt tekintjük politikai téren a MNK legfontosabb forrásának, felmerül a kérdés: mennyire

volt helytálló mindaz, amit az ellenzéki pártfunkcionárius megosztott a magyar diplomatákkal? Megítélésünk szerint Patish értesülései meglehetősen felemás képet mutattak, ami mögött egyrészt a tényleges tudás hiánya, másrészt viszont az izraeli szervek szándékos manipulációja is meghúzódhatott.

A TÉNYLEGES KAPCSOLAT MEGTEREMTÉSE - EGY RÉGI KÖZÖS ISMERŐS

1964. augusztus 13-án Kovács Sándor rendőr hadnagy – fedőnevén (fn). „Egri Pál” – Izrael Államba akkreditált magyar kultúrattasé és Iglói Pál rendőr őrnagy – fn. „Péter Sándor” – követségi tanácsos a tel-avivi Gondola étteremben ebédre vendégül látta Jichak Patisht, a Mapam titkárát, akivel már korábban is találkoztak, de a rezidentúra korábban nem mozdult el a kapcsolat elmélyítése felé. Patish, aki 1914-ben született Losoncon, a Mapam (a korábban szovjetbarát, de még ekkor is erősen baloldali szocialista Egyesült Munkáspárt)⁴ harmadik legmagasabb rangú vezetőjeként elnökölt a kéthavonta esedékes pártgyűléseken és a Központi Bizottság háromtagú titkárságának ülésein. A rezidentúra tisztjei a beszélgetésből arra a következtetésre jutottak, hogy Patish pártja balszárnyához tartozik, viszont alapjában véve cionista beállítottságú, tehát az egységes zsidó nemzet megteremtését tekinti az elsődleges feladatnak. Patish csak ennek megvalósulása után számolt azzal, hogy a zsidóságban is megjelenik a szocializmus iránti igény. Kovács hadnagy mindettől függetlenül úgy vélte, hogy Patish személyével szorosabbra kell fűzni a viszonyt, ugyanis az izraeli bel- és külpolitika kérdéseiben való tájékozottságon túl sok olyan emberrel állt kapcsolatban, akivel hírszerzési célból érdemes lenne foglalkozni. Patish ismer-te a magyarországi cionista mozgalom korábbi vezetőit, valamint az 1945 előtti illegális Magyar Kommunista Párt és a cionista szervezetek háború alatti viszonyrendszerét. A politikus egyszer csak rákérdezett, hogy Iglói és Kovács ismeri-e Meir Józsefet a Gaaton kibucból, aki az illegális kommunista párt tagjaként a cionista szervezetekkel tartotta a kapcsolatot. Kommunista nézeteit elvileg új hazájában is megtartot-

ta, az Izraeli Kommunista Párthoz (IKP) viszont az utóbbi anticionista nézetei miatt nem csatlakozott. Patish egyben megígérte, hogy összehoz egy találkozót Meir Józseffel és Alpan Moshéval, akik 1945 után a politikai rendőrségen teljesítettek szolgálatot. Patish egyben felvázolta a Mapam elképzeléseit a három baloldali párt – a domináns Mapai (Izraeli Munkáspárt),⁵ a Mapam és az Avdut Haavoda – egyesülési törekvéseiről. Levi Eshkol miniszterelnök komoly tárgyalásokat folytatott a két ellenzéki erő vezetésével, amin Patish ugyancsak jelen volt. Igaz, a Mapam részéről kizárta a másik két párttal történő egyesülést, amely az Avdut Haavoda és a Mapai esetén már eldőlt,⁶ ugyanis az 1965-ös választásokra közös listát állítottak. Kovács hadnagy úgy vélte, hogy a találkozók elérte célját, mivel sikerült tisztázni, hogy Patish és a Magyar Népköztársaság több ponton áll azonos platformon, mint ellentétesen. A politikus hangsúlyozta, hogy bármikor kész találkozni a magyar diplomatákkal, mert a személyes rokonszenven túl szeretett volna egy kommunikációs csatornát kiépíteni Magyarország irányába. Igaz, pártjának sem a nyugati szociáldemokrata pártokkal, sem a szocialista országok uralkodó pártjaival nem volt hivatalos kapcsolata. Ezzel párhuzamosan meghívta partnereit a lakóhelyeül szolgáló kibucba, aminek különös hangsúlyt adott, hogy Iglói hazatérés előtt állt.⁷ A Belügyminisztérium (BM) III/I. (Hírszerző) Csoportfőnökség – a Központ – közel egy hónap elteltével jelezte, hogy Patish már egy korábbi alkalommal felajánlotta Iglói őrnagynak, hogy bármikor kész vele találkozni, de az időpontot Nyerki Gyula ügyvivő és Jacob Majus Mapam-vezető jelenlétében nem rögzíthették. B. Tóth Endre rendőr alezredes – fn. „Sós” – a közel-keleti alosztály vezetője⁸ egyben úgy nyilatkozott, hogy Patish beosztásánál fogva érdekes személy, aki hírszerzési szempontból lényeges politikai kérdésekre tud válaszolni, ráadásul a hivatalos érintkezésem túl baráti kapcsolat kiépítésére is hajlandó. B. Tóth mégis vitathatónak érezte, hogy az izraeli politikus úgy beszélt Kovács Sándor attaséről, mint aki csatorna lehet a Mapam magyarországi kapcsolatainak kiépítéséhez. A mozgalom háború előtti tagjainak aktiválása a BM részéről ellenlépést kívánt, de ha Patish a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) irányában szeretett volna puhatolózni, úgy Kovács nem játszhatta el a közvetítő szerepét. A sajtóattasé kizárólag arra törekedhetett, hogy

a kialakuló baráti viszonyt fel tudja használni a cionista szervezetek és személyi állományuk tanulmányozására, azaz a Mapam-titkár révén megismert személyekről vártak Kovácstól adatokat. B. Tóth a jelentésből ráismert Megyeri-Mayer Józsefre,⁹ aki a Hashomir-Hacair vezetőségének megbízásából életre hívott partizánegység egyik vezető személyisége volt,¹⁰ mielőtt 1945. február elsején belépett volna a Politikai Rendészeti Osztályhoz (PRO).¹¹ Moshe Alpan életének a rezidentúra által közölt elemei viszont nem álltak összhangban a valósággal. Ti. Elefánt Márton 1918. április 19-én született Varannóban (ma Vranov), a prágai egyetemen filozófiát tanult, majd a héber főiskolán végzett. A második világháború idején tevékeny szervezője volt a Csehszlovákiában és Magyarországon végrehajtott mentőakcióknak, végül 1946-ban vándorolt ki Izraelbe. Alpán a Haogen kibucba költözött, ahol a gumi- és műanyaggyár igazgatójaként vált közismertté. A Koor Industries and Crafts Ltd. – az izraeli ipar fejlesztéséért felelős holding¹² – igazgatótanácsának tagja, aki egy ideig diplomáciai küldetést teljesített Afrikában, a 2006-os év folyamán hunyt el.¹³

A BIZONYTALAN KEZDET ÉS AZ ELHÁRÍTÁS JELENLÉTE

B. Tóth alezredes Kovács Sándort jelölte ki a Mapam titkárával történő foglalkozásra, de mivel az ismeretségről Jacob Majus is tudott, Patisht társadalmi kapcsolatként kellett kezelni.¹⁴ Az ügy azonban jó két hónapra megtorpan, mivel nem jött össze újabb személyes találkozó. B. Tóth alezredes nehezményezte, hogy Kovács hadnagy újabb és újabb ötletekkel áll elő, ám ezek mindegyike megrekedt, ráadásul az ősszel több olyan esemény történt, amelyekben indokolt lett volna kikérni Patish álláspontját, de a sajtóattasé nem élt a lehetőséggel. Az alosztályvezető utasítást adott arra, hogy Kovács mielőbb tegyen eleget a kibucba szóló meghívásnak, és a legközelebbi futárban (a Belügyminisztérium számára egy-két-három havi rendszerességgel küldött hivatalos iratcsomag) jelentsen a kapcsolat alakulásáról és a látókörébe került személyekről.¹⁵ Kovács Sándor és Csécsei Kálmán rendőr alezredes – fn. „Dunai” –, a rezidentúra új vezetője október 21-én a Kfar Masarik kibucban felkeres-

te a politikust. A látogatásból nem hagyták ki az ügyvivőt sem, csak-hogy Nyerki Gyulának olyan szinten sikerült lekötnie Patish figyelmét, hogy a rezidentúra alig fért hozzá a nevezetthez. Mindazonáltal Kovács hasznosnak minősítette a találkozót, amennyiben a Mapam titkárához fűződő kapcsolatuk megerősítést nyert, ugyanakkor több bizalmas értesüléshez is hozzájutott. Menahem Dukász, az egyik kibuc-tisztségviselő, felfedte, hogy Meir Yaari Mapam-főtitkár tavasszal eltűnt fia végre életjelt adott magáról. Az ifjabb Yaari a tavaszi teljesítménytúra idején nyomtalanul eltűnt a Jeruzsálem felé menetelés közben. Minthogy egy ejtőernyős hadnagyról volt szó, a hadsereg és a rendőrség széles körű nyomozásba kezdett, ám nem bukkantak a nyomára. A sajtó arról beszélt, hogy az ifjabb Yaari összetűzésbe került a parancsnokával, amikor egészségi okok miatt le akarták szerelni. A rezidentúrán pedig az a vélemény alakult ki, hogy a fiút a SIN BET – az izraeli elhárítás¹⁶ – be akarta szervezni az apja ellen, ő viszont nem vállalta a munkát, így a botrány elkerülése végett eltették láb alól. Dukász szerint a főtitkár célzott rá, hogy fia már a Szovjetunióban vagy valamely más szocialista országban tartózkodik, ezt viszont a SIN BET óhatatlanul ellene fordítja.¹⁷ A valóságban arról lehetett szó, hogy Aviezer Yaari titkos küldetést hajtott végre, hiszen 1967-től az AMAN (Katonai Hírszerzés) 5-ös, Libanon és Szíria vonalán illetékes csoportjánál teljesített szolgálatot, mielőtt kinevezték volna az Izraeli Haderő Északi Parancsnokságának hírszerző főnökévé.¹⁸ A Patishsal folytatott rövid beszélgetésből ugyanakkor kiderült, hogy a Mapam nem tartozik a Szocialista Internacionálé szervezetéhez, ám a nemzetközi kapcsolatrendszerük szélesítése érdekében tárgyalásokat folytattak Jugoszláviával. A Mapam megpróbált közeledni a csehekhez és a lengyelekhez, azonban az érintett országok követségeinek vezetői csak vitatkoztak velük Izrael problémáiról, miközben egyikük sem értette a párt törekvését. Patish valójában nem a régi harcostársak, hanem az MSZMP felé kereste az összeköttetést, amit Kovács hadnagy tudatosan elhárított. Minthogy a kibucban tett látogatással a kitűzött célt csak korlátozottan sikerült megvalósítani, Kovács hadnagy és Csécsai alezredes november 9-re meghívta vacsorázni a politikust, amire a tel-avivi Kék Madár étteremben került sor. A beszélgetésből a két tiszt azt a következtetést vonta le, hogy Patish sokkal közvetlenebb volt irányukban, mint

Nyerki felé, és a kényes témákról sem félt nyilatkozni. A vita az aktuális belpolitikai fejleményekről folyt, ugyanis a kormányzó Mapai soraiban kiéleződött belső ellentét szakadással végződött. Az értelmiségi frakció egy tekintélyes hányada Pinkasz Lavon, a Hisztadrut (Szakszervezeti Szövetség)¹⁹ korábbi főtitkára vezetésével Min Hajeszod néven akkor vált ki a kormánypártból, amikor Eshkol már megkötötte a megállapodást az Avdut Haavodával, hogy az egyesüléshez vezető úton közös listával indulnak az 1965. májusi Hisztadrut és a novemberi parlamenti választásokon. Patish ezt annak tulajdonította, hogy Eshkol nem állt Lavon mellé David Ben-Gurion meg-megújuló támadásaival szemben. A korábbi miniszterelnök és a volt hadügyminiszter soha nem voltak jóban, mivel az előbbinek az utóbbi volt az egyetlen komolyan vehető szellemi ellenfele és vetélytársa. Ben-Gurion ezért időről időre előhozakodott az 1954-es Lavon-üggyel – az izraeli (katonai) hírszerzés ügynökeit a kairói amerikai követség elleni merénylet szervezése közben letartóztatta az egyiptomi elhárítás –, amiért a volt kormányfő Pinhasz Lavon akkori hadügyminiszterre hárította a felelősséget. Az 1961-es felülvizsgálat alkalmával a Moszad egyik magas rangú tisztje hazarendelte a párizsi követségük titkárnőjét, aki Lavon ellen tanúskodott. Kovács hadnagy ezt azért emelte ki, mert közvetett bizonyítékkal szolgált arra, hogy az izraeli hírszerzés rezidentúrát tart fenn a párizsi követségen – 1969-ig a MOSZAD legfontosabb európai műveleti állomása²⁰ –, így diplomáciai kiadványokból a titkárnő neve is rekonstruálható.²¹ A pártszakadás miatt azonban nem Lavon hívei voltak az igazi felelősök, hiszen őket Eshkol 1964 júniusában azzal szólított fel a Mapai keretébe való visszatérésre, hogy a Lavon 1961-es menesztéséről hozott központi bizottsági határozat elveszítette hatályát. Ben-Gurion volt az, aki felháborodással fogadta a döntést, majd az ország külpolitikai irányvonalával kapcsolatban Eshkol és közöttük egyébként is meglévő nézetkülönbségekre való tekintettel 1965 májusában a hozzá közel álló harcostársakkal kilépett a kormánypártból, és megalakította a Rafi nevű formációt.²²

Kovács és Csécsei ezután Meir Józsefről érdeklődött, de csak annyit sikerült megtudniuk, hogy a volt államvédelmi tiszt nem sokkal korábban tért vissza a Negev-sivatagból, de a helyszínt és Meir tevékenységét már

nem részletezte. Kovács ekkor a Gaaton kibucra terelte a szót – személyesen ismerte az ott élő Smuel Katz (1926–2010) karikaturistát²³ –, mire Patish megígérte, hogy találkozásuk érdekében megszervez egy látogatást Gaatonba. A valóságban a sajtóattasé Meir Józsefet tervezte megközelíteni. Ezzel egy időben kiderült, hogy Patish, azaz Hammermüller Imre – e családi név Losonc zsidó közösségében többször is előfordult²⁴ – két évfolyamot végzett a pozsonyi egyetem magyar–francia szakán. A politikus egyben azt állította, hogy az 1945 utáni első Svájcba kiküldött magyar követ – az 1949-től 1951-ig Bernben szolgálatot teljesítő Köves András (1900–1962)²⁵ – az unokabátyja volt. A két tiszt az időjárástól, valamint Patish választási kampányban való elfoglaltságától függően a Gaaton kibuc meglátogatására készült,²⁶ amikor a Központ november végén szóvá tette, hogy az ügyben továbbra sincs haladás. B. Tóth alezredes szerint a Kovácstól kapott legutolsó jelentés csak az eggyel korábbi ismételte, azzal a kiegészítéssel, hogy Smuel Katz már többször is meghívta a követség munkatársait, így azt Patishtól függetlenül is lehetett volna bonyolítani. Az osztályvezető nem értette, hogy beosztottja miért nem fordult a karikaturistához, miután 1964 júniusában sikerrel mozdította elő édesanyjának vízumügyét. B. Tóth ugyanakkor jelezte, hogy Csécsei egy utólagos megbeszéléssel is megtudhatott volna több olyan részletet az ügyvivőtől, amelyek hasznosak lehetnek volna Patish tanulmányozásához. A legutóbbi találkozón ráadásul nem hangzott el semmi olyan értesülés, amely az információk munkában vagy az új tipp-személyek felkutatásában használható lenne. Az, hogy a politikus nem beszélt a Meir Negev-sivatagban végrehajtott küldetéséről, nem igazolta, hogy Patish az ügyvivőhöz képest nagyobb bizalommal volna Kovács iránt. A Központ nem fogadta el a jelentést,²⁷ de még ennél is komolyabb bírálattal illette a rezidenst és Kovács hadnagyot, mivel az utóbbi nem írt az izraeli elhárítás jelenlétéről a november 9-i találkozóról szóló jelentésben, míg az előbbi által december 10-én összeállított eseménynapló szerint a Kék Madár étteremben figyelést tapasztaltak. B. Tóth a rezidenstől minden részletre kiterjedő jelentést kért arról, hogy autóval vagy tömegközlekedéssel mentek-e a találkozóra, ezalatt észlelték-e az elhárítás jelenlétét, hány fővel dolgozott a figyelőszolgálat, a vacsora idején milyen gyanús mozgásra figyeltek fel, Patish észrevett-e valamit a figyelésből.

A jelentésben arra is ki kellett térni, hogy miként beszéltek meg a találkozózt, hogy az egyeztetés végett Patish jelentkezett-e telefonon vagy levélben. A legfontosabb kérdés az volt: minek tulajdonítható, hogy a figyelés elsősorban Kovács hadnagyra irányul, míg a rezidentúra más tagjait ritkán, Csécseit pedig egyáltalán nem ellenőrizik. A rezidens „Kerbouche” (Laer József)²⁸ felkeresése alkalmával egyetlenegyszer sem tapasztalt figyelést. A Központ nem tudta elképzelni, hogy miért éppen Kovácsra száll rá a SIN-BET, ahányszor csak kimozdul a követségről. B. Tóth úgy vélte, hogy a sajtóattasé alaposan eltúlozta a jelenséget, emiatt minden figyeléssel kapcsolatos jelentést a lehető legalaposabban kellett kidolgozni, hogy az ismeretlen elhárítási módszerekre is fény derüljön. Az alosztályvezető végül arra is magyarázatot akart, hogy mi gátolja a kapcsolat szorosabbá tételét.²⁹ Kovács 1964 decemberében a követségről felhívta Patisht, aki elfoglaltságaira való hivatkozással kitért az újabb találkozó elől. A sajtóattasé ekkor arra kérte, hogy valamikor januárban együtt szervezzék meg a Gaaton kibucba teendő látogatást. 1964. december 28-án Patish Meir József jelenlétében visszahívta Kovácsot a Mapam központjából, így január 4-én Kovács és Csécsei autóval Gaatonba utazott. Smuel Katz és Meir József kibuctitkár fogadta őket, akik megmutatták a gazdaságuk létesítményeit, majd az előbbi műtermében, illetve az utóbbi lakásában folytatódott a beszélgetés. Az erdélyi származású Meir valóban tagja volt a Borohov-körnek, ugyanakkor mozgalmi tevékenysége révén a baráti köréhez tartozott Nonn György (1918–2007), 1956-ban a MNK legfőbb ügyésze,³⁰ Szirmai István (1906–1969), 1962-től a kulturális ügyekért felelős MSZMP PB-tag,³¹ valamint – a rendőrség Államvédelmi Osztályán a környezettanulmányozó részlegénél szolgáló Csermanek Jenő (1920–1948)³² –, azaz Kádár János öccse. Meir 1963-ban régi barátai közül találkozott egy hivatalos úton Izraelben tartózkodó Horváth nevű kereskedővel, aki nem tudta, hogy őt Meir néven kell keresni, így csak a véletlen folytán futottak össze egy jaffai kávéházban. Meir József a kibucban használt gépek tekintélyes részét egy újpesti zsidó özvegyasszonytól vásárolta, akinek a fiát sikerült meggyőznie arról, hogy Izraelben van a helye. Meir öt éven keresztül töltötte be a Galileai Körzet közigazgatási elnöki tisztségét, majd megbízatásának végeztével visszatért Gaatonba, ahol Katzcal együtt az alapító tagok

közé tartozott. A kibuc lakói közül a legtöbben Erdélyből származtak, a vezetőségben 60% körül járt az arányuk. A libanoni határtól mintegy 8 kilométerre lévő település lakói éjjel határvédelmi szolgálatot teljesítettek, ez azonban nem járt érdemi veszéllyel. Kovács hadnagy a Szochnut vonatkozásában érdeklődött Meirtől, aki elmondta, hogy a zsidó ügynökségtől csak cionista alapon álló kibuc várhat pénzt vagy eszközökből álló támogatást. Mint kiderült, a cionizmussal szemben kritikus zsidó szervezetek ugyan elküldték képviselőiket a látogatással egy időben zajló Cionista Világkongresszusra, de a keleti blokk országaiból senki sem vett részt. Kubából egy kétszemélyes delegáció érkezett a gyűlésre, ám a követutasítás szerint nem szavazhatták meg a szocialista országok elleni határozatokat. A rezidentúra kritikusan szemlélte Meirt, akit politikai téren felkészült embernek tartott, mégis úgy vélte, hogy sokkal inkább a nacionalizmus hívének, mint marxistának tekinthető. Meir az erős antiszemitizmus miatt elítélte a Szovjetuniót, ugyanakkor sokkal óvatosabban nyilvánított véleményt mint Patish. Kovács feltételezte, hogy Meir az államvédelmi osztályon betöltött tisztségét az ifjúsági alija szervezésére használta, miközben Patishsal fennálló ismeretségük még a háború éveiben gyökerezik. Csécsei a kapcsolatfelvételt sikeresnek ítélte, míg az érintkezést a követségi rendezvényekre szóló meghívással, illetve a kibucba küldött filmekkel és más jellegű propagandaanyagokkal tervezte fenntartani. A rezidentúra úgy készül, hogy a személyes viszony fejlődésével párhuzamosan a találkozókra már Tel-Avivban kerülhet sor, ti. Meir gyakran járt a Mapam központjába.³³ Kovács hadnagy 1965. január 13-án elkészítette a november 9-i figyelésről szóló jelentést. Miután a telefonban elhangzott a találkozó helyszíne és időpontja, a két hírszerző tiszt gépkocsival ment a Kék Madár étterembe. Kovács és Csécsei negyedórával korábban ért oda, így a találkozó előtt még kb. 10 percig az utcán várakoztak. A sajtóattasénak először az tűnt fel, hogy egy az étteremben tartózkodó férfi, aki nem tartozott a személyzethez, az ajtón lévő függöny mögül figyelte, majd röviddel a késve érkező Patish után befutott egy fiatalember, aki jó fél órán keresztül a bárpulton támaszkodva próbálta nyomon követni az asztalnál zajló beszélgetést. Az illetőt egy hasonló korú és öltözetű másik fiatalember váltotta, aki ugyancsak fogyasztás nélkül szemlélődött. Patish a vacsora kezdetétől számítva más-

fél órával később távozott, mire a pultnál üldögélő férfi egyből a nyomába eredt. A két diplomata csak később indult a követségre, ők azonban nem tudták megállapítani, hogy figyeli-e őket az elhárítás. A sajtóattasé azzal magyarázta személyes találkozások esetlegességét, hogy Patish a Mapam választási kampányának egyik vezetőjeként sokszor tartózkodik vidéken, így nehéz számára megfelelő időpontot találni.³⁴ Kovács végül 1965. január 18-án felhívta Patisht a hivatalában, aki készségesen állt rendelkezésre, csak annyit kötött ki, hogy ő lehessen a vendéglátó. Patish január 20-ra a Vera kávéházba invitálta a sajtóattasét, mondván, Tel-Avivban ott készül a legjobb bográcsgulyás. A Központ operatív okok miatt a szóban forgó nyilvános hely mellőzésére szólított fel, a hadnagy mégsem állt elő alternatív javaslattal. Mindezt úgy indokolta, hogy a telefonon zajló egyeztetés során a másik helyszínre vonatkozó ötlet azonnal feltűnik a lehallgatóknak. Kovács azt is megemlítette a jelentésben, hogy a kiküldetés kezdete óta mindössze egyszer járt ott, és akkor is csak az egyik pincérnővel beszélt, a tulajdonosnőt személyesen nem ismerte. A találkozóra Csécsei társaságában ment el, ám még ez előtt megbeszélték, hogy odafigyelnek a környezetre és a tulajdonos magatartására. Kovács a Magyar Zsidók Világszövetségéről és a Szochnut szervezetéről szeretett volna értesüléseket szerezni, míg Patish mindekelőtt a két diplomata Gaatonban szerzett tapasztalatairól érdeklődött. Kovács számára a kibuc jól szervezett gazdasági egységnek, Meir pedig népszerű személyiségnek tűnt. Igaz, amikor Patish megkérdezte, hogy Meir sokat mesélt-e az életéről, a sajtóattasé megjegyezte, hogy a kibuc volt a főtéma. Patish szerint ez nem volt meglepő, mondván Meir nagyon nem szeret az illegalitásban töltött évekről beszélni. A Cionista Világkongresszus kapcsán a Mapam titkára úgy nyilatkozott, hogy a résztvevők a beolvadást tekintették a leginkább fenyegető veszélynek, ami ellen az egyes országok zsidóságát a hitközségek vagy a cionista szervezetek felhasználásával kívánták egységbe tömöríteni. A tapasztalat azt mutatta, hogy ez Dél-Amerikában a legkönnyebb az érezhetően erősödő antiszemitizmus nyomán, miközben máshol is erre hivatkozva próbálják megakadályozni az asszimilációt. Patish a Magyar Zsidók Világszövetségét nem tekintette cionistának, meggyőződése alapján a New York-i székhelyű szervezet inkább a nyugatnémet kártérítés meg-

szerzésével foglalkozott tagjai számára. A Szochnutot a Cionista Világkongresszus végrehajtó szerveként aposztrofálta, amely az utóbbi által hozott határozatok megvalósításáért felelős. A Mapam titkára elismerően szólt arról, hogy Lengyelországban a cionizmust már nem tartják elengedhetetlen irányzatnak, míg Románia a tel-avivi követségének vezetőjén keresztül képviseltette magát a Cionista Világkongresszuson, de Kuba is törvényesnek ítélte az ottani cionista szervezetek működését.³⁵ Fidel Castro Ben Zvi izraeli elnök halálára háromnapos nemzeti gyászt rendelt el,³⁶ a szigetország izraeli követe – Ricardo Wolf (1887–1981) matematikus, vállalkozó és filantróp,³⁷ aki a diplomáciai kapcsolatok 1973. évi megszakítása után nem tért vissza állomáshelyéről³⁸ – a Mapam (feltehetően tiszteletbeli) tagjai közé tartozott. Ezzel egy időben Dorticos – Oswaldo Dorticos (1919–1983) kubai elnök, majd 1976-tól a nemzeti bank vezetője³⁹ – 1964-es egyiptomi látogatása során nem volt hajlandó Izrael-ellenes kijelentéseket tenni. A Hashomir Hacair – a Mapam ifjúsági szervezete – világkongresszusán a magyar származású Schwarz Józsefné vett részt Kuba képviselőjeként. Patish, aki a háborús években Pozsony és Budapest között ingázott, úgy emlékezett, hogy a Hashomir kétszeresen is illegalitásban működött, mert a zsidó szervezetet kommunista tevékenységgel is gyanúsították. A politikus a Mapam központi bizottságának január 24-i ülésére készült, amelynek napirendjén egyedül az ország biztonsági helyzete szerepelt. A jordániai határincidensekkel kapcsolatban biztos értesülésekről beszélt, miszerint az ammani hadügyminiszter elrendelte a határprovokációk beszüntetését. A pártjában az a vélemény alakult ki, hogy az arab országok kairói konferenciája alkalmával a Jordán elterelésére vonatkozó határozatok ellen Libanon ugyan nem emel vétőt, de a végrehajtást technikai okokra való hivatkozással meg fogja akadályozni. A találkozó idején a Vera kávéház belső helyiségében más nem tartózkodott, igaz, a másik teremben lévő három vendég mindvégig ott maradt. A pincérnő Bauer Sándor budapesti fotóriporter jóvoltából tudta, hogy Kovács a magyar követségen dolgozik, míg a tulajdonosnő csak egyszer szólt be, hogy a csapatot nem szabad használni. A sajtóattasé gyalog ment a helyszínre, figyelést nem tapasztalt, de önellenőrzést sem hajtott végre. Patishsal operatív kérdéssről nem beszéltek, így a hadnagy úgy vélte, hogy a lehallgatás sem lehet

kompromittáló.⁴⁰ B. Tóth alezredes február elején arra a következtetésre jutott, hogy Kovács a követségi vonalról hívta fel Patisht és Meirt, amivel lehetőséget adott az izraeli elhárításnak, hogy a számára legkedvezőbb módszerrel ellenőrizze a találkozót. Így viszont nem igazán tűnt logikusnak, hogy a SIN-BET a rezidens és a beosztott nyomába szegődjön, ahogy az sem, hogy, közvetlen helyszíni megfigyelést alkalmazzon. B. Tóth emlékeztetett rá, hogy Yehuda Spiegel ügyében, ahol egy köz-törvényes bűntényről volt szó (a Nemzeti Vallásos Párthoz tartozó egészségügyi miniszterhelyettest megvesztegette egy kórházépítkezésekkel foglalkozó vállalat),⁴¹ milyen eszközökkel rögzítette a rendőrség a korrupciós mozzanatot, vagyis a követség emberei ellen még körültekintőbb módszert használna. B. Tóth kérdésesnek tartotta, hogy a függöny mögül figyelték-e a diplomatákat, meglátása szerint ezt sem bizonyítani, sem kizárni nem lehetett. A kifogás nem a találkozók csekély számának, hanem azok eredménytelenségének szólt.⁴² A Gaatonban tett látogatásnak köszönhetően ugyanis elindulhatott Meir magyarországi tevékenységének ellenőrzése, azonban Kovács nem érdeklődött vitapartnerének családi állapotáról, hogy Meir Józsefné miért nincs ott a beszélgetés alkalmával. Az alosztályvezető ugyanakkor arra is rámutatott, hogy a MNK követségének évi 3-4 rendezvénye nem biztosít lehetőséget Meir további tanulmányozására.⁴³

1965. február 24-én Csécsei alezredes Rubin Péter kereskedelmi kirendeltségvezetőt a Janette étterembe hívta megbeszélésre, hogy az utóbbi segítségével rekonstruálni lehessen Meir József és általa említett Horváth nevű külkereskedelmi utazó találkozását. Rubin ekkor úgy nyilatkozott, hogy 1963. április 20-tól 29-ig hivatalos üzleti úton Izraelben járt Darvas László, a Chemolimpex igazgatója, valamint Bérces, a vállalat kompenzációs osztályának vezetője. Az utazást egyrészt Rubin, másrészt a Chemolimpex izraeli képviselője, Izrael Lamdan készítette elő, akivel a két küldött a szabadidejét is sokszor együtt töltötte. 1963. április 24-én került sor arra a vacsorára, amin Darvas, Bérces, Lamdan és Rubin vett részt. Amíg a kiszolgálásra vártak, Bérces megkérdezte Darvastól, hogy nem ismerős-e neki az az ember, aki a szemközti asztalnál ül. Rubin emlékezete szerint Darvas rávágta, hogy „ez a Jóska”. Ezt követően

megkérte Lamdant, hogy kérdezze meg az illetőtől, hogy nem ismeri-e fel őket. Az izraeli partnercég képviselője a szóban forgó vendéggel tért vissza az asztalukhoz, azonban az utóbbi kijelentette, hogy még soha nem találkozott az urakkal. Bérces ekkor rákérdezett, hogy nem Megyeri Józsefnek hívják-e. Amint Lamdan lefordította, már érkezett a tagadó válasz. Bérces és Darvas összebeszél, mire az előbbi megkérte az ismeretlent, hogy írja le a nevét. Az illető, ahogy kézbe vette a golyóstollat, a két külkereskedő felnevetett, és azt mondta: „le vagy leplezve, te vagy a Jóska”. A másik férfi is elnevette magát, majd megkérdezte, hogy honnan ismerték fel. Bérces és Darvas már akkor tudta, hogy kivel van dolguk, amikor Megyeri a bal kezébe vette a tollat. Meir hitetlenkedett, hogy oly sok idő elteltével így emlékeznek rá, hogy ő bal kézzel ír. Bérces azt felelte, hogy túl sokáig dolgoztak ők együtt ahhoz, hogy ezt el tudja felejtani. Meir kérésére Bérces és Darvas egy jó fél órát a társaságában töltött, majd visszamentek ahhoz az asztalhoz, ahol Rubin és Lamdan ült. Rubin kérdésére Darvas felfedte, hogy 1945 után Bércessel együtt a politikai rendőrségen (majd az ÁVH-nál) dolgoztak. Tekintettel arra, hogy Megyeri később elhagyta az országot, Darvast kellemetlenül érintette a találkozás. Rubinnak a vacsora után viszont feltűnt, hogy Megyeri, az ottani szokásoktól eltérően, mindössze egy sört ivott, de nem rendelt semmit, majd röviddel a beszélgetést követően eltávozott. A kirendeltségvezető azt is szóvá tette Darvasnak, hogy a férfin kívül más vendég nem volt az étteremben. Az igazgató viszont már nagyon unta, hogy Lamdan mindenhol velük van, ezért másnap be fogja jelenteni, hogy a tárgyalásokat befejezték, és a hátralévő napokban nem igénylik a szolgálatait. Darvas módfelett gyanúsak találta, hogy csak Lamdan jelenlétében volt lehetőségük bárkivel találkozni, így a hátralévő 2-3 napban Rubin kísérete a Chemolimpex munkatársait. Darvas ugyanakkor észrevette, hogy Lamdan és társa a szemközti presszóból figyeli a MNK kereskedelmi kirendeltségének látogatóit. Amikor Bérces és Darvas kilépett az épületből, Lamdan és társa kocsival a nyomukba eredt, majd este a szállodában várt rájuk, és felajánlotta, hogy kérésre bármikor rendelkezésre áll. Az elutazásuk napján kikísérte őket a repülőtérre. A rezidens mindebből biztosra vette, hogy Bérces és Darvas Meir Józseffel találkozott, ugyanakkor hangsúlyozta, hogy a találkozás korántsem volt véletlen. Csécsei szerint Meir ezt

Lamdan közreműködésével szervezte, amire egyértelműen utalt, hogy a Chemolimpex izraeli partnerének vezetője Rubin nélkül szeretett volna a Janette-be menni. A rezidens ugyanakkor a találkozót nem Meir, hanem a Hashomir Hacair mozgalom ötletének tartotta, amely erősen baloldali társadalomképe ellenére szovjetellenes nézeteket vallott, így az alapvető nemzeti sorskérdésekben a kormánypártot támogatta. Csicsei óvatosságra intett, mondván, Meir és Patish rendelkezhetnek hírszerzési forrásként használható otthoni kapcsolatokkal, de minthogy a Hashomir Hacair Magyarországon maradt egykori tagjainak többsége 1945 után szakított a cionizmussal, az ő alaptalan gyanúsításuk komoly politikai hiba lenne.⁴⁴ Kovács hadnagy időközben azzal egészítette ki jelentését, hogy Meir József felesége gyermekpszichológus, aki a Gaatonban tett látogatással egy időben konferencián volt Netanyában. A sajtóattasé a következő találkozót akkorra javasolta időzíteni, amikor a Magyarok Világszövetsége (MVSZ) által a Radnóti könyvtárnak küldött kiállítási anyagot a jeruzsálemi, haifai, herziliai és netanyai bemutatót követően el tudja vinni Gaatonba az IKP illetékes testülete. Az ügyben személyes tárgyalásra volt szükség, így Kovács újból Gaatonba készült. A sajtóattasé egyben megerősítette, hogy Meir a Horváth nevet mondta neki, miközben Rubin 1964 folyamán egy Horváth nevű külkereskedelmi szakemberről jelentett. Igaz, Kovács szerint az sem volt kizárható, hogy Meir nem akarta Bércest kellemetlen helyzetbe hozni.⁴⁵ B. Tóth alezredes március 6-án azt kommunikálta a rezidentúra felé, hogy a január 20-i találkozó ugyan némi fejlődésről tanúskodik, ám messze van attól, hogy meg lehessen valósítani a Patish személyéhez fűződő elképzeléseket. Az alosztályvezető egyben megjegyezte, hogy Kovács sokkal bátrabban is beszélhetett volna a felfemerült kérdésekről. A Vera kávéházban tartott találkozóval továbbra sem értett egyet, mondván, a sajtóattasé azt felelhetette volna, hogy a Kispipa vagy a Paprika nevű vendéglőben sokkal finomabb a gulyásleves, vagy a lakásán is vendégül láthatta volna Patisht. Ti. Kovács nagyon sok rendezvényen tűnt fel, így a Vera kávéházban olyan emberek is felismerhetők, akikkel soha nem beszélt személyesen. A találkozóra való felkészülés kapcsán az alosztályvezető továbbra is a hiányosságokat hangsúlyozta. Patish január 20-án arról érdeklődött, hogy miért kellett Magyarországon megemelni a szuperbenzin árát és a telefonszolgáltatási díjat, amire a

sajtóattasé azt válaszolta, hogy „ez egyrészt a lakosság reáljövedelmének igazságos növeléséhez volt szükséges”. Az alosztályvezető nem győzte hangsúlyozni, hogy „a közgazdaság-tudomány jelenlegi állása szerint az áremelkedés nem jelent reálbér-növekedést, éppen ellenkezőleg, csökkenést jelent”.⁴⁶ A Népszabadság azzal indokolta az árrendezést, hogy korábbi 82-es oktánszámot 92-re emelték, amely minőségi javulást hozott, viszont az előállítási költsége is magasabb.⁴⁷ B. Tóth szerint a kérdés elől jobb lett volna kitérni azzal, hogy nem kapott erről tájékoztatást, mivel a helytelen válasz Patish szemében nem erősítette Kovács tekintélyét.

A találkozó érdemi eredményt amúgy sem hozott, hiába volt jó az érdeklődés iránya, sem a Magyar Zsidók Világszövetségéről (MZSVSZ) és a Szochnut szervezetéről sem tudott újat mondani. B. Tóth azt szorgalmazta, hogy Kovács kérjen a Cionista Kongresszus által kiadott tájékoztatót, vagy a MZSVSZ-re, illetve a Szochnutra vonatkozó, nyilvános anyagot Patishtól. Ezt meg tudja indokolni azzal, hogy három éve kint van, de csak felületes ismeretei vannak e téren. Az írásos anyagból viszont már kivethetők olyan kérdések, amelyekről további értesülést lehetne a politikustól szerezni. B. Tóth ugyanakkor helyesnek tartotta volna, ha Kovács előáll a Patish ügyének továbbvitelére szolgáló javaslatával.⁴⁸ 1965. április 2-án a sajtóattasé váratlanul lehetőséget kapott arra, hogy egy rövid megbeszélés elejéig a Herli kávéházban összefusson Meir Józseffel, hogy az MVSZ által rendezett kiállítás anyagának Gaatonba viteléről tárgyaljanak. A kibuc titkára szorgalmazta a tárlat bemutatását, de saját életéről ekkor sem szívesen beszélt. Mindössze annyit árult el, hogy a politikai rendőrségen a háborús bűnösök felkutatásával foglalkozott. Az eredményes munkájára való tekintettel sokan komoly sikeres pályafutást jósoltak neki a testületnél, ő azonban eljött Izraelbe, amint úgy látta, hogy az egykori nyilasok többsége megkapta büntetését. Meir ezzel egy időben azt állította, hogy 1944-ben személyesen mentette ki Kádár Jánost a börtönből, amit Kovács az IKP-hoz kötődő Jad Hana kibuc tagjai révén próbált ellenőrizni.⁴⁹ Amikor Meir feleségével megjelent az április 4-i követségi fogadáson, Rubin meggyőződéssel azt állította, hogy ő volt az a férfit, aki Darvas László miniszterhelyettessel és Horváth kereskedelmi utazóval beszélt a Janette étteremben.⁵⁰

VALÓDI VITA – FÉLIGAZSÁGOK GYŰJTEMÉNYE

A sajtóattasé április 7-én a lakásán fogadta Patisht, akit a Magyar Zsidók Világszövetségével kapcsolatban próbált faggatni, csakhogy neki a szervezettel nem volt kapcsolata, így annak belső viszonyairól sem nyilatkozhatott. A Mapam titkára emiatt inkább a belpolitikai és a tágabb nemzetközi kontextus felől közelített a problémához. Az MZSVSZ a Mapai, illetve az 1965 elején bekövetkezett szakadás előtt a Liberális Párt holdudvarába tartozott. Az utóbbi szétválását Patish azzal magyarázta, hogy a klalcionista mozgalom a szabadelvű politikai alakulat és a Hérut – a jobboldal vezető ereje⁵¹ – egyesülését tűzte ki célul, hogy a balközép kormányzóerővel szemben alternatívát tudjon képezni, mire a baloldali frakció kilépett a pártból. A szakítás a Magyar Zsidók Világszövetségében is érezte hatását, ti. Nachum Goldmann, a Zsidó Világkongresszus elnöke, az új Független Liberális Párthoz állt közelebb. Goldmann arra kérte az MZSVSZ New York-i elnökségét, valamint a tel-avivi és jeruzsálemi központot, hogy az NSZK által az 1953 után Izraelbe érkezők számára folyósítandó újabb egymilliárd márkából a baloldali erőket támogassa. A Liberális Párt magyar tagozatának élén álló Bleich Lajos és a HOH tel-avivi vezetői – dr. Balkányi, Csengeri Imre – ki akarták sajátítani a pénz kezelésére vonatkozó jogosítványokat, ám a HOH haifai vezetése, amely a független liberálisokhoz csatlakozott, a pénz nagyobbik részét magának követelte. A marakodás viszont csak arra volt alkalmas, hogy a már egyébként is komolytalannak tartott MZSVSZ tovább veszítsen a tekintélyéből.⁵² Patish azt állította, hogy Lévi Eshkol londoni látogatásával az angol kormány hozzájárulását tervezte megszerezni egy újabb szuezi intervencióhoz, amely a Jordán vizének elvezetésére irányuló arab politika ellensúlyozására irányult. Az USA nem lelkesedett az ötletért, emiatt próbált az izraeli kormányfő Angliától és Franciaországtól támogatást kérni, a brit miniszterelnök azonban figyelmeztette izraeli kollégáját, hogy a Jordán vizével kapcsolatos vitáknál komolyabb érdekek is vannak a világon.⁵³ Lévi Eshkol a valóságban nem kérte Nagy-Britannia katonai segítségét, ebben a vonatkozásban kizárólag a Centurion harckocsik alkatrész-utánpótlásáról esett szó. Harold Wilson brit miniszterelnök jelezte, megérti a vízmegosztással kapcsolatos izraeli aggodalmakat, mégis óva intette partnerét az egyol-

dalú katonai akciótól, mondván, egy ilyen lépés nemcsak elidegenítené a zsidó állam amerikai és angol barátait, de egységfrontba tömörítené az arab világot.⁵⁴ A Mapam szóvivője,⁵⁵ Mordehai Nahumi eközben francia kapcsolatai révén próbált közvetítő tárgyalásokat tető alá hozni Libanonnal, miközben Yisrael Barzilay (1913–1970) parlamenti képviselő⁵⁶ április folyamán ugyancsak Párizsba készült. Kovács úgy vélte, hogy a közel-keleti háború azon múlik, hogy lesz-e megállapodás a Jordán folyó vizével kapcsolatban. Patish elmondásából pedig azt szűrte le, hogy a Mapam különböző csatornákon kísérel meg tárgyalni, feltehetően a kormány tudtával és jóváhagyásával. Patish Kovács kérdésére elmondta, hogy a Mapam az európai szociáldemokrata pártok között sokkal nagyobb tekintélyt élvez, mint a Mapai, mivel ők valóban el akarják kerülni az újabb háborút. Ezzel egy időben kiderült, hogy két héttel korábban komoly tárgyalás zajlott a Román Népköztársaság tel-avivi követségének vezetőjével, ám a tartalmi kérdésre Patish csak annyit mondott, hogy a románokban nagyon erős a függetlenségi törekvés, de ebből mindenki gondoljon arra, ami éppen eszébe jut. Kovács végül úgy értékelte a beszélgetést, hogy a politikai információszerzésben számíthatnak a politikusra, azonban tévedés volt azt gondolni, hogy jól ismeri a Magyar Zsidók Világszövetségét. Patish ugyanakkor meghívta Kovácsot és Kovácsnét a Kfar Masaryk kibucba.⁵⁷ B. Tóth alezredes május 4-én elismerően szólt arról, hogy Kovácsnak végre megjött a bátorsága az önálló kezdeményezéshez, hiszen olyan kérdésekről beszéltette Patisht, amely a hírszerző munka szempontjából hasznosítható. Ezzel párhuzamosan azt is eredménynek tekintette, hogy a sajtóattasénál tett látogatás újabb beszélgetések alapjául szolgálhat. Az alosztályvezető egyetértett Kovács javaslatával, miszerint a Mapam titkárát a politikai értesülések megszerzésére lehet igénybe venni, hozzátéve, hogy az újabb célszemélyek tanulmányozásában is lenne fantázia. Igaz, B. Tóth a legközelebbi futárral ismételten elvárta a korábbi jelentések kiegészítését és a Központ által az üggyel kapcsolatban feltett kérdések megválaszolását.⁵⁸ A Gaatonban tartandó kiállítás ugyancsak elnyerte az alosztályvezető tetszését, mondván, ez újabb lehetőség Meir József tanulmányozására. Kovácsnak itt olyan témákról kellett érdeklődnie, amely a kibucrendszerhez szorosan kötődik, pl. a diplomáciai szolgálatra kiemelt, majd annak lejártával visszatérő politikusok ügye. A be-

szélgetés arra irányult, hogy milyen módszer alapján választanak külügyi tisztségviselőket, és ez mindegyik kibucban érvényesül-e. Meir esetében még az sem volt tisztázva, hogy mennyire hajlandó a III/I. Csoportfőnökséget érdeklő kérdésekről társalogni, ám e nélkül nem volt eldönthető, hogy foglalkozzanak-e személyével vagy sem. B. Tóth úgy vélte, hogy amennyiben Kovács állandóan előhozakodik Meir múltjával, a kibuctitkár szemében egy olyan ismerőssé alakul, akivel a régi időkről lehet beszélgetni, illetve akitől követségi meghívót lehet szerezni.⁵⁹ Amikor Rubin május 17-én a Kfar Masaryk kibucban járt, Patish elismerte, hogy Meir József 1945 után a Mapam és a Hashomir Hacair összekötője volt az MKP felé. További részleteket Nyerki ügyvivő jelenléte miatt nem sikerült megtudnia.⁶⁰ Kovács 1965. június 4-én újból felhívta Patish-t, aki a Vera presszót javasolta helyszíneként, Kovács viszont az Exodust, mondván, az egyikőjüktől sincs messze. Amikor találkoztak, a politikus elújságolta, hogy Barzilay konzultált Habib Burgiba (1903–2000), 1957 és 1987 között hivatalban lévő tunéziai elnökkel,⁶¹ aki javaslatai visszautasítása miatt megharagudott Eshkolra, és le akarta mondadni a közvetítő szerepéről. Az egykori Mapam-képviselő végül meggyőzte a tunéziai elnököt, hogy ne adja fel, így a Francia Kommunista Párt Központi Bizottságának egyik tagja, aki közel állt a cionista szervezetekhez, Tuniszban egy új javaslat kidolgozásába kezdett Burgibával. Patish egyben jelezte, hogy [Yaakov] Riftin Mapam-képviselő⁶² – 1949-től 1965-ig a szovjet hírszerzés ügynöke⁶³ – Belgrádba készül az arab-izraeli konfliktus megoldásának előmozdítása érdekében. Tito ugyanis már fogadta Burgibát, majd Nasszerrel is tárgyalt, aki az arab államfők kairói értekezletén békülékeny hangot használt, mint-hogy a hírek szerint azt a tanácsot kapta, hogy hagyják békén a Jordán forrásait. A Mapam jó kapcsolatokat ápolt Jugoszláviával, ugyanakkor Eshkol baloldali ellenzéke azt is megpróbálta kihasználni, hogy Tito – az El Nem Kötelezett Országok mozgalmának társelnökeként⁶⁴ – nagyobb befolyással volt Nasszerre, mint a Szovjetunió. Patish Izrael belpolitikai helyzetéről úgy nyilatkozott, hogy a kormánypártban szakadás készül, ti. Ben-Gurion és csoportja a Mapai Központi Bizottságában 40%-os támogatást szedett össze a kongresszus összehívása érdekében. Az egykori kormányfő külön listán akart indulni az őszi választásokon, ami nem a mandátumok többségének megszerzésére, hanem inkább a parlamentet határo-

zatképtelenné tételére irányult. Az adott helyzetben senki nem gátolhatta volna meg a visszatérését, noha Patish azt valószínűsítette, hogy Ben-Gurion egy pár hónap elteltével Moshe Dayan volt vezérkari főnököt kérné fel miniszterelnöknek. A Mapam szavazóit ez esetben az Eshkol megmentésére szóló felhívás az örök rivális Mapai támogatására készítetné.⁶⁵ Patish tézise e formában nem állta ki a történelem próbáját, mindazonáltal 1967 márciusában felmerült a határozatlanságáért kritizált kormányfő lemondatása. Az egyik elképzelés szerint Eshkolt lefokozták volna védelmi miniszterré egy Ben-Gurion vezetésével létrehozandó nemzeti egységkormányban, de egy olyan megoldás is felmerült, hogy az államalapító miniszterelnök legyen a hadügyek felelőse Eshkol kabinetjében.⁶⁶ Moshe Dayan (1915–1981) viszont soha nem ambicionálta a miniszterelnöki pozíció megszerzését: saját párt alapítására (Telem) csak akkor vállalkozott, amikor 1978-ban az Egyiptommal kötendő békeszerződés támogatójaként kilépett az Izraeli Munkáspártból.⁶⁷ Patish a magyar-izraeli kapcsolatokról is érdeklődött, míg Kovács a magyar kereskedelmi delegáció érkezését emelte ki, amely a viszony javulásával kecsegtetett. A politikus újból Kfar Masarykba szóló meghívást adott Kovácsnak, de időpontról már nem esett szó.⁶⁸ 1965. november 20-án B. Tóth alezredes ismét szóvá tette, hogy június óta nincs új fejlemény.⁶⁹ Csécsei és Kovács októberben ugyan felkereste Patisht a kibucban, csak hogy az utóbbi nem jelentett róla. Patish egyre többször kereste Csécsei társaságát – mivel időközben a rezidens lett az ügyvivő⁷⁰ –, B. Tóth azonban leszögezte: Csécsei alezredes gondolkodjon el rajta, hogy Kovács nélkül eredményesebb lehet-e a Mapam titkárával történő foglalkozás.⁷¹ Időközben Csécsei már saját hatáskörébe vonta az ügy továbbvitelét, amely abban is megnyilvánult, hogy december 15-én Patish és felesége Kovácsék társaságában Csécsei lakásán vacsorázott. Patish felajánlotta, hogy amennyiben hétköznap nem érnék utol, szombaton akár bejelentés nélkül is felkereshetik az otthonában. Mivel 1966 elején szinte mindig házon kívül volt, az ügyvivő és felesége január 22-én egy akkói kirándulás égisze alatt beugrottak a politikushoz. Patish szívélyesen fogadta őket, azonban Csécsei alezredes és neje a látogatásuk váratlanságára való tekintettel csak rövid időre maradt. Patish elmondta, hogy a koalíciós megállapodás egyrészt a Mapam követelései (a katonai kormányzás megszüntetése, inflációs bérpótlék), másrészt a

vallásos pártok óhajai (a szombati munka és nyitvatartás szabályozása) miatt nehezen körvonalazódott. A külpolitika dolgában nem volt komoly nézeteltérés, így végül a Mapam is belépett a kormányba. Patish végül megegyezett az ügyvivővel, hogy január 27-én folytatják a diskurzust a Rothschild és az Allenby utca sarkán lévő kávéházban. A politikus öt nappal később arról számolt be, hogy számára külön örömet jelentett, hogy a Ben-Gurion nevével fémjelezhető Rafi és a Gachál ellenében baloldali többségű kormány alakult. A Mapam két miniszteri tárcához jutott, miközben Abba Eban, aki 1966 januárjától lett külügyminiszter,⁷² megígérte, hogy a diplomácia világában nagyobb teret fog nekik engedni, mivel Dél-Amerikában és Kelet-Európában a Mapam és Adut Haavoda rendelkezett a legjobb kapcsolatokkal. Patish szerint Jugoszlávián kívül Magyarországon volt a leginkább adott a feltétel a viszony javítására, amit nem annyira párt-, hanem tömegszervezeti vonalon szerettek volna fejleszteni. A politikus egyben azt is megosztotta Csécseivel, hogy Abba Eban a Szochnut keretében komoly tapasztalatokra tett szert, ezért várható tőle komolyabb támogatás a diplomáciai kereteken kívül zajló nemzetközi kapcsolatépítéshez. Patish ezek után elmondta, hogy a brit Munkáspártban Anthony Wedgwood Benn és Bertrand Russel, a francia szocialista párt – a kevésbé jelentős, mára elenyészett Partie Socialiste Unifié (Egysített Szocialista Párt)⁷³ – részéről Claude Estier, André Bumel, ekkor a PSU főtitkára,⁷⁴ Jean Daniel és Gilles Martinet, míg az olasz szociáldemokrata vezetők közül Riccardo Lombardi és Dino Gentili, valamint Pietro Nenni a Mapam legfontosabb támogatói.⁷⁵ A valóságban Bertrand Russel 1948 és 1967 között az egyenlő távolság elvét hirdette az arab–izraeli konfliktusban, ám ezt követően a palesztinokat támogatta,⁷⁶ míg Tony Benn minden szimpátiája ellenére azért lett csalódott, mert a befolyásos izraeli hadvezetés sokkal őszintébbnek találta a konzervatív Julian Amery képviselő és Duncan Sandys volt hadügyminiszter Izrael iránti elkötelezettségét.⁷⁷ Az említett francia politikusok viszont még a saját ideológiai térfelükön sem játszottak jelentős szerepet. Claude Estier újságíró volt,⁷⁸ aki csak Francois Mitterand elnöksége idején lett a francia nemzetgyűlés külügyi bizottságának elnöke,⁷⁹ ugyanakkor 1982 és 1986 között a Securitate – a román hírszerzés – befolyásoló ügynöke.⁸⁰ A Kennedy elnök és Fidel Castro között közvetítő, saját zsidóságával szemben is kritikus Jean

Daniel is legfeljebb véleményformálóként jöhetett szóba,⁸¹ akárcsak Martinet, akit 1981-ben neveztek ki Franciaország római nagykövetének.⁸² Az olasz kapcsolatok közül Dino Gentili (1901–1984), a PSI (Partito Socialista Italiano – Olasz Szocialista Párt) holdudvarához sorolt, zsidó származású üzletember a keleti kereskedelem szószólója, inkább tanácsaival vett részt a PSI külpolitikájának formálásában.⁸³ Az viszont tény, hogy Pietro Nenni volt az Olasz Szocialista Párton belül a leghangsúlyosabban Izrael-barát személyiség,⁸⁴ ti. Lombardi főleg 1967 után sokkal kritikusabb álláspontot képviselt.⁸⁵

Csécsei a Mapam ideológiai alapállása felől érdeklődött, mire Patish rámutatott, hogy a marxizmust – a nemzeti felszabadítás és az osztályharc szintézisét interpretáló Ber Borohov (1881–1917)⁸⁶ – útmutatása alapján értelmezik. A nemzetközi cionista szervezetek munkájában is tevékeny szerepet játszottak, a Jewish Agency (Zsidó Ügynökség) végrehajtó bizottságában Zvi Lurie (1906–1968), a Szervezési Osztály vezetője⁸⁷ volt a Mapam-delegált. A rezidensnek azt is sikerült megtudnia vitapartnertől, hogy a Mapam javaslatára Izrael nem fogadatosított ellenlépéseket azokkal az afrikai és latin-amerikai országokkal szemben, amelyek a havannai Trikontinentális Szolidaritási Értekezleten elítélték a zsidó államot, mint az USA közel-keleti székértolóját.⁸⁸ Ti. Castro elhatárolódott a konferencia döntésétől, önmérsékletre intve a résztvevőket,⁸⁹ a Mapam ugyanakkor nem akarta kellemetlen helyzetbe hozni az újonnan függetlenné vált országokba küldött szakértőit és tanácsadóit. Patish ugyan nem vállalt kormányzati tisztséget, de megválasztották a Mapam főtitkárának, így ő lett a nemzetközi kapcsolatok felelőse. Csécsei alezredes úgy látta, hogy komoly értesüléseket is meg fog vele osztani.⁹⁰

1966. február 23-án a Gondola étteremben került sor az ügyvivő és a Mapam főtitkárának rendes találkozására, aminek keretében leginkább a kormányzás nehézségeiről és Izrael külpolitikájáról esett szó. A Mapam ugyanis szembekerült a [Pinkasz] Sapir pénzügyminiszter által proklamált megszorítással – MITUN-terv⁹¹ – helyette a magasabb jövedelmekre kivetett adók 5%-os emelését hirdette. Patish a gazdasági nehézségeket azzal magyarázta, hogy 1966-ban visszaesett az NSZK-ból érkező jóvá-

tétel, ugyanakkor a korábbi kölcsönök visszafizetése is esedékessé vált. Ezzel egy időben komoly vita kísért az esetleges nyugatnémet tőkebefektetések ügyét, mivel a kormányfő tartott a lakosság egy jelentős részének tiltakozásától, a Rafi és Gáchal viszont a gazdasági érdekek miatt szükségszerűnek minősítette. Az ügyvivő kérdésére Patish elmondta, hogy a tárgyalásokon az Odera-Neisse határ nem merül fel, ezt ugyanis Tel-Aviv véglegesnek tekintette, az viszont még nem került nyilvánosságra, hogy Izrael a nyugatnémet hadsereg atomfegyverrel történő felszerelése ellen foglal állást.⁹² A valóságban a diplomáciai csörtét az okozta, hogy – a németek iránti, elődjénél határozottabb ellenszenvét felvállaló⁹³ – Eshkol az izraeli kormány a nyugatnémet pénzügyi támogatásról szóló egyezmény 1966. május 12-i aláírásával egy időben úgy nyilatkozott, hogy a béke érdekében el kellene ismerni az Odera-Neisse határvonalat.⁹⁴ Az ún. MLF (Multilateral Force – Többoldalú Atomütőerő), amelynek létrehozatalából és üzemeltetéséből az NSZK jelentős részt vállalt volna a részleges rendelkezési jogkörökért cserébe, viszont 1966 elejére már lekerült a napirendről.⁹⁵

A Mapam főtitkára külpolitikai téren mégis azt tekintette a legfontosabb változásnak, hogy Abba Eban nyitni kívánt a szocialista országok felé – a keleti blokkba akkreditált izraeli követek 1966. májusi értekezletét Varsóba hívta össze⁹⁶ – hiszen az arab országokra gyakorolt szovjet befolyás olyan tényező, amit nem lehet figyelmen kívül hagyni. Patish ugyanakkor nagyra értékelte Kállai Gyula külügyminiszter Kuvaitban tett nyilatkozatát, amely azt hangsúlyozta, hogy a közel-keleti válságot nem háborúval, hanem tárgyalások útján kell megoldani. Patish ugyanakkor rákérdezett, hogy 1966-ban milyen szakszervezeti vagy ahhoz hasonló rendezvények várhatók, ahol a Mapam is részt vehet. Csécsei csak annyit ígért, hogy utána néz a témának, de nyomban hozzátette, hogy a kétoldalú kapcsolatok fejlesztéséhez sok más feltételnek is teljesülnie kell. A rezidens később érdeklődött a román követségtől, hogy tényleg olyan jó viszonyban vannak-e a Mapammal, mint Patish állítja. Az ügyvivőjük jelezte, hogy Jacob Majus hozzájuk is ugyanezzel közeledett, amit elhárítottak, de a viszony ettől még nem változott. Csécsei úgy értékelte, hogy Patish készségesen ad felvilágosítást, miközben a témák kiválasztásához

szempontokat kért.⁹⁷ Meir József és Smuel Givoni, a Somrat kibuc egyik vezetője, még aznap olyan kéréssel kereste fel a sajtóattasét, hogy az utóbbi időszak kedvezőbb atmoszféráját kihasználva Magyarországról is szívesen fogadnának egy ifjúsági csoportot. A két Mapam-tisztviselő még az ellen sem emelt kifogást, ha a magyar követség eligazítja a fiatalokat. Az ügyvivő elvileg egyetértett, de nem ígért semmit, mondván a döntés nem az ő hatásköre. Kovács hadnagy pedig egyből arra gondolt, hogy a 20 tagú csoportba egy-két ügynököt be lehetne építeni telepítés céljával. Meir József ugyanakkor egy újabb kéréssel állt elő. A Mapam kibucok szövetsége a második világháború alatti cionista küzdelem iratait szerette volna összegyűjteni és a résztvevőket megkeresni – az 1961-ben alapított Moreshet Dokumentációs Központ számára⁹⁸ –, amely a Magyar Ellenállók Szövetségével és a Partizánszövetséggel is kapcsolatot kívánt teremteni. A sajtóattasé úgy nyilatkozott, hogy a magyar levéltárak is hajlandók a segítségnyújtásra, de ez mindig egy meghatározott ügyben érvényes. Kovács hadnagy a szervezet központja felől érdeklődött, azonban Meir csak a tel-avivi Ibn Gvirol utcai fiókot tudta megnevezni. Gaaton kibuc titkára csak annyit vállalt, hogy összehozza a sajtóattasét a vezetőkkel, és amennyiben kész a megállapodás, ő utazna Budapestre. A Partizánszövetségnek hivatalosan is tagja maradt, meg is találták a többiek, de ő nem válaszolt nekik. Kovács furcsának találta, hogy egy vezetőségi tag nincs tisztában a saját szervezete központjának címével, hozzáátéve, hogy a szóban forgó intézmény az ellenállási tevékenységen kívül mással is foglalkozhat. A sajtóattasé azt indítványozta, hogy amennyiben a kérésük teljesíthető, ne utasítsák el, ti. Megyeri beutazása lehetőséget ad más irányú tevékenységének ellenőrzésére.⁹⁹ Március 17-én a Roval kávéházban Patish elújságotla a rezidensnek, hogy van rá esély, hogy – a keleti tömbből a tagságát egyedülként fenntartó Magyarország 1960-as kilépése óta első esetben¹⁰⁰ – a szocialista országok is képviseltessék magukat a JWC (Jewish World Congress – Zsidó Világkongresszus) brüsszeli nagygyűlésén. Csécsei megkérdezte, hogy ezt már az Abba Eban által meghirdetett politika eredményének tekinthető-e, amire a politikus igennel válaszolt. A Mapam elutasította Ben-Gurion egyoldalú, francia-nyugatnémet orientációját, miközben hangsúlyozta, hogy az Egyesült Államokkal fenntartott jó viszony ellenére Izraelnek

megvannak a saját érdekei.¹⁰¹ Az első megjegyzés nem volt alaptalan, ti. Jichak Rabin (1922–1995) ekkor vezérkari főnök, 1968-tól 1973-ig Izrael washingtoni nagykövete, majd 1992-től munkáspárti miniszterelnök is úgy vélte, hogy az európai országokra csak békeidőben lehet számítani. Az utóbbi véleménye a második pontban már eltért a Mapam elveitől, hiszen Rabin lobbizásának köszönhetően vállalta fel az Egyesült Államok Izrael irányában a fő patrónus szerepét.¹⁰² Patish az NSZK-val folytatott tárgyalásokról negatívan nyilatkozott, mondván, Bonn elhúzza a kártérítést, ugyanakkor megítélése szerint az általuk kínált hitel – kétmilliárd márka, évi 3%-os kamattal 25 éves futamidőre¹⁰³ – sem volt túlságosan kedvező. A politikus ugyanakkor felajánlotta, hogy megszervez egy látogatást a Haogen kibucba, ahol Rafi Ben Salom, Izrael első csehszlovákiai nagykövete és az ő személyes barátja is él. Csécsei számára úgy tűnt, hogy Patish jó viszonyt ápol Abba Eban külügyminiszterrel, miközben híve az utóbbi koncepciójának. Ezzel egy időben beigazolódott a Mapam főtitkára által előre jelzett külügyminisztériumi átszervezés.¹⁰⁴ 1966. május 11-én este fél hétkor a rezidens a Kis Roval kávéházban találkozott Patishsal, akit a Mapam politikai titkárának választottak. A politikus viszont nem feltétlenül volt lelkes, ugyanis a külpolitikára gyakorolt hatáskörének növekedése együtt járt a Mapam belső ügyeitől és a személyi kérdésektől való eltávolodással. Patish ezt követően a szovjet zsidóság hetére irányuló kezdeményezésről beszélt, amit az izraeli önkormányzatok készültek megrendezni a JWC kérésére. A Mapam május 26-án döntött a szabad kivándorlást követelő eseménysorozat támogatásáról. Patish ezt ellenezte, mondván, Izrael és a szocialista országok javuló kapcsolatait nem szabadna egy ilyen kampánnyal tönkretenni, azonban Moszkva részéről nagyobb engedményeket várt. A főtitkár hangsúlyozta, hogy a törésvonal nem a kormányon belül van, hanem az izraeli kormányfő és világkongresszus kategorikusan szovjetellenes erői között húzódik. Csécsei úgy vélte, hogy Patish a Mapam központi bizottságának tudtával azt üzenté, hogy nem ért egyet a JWC politikájával, amiből arra gondolt, hogy a cionista mozgalomban mélyül a belső válság.¹⁰⁵ A MIOK (Magyar Izraeliták Országos Közössége) is meghívást kapott a brüsszeli kongresszusra – a magyar delegáció megfigyelőként vehetett csak részt, miközben nem bocsátkozhatott tárgyalásokba a szerve-

zet égisze alá történő visszatérésről¹⁰⁶ –, de az ÁEH (Állami Egyházügyi Hivatal) viszont nem járult hozzá a küldöttség tagjainak kiutazásához. A delegátusok mégis a részvétel mellett döntöttek.¹⁰⁷ 1966. július elsején az Exodus presszóban a rezidens újból találkozott Patishsal, aki soron kívül három hónap szabadságot kért pártjától egyrészt a választási kampány fáradalmai, másrészt az elméleti felkészülés szükségessége miatt. Igaz, ezt nem vehette biztosra, mert szóba került, hogy ő képviselje az Egyesült Munkáspártot a Hiroshima-megemlékezésen. Nem sokkal azelőtt a csehszlovák ügyvivő felkereste őt a hivatalában, de a bolgár ügyvivővel is rendszeresen találkozott. Patish jó viszonyba került Georgescu román követtel, aki éppen Barzilay – ekkoriban egészségügyi miniszter¹⁰⁸ – bukaresti látogatásának előkészítésével foglalkozott. A politikus fontosnak tartotta kiemelni, hogy Románia – ekkor már közel félévtizede¹⁰⁹ – jóindulatú magatartást tanúsít Izrael iránt, hiszen a Demokratikus Világifjúsági Kongresszuson nem szavazta meg azt a szovjet–arab határozati javaslatot, amely elítélte a zsidó államot, mint az „*imperializmus közel-keleti kiszolgálóját*”. Kovács kérdésére Patish elmondta, hogy a Mapam az elitélő nyilatkozatok ellenére sem csatlakozik az izraeli jobboldal szovjetellenes vonalához, mert Moszkva súlyának térségbeli növekedése csökkenti azt a kínai befolyást, amire a szélsőséges arab nacionalizmus támaszkodik.¹¹⁰ A fenti tézisnek annyiban volt alapja, hogy a hatnapos háború előtti időszakban a Szovjetunió az „ellenségem ellensége a barátom” elvére alapozva a hatalmon lévő arab kormányokkal kereste a kapcsolatot, ezzel szemben Kína jelentős segítséget nyújtott a dél-jemeni brit csapatok és az ománi szultán ellen harcoló felkelőknek.¹¹¹

1966. július 5-én a rezidens a lakásán látta vendégül Patisht és feleségét, akikkel a Hérut kongresszusáról, Menahem Begin főtitkár lemondásáról, valamint a Gáchal és a Rafi szövetségéről vitatkozott. Mint kiderült, a Mapai a Rafit próbálta leválasztani a Gachalról, ti. Ben-Gurion pártja az erős szociáldemokrata hagyomány révén a kormányzóerőhöz kötődött. A nemzetközi zsidó és cionista szervezetekben a Rafinak még nem volt önálló képviselete, mert nem dőlt el, hogy a külföldi Mapai tagozatokban kik Ben-Gurion és kik Lévi Eshkol támogatói. A Mapam abban egyetértett Goldmannel, hogy a szocialista országok képviselői is szóhoz jus-

sanak Brüsszelben, mindenekelőtt a lengyel, román és jugoszláv zsidó szervezetek megnyilvánulásait előzte meg komoly várakozás. A politikus azt is megemlítette, hogy Jacob Majus megismerkedett Sík Endrével a Béke Világtanács értekezletén, és igen jó viszony alakult ki közöttük. Ezt az MSZMP felé történő kapcsolatépítésre szerették volna kihasználni.¹¹² A valóságban Begin nem mondott le a Hérut főtitkári tisztéről, igaz, jó háromnegyed évig nem mutatkozott a nyilvánosság előtt.¹¹³ Ben-Gurion új pártja az egységkormány mandátumának lejártával viszont nem tervezett együttműködést a Gáchal nevű jobboldali pártszövetséggel. 1969-ben a Rafi belépett az Izraeli Munkapárt nevű választási blokkba, amely az akkor már fokozatosan teret veszítő baloldali pártokat tömörítette. A Rafi néhány tagja ekkor úgy döntött, hogy önálló pártot alapít, amely végül Menahem Begin szövetségesévé vált.¹¹⁴

A Mapam titkára 1966 augusztusára kért tanulmányi szabadságát Jeruzsálemben töltötte, ezért Csécsei a szovjet követség koktélpártija alkalmával megállapodott vele, hogy 15-én este fél hatkor a Dávid Király Szállóban fognak találkozni. Patish marxizmussal, illetve az angol és francia baloldali szocialista teoretikusok műveivel foglalkozott, miközben heti két órában a francia nyelvet gyakorolta. Amikor a rezidens a Mapam és a kormánypárt nézeteltéréseiről kérdezte a politikust, Patish ezt arra vezette vissza, hogy a Mapam nem hajlandó feladni a függetlenségét – szövetségesként csatlakozott a kormánykoalícióhoz¹¹⁵ – ugyanakkor a jobboldali pártok távoltartása érdekében vállalta a kompromisszumokat. A Mapai azért is ragaszkodott a Mapam koalíciós részvételéhez, mert az utóbbinak jelentős befolyása volt külföldön a baloldali cionista szervezetekben. Az augusztus 15-én reggel a Kineret-tó felett történt incidens – egy palesztin terrorakciót követő, a szír állásokra irányuló izraeli légitámadás, valamint a Názáreti tavon a két ország őrnaszádjainak összecsapása¹¹⁶ – kapcsán Patish azt bizonygatta, hogy szír gépek izraeli területen támadtak, és mivel egy zátonyra futott hajó esett áldozatul, a felelősség Damaszkuszt terheli.¹¹⁷ Csécsei ezt úgy értékelte, hogy Patish egyértelműen a kormánya befolyása alatt áll, a Központ felé viszont jelezte, hogy a B. Tóth számára történő átadása a kapcsolat elhídegülésével végződne. Patish rendszeres kapcsolatban állt a keleti blokk

ügyvivőivel, így ezt hajlamos lett volna személyének leértékeléseként értelmezni.¹¹⁸ A Központ egy hét elteltével küldött válaszában közismertnek nevezte a szovjet zsidósághoz kapcsolódó megmozdulást, hozzátéve, hogy a Mapam mérsékeltsége aligha érvényesül. Molnár István alezredes – az angol-amerikai alosztály vezetője¹¹⁹ – is úgy látta, hogy a keleti tömb felé nagyobb megértést tanúsító Mapamot tolja előtérbe az izraeli kormányzat, így Patish saját pártja hivatalos álláspontjának ismeretével a fenti törekvést próbálta előmozdítani. A Központ ugyanakkor a szír határvidéken összevont erőkről, valamint a megelőző támadással kapcsolatos politikai állásfoglalásokról várt híryanagot.¹²⁰

A VÉGJÁTÉK

Az 1966. augusztus 25-i fogadáson Meir bemutatkozott B. Tóth Endre magyar ügyekben illetékes követségi titkárnak, majd előtte is felvázolta kérését. A mozgalmi múlttal rendelkező új rezidens hiába sorolta fel az egykori harcostársakat, Meir egyiküket sem ismerte. Ezt követően arról érdeklődött, hogy milyen esély van rá, hogy a cionista ellenállásról magyar anyagokhoz jussanak, mire B. Tóth a Nemzeti Galéria épületében működő Munkásmozgalmi Intézethez irányította. Meir a diplomata életéről nem tett fel kérdést, ám Tóthnak feltűnt, hogy soha nem néz a szemébe. A rezidens úgy vélte, hivatalos szinten adott a lehetőség a kapcsolattartásra, azonban annak magasabb szintre emeléséről majd csak a Gaatonban tett látogatást követően javasolt dönteni.¹²¹ 1966. szeptember 10-én Csécsei alezredes, B. Tóth alezredes és Zagyi János százados – fn. „Földi” – elutazott a Gaaton kibucba, ahol Meir, Katz, Dán kibuctitkár és Ráchel pénzügyi felelős kalauzolta őket. Az uszoda, a gyerekház és a forgácsolóüzem megtekintése után a három diplomata Katz műtermében a fejlődő országoknak nyújtott izraeli támogatásról kérdezték Meirt, aki egyetértett a szóban forgó törekvéssel, azzal viszont már nem azonosult, hogy – nem sokkal a kongói polgárháború után¹²² – Izraelben képezték ki Mobutu ejtőernyős alakulatait. Katz ezzel szemben arról érdeklődött, hogy Moszkva, Párizs és Brüsszel után szóba kerülhet-e egy budapesti tárlat.¹²³ A Központ ragaszkodott hozzá, hogy Patish a

jövőben B. Tóth alezredeshez fog tartozni,¹²⁴ október 12-én a Kis Rowal étteremben mégis Csécsei beszélgetett a rezidentúra társadalmi kapcsolatával a Mapam vezetőinek a szovjet követségen tett látogatásáról és a politikus által a Maariv című lapnak adott interjújáról. Patish visszatartotta az izraeli kultuszminiszter állítását, miszerint a Szovjetunió az ottani zsidóság lassú elpusztítására törekszik,¹²⁵ azonban az értelmiségi-gazdasági pályákon a háttérbe szorításra, vezető tisztségekről való lemondásra irányuló tendencia leplezetlenül érvényesült.¹²⁶ A moszkvai vezetés ugyanakkor folyamatosan halogatta az Izraeli Filharmonikus Zenekar turnéját, amely végső soron annak lemondásával volt egyenértékű. Az Alekszej Koszigin vezette minisztertanács, a szovjetellenes propaganda-hadjárat megtorlása ürügyén, az izraeli kulturális behatás szűkítésével a szovjetunióbeli zsidóság nemzeti öntudatra ébredése ellen is fel kívánt lépni.¹²⁷ Patish értetlenségét fejezte ki Moszkva magatartásával kapcsolatban, mondván, ezzel az oroszok hasonló lépésekre bátorítják az arab országokat, miközben amiatt neheztelt a legjobban, hogy Moszkva Genfben támogatta az izraeli elnyomás alatt élő palesztinok felszabadítására vonatkozó határozati javaslatot. Az ügyvivő kérdésére ugyanakkor tagadta, hogy az amerikai hírszerzés részéről nyomást gyakoroltak az izraeli hadseregre, hogy az fokozza a feszültséget Szíria és a zsidó állam között. Patish úgy vélte, az USA mindenképp nyitva tartja a kaput az arab országok irányában,¹²⁸ – ez a törekvés 1966-ban már legfeljebb csak az Amerika-barát rendszerek irányában érvényesült¹²⁹ –, az viszont érezhető, hogy erősen szorgalmazta Dél-Vietnam diplomáciai elismerését.¹³⁰ A Mapam azért sem lelkesedett, hogy Eshkol – a szomszédok közül erre a leginkább hajlandó¹³¹ – Jordániával próbált egyezkedni,¹³² ugyanakkora a Héru társaságában bojkottálta a JWC égisze alatt zajló a zsidó-német szimpóziumot és Eugen Gerstenmeier Bundestag-elnök meghívását. A kongresszus Nachum Goldmann JWC-elnök indítványára kétharmados többséggel elvetette az indítványt.¹³³ A Jewish Agency átszervezését ugyanakkor kizárólag a Mapam ellenezte, mondván, nem a létszámot kell csökkenteni, hanem az összetételt kell megváltoztatni, mondván, túl sok az irodai alkalmazott, miközben az agitáció sokat veszített erejéből. Patish ezért szorgalmazta a kibuc-tisztségviselők bevonását, akik lendületet tudnának adni az ügynökségnek.¹³⁴

Amikor B. Tóthné 1966. október 13-án elment a Dizengoff utcai Marica fodrászszalonba, a pedikűrösben, aki egyúttal a tulajdonos is volt, Katz édesanyját ismerte fel. A kibontakozó dialógus során az idős asszony dicsérte Csécseit, azonban Zagyi János kulturális attaséről megjegyezte, hogy nem a felkészültségével hívta fel magára a figyelmét. Meglátása szerint Kovács sem volt igazán tájékozott a kultúra világában, de ő legalább a végére felnőtt a feladatához. Ahogy a beszélgetés a Katz család történetére terelődött, úgy B. Tóthnének sikerült kiderítenie, hogy a festőművész Bécsben született, majd családjával az Anschluss miatt menekült Magyarországra. Smuel Katz Miskolcon élt a nagyszülőknél, miközben a helyi katolikus gimnáziumban tanult. A festőt Pödör László – későbbi diplomata, kiadói szerkesztő-műfordító is tanította, aki részt vett a város antifasiszta ellenállásában¹³⁵ –, ahol együtt harcolt az új rezidens feleségével. Katz nagyon tisztelte Pödört, aki rendesen viselkedett a zsidó tanítványaival. B. Tóthné kérdésére a művész anyja elárulta, hogy az ő fiában soha nem élt cionista ambíció, a gondolattal Grossmann Sándor ismertette meg a Vadász utcai védett házban. 1945-ben még beiratkozott a Műszaki Egyetemre – Katz Sándor kijárta az első évet az építésmérnöki karon¹³⁶ –, de minthogy a lelki traumát nem tudta elviselni, mégis a távozás mellett döntött. Katz egyszer már elhagyta a kibucot, és Tel-Avivba ment tanítani, de nem volt lelkiereje az önálló élethez. Meir József argentínai küldetése ugyanakkor igazolta, hogy kibuctisztviselőket fognak Dél-Amerikába kihelyezni. A feleségének azt adta ki feladatként, hogy álljon be az asszony kliensei közé, majd a vásárlásokhoz ígért segítséget valamilyen apróbb figyelmességgel vagy ajándékkal viszonozza. Csécsei egyetértett azzal, hogy az idős nő értesüléseit Meir és Katz tanulmányozására használják, de hozzátette, hogy Gaaton a kormányzati részvétel és az amerikai orientációval szembeni ellenérzése nyomán a Mapam belső ellenzékéhez tartozik.¹³⁷ A Központ november 17-én arra figyelmeztette B. Tóth alezredest, hogy Katz mindig csak ígérte a magyar követség meglátogatását, mert azt szerette a legjobban, ha otthon keresték fel. Katz a többi szocialista ország rendezvényein is sűrűn megfordult, ami a SIN-BET előtt sem maradt titokban, ráadásul családtagjaival mindent megbeszél, operatív célból nem gondolhattak a felhasználására. Molnár alezredek egyetértett a rezidens feleségének

kiadott feladattal, célszerűnek látta a pedikűrös nő beszéltetését, de hangsúlyozta: Meir argentínai kiküldetése érdekes.¹³⁸ B. Tóth november elején meghívta Katzot Ország Lili (1926–1978) festőművész¹³⁹ (bizonyos tartalmi és aktuálpolitikai okokból hosszadalmas procedúrát követően engedélyezett)¹⁴⁰ tel-avivi kiállításának megnyitójára, azonban csak az idősebb Katzné tette tiszteletét. Az asszony szabadkozott, mondván fiának sürgős teendője akadt, végül Smuel Katz a megnyitó után egy héttel felkereste a művésznőt. A rezidens időközben gratulált Katznak a legújabb könyvillusztrációja megjelenéséhez, emlékeztetve a személyének címzett meghívásra, amely Meirnek is szólt. Katz december 17-én ezt megköszönte, hozzátéve, hogy Meir nemsokára 2 évre elutazik, de van rá esély, hogy addig személyesen is találkozzanak. A rezidens januárban meghatározott időpontra szóló vacsorameghívást készült küldeni Katz és Meir számára, aminek az volt az előfeltétele, hogy Meir 1944-es tevékenységéről a BM valamilyen iratot küld. Ezzel ugyanis megkereshették volna azt a személyt, akit Meir bemutat vagy megnevez.¹⁴¹ Az alosztályvezető Budapestről jelezte, hogy a dokumentum küldésével a Központ azért nem sietett, mivel Megyeri József nem konkretizálta kérését, ugyanakkor ígérete ellenére sem hozta össze Csécsei ügyvivőt a dokumentációs központ vezetőjével. B. Tóth alezredes hiába hangsúlyozta, hogy csak akkor segíthet, ha meg van jelölve, hogy milyen iratokat kérnek a Hashomir Hacair tevékenységéről. Meir nem fordult a követséghez és nem is nyilatkozott az ügyben, de a szeptember 10-i kibuclátogatás alkalmával is csak fogadkozott. A Központ ezért arra szólított fel, hogy B. Tóth tisztázza, mire van szüksége az emlékközpontnak, és a lehetőségeket figyelembe véve a BM beszerzi az anyagot.¹⁴² A csoportfőnökség szerint a Patish által a Mapam nemzetközi kapcsolatairól és a belpolitikai helyzetről elmondott értesülései hitelességét az is növelte, hogy a Jordánia számára történő amerikai fegyverszállítás valódi céljáról mondott véleménye helytállóan bizonyult.¹⁴³ Igaz, az első Lockheed F-104 Starfighter vadászpilóta leszállítására 1967 júniusában került csak sor, a flotta pedig csak évekkel a hatnapos háború után lett teljes.¹⁴⁴

1967. január 14-én Csécsei, Zagyai és B. Tóth a családtagok kíséretében felkereste a Kfar Masaryk kibucot, ahol Patish végigkialauzolta őket, azon-

ban igazi újdonság nem hangozott el. Patish a nyár elején Romániába és Csehszlovákiába készült pártja megbízásából, miközben hangsúlyozta, hogy magyar viszonylatban is létrehozza a pártszintű kapcsolatot. Egyben jelezte, hogy Abba Eban nincs ellene annak, hogy Giladi helyett a Mapam adja a budapesti misszióvezető személyét. Patish ugyanakkor szemmel láthatóan kitért B. Tóth közeledése elől, ráadásul a magyarországi követtel kapcsolatos találgatása is megdőlt.¹⁴⁵ Meir február elején kezdődő argentinai kiküldetése eleve kizárta az április 4-i fogadáson való részvételét, és Katz sem ígérte biztosra, hogy eljön az ünnepségre,¹⁴⁶ amiből Molnár alezredes azt a következtetést vonta le, hogy B. Tóth túl hamar lemondott a jó viszony kialakításáról. Az alosztályvezető azt javasolta, hogy Csécsei, B. Tóth ebédeljen együtt Patishsal, így később az ügyvivőtől függetlenül is meg tudja hívni.¹⁴⁷ 1967. május 2-án Patish a követségen kereste fel Csécseit, majd azzal a kezdeményezéssel élt, hogy az ügyvivő a Mapam vezetőivel tartson egy ankétot a magyar-izraeli kapcsolatok dolgában. A politikus a hónap végén romániai és jugoszláviai útja mellett Magyarországra is szeretett volna ellátogatni. Csécsei az első javaslat elől kitért, mondván, erre a diplomatáknak fel kell készülniük, a második ügyében viszont megígérte, hogy felterjeszti. Patish a csehszlovákok és szovjetek felé is hasonló kezdeményezéssel élt, de ők még csak nem is reagáltak rá. Csécsei az ügyben konzultált a szovjet nagykövettel, aki jó szándékú emberként tekintett Patishra, ám közeledését erős fenntartásokkal kezelte. Az orosz diplomata ugyanis rámutatott: az arab országokhoz fűződő viszony és a biztonsági rendszabályok kérdésében a Mapam is a Mapai nézeteit képviseli. Mindettől függetlenül úgy vélte, hogy érdemes Patishsal kapcsolatban lenni, mert ha nem is nagy jelentőségű, de időnként hasznos megjegyzései vannak. Csécsei megérzése is azt súgta, hogy Patish az izraeli külügyminisztérium tudtával tárgyalt, hiszen Abba Ebannel való találkozásáról is beszélt. Csécsei igazolva látta a régebbi tézist, miszerint a Mapam készíti elő a talajt a szocialista országokkal való kapcsolat megerősítéséhez. Május 16-án az Exodus presszóban már az ügyvivő kezdeményezett, mivel az izraeli csapatok már felsorakoztak a szír határra. Patish azzal érvelt, hogy Izrael nem tűrheti a szabotőrök behatolását, akiket az El Fatah irányít, de a kormány hadügyi bizottsága – nem alaptalanul¹⁴⁸ – meg volt

győződve róla, hogy az akciók másik részét a szír hadsereg szervezi. Az újabb kérdésre Patish baráti alapon felfedte Csécsei előtt, hogy az izraeli hadsereg erejét nemcsak a modern fegyverzet, hanem az arab országok haderőiről, azok felkészültségéről és az általuk használt hadianyagokról meglévő pontos értesülések adják. Csécsei mindezt úgy értékelte, hogy hiába a személyes jó viszony, a Mapam kormányzati részvétele megszabja a politikai magatartását. Az ügyvivő azt javasolta, hogy alacsonyabb szinten fogadja Patisht az MSZMP, amit a KÜM nem támogatott.¹⁴⁹

UTÓSZÓ

Miután 1967 júniusában kitört a hatnapos háború, így a Magyarország és Izrael között megszakadtak a diplomáciai kapcsolatok,¹⁵⁰ Pesti Gyula rendőr ezredes, a tel-avivi rezidentúra korábbi vezetője által gyümölcsözőnek mondott kapcsolat, amely a felsőbb szervek tájékoztatására is alkalmas értesülésekkel járt, a diplomáciai kapcsolatok felszámolásával egy időben megszűnt, mivel a személyes érintkezés fenntartására nem volt lehetőség.¹⁵¹ Az viszont nem vált világossá Pesti ezredes számára, hogy az értesülések jelentős része nem minden téren állta meg a helyét.

Jichak Patish az 1969-es parlamenti választást követően visszavonult a napi pártpolitikától, majd 1971 és 1975 között Izrael Állam bécsi nagykövetekeként szolgált.¹⁵² Ahogy az izraeli baloldal 1977-es veresége az Egyesült Munkáspártot is háttérbe szorította, Patish már legfeljebb alkalmi tanácsadóként tűnhetett fel. 1990-ben a szocializmus izraeli modelljének válságáról beszélt,¹⁵³ ugyanakkor tanúja lehetett a Mapam feloszlásának.¹⁵⁴ Jichak Patish 2002-ben hunyt el a Kfar Masaryk kibucban.¹⁵⁵

JEGYZETEK

- 1 ARIEL L. FELDSSTEIN: *Ben-Gurion, Zionism and American Jewry*. New York, Routledge, 2006. 149-153.
- 2 URI BIALER: *Facts and Pacts: Ben-Gurion and Israel's International Orientation 1948-1956*. In: *David Ben - Gurion. Politics and Leadership in Israel*. Edited by: RONALD W. ZWEIG. London, Frank Cass, 1991. 216-233.
- 3 YOSEF GOVRIN: *Israeli-Soviet Relations 1953-1967. From Confrontation to Disruption*. London, Routledge, 1998. 98-101.
- 4 MYRON J. ARONOFF: *Power and Ritual in the Israeli Labour Party. A Study in Political Anthropology. Revised & Expanded Edition*. New York, Routledge, 1993 54-56.
- 5 MARTIN GILBERT: *Izrael története*. Fordította: Baráth Katalin. Budapest, Pannonica Kiadó, 2000. 235-237.
- 6 JONATHAN MENDLOW: *Ideology, Party Change and Electoral Campaign in Israel, 1965-2001*. Albany, New York State University Press, 2003. 50-59.
- 7 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Találkozó J. Patish-sal. - Jelentés. Tel-Aviv, 1964. VIII. 17. 117-119.
- 8 PALASIK MÁRIA: A II/3 (Hírszerző) osztály. In *A megtorlás szervezete. A politikai rendőrség újjászervezése és működése 1956-1962*. Szerkesztette: Cseh Gergő Bendegúz - Okváth Imre. Budapest, ÁBTL-L'Harmattan Könyvkiadó, 2013. 85.
- 9 ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - IX/1. sz. utasítás „I”-től. - Dunai elvtársnak! Tel-Aviv. - Tárgy: Patish ügye. - Budapest, 1964. IX. 12. 115.
- 10 RANDOLPH BRAHAM: *A népiértés politikája. A Holocaust Magyarországon*. Második kötet. Második, átdolgozott kiadás. Budapest, 1997, Belvárosi Könyvkiadó. 1089.
- 11 Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL) - XIX - B - 1 - r - 5-ös doboz (d.) - BM Elnöki Főosztály 214/1945 - Kimutatás a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti osztályának alkalmazottairól. 1945. VII. 3. 9.
- 12 YITHAK GREENBERG: *The Contribution of the Labor Economy to Immigrant Absorption and Population Dispersal during Israel's First Decade*. In *Israel. The First Decade of Independence*. Edited by S. Ilan Troen and Noah Lucas. Albany, 1995, State University of New York Press. 290-291.
- 13 United States Holocaust Memorial Museum - Record Group (RG)-50.120*03. Moshe Alpan Tape 1-6. - M. Zedek 1/13/1997 - https://collections.ushmm.org/oh_findingaids/RG-50.120.0003_tcn_en.pdf - Letöltés: 2017. XI. 3.
- 14 ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - IX/1. sz. utasítás „I”-től. - Dunai elvtársnak! Tel-Aviv. - Tárgy: Patish ügye. - Budapest, 1964. IX. 12. 116.
- 15 ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - IX/6. sz. utasítás „B”-től. - Dunai elvtársnak! Tel-Aviv. - Tárgy: Patish ügye. - Budapest, 1964. XI. 3. 113-114.
- 16 RICHARD DEACON: *Az izraeli titkosszolgálat*. KABALA KFT. Budapest, 1991. 47-67.
- 17 ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Patish ügye. - Jelentés. Tel-Aviv, 1964. XI. 15. 109-110.
- 18 Kahana, 2006: 310-311.
- 19 AMOS ELON: *The Israelis. Founders and Sons*. New York, Holt, Rinehart and Winston, 1971. 146.
- 20 DAVID B. TINNIN (with DAG CHRISTENSEN): *The Hit Team. The Un-*

precedented Inside Story of a Top Secret Israeli Antiterrorist Squad. Boston, Little Brown and Company, 1976. 67.

- 21** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Patish ügye. - Jelentés. Tel-Aviv, 1964. XI. 15. 109-111.
- 22** ZAKY SHALOM: *A Lion in the Winter. Ben-Gurion's Political Struggles, 1963-1967.* London, Routledge, 2006. 27-118.
- 23** NIRIT ANDERMAN: Shmuel Katz, 1926-2010/Caricaturist and Illustrator of Israel's Best-loved Children's Book Dies at 83. *Haaretz* 93. (March 28, 2010.) 1. - <https://www.haaretz.com/1.5046979> - Letöltés: 2018. I. 15.
- 24** SZEDERJESI CSILLA - TYEKVICSKA ÁRPÁD: *Senkiföldjén. Adatok, források, dokumentumok a Nógrád megyei zsidóság holocaustjáról.* Balassagyarmat-Salgótarján, Studium Libra/Nógrád Megyei Levéltár, 2006. 592-593.
- 25** *Főkonzulok, követek és nagykövetelek.* Szerkesztette: BARÁTH MAGDOLNA és GECSÉNYI LAJOS. Budapest, 2015, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2015. 210.
- 26** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Patish ügye. - Jelentés. Tel-Aviv, 1964. XI. 15. 111-112.
- 27** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - XII/9. sz. utasítás „B”-től. - Dunai elvtársnak! Tel-Aviv. - Tárgy: Patish ügye. - Budapest, 1964. XI. 30. 106-108.
- 28** Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) - 3. 2. 1 - Bt - 1646/1 - „Kerbouche”. (Laer József). Évkör: 1963-1966. 196. oldal.
- 29** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - I/9. sz. utasítás „B”-től. - Dunai elvtársnak! Tel-Aviv. - Tárgy: Patish ügye. - Budapest, 1964. XII. 31. 104-105.
- 30** *Halálozások.* In: *Ügyészégi Közlöny* LVI (2008. január 31). 1. sz. 19.
- 31** *Szirmai István (1906-1969).* In: *Magyar Életrajzi Lexikon 1978-1991.* Főszerkesztő: KENYERES ÁGNES. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994. 764.
- 32** HUSZÁR TIBOR: *Kádár János politikai életrajza 1912-1956.* 1. kötet. Budapest, Kossuth Kiadó, 2000. 150-151.
- 33** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Meir József ügye. - Jelentés. Tel-Aviv, 1965. I. 6. 100-103.
- 34** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Patish ügye. - Jelentés. Tel-Aviv, 1965. I. 13. 98-99.
- 35** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Patish ügye. - JELENTÉS. Tel-Aviv, 1965. I. 20. 92.
- 36** ED KAUFMAN - YORAM SHAPIRA - JOEL BARROMI: *Israeli - Latin-American Relations.* New Brunswick, 1979, Transaction Books. 9-10.
- 37** AHMED ZEWAİL: *Voyage through Life. Walks of Life to the Nobel Prize.* Cairo, The American University in Cairo Press, 2002. 177.
- 38** MITCHELE BARD - MOSHE SCHWARTZ: *1001 Facts Everyone Should Know about Israel.* New York, Rowman & Littlefield Publishers, 2005. 86.
- 39** Oswaldo Dorticos, An Ex-President and Aide to Castro, Kills Himself. *The New York Times* 133 (June 25, 1983). 25.
- 40** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Patish ügye. - JELENTÉS. Tel-Aviv, 1965. I. 20. 93-95.
- 41** ANET PELEG and BRYNA BOGOCH: *Mediatization, Legal Logic and the Coverage of Israeli Politicians on Trial.* In: *Making Sense of Mediatized Politics. Theoretical and Empirical Perspectives.* Edited by JESPER STRÖMBÄCK and FRANK ESSER. New York, Routledge, 2015. 167-182.
- 42** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - II/21. sz. utasítás „B”-től. - Dunai elvtársnak! Tel-Aviv. - Tárgy: Patish ügye. - Budapest, 1965. II. 9. 96-97.
- 43** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - II/6. sz. utasítás „B”-től. -

- Dunai elvtársnak! Tel-Aviv. – Tárgy: Meir József ügye. – Budapest, 1965. II. 9. 97/a.
- 44** ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1250/T – [J. Patish] – Tárgy: Meir József ügye. – Jelentés. Tel-Aviv, 1965. III. 1. 85–89.
- 45** ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1250/T – [J. Patish] – Tárgy: Meir József ügye. – Jelentés. Tel-Aviv, 1965. III. 2. 83–84.
- 46** ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1250/T – [J. Patish] – III/6. sz. utasítás „B”-től. – Dunai elvtársnak! Tel-Aviv. – Tárgy: Patish ügye. – Budapest, 1965. III. 6. 90.
- 47** Az Országos Árhivatal közleménye. In *Népszabadság* 23. (1965. január 4). 2.
- 48** ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1250/T – [J. Patish] – III/6. sz. utasítás „B”-től. – Dunai elvtársnak! Tel-Aviv. – Tárgy: Patish ügye. – Budapest, 1965. III. 6. 90–91.
- 49** ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1250/T – [J. Patish] – Tárgy: Meir József ügye. – Jelentés. Tel-Aviv, 1965. IV. 3. 75–76.
- 50** ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1250/T – [J. Patish] – Tárgy: Meir József ügye. – Jelentés. Tel-Aviv, 1965. IV. 6. 76/2.
- 51** MENDILOW: 2003: 4/16–19.
- 52** ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1250/T – [J. Patish] – Tárgy: Patish ügye. – Jelentés. Tel-Aviv, 1965. IV. 8. 77–78.
- 53** ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1250/T – [J. Patish] – Tárgy: Patish ügye. – Jelentés. Tel-Aviv, 1965. IV. 8. 78–79.
- 54** The National Archives (TNA) Prime Ministerial Office (PREM) 13/414 – RECORD OF A CONVERSATION BETWEEN THE PRIME MINISTER AND THE PRIME MINISTER OF ISRAEL, Mr. ESHKOL AT 10 DOWNING STREET, AT 4 p. m. ON THURSDAY, MARCH 25, 1965. 8–10.
- 55** MARITZA CORRALES CAPESTANY: *Revolution, Ethnicity and Religions in Cuba: Similarities, Differences and Dichotomies in the Case of the Jews*. In: *Identities in an Era of Globalization and Multiculturalism. Latin America in the Jewish World*. Edited by JUDIT BOKSER LIWRANT, ELIEZER BEN-RAFAEL, YOSSI GORNI and RAANAN REIN. Boston, Lieden, 2008. 211–212.
- 56** Knesset Member Israel Barzilai – https://www.knesset.gov.il/mk/eng/mk_eng.asp?mk_individual_id_t=315 (Letöltés: 2017. XII. 31.)
- 57** ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1250/T – [J. Patish] – Tárgy: Patish ügye. – Jelentés. Tel-Aviv, 1965. IV. 8. 79–80.
- 58** ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1250/T – [J. Patish] – V/4. sz. utasítás „B”-től. – Dunai elvtársnak! Tel-Aviv. – Tárgy: Patish ügye. – Budapest, 1965.V. 4. 72–73.
- 59** ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1250/T – [J. Patish] – V/4. sz. utasítás „B”-től. – Dunai elvtársnak! Tel-Aviv. – Tárgy: Meir József ügye. – Budapest, 1965.V. 4. 74.
- 60** ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1250/T – [J. Patish] – Tárgy: Megyeri József ügye. – Jelentés. Tel-Aviv, 1965. V. 17. 70.
- 61** ERIC PACE: *Habib Bourgiba, Independence Champion and President of Tunisia Dies at 96*. New York Times 150 (April 7. 2000). 13.
- 62** Knesset Member Yaakov Riftin – https://www.knesset.gov.il/mk/eng/mk_eng.asp?mk_individual_id_t=625 (letöltés: 2018. IX. 1).
- 63** KGB papers list 1950s Israeli law-makers, defense officials as agents. *Jewish Telegraphic Agency, October 28, 2016*. – <https://www.jta.org/2016/10/28/news-opinion/israel-middle-east/kgb-papers-list-1950s-israeli-lawmakers-defense-officials-as-agents> (Letöltés: 2018. VIII. 31).
- 64** FISHER FERENC: *A megosztott világ. A Kelet-Nyugat, Észak-Dél, nemzetközi kapcsolatok fő vonásai (1941–1991)*. Budapest, 1993, IKVA. 209–210.
- 65** ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1250/T – [J. Patish] – Tárgy: Patish ügye. – Jelentés. Tel-Aviv, 1965. VI. 5. 66–69.
- 66** GUY LARON: *The Six-Day War. The Breaking of the Middle East*. London, Yale University Press, 2017. 279–287.
- 67** MENDILOW:2003: 66–95.
- 68** ÁBTL – 3. 2. 4 – K – 1250/T – [J. Patish] – Tárgy: Patish ügye. – Jelentés. Tel-Aviv, 1965. VI. 5. 66–69.

- 69** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - X/9. sz. utasítás „B”-től. - Dunai elvtársnak! Tel-Aviv. - Tárgy: Patish ügye. - Budapest, 1965. XI. 20. 65.
- 70** BARÁTH-GECSÉNYI, 2015: 104.
- 71** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - 1/6. sz. utasítás „B”-től. - Dunai elvtársnak! Tel-Aviv. - Tárgy: Patish ügye. - Budapest, 1966. I. 4. 63.
- 72** ABBA EBAN: *Personal Witness. Israel through My Eyes*. New York, G. P. Putnam's Sons, 1992. 335.
- 73** BERNARD RAVENEL: *Quand la gauche se reinventait. Le PSU, histoire d'un parti visionnaire*. Paris, Le Découverte, 2016. 5-384.
- 74** ÉRIC NADAUD: André Blumel, dirigeant socialiste et sioniste. *Archives Juives Vol 42*. (2009/4). 133-138. - <https://www.cairn.info/revue-archives-juives-2009-2-page-133.htm> (Letöltés: 2018.08.31.)
- 75** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Patish társadalmi kapcsolat. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. I. 31. 55-57.
- 76** RONALD CLARK: *The Life of Bertrand Russel*. London, Bloomsberry Reader, 2011. 617-619.
- 77** TONY BENN: *Office Without Power. Diaries 1968-72*. London, 1988, Hutchinson. 117-121.
- 78** MORDECHAI BAR-ON: *In Pursuit of Peace: A History of the Israeli Peace Movement*. Washington, United States Institute of Peace, 1996. 337.
- 79** MICHEL NOBLECOURT: L'ancien sénateur Claude Estier est mort à 90 ans. *Le Monde* 73 (10.03. 2016). - https://www.lemonde.fr/disparitions/article/2016/03/10/l-ancien-senateur-claude-estier-est-mort_4880572_3382.html (Letöltés: 2018. IX. 28).
- 80** CHARLES HAQUET et IULIA BADEA-GUÉRITÉE: Quand Ceausescu espionnait les Francaise. *L'Express* 64 (10. 11. 2016) - https://www.lexpress.fr/actualite/monde/europe/quand-ceausescu-espionnait-les-francais_1848582.html (Letöltés: 2018. IX. 25.)
- 81** CORINE RENO-NATIVEL: *Jean Daniel. 50 ans de journalisme. De L'Express au Nouvel Observateur*. Paris, Éditions Rocher, 2005. 5-515.
- 82** M. Gilles Martinet est nommé ambassadeur a Rome. *Le Monde* 38. (21. 11. 1981.) - http://www.lemonde.fr/archives/article/1981/11/21/m-gilles-martinet-est-nomme-ambassadeur-a-rome_2727188_1819218.html (Letöltés: 2017. XII. 28.)
- 83** SILVIA GIACOMONI: E' Morto Gentili, 'Rothschild Socialista'. *La Repubblica* 9. (1984. 09. 06). https://ricerca.repubblica.it/repubblica/archivio/repubblica/1984/09/06/morto-gentili-rothschild-socialista.html?refresh_ce (Letöltés: 2018. IX. 11.)
- 84** PHILIP MENDES: *Jews and the Left. The Rise and Fall of a Political Alliance*. New York, Palgrave Macmillan, 2014. 111.
- 85** NICOLA SEU: *The Relationship between the Italian Leftist Parties and the Conflict in the Middle East: The Parliamentary Left and the Israeli-Arab Palestinian Question*. Newcastle, Cambridge Scholars Publishing, 2016. 95-103.
- 86** BARUCH GUREVITZ: *National Communism in the Soviet Union 1918-1928*. Pittsburgh, University Center for International Studies University of Pittsburgh, 1980. 15-22.
- 87** Zvi Lurie, Veteran Zionist, Dies at 62; Headed Jewish Agency's Organization Dept. *Jewish Telegraphic Agency, May 23, 1968*. - <https://www.jta.org/1968/05/23/archive/zvi-lurie-veteran-zionist-dies-at-62-headed-jewish-agencys-organization-dept> (Letöltés: 2018. IX. 11.)
- 88** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Patish társadalmi kapcsolat. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. I. 31. 55-58.
- 89** ALLAN METZ: Cuban - Israeli Relations: From the Cuban Revolution to the New World Order. *Cuban Studies* 23. Editor: Jorge Perez-Lopez. Pittsburgh, University of Pittsburgh, 1993. 117-121.

- 90** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Patish társadalmi kapcsolat. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. I. 31. 55-58.
- 91** BRECHER, 1972: 311-317.
- 92** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Találkozó Patishsal. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. II. 23. 51-54.
- 93** HOWARD M. SACHER: *Israel and Europe: An Appraisal in History*. New York, Vintage Books, 2000. 222-224.
- 94** GEORGE LEVY: *Germany and Israel, Moral Debt and National Interest*. London, Routledge, 1996. 119-126.
- 95** MANFRED GÖRTEMAKER: *A Német Szövetségi Köztársaság története az alapítástól napjainkig*. Budapest, Korona Kiadó, 2003. 387-390.
- 96** EBAN, 1992: 340-343.
- 97** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Találkozó Patishsal. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. II. 23. 51-54.
- 98** Mordechai Anielevich Memorial Holocaust Studies and Research Center - <http://www.moreshet.org/?CategoryID=297> (Letöltés: 2018. VIII. 20.)
- 99** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Meir József és Smuel Givoni látogatása. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. II. 24. 59-61.
- 100** GYÖRI-SZABÓ RÓBERT: *A kommunizmus és a zsidóság az 1945 utáni Magyarországon*. Budapest, Gondolat Kiadó, 2009. 296-297.
- 101** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Találkozó Patishsal. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. III. 19. 48-49.
- 102** DAN KURZMAN: *A béke katonája. Jichák Rabin élete 1922-1995*. Budapest, Aquila Könyvkiadó, 1999. 267-271.
- 103** SACHER, 2000: 226-228.
- 104** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Találkozó Patishsal. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. III. 19. 48-49.
- 105** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Találkozás Patishsal. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. V. 16. 45-47.
- 106** *Communism's Jewish Question. Jewish Issues in Communist Archives*. Edited and introduced by ANDRÁS KOVÁCS. Berlin, Walter de Gruyter GmbH, 2017. 246-248.
- 107** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - IV/5. sz. utasítás „B”-től. - Dunai elvtársnak! Tel-Aviv. - Tárgy: Patish ügye. - Budapest, 1966.V. 20. 43-44.
- 108** *Israel Barzilai, Israeli Cabinet Minister, Former Minister of Health, Dies at 57*. Jewish Telegraphic Agency June 15, 1970. - <https://www.jta.org/1970/06/15/archive/israel-barzilai-israeli-cabinet-minister-former-minister-of-health-dies-at-57>. (Letöltés: 2017. XII. 29.)
- 109** SACHER, 2000: 272-273.
- 110** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Találkozás Patish társadalmi kapcsolattal. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. VII. 9. 40-41.
- 111** MOHAMED BIN HUWADIN: *China's Relations with Arabia and the Gulf, 1947-1999*. London, Routledge, 2002. 141-147.
- 112** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Találkozás Patish társadalmi kapcsolattal. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. VII. 9. 40-42.
- 113** THOMAS G. MITCHELL: *Likud Leaders. The Lives and Careers of Menahem Begin, Yitzhak Samir, Benjamin Netanyahu and Ariel Saron*. Jefferson, McFarland, 2015. 54-60.
- 114** HARRY ZVI HURITZ: *Begin. His Life, Words and Deeds*. Jerusalem, Geffen Publishing House, 1994. 103-106.
- 115** NADAV SAFRAN: *Israel - The Embattled Ally*. London, The Belknap Press of Harvard University, 1981. 168-177.
- 116** MARTIN GILBERT: *Izrael története*. Budapest, 2000, Pannonica Kiadó. 338-340.
- 117** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Találkozó Patishsal. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. VIII. 15. 36-37.

- 118** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Találkozó Patishsal. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. VIII. 15. 36-38.
- 119** ÁBTL - 2. 8. 2. 1 - 503 - Molnár István ny. r. alez. 1928. X. 9. 13-20.
- 120** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - VI/7. sz. utasítás „B”-től. - Dunai elvtársnak! Tel-Aviv. - Tárgy: Patish ügye. - Budapest, 1966. VIII. 22. 36.
- 121** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Személyes megismerkedés Meir Józseffel. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. VIII. 28. 33-34.
- 122** EBAN, 1992: 506.
- 123** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Meir József. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. X. 12. 28-29
- 124** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - VII/8. sz. utasítás „B”-től. - Dunai elvtársnak! Tel-Aviv. - Tárgy: Patish ügye. - Budapest, 1966. X. 7. 27.
- 125** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Találkozás Patishsal. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. X. 13. 22-23.
- 126** SACHER, 2000: 274-278.
- 127** GOVRIN, 1998: 176-178.
- 128** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Találkozás Patishsal. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. X. 13. 22-24.
- 129** MAGYARICS TAMÁS: *Az Egyesült Államok külpolitikájának története*. Budapest, Eötvös József Könyvkiadó, 2000. 371-372.
- 130** JACOB ABADI: *Israel's Quest for Recognition and Acceptance in Asia. Garrison State Diplomacy*. London, Frank Cass Publishers, 2004.191-200.
- 131** TINNIN, 1976: 28-37.
- 132** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Találkozás Patishsal. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. X. 13. 24.
- 133** *Mapam and Herut to Boycott W. J. C. Symposium on 'Germans and Jews'*. In: *Jewish Telegraphic Agency DAILY NEWS BULLETIN* 49 (August 2, 1966) Vol. XXXIII., No. 146. 3. - <https://www.jta.org/1966/08/02/archive/mapam-and-her-ut-to-boycott-w-j-c-symposium-on-germans-and-jews> (Letöltés: 2017. XII. 31.).
- 134** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Találkozás Patishsal. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. X. 13. 24-25.
- 135** *Pödör László (1911-1984)*. In: *Magyar Életrajzi Lexikon 1978-1991*. Főszerkesztő: KENYERES Ágnes. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994. 731.
- 136** Budapesti Műszaki Egyetem Levéltára (BMEL) - József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Építésztechnológiai Főkönyv SZ. - 1945/46. - Lapszám: 57.
- 137** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Smuel Katz. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. X. 15. 30-32.
- 138** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - VIII/7. sz. utasítás „B”-től. - Sós elvtársnak! Tel-Aviv. - Tárgy: Patish ügye. - Budapest, 1966. XI. 17. 20.
- 139** *Ország Lili (1926-1978)*. In: *Magyar Életrajzi Lexikon 1978-1991*. Főszerkesztő: KENYERES Ágnes. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1994. 680.
- 140** ÁRVAI MÁRIA: *Ország Lili első magyarországi gyűteményes kiállítása, 1967, Székesfehérvár*. In: *Múlt és Jövő* 28 (2016). 4. sz. 86-93.
- 141** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - 1/6. sz. B jelentés - Tárgy: Smuel Katz ügye. - Jelentés. Tel-Aviv, 1966. XII. 20. 18-19.
- 142** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - II/10. sz. utasítás „B”-től. - Sós elvtársnak! Tel-Aviv. - Tárgy: Meir József ügye. - Budapest, 1967. II. 11. 15-16.
- 143** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - II/15. sz. utasítás „B”-től. - Sós elvtársnak! Tel-Aviv. - Tárgy: Patish ügye. - Budapest, 1967. II. 11. 14.
- 144** PETER E. DAVIES: *F-104 Units in Combat*. Oxford, Osprey Publishing, 2014. 126-128.
- 145** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - 2/16. sz. B. jelentés - Tárgy:

- Jichak Patishsal találkozás. - Jelentés. Tel-Aviv, 1967. I. 18. 11-13.
- 146** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - 1/30. B. sz. jelentés - Tárgy: Meir József. - Jelentés. Tel-Aviv, 1967. III. 15. 7.
- 147** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - III/9. sz. utasítás „B”-től. - Sós elvtársnak! Tel-Aviv. - Tárgy: Patish ügye. - Budapest, 1967. III. 29. 8.
- 148** EDGAR O'BALLANCE: *Language of Violence. The Blood Politics of Terrorism*. San Rafael, Presidio Press, 1979. 52-54.
- 149** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - Tárgy: Találkozás Patish társadalmi kapcsolattal. - Jelentés. Tel-Aviv, 1967. V. 20. 4-6.
- 150** EBAN, 1992: 425-426.
- 151** ÁBTL - 3. 2. 4 - K - 1250/T - [J. Patish] - 4/2. B. sz. jelentés - Tárgy: J. Patish 260/65 fnytsz. dossziéjának irattárba helyezésére JAVASLAT. Budapest, 1967. VIII. 16. 120.
- 152** United States Holocaust Memorial Museum - Yitsak Patish personal archives RG-95-70. - 68. 177 - <https://collections.ushmm.org/search/catalog/irn84795-> (Letöltés: 2018. IX. 3).
- 153** JICHAK PATISH: *The Crisis of Israeli „constructive” socialism*. In: *Socialism and Democracy* 6 (1990). 1. 175-177.
- 154** ARTHUR S. BANKS - ALAN J. DAY - THOMAS C. MULLER: *Political Handbook of the World 1998*. Binghamton University, 1999. 457.
- 155** IsaacPatish(Hammermuller)-<https://www.geni.com/people/Isaac-Patish/6000000069135845912> - (Letöltés: 2018.I. 31.)

„Bizottsági tagságunknak mind politikai, mind gazdasági vonatkozásban nagy jelentősége van. Ez az egyetlen ENSZ-bizottság ugyanis, amelynek a Magyar Népköztársaság tagja. Ezenkívül – amint ismeretes – Magyarország vezető szerepet tölt be a kábítószer-világpiacon, mint exportáló állam.”¹

Dr. Sík Endre külügyminiszter

ORBÁN-SCHWARZKOPF BALÁZS

Illegális állami drogkereskedelem

103

– Gondolatok a kutathatóvá vált
állambiztonsági iratok alapján

BEVEZETÉS

Az Amerikai Egyesült Államok Központi Hírszerző Ügynökségének (CIA) adattárából 2018 augusztusában letöltött – az egyes országok kábítószer-kereskedelemhez való viszonyát röviden ismertető – elemzés szerint Magyarország egyik átrakodópontja a Nyugat-Európába irányuló délkelet-ázsiai heroinnak és kannabisznak, valamint a Dél-Amerikából származó kokainnak. Emellett megemlíti, hogy Magyarországon amfetamint és metamfetamint is gyártanak, amelyek különböző, úgynevezett dizájner drogok fontos alkotóelemei.²

A kokain jelenléte azért figyelemre méltó, mert ez a szer az említett adattár szerint – Magyarországhoz viszonyítva – kevésbé jellemző a vi-segrádi és a balkáni országokra. Talán csak Horvátország és a térségben található, de az említett országok közé nem tartozó Ausztria említhető vele egy sorban.

A balkáni országok részvétele a drogkereskedelemben ugyan jelentős, de többségük elsősorban a hagyományos balkáni útvonalon haladó heroinban érdekelt. Ebből a szempontból nézve kiemelkedik Macedónia, Románia, Bulgária és Albánia, mint fontos tranzitország, Törökországot pedig egyenesen kulcsfontosságú szereplőnek tekinti a CIA, ahonnan nemcsak Európába, hanem az Amerikai Egyesült Államokba is jut a veszélyes anyagból.

Közös pont még a balkáni országokban, ide sorolva Magyarországot is, a drogból származó jövedelmek tisztára mosásában játszott szerepük, hiszen ebben, ugyan különböző mértékben, de mindegyikük érintett, illetve veszélyeztetett. Nyilván ez magával hozza, hogy az ebben részt vevő országok gazdasági elitje is nyertese ezeknek a folyamatoknak.

TÖRTÉNETI ELŐZMÉNYEK

Az illegális tevékenységeknek már a kommunizmus megjelenése előtt is komoly hagyományai voltak Magyarországon. Elég csak az 1934. október 9-i, a franciaországi Marseille-ben elkövetett merényletre gondolni, ahol egy hazánkban, a Zala megyei Jankapuszta csendőrlaktányájában kiképzett, hamis útlevéllal ellátott bolgár/macedón származású elkövető, Vlado Chermozemski a horvát függetlenségért küzdő usztasák megbízásából kivégezte I. Karadjordjevic Sándor jugoszláv királyt, de a támadás során kialakult lövöldözésben életét veszítette Louis Barthou francia külügyminiszter is.³

Szintén ebbe a sorba illeszthető a frankhamisítási botrány, amelyben a magyar kormány a Honvédelmi Minisztérium alá tartozó Térképészeti Intézet

nyomdájában hamis ezerfrankosok gyártásával próbált illegális tevékenységek finanszírozására illegális úton pénzeszközökhöz jutni, és persze boszút állni a franciákon Trianonért. Az 1925 decemberében Jankovich Arisztid huszár ezredes és két társának amszterdami letartóztatásával kirobbanó nemzetközi botrány megingatta Bethlen István miniszterelnöki pozícióját is, akiről kiderült, hallgatólagosan hozzájárult az akcióhoz. Aztán sorban jöttek az őrizetbe vételek Hamburgban, Koppenhágában, Milánóban, Budapesten. Az eset nemzetközivé válása okán kialakult lépéskényszer miatt tartóztathatták le Nádosity Imre országos rendőrfőkapitányt is.⁴

A Kádár-korszakra és azt követő időkre vetítve a fent említett esetekből három fontos tanulságot érdemes levonni. Az egyik, hogy milyen fontos szerepet játszottak a rend és biztonság őrei a törvénysértő vagy a törvényesség határát súroló akciókban, másrészt a lebukott érintettek többsége csekély büntetéssel megúszta a nyilvánvalóan állami megbízásból elkövetett bűncselekményt. Nádosity például három és fél évet kapott, de aztán a Kormányzó amnesztiában részesítette, és nyugdíjba vonulhatott.⁵ A harmadik tanulság pedig az, hogy az évek múlásával az ilyen típusú műveletekhez egyre több és több átfedést alkalmaztak, amely a tényleges megbízó leplezését célozták. Kölcsönös érdekek, különösen az ellenségkép mentén külföldi országok, ellenálló mozgalmak, szélsőséges személyek és politikai szervezetek, alapítványok bevonása, valamint hazai és külföldi fedővállalkozások, offshore cégek alapítása, kiszolgáltatott helyzetben lévő, esetleg radikalizálódott bűnözők felhasználása, hogy a teljesség igénye nélkül néhányat említsek. Ezzel védeve saját megbízható, sokszor évek alatt kiképzett, kipróbált embereiket.

Az I. világháború elvesztése után Magyarországnak át kellett alakítania gazdasági struktúráját, igazodva a kialakult új helyzethez. Ennek köszönhetően, többek között, a vegyipar és ezen belül a gyógyszeripar is rohamos fejlődésnek indult. A hazai gyógyszergyártásra jellemző, míg az I. világháború előtt Magyarország jelentős importra szorult, addig az 1920-as évek közepére már az export vált jellemzővé, olyannyira, hogy az iparág a világ legjelentősebbjei közé emelkedett. 1935-re a magyar gyógyszeripar a világ számos pontján épített ki kereskedelmi képví-

seletet, többek között Mexikóban is.⁶ A magas szellemi tőkét igénylő, államilag is támogatott kutatások és fejlesztések egyik iránya a morfin gyártásának gazdaságosabbá tételét célozta, amit addig leginkább mákgubóból kinyert ópiumból állítottak elő. A témát 1924-ben a Gyógynövény-kísérleti Állomás fiatal munkatársa, Kabay János kapta, és több új felfedezésének köszönhetően Magyarország rövid időn belül a világ egyik legjelentősebb morfin-előállítójává lépett elő.

A kutatások szinte párhuzamosan futottak a Németországban zajló fejlesztésekkel. Az 1925-ben több vállalat, többek között a BASF, AGFA, Bayer és Hoechst egyesítéséből létrejött IG Farben ontotta magából a heroint, a Merck, a Boehringer és a Knoll pedig a Dél-Amerikából beszerzett alapanyagokból előállított kokaint. Ez utóbbiból a világpiac 80%-a volt a kezükben. Az alapanyag a hamburgi kikötőbe érkezett, évi több tonna.⁷ Például a Peru által előállított kokapaszta teljes egészében Németországba került. Közben 1909-től az Amerikai Egyesült Államokban számos intézkedést hoztak a drogfogyasztás visszaszorítása érdekében. 1914-ben a Harrison-törvény egyszerre korlátozta az ópium, a morfin és a kokain nem gyógyászati célú forgalmazását. 1925-re az átlagos amerikai fogyasztó már csak a törvények megkerülésével tudott az említett szerekhez hozzájutni. Mivel a korábban könnyen beszerezhető bódító élvezeti cikkekről az amerikaiak nem szívesen mondtak le, azonnal beindult ezek csempészése, titkos előállítás. Terjesztésük ellenben a megnövekedett kockázatok miatt az addigiaknál jóval többbe került. Az illegális drogkerkedelem, mint az USA elleni harc egyik eszköze már a nácik hatalomra kerülésekor is adott volt. Emellett Németország az angolok és franciák kiszorítása érdekében, olasz segítséggel, támogatta az iszlám szélsőségeket a Közel-Keleten és Afrika északi részén. A ma is igen aktív, több iszlám terrorszervezetre nagy hatást gyakorló Muszlim Testvériség a Hitler-Jugend mintájára kezdte el felépíteni magát. A Testvérek a II. világháború során az Egyiptom elfoglalását célzó német észak-afrikai hadműveleteket a háttérből, az angolok elleni terrorakciókkal támogatták.

A II. világháború végétől kialakuló új világrendben az USA fő riválisa a Szovjetunió lett, amely egyszerűen átvette a németek „örökségét”. Ter-

mészeten a szovjetek ennél korábban bontogatták már szárnyaikat. A spanyol polgárháború során például szorosabb barátságba kerültek a baszk és katalán szeparatista mozgalmakkal, vagy éppen a mexikói kommunista párt által megbízott személyek kartellt megszegyenítő módon lötték szitává Trockij házát, akivel aztán végül egy katalán anarchista fia végzett, akit Gerő Ernő, a későbbi magyar belügyminiszter ajánlott az oroszok figyelmébe.⁸

ONÓDY-ÜGY

1965. január 30-án a Zala Megyei Rendőr-főkapitányság Politikai Osztály „Tölgyfai János” fedőnevű erdőmérnök ügynöke jelentette, hogy a vadászatokat is lebonyolító Dél-Zalai Állami Erdőgazdasághoz látogató Jakab nevű személy, aki egyébként egyszerű anyagforgalmi előadó volt a Budapesti Szék- és Kárpitosipari Vállalatnál, neki és két társának a következő kijelentést tette. „A legfelsőbb vezetők hallgatólagos tudtával a Debreceni Gyógyszeráru Gyár »heroint« állított elő, melyet magas állású funkcionáriusok, akikben bízni lehetett, vitték ki külföldre, Párizsba, Londonba. Ez akkor tudódott ki, amikor másfél évvel ezelőtt Párizsban lezuhant egy Malév utasszállító gép, és a roncsok közötti vizsgálat során találtak »heroint«. Innen eredt az »INTERPOL« nyomozása, és ennek következményeképpen tudható be Fehér Sándor öngyilkossága is.”⁹ A háložati jelentésről a tartótiszt megjegyzi, hogy tájékoztató jellegű, ennek ellenére egy héttel később, február 5-én, ismét felkereste az ügynököt, és újból kikérdezte az üggyel kapcsolatban.¹⁰ A feltehetően több pontatlanságot is tartalmazó (például a Malév-gép párizsi lezuhanása 1962. november 23-án történt, tehát nem másfél, hanem majdnem két és fél évvel a jelentés előtt) információ, ahogy ezt a folytatásában az ügynök is jelzi, egyértelműen az Onódy-ügyre utal.

Onódy Lajos és társai ellen indult eljárásról Tischler János írt részletes tanulmányt. Tischler cikkében felhívja a figyelmet, hogy az üggyel kapcsolatban számtalan pletyka keringett, többek között az illegális heroin kereskedelmének legendája is. Megjegyzi azt is, hogy ezt az Amerikai

Egyesült Államok kormánya által finanszírozott rádióadók terjesztették. A Szabad Európa Rádió és az Amerika Hangja műsorai „valutaüzérekedésekről, kémkedésről és kábítószer-kereskedelemeiről” szóltak, megemlítve, nagy összegű állami vagyon elsikkasztását külföldre, Svájcba menekítését, valamint azt, hogy egynéhány párt-, gazdasági és katonai vezető érintett az ügyben.¹¹

Tischler kutatásai óta eltelt néhány év, azóta kiderült, hogy a Kádár-korszak magyar kormányai intenzíven részt vettek az illegális drogkereskedelemben, a terrorizmus támogatásában, aktívan szerepet játszottak politikai merényletekben, illegális fegyverüzletekben.

Magyarország Kabay János felfedezései és Sárkány Sándor növénynevesítései révén a világ egyik legjelentősebb morfin-előállítójává vált. 1957-ben Magyarország 7,9%-os részesedéssel rendelkezett a nyersmorfin termelésének tekintetében, ezzel világszinten a hatodik legnagyobb gyártónak számított. A mákszalmából előállított morfin vonatkozásában pedig 37%-kal világelső volt, messze megelőzve a második Hollandiát. 1958-ban a nemzetközi morfinkereskedelem majdnem negyedét Magyarország biztosította.¹²

De nézzünk néhány érdekes adalékot Tischler kutatásaiból, ami segíthet a folyamatok megértésében. 1953-ban az addigi Büfé Nemzeti Vállalat közvetlenül a Belkereskedelmi Minisztérium, ezen belül a Reprezentatív Vendéglátóipari Igazgatóság alá került, és átnevezték Éttermi és Büfé Vállalattá. A vállalat alá rendelték a frekventált vendéglátóhelyeket, a teljesség igénye nélkül néhány: váci utcai Anna Presszó, Kis Royal, Budapest Táncpalota (később Moulin Rouge), Abbázia, Gresham, Emke, Savoy, margitszigeti Casino Étterem. Emellett magkapta a Malév nemzetközi és a külföldi légitársaságok Budapesten megforduló gépeinek ellátását, valamint a Ferihegyi repülőtér mellett működő Tranzit Hotel üzemeltetését.¹³

A vállalkozás annyira sikeres lett, hogy szállodaépítési projektekbe kezdett, elsősorban a Balaton déli partján, Siófok környékén. Fejlesztés céljából megkapta a Siófok és Balatonföldvár közötti térséget. Óriási

szállodaépítkezések indultak. 1960-ban megépült a Vénusz, 1962-ben Balaton Szálló. A Belügyminisztériumtól megkapta a Napfény Szállót, 1964-ben megépült a Lidó és Hungária szálló. Aztán hirtelen torpanás következett be. Előbb az Európa Szálló átadása csúszott 1966-ra, az utolsónak tervezett Torony Szálló pedig meg sem épült. A beruházásokkal párhuzamosan megjelentek a külföldi vendégek, 1964-ben például 1,3 milliónyian utaztak Magyarországra, közülük körülbelül negyedmilliónyan a nyugati országokból érkeztek. A Napfény, a Balaton, a Lidó és a Hungária szállók, amelyeket elsősorban a külföldi vendégek fogadására építettek, 1964 nyarán 86,5%-os kihasználtsággal működtek.¹⁴

Nyilván felvetődik a kérdés, honnan lehetett mindegyikre pénze az 1956-os forradalom után orosz támogatással hatalomra került, de gazdaságilag még nem elég stabilan kormányzó Kádár János vezette magyar politikai vezetésnek? Ahhoz, hogy megértsük a folyamatokat, Szendrei Ferenc pénzmosásról írt doktori értekezését hívom segítségül.¹⁵

A pénzmosás számtalan területen jelen van. Az állami pénzek atmoszája, például a regnáló hatalom az állami vagyont magánvállalkozásokon, civil alapítványokon keresztül átmozgatja a pártkasszába, fontos terület az adóelkerülés, továbbá a kábítószer-kereskedelemből befolyt bevételek legalizálása, hogy csak néhányat említsek.

A kábítószer-kereskedelem sajátossága, hogy nagyrészt kis címletű papírpénzben realizálódik. A végfelhasználó ugyanis általában készpénzben, a magas árak és biztonsági okok miatt kis adagokban, előre kialakított áron pontosan kiszámolt összeget fizet az áruért. Emiatt mondjuk egy 10 dolláros értékre kipurciózott 50 kilogrammnyi heroin 5 millió dolláros bevétele 500 kilogramm 10 dolláros címletű papírpénzt eredményez. Természetesen van, aki nagyobb árumennyiséggel foglalkozik, és persze vannak 10 dollárnál kisebb címletek is.¹⁶ Ezt az irtatlan mennyiségű és tömegű készpénzt kell valahogy átmosni a bankrendszeren, hogy aztán legálisan felhasználhatóvá váljon, ha egy egyáltalán legálisan akarják felhasználni, mert hát az illegálisan megszerzett, kimutatásokban nem szereplő pénzt könnyebb illegális célokra is elkölteni.¹⁷

Például a terrrorszervezetek drogkereskedelemből tudják finanszírozni működésük vagy nem törvényes úton lebonyolított fegyvervásárlásaik egy részét. Ez lehetett az alapja, a közös ellenségképe mellett, Oroszország és az Oszama Bin Laden vezette szélsőséges iszlám terrrorszervezet, az al-Kaida közötti együttműködésnek. A kábítószerben is utazó, Magyarországon fontos bázist fenntartó Szemjon Mogiljevics vezette orosz állami bűnszervezet, aminek soraiban számtalan Afganisztánt megjárta orosz katona is szolgált, fegyvereket adott el a heroin alapanyagául szolgáló mák termesztésének és feldolgozásának egyik fontos központjában, Afganisztánban jelentős háttérrel rendelkező radikális muszlim csoportnak. Legalábbis erre következtethetünk Alexander Litvinyenkó, meggyilkolt orosz kém vallomásából, és Dietmar Clodo, a Magyarországon bombagyárosként elhíresült személyéből, aki a hírek szerint Oszama Bin Laden al-Kaida-vezér táborában volt kiképző, nem mellesleg ismerte Carlost és munkatársa volt Khomeininek, későbbi iráni államfőnek, annak párizsi száműzetése alatt.¹⁸
¹⁹ Robert Yugovich álnevű szintetikus szerekben utazó magyar nemzetiségű szerb drogkereskedő egy vele készült 2012-es interjúban arról beszélt, hogy a bevétel nagyjából harmada korrupciós célokra ment el. Yugovich azt is állítja, hogy őket az iráni heroinkereskedők szorították ki Hollandiából.²⁰ Nagy általánosságban az is igaz, ha valakinek nagy vagyona van, az illegálisan megszerzett jövedelmét is nagyobb arányban tudja feltűnés nélkül legalizálni. Mindent egybevetve feltételezhető tehát, hogy a drogból származó bevétel felét próbálják csak tisztára mosni.²¹

Visszatérve az Onódy-ügyre, az árut ki kellett vinni, a készpénzt (mindegy milyen címletekben) vagy annak ellenértékét nemesfémekben vagy egyéb áruban vissza kellett hozni. Erre szolgálhatott kitűnő fedésül a repülőgépeket ellátó vendéglátó tevékenység. A pénz egy része viszont kint maradhatott további akciók fedezetéül, részben magánszemélyek, részben fedővállalkozások bankszámláin. A banki átutalás azért sem mutatkozhatott előnyösnek, mert ez feltűnhetett volna az adott ország hatóságainak.

A hazahozott pénzt olyan területen kellett megforgatni, ahol rengeteg magánszemély viszonylag kis összegeket mozgat meg. Ehhez az egyik legkitűnőbb eszköz a vendéglátás, ennek szinte minden területe, szálló-

dák, éttermek, kaszinók. Különösen előnyös, ha ezek egy kézben összpontosulnak. Így lehetett a készpénzt leghatékonyabban átmosni, hiszen az illegális háttérrel feltűnés nélkül hozzá lehetett tenni a valós forgalomhoz. Ehhez egy bank is kellett, amely központilag kezelte az átmosást, és amely működésére külsősök nem rendelkeztek kellő rálátással. Jelen esetben ezt a feladatot a Magyar Beruházási Bank láthatta el. A sok külföldi vendég pedig azért lehetett jó, mert a csempészetből befolyó bevétel valószínűleg nem forintban keletkezett, tehát a jelenlétük fedést biztosíthatott a külföldi valutából történő forintosításhoz. Őket úgy próbálhatták idevonzani, ha olcsón nyújtanak magas szintű szolgáltatást. Az olcsósághoz a feltételeket az illegális pénzügyi háttér adhatta.

Beszédes még az is, kik állhattak az üzlet háttérében, kik alkották Onódy személyes háttérét: Nezvál Ferenc igazságügy-miniszter, Szalay József, az igazságügy-miniszter helyettese, Sós György budapesti rendőrfőkapitány (1963-tól vezérőrnagy), Szénási Géza legfőbb ügyész, Dapsi Károly vezérőrnagy, a Magyar Néphadsereg politikai főcsoportfőnöke (1961-ig), Tatai József, a Belügyminisztérium Útlevel Osztályának vezetője, Hűvös Sándor, a katonai titkosszolgálatok ellenőrzése alatt álló Malév vezérigazgatója, Kossa István és Csanádi György egymást váltó közlekedési és postaügyi miniszterek, Sebes Sándor belkereskedelmi miniszterhelyettes, Fehér Sándor, a vadászatokat is lebonyolító ERDÉRT vezérigazgatója és Kótun Károly, a Fölművelődési Minisztérium főosztályvezetője. Onódy az üzleti útjaihoz állandó útlevelet kapott, szállását és utazásait gyakran a Malév és az IBUSZ fizette.²²

Onódy a Ferencvárosi Torna Club labdarúgó-szakosztályának vezetője is volt egy ideig. Ebbéli minőségében Münnich Ferenc korábbi klubelnökkel és Gáspár Sándorral, a Szakszervezetek Országos Tanácsának az elnökével tartott szorosabb kapcsolat. A szurkolói keménymagjáról a rendszer-váltás előtt is híres FTC a 90-es évektől folyamatosan feltűnik kábítószerügyletekben, elég csak a hírhedt „*Citadella*” éjszakai klubra vagy Szőke Ferenc szurkolói koordinátorra gondolni, aki az orosz, állami, szervezett bűnözés egyik magyarországi vezetőjének, az 1999. április 12-én olasz útitársával együtt meggyilkolt Seres Zoltánnak a csapatához tartozott.²³

CAPTAGON

1980 nyarán magyar rendőri delegáció utazott Ausztriába, Linzbe egy nyugatnémet–osztrák közös szervezésű megbeszélésre, ahol megismerkedtek Thomas O’Gradyvel, az USA ausztriai nagykövetségéhez kapcsolódóan működő Amerikai Kábítószer-ellenes Hivatal helyi kirendeltségének vezetőjével. O’Grady előbb azt kérte a magyar hatóságoktól, hogy szakértőjük felderítést folytathasson a Magyarországon élő arab személyek körében, olyanok között, akik feltételezésük szerint kábítószer csempészetében vehettek részt, ehhez hálózatot is ajánlottak. Majd később már magyar szakemberek részére Budapesten kívántak ingyenes tanfolyamot szervezni a kábítószer-csempészekkel szemben folytatott harc eredményeiről. A magyar hatóságok számára is feltűnt ez a szokatlan aktivitás: *„Feltételezésünk szerint a CIA tervszerű akciójával állunk szemben, mely bűnügyi fedéssel, a kábítószer-csempészet elleni harc nemzetközi jellegét hangsúlyozva, egyelőre nem tisztázott konkrét céllal, a magyar belügyi szervekkel történő közvetlen kapcsolat felvételére, elmélyítésére irányul.”*²⁴

Ez a mondat kicsit meglepőnek tűnik, annak tükrében, amennyi a kutathatóvá vált iratokból már most kiderül, pedig ez csak a jéghegy csúcsa. Nemcsak arról van szó, hogy 1981-ben jugoszláv kereskedők kábítószer-tartalmú magyar gyártású, engedély nélkül forgalmazott Dolargan ampullákkal tűntek fel Ausztriában, hanem ennél sokkal súlyosabbnak látó ügyek is a felszínre kerültek az 1980-as évek elejéről.

Itt meg kell jegyezni, hogy a külkereskedelmi tevékenység koordinálása, mint operatív terület alapvetően nem belügyi feladat volt, hanem inkább a politikai és a katonai vezetés alá tartozott, kiegészítve azzal, hogy mindezt a Szovjetunió által irányított szövetség tagjaként tette.

1979–1980 között a Medimpex Külkereskedelmi Vállalat 80%-os tulajdonában álló svájci leányvállalata, a ma is működő genfi székhelyű Labattec Pharma SA 11 000 kilogramm Pemolin tablettát vásárolt, amelyet már egy 1980-as állambiztonsági forrás is „félkábítószer”-nek nevezett.

A Pemolint mentális rendellenességek kezelésére használták, különösen a figyelemhiányos hiperaktivitás-zavar (ADHD) tüneteit próbálták vele enyhíteni. A mindössze 20 főnyi alkalmazottat foglalkoztató, elsősorban laboratóriumként és kiszerezőüzemként működő Labatec a megvásárolt Pemolin kisebb részét, mintegy 900 kilogrammot saját termékeiben használt fel. A megmaradó nagyobbik, körülbelül 10 tonnányi rész viszont igen kalandos utat járt be. A Pemolin tablettákat első lépésben a genfi gyárban egymásba forduló CC jelekkel látták el. Ez az a pont, amikor fel sem merülhet a jóhiszeműség, hiszen a hamisítás és a mennyiség azt feltételezte, pontosan tudták, mire és hová szánják az anyagot. A CC ugyanis a Captagon márkajelzése volt. A Captagon, melynek hatóanyaga a fenetilin mint dizájnerdrog vagy harci drog vált ismertté. Hatását úgy foglalhatjuk össze, növeli a teljesítményt, miközben csökkenti a félelemérzetet és a legyőzhetetlenség illúzióját kelti. Az eladásokról a cég magyar igazgatója, Csaplár Gyula döntött.

A meghamisított Captagont aztán a török Dilmen cég becsomagolta, és közvetítésével nagyrészt Hamburgon át Mexikóba került, innen csempészték tovább az Amerikai Egyesült Államokba. Kisebb részén az NSZK-ban próbáltak túladni. Az USA-ban a hamisított anyag lebukott, és a vizsgálatok Németországon keresztül, ahol állítólag lelőtték az ügyben nyomozást végző egyik rendőrt, Magyarorszáig vezettek.²⁵

Mexikó eleve kedvező terepet jelentett az ilyen jellegű ügyletek lebonyolításához, hiszen az Amerikai Egyesült Államokkal való viszonya rendkívül ellentmondásosan alakult. Az 1846–1848 között lezajlott háborúban az USA jelentős győzelmet aratott. Mexikó elvesztette akkori területének nagyjából 40%-át, gazdasági téren pedig függő helyzetbe került nagyobb szomszédjával szemben. Emiatt nem igazán lett volna ereje fellépni ellene. Az Amerikai Egyesült Államok korai drogellenes törvényei viszont nem vonatkoztak rá, és mivel maga is kitűnő adottságokkal rendelkezett a kábítószer gyártásához, különösen a heroin előállításához, ezért gyorsan az USA-ba irányuló illegális kábítószer-forgalom központja lett. Olyannyira, hogy az USA-t hagyományosan ópiummal ellátó Kína is hamar beszállt az üzletbe. Mexikó nagy előnye volt még a hosszú,

akkoriban gyakorlatilag ellenőrizhetetlen határa az Amerikai Egyesült Államokkal, valamint a határ túloldalán élő jelentős, nagy helyismerettel és kapcsolati rendszerrel rendelkező spanyol ajkú lakosság is. Ahogy a nemzetközi egyezmények és a mexikói drogtörvények szigorodtak, úgy váltak egyre finomabbá és kreatívabbá az illegális kereskedők módszerei. Mexikó később sem változtatott az USA-tól markánsan elkülönülő külpolitikáján. A 1970-es és 80-as években például rendre támogatta a Fidel Castro vezette kubai vezetést, gyakran állt a washingtoni kormánnyal szemben álló Manuel Noriega tábornok irányította Panama vagy a Daniel Ortega vezette Nicaragua mellé.

KITEKINTÉS A KÖZEL-KELETRE

A Captagon az utóbbi időben a szíriai háború kapcsán került ismét előtérbe. Rendkívül elterjedt szer a Közel-Keleten, különösen az Arab-öböl menti országokban. A terjesztésében aktívan közreműködik az iráni befolyás alatt álló, libanoni bázisú síita Hezbollah is. Az iszlám vallási központnak számító, többségében szunniták által lakott Szaúd-Arábia azért érzékeny hely, mert vallási köntösbe is bújtatott regionális konfliktusban áll Iránnal, miközben jelentős síita kisebbség él az ország területén belül, amely kedvező terep lehet Irán számára a drog terjesztéséhez, a szaúdi kormány aláásásához, miközben bevételekhez is jut belőle.

A Hezbollah már az 1980-as évek elejétől, megalakulása pillanatától aktívan részt vett a kábítószer-kereskedelemben. A libanoni Bekaa-völgyben a különböző palesztin mozgalmakkal karöltve heroin és hasis előállításán ügyködtek. De egy tanulmány a Közel-Kelettel kapcsolatban megjegyzi: *„Annyit biztosan lehet állítani, hogy a nyolcvanas években egyre több jelzés érkezett arról, hogy sokan élnek vissza egy Captagon elnevezésű gyógyszerkészítménnyel.”*²⁶

A palesztinok például, mivel más termelő tevékenységre nem nagyon volt lehetőségük, gyakran heroinnal fizettek a fegyverekért, amelyeket többségében az akkori szocialista országoktól kaptak.²⁷ A drog Törökorszá-

gon keresztül rákapcsolódott az úgynevezett „Balkáni útvonal”-ra, amely több irányba szelte át a Balkán-félszigetet, nagy részük Magyarországon is áthaladt. A kábítószer-közvetítésben fontos szerepet játszottak a kurdok és a török szélsőjobb képviselői, akik egy része a „Szürke Farkasok” terrorszervezet tagja volt. Az Amerikai Egyesült Államokkal szövetséges Törökország bomlasztásában aktív szerepet játszó, a Szovjetunió támogatását élvező „Szürke Farkasok” kurd származású tagja, Mehmet Ali Agca követte el II. János Pál pápa elleni merényletet 1981. május 13-án. Ebbe, és az Anvar Sadat egyiptomi elnök elleni 1981. október 6-i merényletbe belekeveredtek a magyar titkosszolgálatok is.²⁸ A történet abból a szempontból még inkább érdekessé válik, hogy a „Szürke Farkasok”-hoz köthető bűnözői kör tagjai a pápa elleni merényletet követő nemzetközi nyomás miatt kénytelenek voltak központjukat Bulgáriából, ahová az 1980-as törökországi katonai hatalomátvétel után kerültek, Magyarországra és Romániába áttenni. Itt tovább űzhették korábbi kedvenc foglalatosságaikat, a kábítószer-kereskedelmet, terrorizmust, embercsempészt, prostitúciót, ilyesmiket, egészen addig, amíg újabb nemzetközi botrány nem robbant ki.²⁹ Miután a török sajtóban a Magyarországon dözsölő török maffiózókról kezdtek el írogatni, a magyar kormánynek lépnie kellett. Hogy ne legyen nagy ügy belőle, a nyolcvanas évek elején már rendszeres olajszökítés, vagy más néven háztartási tüzelőolajjal (HTO) történő visszaélésen kapták rajta őket az angyalföldi Kruzsliák Béla (ma Gömb utca) utcai benzinkúton, amikor a heroin, fegyver, ember, ékszer és még sok minden más illegális szállítására használt kamionjaikba hamisított gázolajat töltöttek. 1984-ben sokukat ki is utasították. Azonban Abdullah Göktas, aki Ismail Oflu és a pápa elleni merénylet vérdíját kezelő, magát örménynek valló Saral Atalay mellett a harmadik vezetője volt a „Szürke Farkasok”-hoz köthető kör magyarországi csoportjának, szinte egyedüliként nem hagyta el az országot. Leülte a jelképesen kiszabott büntetést, és bár másfél évet kapott, összesen csak hét hónapot volt börtönben. Göktas egy későbbi ügyben lefolytatott vizsgálat során elmondta, 1982–1983-ban többek között járt a Német Szövetségi Köztársaságban, Hollandiában, Ausztriában és Líbiában.³⁰ Szabadulása után, úgy tűnik, a török hatóságok állítottak neki csapdát azzal, hogy amikor besétált a budapesti török nagykövetségre útlevelének meghosszabbí-

tása céljából, egy feladattal bízták meg. Azt kérték tőle, hogy keressen egy kamionsofórt, aki török nemzetiségű bolgárokat juttat majd ki Nyugat-Európába. Ezt nem akarta vállalni, azonban belengették útlevelének meghosszabbítását, emiatt végül mégis kötélnék állt. Vallomásából kiderült, hogy Törökországban ellenséges személyként kezelték, még az állampolgárságát is kétségbe vonták, így gyorsan le is bukott.³¹ Azért feltelezhetjük a csapdát, mert a megbízást a török nagykövetségen az a Rasim Türkylmaz intézte, akinek a „segítségével” kijuttatott bolgár, kurd és török személyeket sorra kapcsolták le a nyugati országokban.

Türkylmazt a magyar állambiztonság „Róka” fedőnéven figyelte. Személyi anyagában a következő beszédes leírás található: *„A Bécsbe kijuttatott kurd nemzetiségű személyek egy részét 1987-ben és 1988-ban Ausztriában letartóztatták és kiutasították az országból. Ezt a tényt egyes kurd terrorszervezetek »Róka« inkorrekt tevékenységének tulajdonították, ezért halálra ítélték, és 1988 júniusában egy kommandót küldtek Magyarországra a végrehajtás realizálására.”*³² A jelek szerint a kurd terrorszervezetek ügyeire meglehetősen rálátással bíró magyar titkosszolgálatok a Külügyminisztériumon keresztül azonnal értesítették a török nagykövetséget, ahol intézkedtek Türkylmaz visszahívásáról. Figyelemre méltó esemény továbbá, hogy egy Abdullah Göktas nevű személy 1992-ben, tehát amikor a délszláv háború kirobbanása miatt a heroin szállítási útvonala Románia felé terelődött, pékséget alapított a drogútvonal mentén, Marosvásárhelyen. A róla készült interjúban, amelynek címe is beszédes, *„Török vállalkozó védi a magyar nyelvet Marosvásárhelyen”*, kiderült, hogy 1980-ban politikai okok miatt kellett elhagynia Törökországot. 1992-ben ő volt az első külföldi befektető a városban, és az egész vállalkozást 200 ezer dolláros alaptőkéből hozta létre.³³

Miután kiderült, hogy Magyarország érintve volt a heroin és Captagon illegális kereskedelmében, a közel-keleti fegyver- és drogügyletekben, az is napvilágra került, hogy ezeknek az agyagoknak és eszközöknek a szállítását részben a Magyar Légi Közlekedési Vállalat végezte. Ráadásul ezen ügyletek egy része Libanonon keresztül bonyolódott. Érdemes egy pillantást vetnünk a Malév libanoni képviselőjére. A Malév bejrúti vezér-

ügynöke az 1980-as években Adnan Kassar volt, ahogy 1975-ben, a Malév 240-es járat Földközi-tenger feletti rejtélyes eltűnésekor is, és nem mellesleg igen jó kapcsolatokat ápolt a palesztin felszabadítási mozgalommal.³⁴ A Kassar családi vállalkozás és a Malév közötti vezérügynöki szerződést 1965. március 18-án írták alá, bár az operatív nyilvántartó alapján a Kassar testvérek, Adel és Adnan már 1961-től elláttak ügynöki feladatokat.³⁵ Az együttműködés egy 1968-as hálózati jelentés szerint sikeresen indult.³⁶ Úgy tűnik, hogy a testvérekről a „Musztafa” fedőnevű dossziében (ÁBTL 3.1.5. O-14957/1,2) részletesebb információk állnak rendelkezésre, de az anyag nem hozzáférhető a kutatók számára. Adnan Kassar a 2000-es években több alkalommal miniszteri posztot töltött be a libanoni kormányban, és a legutóbbi időkig igen aktív maradt. 1985 áprilisában történt a következő eset, ami után a magyar légitársaság végül egy időre beszüntette bejrúti járatát: *„A fenti döntést megelőzően, 1985. április 9-ről 10-re virradó éjszaka a Malév útnak indította bejrúti járatát annak ellenére, hogy nem rendelkezett ellenőrzött információkkal a libanoni repülésbiztonsági helyzettel kapcsolatban. Ennek tudható be, hogy a személyzet csak az utolsó pillanatban tapasztalta, hogy a libanoni repülésirányítás csak részlegesen üzemel, a bejrúti repülőtér leszállófényének jelentős része nem működik, stb. A személyzet megdöbbenését váltotta ki a bejrúti repülőtéren kapott hivatalos tájékoztatás is, mely szerint az éjszakai órákban a Maléven kívül egyetlen más légitársaság sem repül Bejrútba, nappal is csak a libanoni légitársaság üzemelteti járatait.”*³⁷

METAKVALON

1980. december 16-án John Francis Tefft, az Amerikai Egyesült Államok budapesti nagykövetségének munkatársa, aki a magyar szervek szerint a diplomáciai testület fedése alatt dolgozó hírszerző tiszt volt, felkereste a Külügyminisztériumot, és aggodalmának adott hangot a kábítószer és a kábítószer alapanyagú gyógyszerek terjedése miatt.³⁸ Különösen a ma már alig ismert, de akkoriban a heroin és a marihuána után a világ harmadik legerterjedtebb drogjának számító metakvalon, amely különböző nyugtatók alapanyagául szolgált, növekvő forgalma foglalkoztatta.

A metakvalont száraz alkoholnak is nevezték, tekintettel arra, hogy használója néhány tablettá bevétele után a részegség állapotába került.³⁹ A hatóanyagot az USA-ban forgalomban lévő gyógyszerek közül elsősorban a Quaalude nevű nyugtató tartalmazta, amelyet előbb az amerikai Rorer, majd 1978-tól a szintén pennsylvaniai Lemmon gyógyszergyár gyártott. A terméknek azonban a visszaélések miatt az 1970-es évek végére nagyon rossz híre lett. 1981-ben a DEA által az USA-ban lefoglalt metakvalon 95%-a ismeretlen gyártótól származott. Az is megállapítást nyert, hogy az illegálisan forgalmazott metakvalon döntő hányada a kolumbiai drokartellen keresztül jutott az Amerikai Egyesült Államokba, de a kartell nem tudta előállítani az alapanyagot, ezért meg kellett vásárolnia azt. A Kábítószer-ellenes Hivatal munkatársai Kolumbiában vizsgálódva próbálták a szer eredetét felderíteni.⁴⁰

A szálak egészen Magyarorszáig vezettek. A magyar termelés ebben az időszakban, egy amerikai kongresszusi jelentés szerint, 1979-ben 14 500 kilogramm volt, 1980-ban pedig 21 500 kilogramm. Ezzel Magyarország a világ legnagyobb metakvalongyártójává és -exportőrévé vált, ráadásul úgy, hogy Magyarországon a szert nem is forgalmazták.⁴¹ A terméket, ahogy a hamisított Pemolin/Captagon esetében is, Svájcba és az NSZK-ba szállították, ahonnan aztán átkerült Latin-Amerikába. Teljesen kizárható, hogy az egyik évről a másikra körülbelül 50%-kal megugró kereslet a szinte csak kábítószerként használt anyag iránt ne szűrt volna szemet az állami tulajdonban lévő gyártó, az állambiztonsági, valamint a politikai vezetés számára, annál is inkább, mert már az 1920-as években is bevett gyakorlat volt a legálisnak látszó, de valójában nem gyógyászati célú drog- és gyógyszerkereskedelem. A Népszövetség 1925 és 1929 között nagyjából 30 tonnára becsülte a legálisan készülő, de ténylegesen illegális piacra szánt kokain, heroin és morfin mennyiségét.⁴² A gyorsan felfutó termelésnek az amerikai kormány vetett véget. 1982 júliusában, a budapesti USA-nagykövetség, a DEA bécsi kirendeltség, valamint a Vám- és Pénzügyőrség Országos Parancsnoksága és a Belügyminisztérium képviselői között lezajlott megbeszélésről készült jelentés a következőket tartalmazza: „*Kuchel tanácsos kifejtette, hogy az USA kormányzati szervei nagy jelentőséget tulajdonítanak ezen a területen is a kapcsolatok erősítésének. Elmondta, hogy a*

kormány a kereskedelmi forgalomban alkalmazott »Legnagyobb kedvezmény« megújítását célzó kongresszusi előterjesztésében arra hivatkozott, hogy Magyarország határozott intézkedéseket tett a metakvalongyártás leállítására és erőfeszítéseket tesz a kábítószer-bűnözés felderítésére.»⁴³

Csak a Pemolin/Captagon és a Metakvalon-ügyek kapcsán megállapítható, hogy 1979–1980 között Magyarország által, a mexikói és kolumbiai drogkartelek közbeiktatásával, az Amerikai Egyesült Államokba csempészett szerek mennyisége elérhette a 45 tonnát is. A két drogügylet magával hozta a DEA megjelenését hazánkban, és 1981-ben Magyarország visszalépett az Interpol kötelékébe, ahol az 1950-es évek elején szüntette be tevékenységét. Nyilván az Amerikai Egyesült Államokba irányuló magyar állami drogkereskedelem összefüggésbe hozható a kaliforniai magyar maffiával. Különösen igaz lehet ez akkor, ha azt is tudjuk, hogy hazánk tudatosan telepített ki külföldre bűnözőket különböző feladatok végrehajtása céljából.

VEGYI TÁMADÁS

119

1985. május 30-án Mark Palmer, az Amerikai Egyesült Államok Külügyminisztériumának vezető munkatársa, később Budapestre akkreditált nagykövet, két fontos ügyben kívánt konzultálni a washingtoni magyar követség munkatársával. Az egyik a terrorizmus kérdése volt. Nevezetesen, hogy Magyarországra beengedtek egy nemzetközileg is jegyzett terroristát. Ma már tudjuk, Magyarország a felfegyverzéstől a kiképzésen át egészen az üdültetésig szinte minden szinten támogatta a terrorizmust, mindegy volt, hogy az a szélsőséges iszlámhoz, a szélsőséges nemzeti vagy a szélsőséges baloldali mozgalmakhoz kötődött-e. A lényege a közös ellenség, az Amerikai Egyesült Államok és a nyugati demokráciák elleni harcban merült ki, amit a lehetőségekhez igazítva végeztek. Ebbe aztán, mint látjuk, a nyílt háború kivételével belefért minden, amivel ártani lehetett – még a drogkereskedelem is.

A másik fontos kérdés, amiről Palmer egyeztetéseket akart folytatni, a lehetséges illegális vegyifegyver-eladásokkal kapcsolatban merült fel.

Az Amerikai Egyesült Államok egy általuk megbízhatónak tartott közlekedési országtól azt az információt kapta, hogy Magyarország e fegyvertípus Irakba és Líbiába történő eladását tervezte. Irak az Irán ellen viselt háborúja során már 1984-ben végrehajtott egy vegyi támadást, amelyet 1985 tavaszán újabb követett. A jelentés úgy fogalmaz: „Magyarország mostani valószínűsíthető vegyifegyver-eladása nagyon zavaró, és ugyanakkor kétségeket támaszt a tekintetben, hogy a magyar kormány őszintén törekedne a vegyi fegyverek betiltására. Különösen annak alapján, hogy Magyarország több nemzetközi és kétoldalú megállapodásban kötelezettséget vállalt, hogy nem gyárt, nem importál és nem exportál vegyi fegyvereket.”⁴⁴ Június 7-én a felvetésre adott hivatalos magyar választ, amely tulajdonképpen a megszokott szovjet/orosz minta lapján a tagadást és a bizonyítékok követelését jelentette, az amerikai fél kétségekkel fogadta, ezért további belső egyeztetés és az információ ismételt megvizsgálása céljából időt kért.⁴⁵ Később, július 16-án, az amerikaiak annyit azért elárultak, ismereteik szerint 1985 májusában Irak közelében a magyar fél bemutatót tartott az említett fegyverekből.⁴⁶ Úgy látszik, az egyik félnek, Iraknak vegyi fegyvereket, a másikkal, Iránnak az azok elhárításához szükséges eszközöket kínálták eladásra.⁴⁷ Az sem szokatlan, hogy Magyarország nemzetközi egyezmények által tiltott területre, háborús övezetbe adott el fegyvereket.⁴⁸

Arra, hogy az eladásra kínált vegyi fegyvereket hol gyártották, a jelentések nem térnek ki. Alapvetően három lehetséges módot feltételezhetünk. Az egyik mód: a Magyar Néphadsereg elfekvő készleteiből kívántuk értékesíteni. Második variáció: strómanként harmadik ország nevében tettünk ajánlatot. Meg kell jegyezni, az amerikaiak saját szövetségeseink, a Német Szövetségi Köztársasággal szemben is felléptek, amikor tudomásukra jutott, hogy egy nyugatnémet vállalat vegyi fegyverek gyártására alkalmas üzemet kíván Irakban építeni, bár a Labatec Pharma esetéből okulva abban sem lehetünk biztosak, a svájci valóban svájci-e. A harmadik lehetőség az, hogy esetleg magyar gyártású fegyverekről lehetett szó. Az úgynevezett ABC (Atomic, Biological, Chemical), vagy újabban CBRN (Chemical, Biological, Radiological, Nuclear) fegyverekkel kapcsolatos kutatások vonatkozásában, egy későbbi jelentésben, az

amerikaiak konkrét intézményeket és személyeket jelöltek meg, mint fontos hírszerzési terület. Ilyen volt a Központi Kémiai Kutató Intézet, az Orvostudományi Kísérleti Kutató Intézet, a Magyar Néphadsereg Egészségügyi Szolgálat, valamint a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Biológiai Kutató Központ. Mellettük 61 személy került a listába, mint a felsorolt kutatóintézetek munkatársai, akik vélelmzésük szerint ABC-témával foglalkozhattak.⁴⁹

KOKAIN

Az Amerikai Egyesült Államokban a kokain fogyasztása 1982-ben a lakosság arányához viszonyítva szinte csúcsra jutott. A lakosság közel 10%-a, 21,6 millió ember próbálta ki, és közülük 4,2 millió fő függővé vált.⁵⁰ Figyelembe véve a terjeszkedési lehetőség korlátait, hiszen más szerek és anyagok is a piacon voltak, amihez, mint a fentiekből olvashattuk, a magyar gyógyszeripar hathatósan hozzáette a magáét. Európa viszont kevésbé volt fertőzött kokain tekintetében, de az 1970-es évek végétől radikális átalakulás következett be. Ha a lefoglalt kokain- és heroinszállítmányokat vesszük alapul, akkor jól látható a változás: 1978-ban 79% heroin, 21% kokain, 1998-ban 71% kokain 29% heroin.⁵¹ A heroin európai térvesztéséhez több ok vezethetett. Az intravénás adagolás miatt az AIDS terjedése, Irán mohósága (könnyen elképzelhető, hogy erre vezethető vissza az 1986-os, Malév bejrúti és 1987-es kuvaiti képviselte elleni emberrablásos támadás, illetve a halálos áldozatot követelő robbantás), szocialista országok szövetségének fokozatos széthullása és később a balkáni háborúk, a kokain prémiumtermékként több nyereséggel kecsegtetett, heroinkereskedelemmel szembeni hatékonyabb hatásági fellépés, stb.

A kokainkereskedelemben történelmi és nyelvi okokból Spanyolország és Portugália egyaránt fontos szerepet játszott. A Nyugat-Európába irányuló forgalom nagyobbik része hajón bonyolódott.⁵² A légi szállítás gyorsasága gyorsabb megtérülést is eredményezhet, különösen, ha a fogadó ország hatásai biztosították az áru zavartalan mozgását, és

ha az adott állam korábban kitűnő kapcsolatokat épített ki a kolumbiai drogkereskedőkkel, mint azt a metakvalon-ügy kapcsán tapasztalhattuk. Magyarországra a kokain légi úton közvetlenül érkezett Dél-Amerikából.⁵³ Ehhez azonban biztosítani kellett a korábban Ferihegyi, mostanság Liszt Ferenc nevét viselő repülőtéren az áru szabad mozgását. Egy 1987-es jelentés arról szól, hogy az I. terminálon az áruszállító gépkocsik vonatkozásában a sofőrön kívül senkit és semmit nem ellenőriztek, sem utast, sem árut.⁵⁴ De nem kell az időben messzire menni. 2018-ban nemzetközi botrány kellett, hogy a hatóságok felfigyeljenek az addigra tömeges méretűvé váló csomaglopásokra.⁵⁵ Egyébként a 90-es években a nagybani piac vált a hazai drogelosztás központjává, amely az orosz bűnözői körhöz volt köthető⁵⁶. 1988-ban a DEA 20 ország 25, kábítószerügyekben jártas középvezetőjének négyhetes tanfolyamot szervezett a Washington D.C. melletti Alexandrában. Olyan exkluzív országok képviselői vehettek részt a kurzuson, mint Kolumbia, Ecuador, Bolívia, Peru, Argentína, Brazília, Fülöp-szigetek, Makaó, Hongkong, Burma (Mianmar), Malajzia, Jordánia, Ciprus, Új-Zéland, Ausztrália, Japán és Európából még Spanyolország, Portugália, Ausztria, valamint Magyarország.⁵⁷ Whitehead amerikai külügyi államtitkár pedig elégedettségének adott hangot, amikor magyar tárgyalópartnere a kábítószer-ellenes harc jegyében Budapesten létesítendő vámőriskola tervét ismertette előtte.⁵⁸

Nehéz általános konklúziót levonni, hiszen az állami illegális drogkereskedelemre vonatkozó állambiztonsági dokumentumok nagy része a mai napig titkos. Az itt ismertetett esetek csak a jéghegy csúcsát jelentik. Ezek általában olyan ügyek, amelyek valamilyen oknál fogva nemzetközi visszhangot kaptak. Ami érdekes, és korábban is utaltam rá, sokszor igen nehéz szétválasztani az állambiztonságot a szervezett bűnözéstől, különösen ennek katonai vonalán, nyilván ez nem vonatkoztatható el a politikai vezetéstől sem. A jelek alapján hiba lenne azt feltételezni, hogy az 1990-es rendszerváltás után ezen a téren gyökeres fordulat következett volna be.

JEGYZETEK

- 1 Előterjesztés az ENSZ Kábítószer Bizottságának XVI. ülésén való magyar részvételről 1961. április 5. MNL-OL-XIX-A-83-b 3071-3130/1961 https://library.hungaricana.hu/hu/view/MNL_OL_XIX_A_83_b_285_3071_3130/?query=%22k%C3%A1b%C3%ADt%C3%B3szer%22&pg=147&layout=s (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 2 https://www.cia.gov/library/publications/resources/the-world-factbook/fields/print_2086.html (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 3 http://www.eletestudomany.hu/kivegzes_marseille-ben Hegedűs Péter: Kivégzés Marseille-ben. Élet és Tudomány, 2014/38. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 4 Ablonczy Balázs: Összeesküvés a frank ellen. Rubicon, 2005/9.
- 5 <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC10888/10930.htm> Magyar Életrajzi Lexikon mek.oszk.hu (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 6 <https://www.sztnh.gov.hu/kiadv/ipsz/200902-pdf/04.pdf> Fehérvári Anikó: A magyar gyógyszeripar fejlődése az 1920-as évektől. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2009/2. 70. o. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 7 Norman Ohler: Totális kábulat. Kosuth Kiadó, 2017. 26. o.
- 8 <https://mult-kor.hu/gero-ernonek-is-komoly-szerepe-volt-trockij-halalaban-20150821> Gerő Ernőnek is komoly szerepe volt Trockij halálában. Múlt-kor, 2015. 08. 21. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 9 ÁBTL 3.1.2 M-36253 „Tölgyfai János” Jelentés (1965. 01. 30.) 37. o.
- 10 ÁBTL 3.1.2 M-36253 „Tölgyfai János” Jelentés (1965. 02. 12.) 38. o.
- 11 http://www.rev.hu/rev/htdocs/hu/kiadvanyok/60_as_evek_magyarorszagon/08TischlerJ.pdf Tischler János: Az Onódy-ügy. In: A „hatvanas évek” Magyarországon: tanulmányok (szerk.: Rainer M. János). 1956-os Intézet, Budapest, 2004. 251-252. o. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 12 <http://www.gyogyszeresztortenet.hu/wp-content/uploads/2013/08/Drogok-%C3%A9s-emberek.pdf> Bayer István: Drogok és emberek. Sprinter, 2005. 33. o. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 13 http://www.rev.hu/rev/htdocs/hu/kiadvanyok/60_as_evek_magyarorszagon/08TischlerJ.pdf Tischler János: Az Onódy-ügy. In: A „hatvanas évek” Magyarországon: tanulmányok (szerk.: Rainer M. János). 1956-os Intézet, Budapest, 2004. 240. o. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 14 http://www.rev.hu/rev/htdocs/hu/kiadvanyok/60_as_evek_magyarorszagon/08TischlerJ.pdf Tischler János: Az Onódy-ügy. In: A „hatvanas évek” Magyarországon: tanulmányok (szerk.: Rainer M. János). 1956-os Intézet, Budapest, 2004. 240. o. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 15 <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/szendrei-ferenc/szendrei-ferenc-vedes-ertekezes.pdf> Szendrei Ferenc: A Pénzmosás. Doktori értekezés, 2010. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 16 Steven Mark Levy: Federal Money Laundering Regulation (Banking, Corporate, and Securities Compliance) New York, 2003. 1. fejezet 7. o. (Szendrei Ferenc: A Pénzmosás. Doktori értekezés, 2010. 14. o.)
- 17 <http://ajk.pte.hu/files/file/doktori-iskola/szendrei-ferenc/szendrei-ferenc-vedes-ertekezes.pdf> Szendrei Ferenc: A Pénzmosás. Doktori értekezés, 2010. 15. o. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)

- 18** <http://www.origo.hu/itthon/20011005afganisztanba.html> Bin Ladenhez nyúlnak a magyar alvilág szálai. Origo, 2001. 10. 05. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 19** Bartus László: Maffiaregény. Magánkiadás, 2001. 363. o.
- 20** https://www.youtube.com/watch?v=YB_uly1h6SO Robert Yugovich vágatlan interjú, 2012. január. RTL Klub, Fókusz (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 21** <http://ajk.pte.hu/files/file/doktoriiskola/szendrei-ferenc/szendrei-ferenc-vedes-ertekezes.pdf> Szendrei Ferenc: A Pénzmosás. Doktori értekezés, 2010. 15. o. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 22** http://www.rev.hu/rev/htdocs/hu/kiadvanyok/60_as_evek_magyarorszagon/08TischlerJ.pdf Tischler János: Az Onódy-ügy. In: A „hatvanas évek” Magyarországon: tanulmányok (szerk.: Rainer M. János). 1956-os Intézet, Budapest, 2004. 243-245. o. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 23** Bartus László: Maffiaregény. Magánkiadás, 2001. 274-275. o.
- 24** ÁBTL 3.2.5. O-8-185/18/L Amerikai hírszerző szervek fedőszervei Ausztriában. Jelentés a CIA bűnügyi fedésű akciójáról. (1980. 12. 11.) 55-57. o.
- 25** http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamok/2017_4_orban_schwarzkopf_0.pdf Orbán-Schwarzkopf Balázs: Fegyver és drog a 80-as években - Szemelvények a fegyver- és kábítószer-kereskedelem, valamint a terrorizmus kutatható állambiztonsági irataiból. Betekintő 2017/4. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 26** <http://www.gyogyszeresztortenet.hu/wp-content/uploads/2013/08/Drogok-%C3%A9s-emberek.pdf> Bayer István: Drogok és emberek. Sprinter, 2005. 266. o. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 27** Orbán-Schwarzkopf Balázs: Szürkék és farkasok a vörös árnyékában. Hamvas Intézet, Bp. 2016. 4. o.
- 28** Orbán-Schwarzkopf Balázs: Egy elnök halála - Egyiptom az 1970-es és 80-as évek fordulóján a magyar hírszerzési iratokban, különös tekintettel az iszlám szélsőségek tevékenységére. Arc és Álarc, 2018/1-2.
- 29** Orbán-Schwarzkopf Balázs: Szürkék és farkasok a vörös árnyékában. Hamvas Intézet, Bp. 2016. 25. o.
- 30** ÁBTL 3.1.9. V-166418/2. Kovács István és társai. Jegyzőkönyv Abdullah Göktas kihallgatása alkalmából. (1987. 01. 15.) 82. o.
- 31** ÁBTL 3.1.9. V-166418/6. Kovács István és társai. Abdullah Göktas 2. számú vallomásának fordítása. 114. o.
- 32** ÁBTL 3.1.5. O-19766. Rasim Türkylmaz „Róka”. Javaslat „Róka” fedőnevű török állampolgárral kapcsolatban. (1988. 11. 02.) 28. o.
- 33** <http://www.csikszenktkiraly.ro/sajto.php?id=618> Török vállalkozó védelmezi a magyar nyelvet Marosvásárhelyen. Csíkszentkirály.ro, Duna Tv alapján, 2008. 05. 15. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 34** <https://www.mnb.hu/letoltes/a-kassar-fiverek-portreja-es-a-fransabank-bemutatasa.pdf> A Kassar fivérek portréja és a Fransabank bemutatása. Magyar Nemzeti Bank. 2015. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 35** ÁBTL 2.2.1. II/3.3. Adnan és Adel Kassar 53-56. o.
- 36** ÁBTL 3.1.2. M-31775 „Fekete” Jelentés a Kassar cégről (1968. 06. 17.) 108-110. o.
- 37** ÁBTL 2.7.1. III/II-94-96/16 (1985. 05. 20.)
- 38** ÁBTL 2.2.1. I/11.2/3067 John Francis Tefft.
- 39** <http://www.gyogyszeresztortenet.hu/wp-content/uploads/2013/08/Drogok-%C3%A9s-emberek.pdf> Bayer István: Drogok és emberek. Sprinter, 2005. 432. o. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 40** <https://www.pbs.org/wgbh/pages/frontline/meth/interviews/haislip.html> Interview Gene Haislip. Public Broadcasting Service, 2005. 09. 20. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)

- 41 [http://www.gyogyszeresztortenet.hu/wp-content/uploads/2013/08/Drogok-%C3%A9s-emberek.pdf](https://books.googleusercontent.com/books/content?req=AK-W5QacYpe3l8k00EUzddl7dILV9LCbLbjoOTKiMGDWARQvwVQewXmUpQaOCIkMiV53dMdOSd-ko6pdhziBgui_UvaxCcU92AQuY5k0ql-JlUeLXPJjTnlqBgQOXUafXKNj_e6mA_ORCmHczwgmK7-cVmm-kPqtgAkhC79H7unkWu2WXR8G-lkaIUUQ97HlzInenM4zM9603TTmitw3L_4Q5W5Uc24ElccOd-70RuMr8u4CfSbPZRVon8byt4diuqyf9glinFJVobkdhg-v4Dbt-SYnGclONP8dzOzEuCIXnFzkTV-8jyORtnSg Senate Hearings Before the Committee on Appropriations: Commerce, Justice, and State, the Judiciary, and Related Agencies Appropriations. Fiscal Year 1983. 97th Congress, Second Session. Part 1 (1-1145). 298. o. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)</p>
<p>42 <a href=) Bayer István: Drogok és emberek. Sprinter, 2005. 222. o. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 43 ÁBTL 3.2.5. O-8-185/18/L Amerikai hírszerző szervek fedőszervei Ausztriában. Jelentés (1982. 07. 19.) 122. o.
- 44 ÁBTL 3.2.5. O-8-414/4 „Atlantik”. Rejtjeltávirat (1985. 05. 31.). 114. o.
- 45 ÁBTL 3.2.5. O-8-414/4 „Atlantik”. Washingtoni nagykövetség válaszadása az SD-ben (1985. 06. 12.). 116-117. o.
- 46 ÁBTL 3.2.5. O-8-414/4 „Atlantik”. A magyar vegyi fegyverek kérdésének ismételt felvetése az USA-ban (1985. 07. 26.) 118. o.
- 47 http://kommentar.info.hu/attachment/0001/668_kommentar-1606-08-orbanschwarzkopf.pdf Orbán-Schwarzkopf Balázs: A magyar állambiztonság és a nemzetközi terrorizmus az 1980-as években – az iratok tükrében. Kommentár, 2016/6. 99. o. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 48 http://www.betekinto.hu/sites/default/files/betekinto-szamosok/2013_2_orban.pdf Orbán-Schwarzkopf Balázs: India-2 – Egy magyar tengerjáró hajó titkos küldetése. Betekintő, 2013/2.
- 49 ÁBTL 3.2.5. O-8-414/7 „Atlantik” Az USA Magyarország elleni kémtevékenységének célobjektumai és célszemélyei (1988. 01. 22.) 27-29. o. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 50 <http://www.gyogyszeresztortenet.hu/wp-content/uploads/2013/08/Drogok-%C3%A9s-emberek.pdf> Bayer István: Drogok és emberek. Sprinter, 2005. 226. o. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 51 <http://www.gyogyszeresztortenet.hu/wp-content/uploads/2013/08/Drogok-%C3%A9s-emberek.pdf> Bayer István: Drogok és emberek. Sprinter, 2005. 236. o. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 52 Bebesi Zoltán: Kábítószer-kereskedelem és terrorizmus. Doktori értekezés, 2009. 27-28. o.
- 53 Szendrei Ferenc: A pénzmosás. Doktori értekezés, 2010. 185. o.
- 54 ÁBTL 2.7.1. III/II-54. (1987. 03. 18.)
- 55 <https://444.hu/2018/02/10/acsomaglopasok-miatt-minden-gep-pakolasat-ket-rendor-felugyeli-ferihegyen> Boros Tamás: A csomaglopások miatt minden gép pakolását két rendőr felügyeli Ferihegyen. 444.hu, 2018. 02. 10. (Letöltés ideje: 2018. 08. 11.)
- 56 Bartus László: Maffiaregény. Magánkiadás, 2001. 275. o.
- 57 ÁBTL 3.2.5. O-8-414/4. „Atlantik”. Jelentés nemzetközi tanfolyamon való részvételről (1988. 03. 03.). 82-88. o.
- 58 ÁBTL 3.2.5. O-8-414/4 „Atlantik”. Rejtjeltávirat (1988. 02. 16.). 140. o.

„Az az idő, amikor a terrorizmust értelemszerűen úgy különíthettük el, mint valami korlátozott társadalmi jelenséget, amellyel a rendőri erők és a biztonsági szervek elboldogulnak, régen elmúlt...”

Idézet egy holland terrorelhárítótól

02

BIZTONSÁG- KUTATÁS

A Közép-ázsiai terrorizmus

Előszó

Az üzbég radikalizmussal foglalkozó témakörhöz a kiindulópontot négy történet adta. Az al-Kaida médiastratégiáját elemző írásomon dolgozva, a West Point Terrorelhárítási Központjának adatbázisában forrásokat keresgélve, véletlenül akadt meg a szemem a keresőben, a címszavak között, az Üzbég Iszlamista Mozgalom négy tagjának a visszaemlékezéseit tartalmazó dokumentumon.¹ Beleolvastam, és nem tudtam letenni. Már-már irodalmi értékű, különös hangulatú vallomások, amelyek nem lélektani vagy nagy társadalmi törvényszerűségekbe ágyazva, hanem a személyes elbeszélés tükrében nyújtanak sajátos bepillantást a radikalizálódás mikrotörténelmébe, az érzelmeknek és eseményeknek abba a folyamába, amelyben az elbeszélők, sorsuk kényszerpályáján és tévútján keresztül, eljutottak a terrorizmus sötét világába.

Az elmúlt években, Európában üzbég merénylők által elkövetett terroristámadásokat számos terrorcselekmény előzte meg szerte a világban. 2012-ben az Üzbég Iszlamista Mozgalom (IMU) videót adott közre két női harcosról, akik terrorista cselekmények elkövetésére szólítják fel a muzulmánokat, és arra biztatják a nőket, hogy harcosokhoz menjenek feleségül, gyermekeiket pedig erőszakos cselekmények elkövetésére neveljék. Egy másik, nyolc-tíz éves gyerekeket ölésre oktató videó bejárta a világot. 2012–2013-ban Pakisztánban és Afganisztánban követtek el terroristámadásokat és öngyilkos bombatámadást hajtottak végre a Bagram Légitámaszponton. 2014. június 8-án a pakisztáni Jinnah Nemzetközi Repülőtér elleni merényletben harminchat ember vesztette életét, beleértve a tíz támadót is. Az IMU később megjelentetett egy videót,

amelyen a támadást végrehajtó tíz harcos kiképzése látható, 2015-ben pedig egy másikat, amely egy afgán katona kivégzését mutatja be.

Az ISIS területvesztéseit követő diverzifikációs folyamat együtt járhat a közép-ázsiai radikalizáció felgyorsulásával és új terrorsejtek kialakulásával. „Lehetséges, hogy a közép-ázsiai idegen harcosok részvétele az európai támadásokban annak a nagy gyűjtőmedencének köszönhető, amelyből ezek a Szíriában, Irakban, Törökországban és Afganisztánban harci tapasztalatot szerzett dzsihadisták származnak; annak, hogy Európában viszonylag könnyen jutnak menekült státuszhoz; és annak a nehézségnek, amellyel a rendvédelmi ügynökségek néznek szembe a „különös” nyelvet beszélő dzsihadisták nagy tömegének a monitorozása közben” – véli Ely Karmon, a dzsihadista terrorszervezetek kiváló szakértője.²

Az üzbég radikalizáció előzményeit mutatja be Wagner Péter átfogó történeti tanulmánya. A 2017-ben üzbég származású terroristákhoz köthető, Európában, az Egyesült Államokban és Törökországban elkövetett súlyos merényleteket elemzi Goktug Sonmez, az ankarai Közel-Keleti Stratégiai Tanulmányok Központjának (ORSAM) Biztonságkutatási igazgatója.³ Köszönettel tartozunk a szerzőnek és az USA Katonai Akadémia Teroorelhárítási Központjának, hogy hozzájárultak a tanulmány megjelentetéséhez magyarul, az Arc és Álarc-ban.

Hankiss Ágnes

1 Harmony Program, CTC at West Point: AFGP-2002-601123

2 Ely Karmon, Central Asian Jihadists in the Front Line, Perspectives in Terrorism, Vol 11. No 4 (2017).

3 Goktug Sonmez, Violent Extremism among Central Asians: The Istanbul, St. Petersburg, Stockholm, and New York City Attacks, CTC at West Point, Sentinel, December 2017, VOLUME 10, ISSUE 11

A HIDZSRA¹ folytatódik

- Üzbég visszaemlékezések

ELSŐ KÖNYV

Szerző: Zubair, Abdurahim fia

Szerkesztő: Muhsin Turon

A Hidzsra 1422. éve. A keresztény naptár 2001. éve.

Allahban keresek menedéket a Sátán gonosz tettei elől.

A hívők, akik elhagyták otthonaikat, és harcoltak, hogy megmutassák Allah útját, s azok, akik menedéket adtak nekik és segítették őket, azok az igazhitűek. Bűnbocsánat lesz az osztályrészük és bőséges lesz a jussuk.

8. szúra: A hadizsákmány (Al-Anfaal), 74. ája

A Kegyelmes és Könyörületes Allah nevében

131

BEVEZETŐ

Dicsőítjük és magasztaljuk Allahot, a magasságost. Dicsőség és hála Allahnak, amiért elküldte nekünk prófétáját és küldöttét, Mohammedet (béke legyen Vele), amiért megáldott minket az Iszlámmal, amiért megáldott minket a muhadzsirek² és anszárok³ tulajdonságaival. Allah áldása és békessége legyen a Küldöttel. És Allah leljen örömet a népében, legyen elégedett a követőivel, és könyörüljön azokon, akik híven követik. Az Iszlám történetéből tudjuk, hogy a Hír eljövetelekor a Prófétánk (béke legyen Vele) és követői hidzsrát

hajtottak végre, és gyönyörű tanításokat hagytak hátra, gyönyörű példát mutattak a muszlim közösségnek. Mennyi bölcsességet rejt számunkra ez a példa! Bizony mondom, ahogy az ellenségeskedés az Iszlám és a káfirok⁴ között az Ítélet Napjáig tart, ugyanúgy a hidzsra és a dzsihád is folytatódik. Persze a követői, akik békés, boldog időkben éltek ugyanezen a földön, ugyanezen ég alatt, nagyszerű emberek voltak, akik betartották az Úr parancsait, és életüket, vagyonukat áldozva küzdöttek, hogy az Iszlámot minden hit fölé emeljék a világon.

Kezdetben a muszlim közösség csak néhány emberből állt, akik a Szent Próféta (béke legyen Vele) vezetésével államot alapítottak, melyet a Korán tanítása alapján rendeztek be, és legyőzték a hatalmas Perzsa és Római Birodalmat. Semmi kétség, ezt sok szenvedés és sok ezer mártír élete árán érték el. Őseink ránk hagyták a Hír örökségét. És most a mi kötelességünk továbbadni azt a leszármazottainknak. Sajnos a muszlim közösség már több mint 77 éve kalifa⁵ nélkül létezik. Reméljük, hogy a hívő muszlimok jó példát látnak majd e kis műben, és tovább küzdenek, hogy az Iszlámot minden más hit fölé emeljék a világon.

Kedves olvasó, a történetek, melyeket elbeszélünk, valóságosak. Bizonyos okokból egyes mudzsahidek és anszárok nevét, akik az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom soraiban szolgálnak, akárcsak egyes kislakok⁶ és városok nevét, megváltoztattuk. Ez a könyv olyan muszlim testvéreinkkel készült interjúkon alapul, akik hidzsrát hajtottak végre.

ELSŐ TÖRTÉNET – EGY MAHALLA ELNÉPTELENEDEK

A Szir-darja folyó keleti partján laktunk. Apáink és nagyapáink hithű muszlimok voltak. A szovjet rendszerben nőttünk fel. Azt sem tudtuk, mi értelme az életünknek, a napjaink céltalanul és tartalmatlanul teltek. Aztán egyszer leszállt a Fény a kislakunkba. A Teremtő útmutatást adott. Muszlim családok emelkedtek fel, és még a fiatalok is imádkozni kezdték a Namazt. Célok és ötletek születtek, és az otthoniak élete gyökeresen

megváltozott, ahogy hinni kezdtek az újjászületésben. Minden gyűlésen és ünnepen megemlékeztünk Allah és a Próféta szavairól.

Ettől kezdve a hatóságok, akiket addig sosem érdekelt, ha vita robbant ki egy családban egy részeges összejöveteleken, egyre gyakrabban kopogtak be az ajtón, hogy kérdezzessenek. „Hol a fiad? Hol a bátyád? Hol a férjed?” Különösen a február 16-i, taskenti bombamerénylet után. A Kislak Közgyűlése 17 emberről kimondta, hogy „fundamentalista, szélsőséges, terrorista”, és nyilvánosan megvitatta a sorsukat. Két napig fogva tartották őket a Belügyminisztérium és a Nemzetbiztonsági Szolgálat (NSS) területi irodáiban, aztán szabadon engedték. Harminc-negyven napon belül azonban tizenötüket háromtól tíz évig terjedő szabadságvesztésre ítélték kábítószer-birtoklás hamis vádjával. Csak két idős férfi, Muhammadrahim és Abdufattoh nem került börtönbe, habár az a szóbeszéd járta róluk, hogy igen. A muszlimokat minden oldalról elnyomás fenyegette, és az életet ellehetetlenítették. A termékeny földeket elkoぼzta a bizottsági elnök, a könyvelője, a családja vagy más hivatalnokok. Az életünk mindennap egyre nehezebb lett. Sarokba szorítottak minket, és reménytelen helyzetbe kerültünk. Akik kézre kerültek, azokat a tévében mutogatták. Kényszerítették őket, hogy nyilvánosan vonják vissza tanaikat. Nem tehattünk mást, mint hogy imádkoztunk az Úrhoz.

Eközben Allah kegyelmének jeleként Mahmud, aki mudzsahidként⁷ harcolt Tádzsikisztánban, titokban meglátogatta a kislakunkat. Akkoriban az apja, Abdugaffor börtönben volt, az otthonát átkutatták, és a ház már egy nappal az érkezése előtt is megfigyelés alatt állt. Később megtudtuk, hogy Mahmud tizenöt napig bolyongott a határnál, hogy illegálisan be tudjon jutni Üzbegisztánba. Ha egy nappal korábban jön, a kezükre került volna. Allah megmentette. Találkozott néhány hitsorsos testvérünkkel, és elmagyarázta nekik a hidzsra jelentését. Azt is mondta, hogy lehetetlen tovább várni, és amikor a hitetlenek börtönnel és halálos veszedelmekkel fenyegetik a muszlimokat, a muszlimok hidzsrárt hajtanak végre. A kegyes Koránt idézte, hogy bizonyosságot hozzon, és megmutatta a hidzsra lehetséges helyét és módját. Az öcsém, Abdulkarim, és egy másik falubeli, Nasrulloh, eladta néhány ingóságát, mintha „autót akarna

venni”, és tanulmányozta a Kirgizisztánon át Tádzsikisztánba vezető útvonalakat. Abdulkarim néhányszor el is ment Kirgizisztánba, hogy megvizsgálja az utakat. Végül 1999 tavaszán eldöntöttük, hogy hidzsrára indulunk. A falunk, Kushterak és Zarkishlok, szigorú rendőri megfigyelés alatt álltak. Ennek ellenére egy bizonyos nap kora reggelén tizenöt családdal felkerekedtünk, s asszonyainkkal és gyerekeinkkel együtt Tádzsikisztán felé vettük az irányt, hogy Allah nevében hidzsrát hajtsunk végre, és magunk mögött hagyjuk az anyaföldet, ahol születünk. Amikor a járműkonvojunk elindult a kislakból, olyan volt, mintha Allah megvakította volna azokat, akik kémkedtek utánunk, és elvette volna az eszüket, hogy ne vegyenek észre semmit. Az egyik kém még segített is betolni egy lefulladt autót, aztán ott maradt, és csak nézett utánunk. Mindnyájan kitaláltunk valami ürügyet, mondván, hogy „esküvőre megyünk, rokonokat látogatunk”. Az út nehéznek ígérkezett, ezért három legkisebb lányomnak azt mondtam, „majd később visszajövünk”, és ott hagytam őket az apósom gondjaira bízva, mindegyiküket Allah kegyelmébe ajánlva. Különböző utakon járva megérkeztünk Amirobod városába.

Még ugyanazon a napon, amikor a nap a delelőjén járt, könnyedén átkelünk egy határ menti kukoricaföldön, és megérkeztünk egy Gultepa nevű kirgizisztáni kislakba. Csak akkor mertünk fellélegezni, amikor már odaértünk. Pontosan tudtuk, milyen halálos következménye lenne, ha valamilyen balszerencse folytán a hatóságok kezei közé kerülnénk. Ugyanakkor mindannyian tisztában voltunk a még ránk váró nehézségekkel is. Azok, akik láttak minket, nem értették, hová megy ez a hetven ember. Meg is kérdezték: „Hová mentek?” „Egy esküvőre”, feleltük. Az öcsém, Abdulkarim, kirgiz muszlim testvéreink társaságában várt minket Gultepában egy kijelölt busszal. Vezetőink, a muszlim testvérek, Fakhridin, Asadulloh és az anyja, akik Kokandból érkeztek, itt fogadtak minket. Veszélyes lett volna sokáig maradni. Gondolkodás nélkül feltódultunk a buszra, és sietve elindultunk. Néhányan nem kaptak helyet a buszon, köztük az apám és – mint később megtudtam – a nagyobbik lányom. Integettek nekünk, ahogy a buszunk elindult. Mi negyvenhárom huszonhét órán át zötykölődtünk azon a kivenhedt, rozszant buszon. Másnap napszállta előtt megérkeztünk a Kirgizisztán és Tádzsikisztán határán lévő határátkelőhöz.

Mindenki betegre izgulta magát. A nők és a gyerekek a busszal keltek át a határon, míg a férfiak a patakmeder rejtekében osontak át. Kiderült, hogy a busz csak idáig hozott minket. Kifizettük a sofőrt, és gyalog folytattuk az utunkat. A vezetőnk azt mondta, százötven kilométeres út áll előttünk. Hatvanketten indultunk el a kislakunkból, tizenkilencen maradtak Amirobodban. A hetvenéves Abdulfattoh-ota és a hatvanöt-hetven éves anyáink velünk gyalogoltak. Bahrom lába megsérült, így nem tudott járni. Négy férfi cipelte felváltva. Senki sem akart beszélni. Mindenki magában imádkozott. A gyerekek sírtak: amint az egyikük abbahagyta, rákezde a másik, megállás nélkül. Elhagytuk a földünket, ahová az első csepp köldökzsinórvérünk csöppent. Habár sokan a fiainkat, apáinkat vagy börtönben sínylődő, hitsorsos testvéreinket sirattuk, úgy éreztük, mintha a sötétből, a homályból tartanánk a fény felé. Persze a szívünkben bosszúvágy is forrt.

Úgy tettünk, mintha lakodalomba mennénk. A férfiak cipelték a holmikat, a nők a gyerekeket, és mind sietve haladtunk. Nagyjából két óra alatt átkeltünk a hómezőn, és megérkeztünk egy kis ösvényhez. Az olvadó hó miatt az ösvényt alámosta a víz, ezért csak lassan és nehezen jutottunk előre. Mindenki magával volt elfoglalva, és a csapatunk több mint száz méter hosszan szétszakadozott. A vezetőnk és Asadulloh messze előttünk jártak. Később egy robajló, megáradt sárfolyamhoz értünk, mely vízmosást vágott az ösvénybe. Az átkeléshez az öcsém, Abdulkarim, Halimboy és Salimboy, egymás kezébe adtuk a holminkat és a gyerekeket. A fiatalok a saját lábukon mentek át. A sárözön percről percre erősödött, a nap kíméletlenül tűzött, és kezdett beesteledni. Néhányan egy kötél segítségével keltünk át, melyet mások a vízmosás két partján tartottak. Mikor már csak az öregek maradtak, nem tudtuk, hogyan segítsünk átjutni a túlpartra. Végül közösen átcipeltük őket, és odaadtuk azoknak, akik már átértek. Aztán amikor már mindannyian szerencsésen átkeltünk, jött egy nagy áradat, és kimélyítette, kiszélesítette a vízmosást.

Kimerülten, némán gyalogoltunk tovább, még a gyerekek is elhallgattak. Minden reményünk az úti célunkban volt. Ha odaérünk, megmenekül-

tünk, bizakodtunk. Felhőkbe burkolózó hegycsúcsok, nyíló virágok az ösvény mentén, új levelet hozó facsemeték, melyeket még nem csipett meg a dér, friss, tiszta levegő, melyet könnyű belélegezni, de nehéz abbahagyni, a ragyogó napsütés... Ekkor fedeztem fel, hogy Allah milyen gyönyörű világot teremtett. Mesébe illő tájakat láttunk. Csak gyalogoltunk tovább, és aki látott, csodálkozva kérdezte, „hová mentek?“, mi pedig azt feleltük, „Jumaboy lakodalmába megyünk“. Másnap este, közel kilencven kilométer gyaloglás után, megérkeztünk a Tádzsikisztáni Garim kislakba, és az ottani mecsetben töltöttük az éjszakát. Másnap kora reggel folytattuk az utunkat. A Shom Namaz (napnyugta utáni imádság) idejére, újabb hatvan kilométer gyaloglás után, elérkeztünk egy mecsethez Okkurgon közelében.

Fakhriddin, aki jóval előttünk járt, hozott egy teherautót valahonnan, ahol azelőtt mudzsahidek laktak. Így másnap reggelre elértük az úti célunkat: a mudzsahidek telepét Khojt városában. Hatvanéves anyám, akinek megfájdul a lába, ha sokat gyalogol, a több mint hetvenéves Abdulfattho-ota meg Zebunisso és Kumri nénikéim, mind velünk együtt tették meg az utat. Másnap az egyik nő, aki minden viszontagságot kiállt velünk, Muhammad Sharif muszlim testvérünk felesége, lánygyerekeknek adott életet. Hojarnak nevezte el. A kislány ép és egészséges, és szépen cseperedik.

Több mint tizenöt napig nem kaptunk hírt azokról, akiket Amirobodban hátrahagyunk. Nem tudtunk segíteni nekik. Nem tehattünk mást, mint hogy imádkozunk az Úrhoz, és az ő segítségét kérjük. Később megtudtuk, hogy megvárták a többieket, akik szintén hidzsrára indultak. A Mahmud nevű mudzsahid felesége nem érkezett meg Amirobodba a megbeszélt időre, ezért Mahmud aggodalmában visszament Üzbegisztánba. Őt akkoriban a rendőrség körözte, és a képe ki volt ragasztva a nyilvános helyeken. Ennek ellenére hazament, és este ott találta az asszonyt. Gyorsan megvacsorázott, aztán biciklire ültette a feleségét és kicsiny gyermekét, és több mint kétszáz kilométert biciklizett, hogy átkeljen a tádzsik-kirgiz határon, ahol a többiek már várták. Allahnak legyen hála, épségben megérkeztek, és mind együtt folytattuk az utunkat.

Csodás dolgok, melyek útközben történtek velünk:

- Egy ismeretlen nő odajött a buszunkhoz Gultepában, kenyeret adott nekünk, és könyörgött értünk, hogy biztonságban célhoz érjünk.
- A meredek utak és a nehéz gyaloglás ellenére sem éreztünk túlzott fáradtságot.
- A mecsetekben, ahol az éjszakákat töltöttük, bőségesen elláttak minket élelemmel.
- Nők szaladtak oda hozzánk, és kenyeret osztottak nekünk.
- Könnyebben megérkeztünk az úti célunkhoz, mint reméltük volna.

MÁSODIK TÖRTÉNET - MEGTALÁLTAM A FÉNYT, ÉS TÖBBÉ NEM ERESZTEM

Húszéves vagyok, a nevem Abdulloh. A szamarkandi térség Dzsomboj nevű környékén éltem. A szüleim mindig is állami hivatalt viseltek. A családnak jómódú volt, az egyik leggazdagabb család a kislakban. Én voltam az elsőszülött, két húgom és öcsém volt. 1990-ben szörnyű baleset ért. Egy benzinnel teli tartály felrobbant a közelemben, és kigyulladtam. Futottam néhány lépést, aztán összeestem. Kiderült, hogy a testem 70 százaléka megégett. Tíz napig eszméletlen voltam, élet és halál közt lebegtem. Majdnem egy egész évet kórházban töltöttem. Aztán Allah, a magasságos, meggyógyított, és így épségben hazatérhettem. Ezután viszont annyira rettegettem, hogy a szobámban sem mertem egyedül maradni, és félttem egyedül belépni egy másik szobába. A szüleim a nagyapám és a nagyanyám tanácsára elvittek egy muszlim ördögűzőhöz, hogy meggyógyítson. Hamarosan meg is gyógyultam. A gyógyulásom valami újat hozott a szívembe. Éreztem a Teremtő létezését. Sokat kezdtem gondolkodni. Miért nem jelent meg mindez korábban az életemben? Ismerni akartam Őt, közelebb akartam kerülni Hozzá, dicsőíteni akartam Őt, de nem tudtam, hogy fogjak hozzá. Amikor láttam, hogy a nagyapám letérdel, és arcra borul, miközben a Namazt imádkozta, úgy éreztem, hogy megtaláltam, amit kerestem. Néhány évig én is a Namazt imádkoztam. 1996-ban Khurshid testvér segítségével megláttam az

igazságot. Nem tudtam leplezni az örömeimet senki előtt, és szóról szóra elmondtam a családomnak.

A szüleim örültek, hogy a Namazt imádkozom, és hogy tartózkodom a büntől, habár ők nem fogadták be az igazságot. Teljesen megváltozott az öltözködésem, a viselkedésem, különösen, hogy fiatal ember létemre szakállat növesztettem. Apám efölött érzett szégyenében nem tudott az ismerősei szemébe nézni. Apám ellenérzései ellenére eszembe sem jutott lemondani a Próféta (béke legyen Vele) Szunnájáról.⁸ Volt időm átadni az igazságot az öcsémnek. Apám goromba viselkedése napról napra rosszabbodott. Már az otthonomban, a szülőhelyemen sem találtam a helyemet. Amikor a Namazt imádkoztam, anyám megállt mögöttem, és megzavarta az imámat. „Ne imádkozd a Namazt ebben a szobában, ne menj be abba a szobába” – mondogatta. Namaz közben kihúzta alólam az imaszőnyeget, mondván, „ezt a szőnyeget én magam szőttem”. Habár a szívem szélesre tárult, mert megtaláltam az iránymutatást és megértettem az új világot, a szüleim szívéhez nem találtam az utat. A kapcsolatom egyre romlott velük, ami megkeserítette az életemet. Apám végül azt mondta nekem: „Ha továbbra is apádnak akarsz hívni, elég legyen a pénteki imákból, elég a Namazból. Ha nem engedelmeskedsz, a szakállas barátaid előtt rugdoslak meg, eltöröm a lábad! Nem akarom, hogy olyan fiam legyen, mint te, kiátkozlak, takarodj innen, szedd a sátorfádat, és takarodj a mecsetedbe!”

Minden világossá vált. Habár az a baljós előérzetem támadt, hogy szörnyű szenvedés vár rám, ekkorra már megéreztem az Allahban való hit örömét. A barátaim a mahallából időközben elszakadtak tőlem. Az esküvőkön és a halotti torokon egyedül ácsorogtam. Időnként, amikor a szüleink nem voltak velünk, beszéltem az öcsémnek az Allahba vetett hitről és bizalomról. Hasonló gondolkodású húgom együtt érzett velem, és azt mondta, „Bátyám, itt nem fogod megtalálni a helyed, jobb, ha elmész”. Még aznap kértem 3000 szomot apám unokaöccsétől, akiben megbíztam, és elindultam Taskentbe. A buszon ülve könnyűnek éreztem magam, mintha egy súlyos szikla esett volna le a vállamról. Habár nem tudtam elképzelni, milyen lehet a város, reméltem, hogy ott majd ta-

nulmányozhatom a hitemet és elmélyíthetem a tudásomat. Efféle reményekkel és álmokkal telve másnap kora reggel megérkeztem Taskentbe.

Egész nap a városban keringtem, aztán találtam egy mecsetet a Chorsu bazár közelében. Megjelentem az imám előtt, és elmondtam neki mindent. Sajnos nem értem célt, talán mert az imámot nem érdekelte a történetem. Ugyanakkor találkoztam egy Husniddin nevű, bölcs emberrel, aki munkát adott nekem egy építkezésen a háza mellett. Esténként vallási órákra jártunk. Apám két hónapig kutatott utánam. Buszsofőrököt kérdezgetett, mecsetekben mutogatta a képemet, és végül rám talált. Egy autóban jöttek az anyámmal, az öcsémmel és egy falunkbélivel, aki történetesen jól ismerte Taskent utcáit. Apám sírva fakadt, és azt mondta, „Fiam, ha Namazt akarsz imádkozni, hát imádkozz, ha el akarsz menni a pénteki imára, hát menj, nem fogunk visszatartani. Gyere haza, nagyapád-nak hiányzol, keservesen sír. Nem tudunk az ismerőseink szemébe nézni.” Az apám volt, és sajnáltam őt. Kikötöttem, hogy később visszajöhetek Taskentbe a hudzsrában⁹ tanulni, aztán hazamentem velük. Amikor haz értünk, meglepve láttam, hogy két hidzsáb¹⁰ van a szögre akasztva. A két húgom hidzsábot kezdett viselni, és ki sem mentek a házból nélküle.

A házunkat időközben betöltötte az Iszlám fénye. Amikor a Namazt imádkoztam, két öcsém mögöttem követte a mozdulataimat. Nem tudtam leplezni az örömet, és Allahot magasztaltam jóságáért. Először voltam boldog, amióta megértettem az Iszlámot. Az öcsémnek nagyon hiányoztam, és ezért mindig velem voltak. A szüleim úgy viselkedtek, mint a kicsinyeiktől megváló pillangók: félrehúzódtak, és egymás közt beszélgettek. Az egyik húgomat kicsapták a mezőgazdasági egyetemről, amiért hidzsábot viselt, a másikat ugyanezért az iskolából.

Egy nap, amikor a húgom hidzsábban akart elmenni otthonról, anyám elállta az útját, és rákiáltott: „Vedd le azt az otromba ruhát!” A húgom nem engedelmeskedett neki, mire anyám ütlegelni kezdte. A húgom menekülőre fogta, anyám pedig kövekkel dobálta. Végül az udvaron érte utol, és lerángatta róla a hidzsábot. A húgom nem akarta hagyni, ezért anyám kíméletlenül megverte; szegény lány alig bírta a záporozó ütésekkel. Vé-

gül anyám belefáradt az ütlegbe, a húgom pedig valahogy kimenekült az utcára. A dzsekijével fedte be az arcát, mert a hidzsábja anyám kezében maradt, aki dühében cafatokra szaggatta a ruhát. Szegény húgomat csak a házasság mentette meg anyám zsarnokságától.

Egy nap apám egy mullahal tért haza, aki a temetéseket és a halotti torokat intézte a kislakunkban. Miután teáztak és beszélgettek, behívtak magukhoz a szobába. A mullah a szobában ült, és egy nagy, durva szövésű pamutvászon rongy volt kiterítve előtte, rajta egy vizeslavórral, egy szappannal, egy zacskó teával, hét tűvel és egy zsákkal, melyben egy kakas volt. „Mi célt szolgál mindez?” – kérdeztem a mullahot. „Negyvenszer rád fújok – felelte ő –, és bűbájt küldök rád, a kakasra és mindarra, amit itt látsz. Utána beszurkálod magad köré a földbe ezt a hét tűt, megmosod magad ezzel a vízzel, megtörölközöl ezzel a durva pamutronggyal, kimosod a ruháidat a szappannal, és addig iszod ezt a teát, amíg el nem fogy. Ha mindezt megteszed, az összes mérgező gondolatod kimegy a fejedből, és átszáll erre a kakasra. A kakas utána hamarosan elpusztul.” Azt válaszoltam: „Amit cselekedni készülsz, az mind a Próféta (béke legyen Vele) Saríája¹¹ ellen való. Hát nem féled Allahot? Minden eretnesség gonoszság, és minden gonoszság a pokolra juttat.” Így próbáltam eltéríteni gaz szándékától. De sajnos nem jártam sikerrel. Apám, aki ott ült vele, éktelen haragra gerjedt: „Micsoda modortalanság! Hogy mered kérdőre vonni a mullahot? Ha nem engedelmeskedsz, bolondok házába foglak zárni, ahol kapsz valami injekciót, és egész életedre nyáladzó senki lesz, a kutyát sem fogod érdekelni!”

Amint apám befejezte a mondókáját, a mullah végrehajtotta a szertartást, ahogy akarta. Utána apám kifizette a járandóságát, odaadta neki a kakast és hazavitte az autójával. Én megragadtam az alkalmat, hogy kiszökjek otthonról, és megint Taskentbe meneküljek. 1998 tavasza volt. Taskentben időközben gyökeresen megváltozott a helyzet: a hudzsrákat bezárták, a férfiak leborotvtáák a szakállukat és elrejtőztek a hatóságok előtt. Sokakat elvittek a milicisták, mások nyom nélkül eltűntek, megint mások hidzsrát hajtottak végre. Hithű imámokat csuktak le, és sehonnan sem szólt már az Azan.¹²

Alig két-három hónapig tanultam ott, aztán mestereim tanácsát megfogadva hazatértem. Két évig sofőrként dolgoztam, és hetente eljártam az órákra. Egy nap elmentünk Abdulmajid muszlim testvéremhez, hogy megünnepeljük gyermeke születését. Beszélgettünk a muszlimok szenvedéséről, az elnyomásról, és hogy hogyan tudjuk azt elviselni. „Türelmet kell gyakorolnunk a Szíra¹³ értelmében – mondtam nekik. – Más szóval tanulmányoznunk kell a Próféta és követőinek életét. A türelem nem azt jelenti, hogy semmilyen módon nem reagálunk az ellenségünk cselekedeteire. Épp ellenkezőleg: a hidzsra és a dzsihád is a türelem jegyében történik.” Aztán beszélgettünk a Csecsenföldön zajló dzsihád során történt csodákról. Két-három nappal később civil ruhás milicisták tartóztattak le. Három muszlim testvéremet láttam, akik mind ott voltak ezen az összejövetelen. Össze voltak verve, felemelt kézzel, kivörösödött arccal, sírva álltak ott. Láttukra a szívem összeszorult a félelemtől.

Az egyik rendőr rám mutatva megkérdezte: „Ez a sofőr?” Aztán felém nyújtotta a kezét: „Hogy vagy?” Még mielőtt azt válaszolhattam volna, „*Alhamdulillah*” (Allahnak legyen hála), ököllel mellkason ütött. „Miről beszélsz, te mocskok? Hol vannak a társaid? ... Szóval hidzsrára készültek? ... Ki ellen akartok ti dzsihádöt indítani? ... B... meg anyádat, b... meg!” Ilyen szörnyű átkokat és káromkodásokat szórt rám, és ütlegelni kezdett, ahol csak ért. Egy hétig voltam a milícia foglya, majd miután megígértem, hogy még két muszlim testvéremet elhozom nekik, valahogy kiengedtek. Később megtudtam, hogy apám hatalmas összeget fizetett a szabadságomért.

A közösségünk nagyon kiterjedt volt. Abdulkholik muszlim testvérem a bukhari Kiziltepa börtönből csatlakozott hozzánk, és új gondolatokat plántált belénk. „Eljártok még a pénteki imákra? Azok a mecsetek, melyek a zsarnokság idején épültek, mind a hitetleneket szolgálják. Az imámok nem Allah szolgálói, hanem a Fáraó rabszolgálói, nem szabad követni őket. A pénteki imát csak Allah törvényei szerint élő országokban szabad imádkozni.” Állításaira bizonyítékokat is felhozott. Szavai mély benyomást tettek rám, és egyre komolyabban fontolgattam a hidzsrát.

A kínzás során elszenvedett fájdalmaim még el sem múltak, amikor a milícia beidézt. Megmutattam az idézést a mesteremnek. Azt tanácsolta, hogy ne menjek el: példákat idézett a Szirából, és széttépte a papiroost. Másnap újabb idézést kaptam, a következő nap pedig egy milicista jött a házunkba. Apám ezután elment a milíciához, és azt mondta nekik: „Nem kedvelem ezt a fiút, azt csináltok vele, amit akartok. Börtönbe vethetitek, megölhetitek, csak tüntessétek el a szemem elől.” A saját fülemmel hallottam, amikor elmondta anyámnak. Értem küldetett, és így szólt hozzám: „Most már nem tudlak megmenteni. A börtönükben fogsz megrohadni, ez egészen biztos. Patkány legyek, ha egy szóval is érdeklődöm utánad.” A nagyanyámnak pedig azt mondta: „Ez a fiú szálla lett a körmöm alatt. Nem tudtunk megszabadulni tőle azzal, hogy hazahoztuk, sem azzal, hogy elüldöztük.” Másnap kaptam nyolcezer szomot a mesteremtől, magamhoz vettem a holmimat és elindultam a hidzsrámra.

Céлом az volt, hogy eljussak Afganisztánba, az igazhitűek menedékébe, és hűséget fogadjak az emírnek¹⁴. A vonatom másnap reggel fél ötkor indult, és féltem, hogy elalszom. Ezért körülbelül hajnali kettőig az apám szobájában voltam, de végül mégis elaludtam. „Kelj fel, és eridj a saját ágyadba!” – ébresztett apám, aki épp akkor ért haza a munkából. Az órára néztem: fél öt volt. Nem adtam fel a reményt, a vasútállomásra siettem. Már messziről láttam a vonatot, mely az állomáson várakozott. A két milicista, aki állandóan a kapunál őrködött, szerencsére nem volt ott, egy másik azonban, aki a peronon, a falnak támaszkodva állt, rám szólt: „Csukd be az ajtót!” Kiderült, hogy a vonat egy órát késett. Beszálltam az egyik kocsiba, és megláttam, hogy négy-öt milicista épp átkutatja az utasok holmiját. Halkan leszálltam, és átmentem egy másik vagonba. Alkudozni kezdtem a kalauzzal, és megállapodtunk, hogy négyezer szoméért elvisz Dusanbébe, Tádzsikisztán fővárosába. A fejemben még ekkor is a milicisták jártak.

Amikor átkeltünk Türkmenisztán sztyeppéin, elnéztem a végtelen síkságokon vándorló tevéket meg a sivatagos pusztaság lakóit, és egy kis időre elfeledkeztem a gondokról, melyek gyötörtek. Sariosiyo felé közeledve jelentősen szigorodott az ellenőrzés, mivel ez már vízumköteles terület

volt. Milicisták és katonák toltak el az útjukból, mintha észre sem vettek volna. Én pedig lehajtott fejjel ültem két kocsi között, ahol a kalauz mutatott. Valahogy sikerült eljutnom Dusanbébe. Az éjszaka közepén, valamikor tizenkét óra körül érkeztem. Két utastársammal elmentünk egy kereskedő házába a „Zöld Bazárnál”, és ott töltöttük az éjszakát. Elmondtam nekik a történetemet, és azt tanácsolták, menjek el Garm városába. „Ott van Jumaboy és a Korán-felolvasó Tohirjon – mondták. – Menj oda te is!”

Másnap a bazárban kószáltam, és találkoztam egy idős mazsolaárussal, akinek csupa kedvesség volt az arca. Kiderült róla, hogy egy nagyon udvarias ember, akit Abdurahim-otának hívnak. Miután üdvözöltük egymást, elmeséltem neki mindent, ami történt velem, és még az útleveleimet is odaadtam neki. A fülembe súgta: „Senkinek ne mondd el, hogy Üzbegisztánból jöttél! Mondd azt, hogy Regarból jöttél, különben a milícia letartóztat, és visszatoloncol Üzbegisztánba!” Megígérte, hogy segít nekem, és befogadott az otthonába. Két nap után a mazsolaárus egy barátja, egy Garm városbéli taxifőor gondjaira bízott, és meghagyta nekem: „Senkinek se mondd el, hogy a házamban laktál, különben bajba kerülök! És ne gyere vissza hozzám a gondjaidal! Az útleveledet később megkapod. Ha bárki kérdez, mondd neki, hogy kirgiz vagy Dzsirgatolból, és épp hazafelé tartasz Dusanbéből, ahol krumplit árultál.”

Számos nehézség árán, katonai ellenőrző pontokat átvészelve eljutottam Garumba, és elmentem az ottani mecsetbe *aszr* (délutáni) Namazt imádkozni. Ott találkoztam egy Serali nevű parancsnokkal. Sokat beszélgettünk, és elmondtam neki mindent, amin keresztülmentem. Úgy tűnt, hogy nem bízik bennem, vagy talán csak megijedt. „Ha megtudják, hogy üzbég vagy, letartóztatnak, és veled együtt engem is. Bezárják a mecsetünket és a medreszénket (muszlim iskola)” – mondta, és bezárt egy szobába. „Itt nincsenek mudzsahidok – mondta, amikor tíz nap múlva visszatért hozzám. – Jobb, ha visszamész oda, ahonnan jöttél.” Pénzt adott az útiköltségre, és visszaküldött Dusanbébe.

A gondjaim ugyanazok voltak, amikor visszatértem. Napközben az utcákat róttam abban a reményben, hogy találkozom egy jótét lélekkel.

Nem tudtam kiverni a fejemből a mazsolaárus otthonát, de a szavai, „ne gyere vissza hozzám”, még mindig a fülemben csengtek. Egy vekni kenyérre sem volt elég pénzem, kimerített az utazás, és az éhezés gyötörni kezdte a gyomromat. Ebben a kutyaszorítóban nem tehettem mást, mint hogy a mazsolaárus házához mentem. Fogalmam sem volt, mihez kezdek, ha nincs otthon, vagy épp mit felelek, ha ajtót nyit, és megkérdezi, „miért vagy itt?”. Amikor odaértem, tanácstalanul tébláboltam egy kicsit, aztán bekopogtam az ajtaján. Az ősz szakállú Abdurahim-ota kisvártatva megjelent az ajtóban. Amikor meglátott, elsápadt a félelemtől, és zavarodott hangon megkérdezte: „Tényleg te vagy?” Gyorsan kikukucskált az utca két vége felé. Eszembe jutott egy hadith, mely úgy szól, hogy ha egy utazó az utcán tölti az éjszakát, a bűn az egész falut terheli. „Nem akarsz beengedni a házádba?” – kérdeztem. „De igen, gyere be” – mondta nagy nehezen.

A szomszédja, egy Korán-felolvasó, a nappalijában ült. Úgy egy óra múlva étel is került az asztalra. Fenséges íze volt. Elmeséltem nekik a történeteket, és kértem, adjanak munkát, amivel megkereshetem a kenyérre valót. „Barátom – mondta a Korán-felolvasó –, ha továbbra is így viselkedsz, nyomorúságos életed lesz vagy börtönben fogod végezni. Jobban tennéd, ha hazamennél. Egy filléred sincs. Mihez fogsz kezdeni egyedül?” „Hidzsrára indultam – feleltem én – Allah nevében, ahogy a Prófétája is tette (béke legyen Vele), hogy megszabaduljak a hitetlenek zsarnokságától. Nem kételkedem, hogy Allah maga fog vezetni az utamon.”

Másnap reggel Abdurahim-ota mutatott nekem egy napszámosoknak fenntartott bazárt. „Nos, barátom, ez egy napszámos bazár. Mostantól gondoskodj magadról, ahogy tudsz, és kérlek, ne gyere hozzám többet. A szomszédaim a KGB ügynökei. Le fognak buktatni, és én is bajba kerülök.” Azzal hátat fordított, és ott hagyott a bazár közepén. Munkások százai nyüzsögtek körülöttem. Jött egy autó, mire a munkások mind rohanni kezdtek felé, és úgy nyüzsögtek körülötte, hogy az autó már nem is látszott. Ha valakinek olyan szerencséje volt, hogy be tudott szállni, többé ki sem lehetett robbantani onnan. Kétségbeesetten eljöttem, és csapdában érezve magam az utcákat róttam, amíg össze

nem találkoztam egy krumpliárussal. Hűvösen köszöntöttük egymást, elmondtam neki, miért jöttem el Üzbegisztánból, és megkértem, hogy segítsen munkát találni. Azt mondta, ismer egy állami gazdaságot, ahol hithű muszlimok élnek. Bármiféle kétség nélkül a gazdaság felé vettem az irányt. Amikor odaérve megláttam két kislányt, akik hidzsában mentek az utcán, fény vette át bennem a sötétség helyét. Követtem őket, bár rám se hederítettek. A húgaimra emlékeztettek, akiket otthon hagytam.

Befordultak a sarkon, és bementek egy ajtón. Megálltam, mert nem tudtam, mihez kezdjek. Egy korombéli fiatal fiú jött felém az utcán. Üdvözlöttük egymást, és megkérdeztem: „Imádkozol Namazt?” „Persze” – felelte, és kezét fogtuk. Elmondtam neki, hogy Üzbegisztánból hozott idáig a hidzsram, és megkértem, hogy segítsen. Elmonda, hogy a mahallájában igazhitűek élnek, és elmagyarázta, hogyan találom meg a házukat. „Kérlek, vezess hozzájuk” – mondtam. „Nem lehet – felelte –, mert ha velem jössz, nem fognak beengedni. A mahalla tanácselnökének fia vagyok.” Így hát egyedül mentem oda, és bekopogtam az ajtón. „A férjem nincs itthon” – mondta egy női hang. Nem tudtam, mit tegyek, ezért megkérdeztem: „Imádkozhatok itt déli Namazt?” „Van egy mecset az utca túloldalán – felelte a nő –, ott imádkozhatsz.”

Amikor megérkeztem a mahalla mecsetjéhez, az emberek már végeztek az imájukkal, és a közösségi ingyen ebéd utáni teájukat itták, míg néhányan bagót rágtak. Az asztalterítőn már nem maradt más, csak néhány rizsszem. Miután megmosakodtam és imádkoztam, odamentem hozzájuk, és üdvözöltem őket. „Regarból jöttem – mondtam –, és napszámot keresek. Segítenének munkát találni?” „Remélem, nem Üzbegisztánból jöttél – mondta egyikük, és felém nyújtott egy csésze erős zöld teát. – A helyi milíciánk figyelmeztetett, hogy jelentsük, ha valaki Üzbegisztánból érkezne a mecsetünkbe.” Elvettem a zöld teát, és üres gyomorral megittam. Az emberek folytatták: „Hol töltöd az éjszakát? Vannak itt rokonaid? Valaki nemrég ellopta az edényeinket, amiket a mahallában tartott lakodalmakon használtunk. Azóta zárjuk a mecsetet, nem maradhatsz itt. Van egy nagyobb mecset a másik mahallában, ott próbálkozz inkább! Oda többen is járnak, talán valaki tud neked munkát adni.”

Elmentem a másik mecsetbe, amiről beszéltek, de ott sem jártam nagyobb sikerrel. Mire eljött a *shom*, a napnyugta utáni Namaz, visszatértem az első mecsetbe. Az ima után odajött hozzám egy férfi. „Te vagy a fiú, aki munkát keres? Van erő a karjaidban? Akkor gyere velem!” Arca jóságos volt. „Szerencsés flótás – tréfálkoztak mások. – Van munkád, van hol lehajtanod a fejed.” A férfi befogadott az otthonába, és úgy bánt velem, mint egy vendéggel. „Már első pillantásra láttam, hogy Üzbegisztánból jöttél – mondta. – Az a célom, hogy jót cselekedjek veled, de nem mondhatod el senkinek. Van egy jóbarátom Moszkvában, elküldelek hozzá, ő majd segít neked.” „Ha karnyújtásnyira tőlem az Iszlám hazája, miért mennék a hitelenekébe? – feleltem én. – Afganisztánba akarok menni, ahol muszlimok élnek.” Beszélgettünk még egy kicsit, aztán megmosakodtam, kimostam a ruháimat és lefeküdtem aludni. Másnap reggel, miután megreggeliztünk, a férfi átnyújtott nekem két húszdolláros és egy tízdolláros bankót. „Ezt a pénzt az idei aratás dézsmájából tettem félre, és még nem volt alkalmam odaadni senkinek. Allah küldött téged, fiatal testvérem, kérlek, fogadd el! Veszélyes úton jársz, óvatosnak kell lenned, még túl fiatal vagy” – tette hozzá, és még sok jó tanáccsal látott el, mielőtt elbúcsúztunk egymástól. Hálát adtam, dicsőítettem Allahot, és időről időre megfogtam a bankjegyeket. „Ó, magasságos Allah, Te áldottál meg a Te nagy dicsőségében. Hol voltam én, és hol volt az a férfi?” Átváltottam tíz dollárt egy útszéli bazárban, és a vasútállomásra siettem. Felszálltam a kumszangiri buszra, mely az afgán határ felé tartott. A milicisták kettesével járőröztek a vasútállomáson. Félttem leszállni a buszról, és vagy két órán át a hátsó üléseken bujkáltam. Kiderült, hogy a busz addig nem indul, amíg meg nem telik utasokkal. A busz mellett valaki a nevemet kiáltotta, és azt mondta: „Szállj le!” Kinéztem, és megláttam a Korán-felolvasót, a mazsolaárus szomszédját. Odaszaladtam hozzá. „Menjünk innen – mondta. – Ha ezzel a busszal mész, el fognak kapni. Egy katonai zónába visz, ahol Kalasnyikovval felszerelt katonák járőröznek, és öt-hat ellenőrző pont van az úton. Utazási engedélyt fognak kérni tőled. Ismerek néhány kumszangirit, akik krumplit árulni jöttek ide, és beleegyeztek, hogy magukkal visznek. Gyere, odaviszlek hozzájuk!” „Van pénzem – mutattam neki a dollárokat. – Allah kegyéből kaptam.” „Hadd nézzem – felelte, és vizsgálgatni kezdte a bankjegyeket. – Lehet, hogy hamisak.”

Hogy ne nyújtsam túl hosszúra, két kumszangiri fickóval együtt taxiba szálltunk, és útnak indultunk. Valahogy elintézték, hogy az összes ellenőrző ponton átengedjenek. Kumszangir felé menet elmondtam nekik a történetemet, és sok hasznos információt kaptam tőlük, hogy hogyan keljek át Afganisztánba. Megérkeztünk az úti célunkhoz, és kiszálltunk a taxiból. Sötét volt és hideg. „Ne mondd el senkinek, hogy velünk jöttél” – figyelmeztettek, és hazamentek az otthonukba. Én pedig az orrom után mentem. Rövidesen utánam kiáltottak: „Hé, hová mész? Ismersz itt valakit?” „Nem, senkit” – feleltem. „Gyere velünk – mondták –, ma éjjel nálunk alhatsz, holnap reggel pedig mehetsz az utadra.” Hálás voltam érte, és velük mentem. Áthívták húsz-harminc barátjukat, és éjfélig kártyáztak. A szobában harapni lehetett a dohányfüstöt. Megpróbálkoztam néhányukon a *davával*.¹⁵

Hajnalban folytattam az utamat. Senkivel sem találkoztam. Már csak negyvenöt kilométerre volt az afgán határ. A határ közelében lévő Koradum kislakba akartam eljutni. Hirtelen megállt mögöttem egy utánfutós traktor. Azok a fickók ültek az utánfutóban, akik tegnap este velünk kártyáztak. Kiderült, hogy ők is Koradumba mennek szakszaulfát vágni. Fejsze volt a kezükben. Felsegítettek a platóra, és velük utaztam.

Amikor megérkeztünk Koradumba, találkoztunk egy hetvenéves öregemberrel, Abduhalimmal. „Ez a fiú Garmból jött, kirgiz, és az Abdulatif nevű bátyját keresi, aki talán itt lakott” – mondták, és magamra hagytak az öregapóval. „Sok-sok éve élek itt – rázta a fejét –, de még sosem halottam olyan kirgizről, aki itt lakott volna.” „Üzbegisztánból jöttem – árultam el neki. – A szüleim Afganisztánba menekültek. Tudsz nekem segíteni, hogy utánuk menjek?” (Abdurahim-ota tanácsolta, hogy ezt mondjam.) „Igen, fiam – bólogatott az öreg –, tudom, hogy igazat mondasz. Tegnapelőtt éjjel sokan jöttek erre autóval. Másnap reggel elbújtam a hegy mögött, és láttam, hogy átkelnek a határon. Üzbégek voltak, a feleségükkel és a gyerekeikkel jöttek, még a holmijukat is magukkal hozták. A kompjuk meghibásodott a folyó közepén, és egy helikopter mentette ki őket. A férfiakon katonai egyenruha volt.” Meglepődtem, és csak most értettem meg, miért tanácsolta a mazsolaárus, hogy ezt mondjam.

„Ismerek egy drogdíler - folytatta az öregapó. - Nagyon gyakran jár át Afganisztánba, majd szólok neki, hogy vigyen magával.” Abduhalim nagyapó három-négy naponta meglátogatta ezt a férfit, hogy híreket kapjon tőle. Így hát egy hónapig vártunk, de a fickó végül nem tartotta be az ígéretét.

Mindent együtt csináltunk az öregapóval, és olyan közel kerültünk egymáshoz, mint apa és fia. Esténként a hitről beszélgettünk. Az egyik ilyen estén elmondtam neki magamról a teljes igazságot. Az öregapónak nehezen ment a sora, a családnak sokszor hetekig alig volt mit a lábosba dobnia. Ennek ellenére vendégként bántak velem, és olyan ételeket főztek nekem, amilyeneket sem az apó, sem a gyerekei nem engedhettek meg maguknak. Miután erre rájöttem, figyelni kezdtem őket, és észrevettem, hogy nekem adják minden ennivalójukat, ők meg beérik kenyérral és teával. Az apó felesége befűtötte a szobámat, holott az ő szobájuk fűtetlen volt. A hideg éjszakákon vastag takaróval takart be. Hogy rövidebbre fogjam, azt mondták nekem, „vándor vagy”, és sokkal jobban bántak velem, mint a saját gyerekeikkel. Meghökkenett a kedvességük. A nagyapó elmondta nekem, hogy van egy fiuk, aki rám hasonlít, és behívták katonának. Nagyon hiányzik nekik, és amikor hozzájuk költöztem, úgy örültek, mintha a saját fiuk tért volna haza. A falubeliek később megtudták, hogy náluk lakom. Határtalan szeretetünk ellenére veszélyessé vált ott maradnom, nemcsak miattam, hanem az öregapó miatt is. Ekkor 2001 februárját írtuk. „Kérlek, ne neheztelj rám - mondtam neki -, és add rám az áldásodat! Allah kegyeire bízom magam, és szerencsét próbálok.”

Úgy döntöttünk, hogy másnap indulok útnak. Magamhoz vettem egy kerti ásót, és megvizsgáltam a határt, ami szögesdróttal volt elzárva. A nagyapó magán kívül volt az aggodalomtól. „Fiam, miután átvágod a drótkerítést, hátrafelé menj, akkor a lábnyomaidból azt fogják hinni, hogy Afganisztánból szökött át valaki. Te pedig addig átúszol a folyón - magyarázta, és figyelmeztetett még másra is. - A szögesdrót alá lehet aknázva, és könnyen egy mocsárban találhatod magad. Tele van vad-disznókkal, rókákkal, kígyókkal. Vigyél magaddal kenyeret és gyufát a biztonság kedvéért.”

Ekkor sűrű, vastag köd ereszkedett le, és öt-tíz méterre sem lehetett látni. A nap olyan lett, mint a hold, és időnként teljesen eltűnt. „Nagyapó – mondtam én –, úgy látszik, Allah, a Magasságos, a mai napot jelölte ki. A határőrök nem fognak meglátni ebben a ködben. Kérlek, imádkozz értem, máris indulok.” Odaadtam neki minden pénzemet, ami nálam volt. Nagyapó tiltakozott, és visszaadta a pénzt: „De hát vándor vagy, szükséged lesz rá!” „A muszlimok országába megyek – feleltem én. – Insalláh (ha Allah is úgy akarja), ott már nem lesz ilyen gondom.” Azzal a kezébe nyomtam a pénzt. Nagyapó levette vastag, steppelt kabátját, és nekem adta, aztán sírni és imádkozni kezdett értem. Szorosán átölelt, búcsút mondott, és eltűnt a sűrű ködben.

Ekkor aztán pánikba estem. Lehajoltam, és lassan elindultam a szögesdrót felé. „Allah, segíts, Allah kegyelmébe ajánlom magam, nincsen más hatalom, csakis Allah” – imádkoztam, és elkezdtem lyukat ásni a drótkerítés alatt. Valahonnan különös dobolást hallottam: *dobb-dobb, dobb-dobb*. Becsuktam a számat, és a dobolás elhallgatott. A szívem vert olyan sebesen és hangosan, hogy a fülemig hallatszott. Valahogy sikerült átkúsznom a szögesdrót alatt. A nagyapó kabátjából néhány foszlány a dróton maradt. A talajt alaposan felkapálták, ezért nagyon puha volt, szinte térdig belesüppedtem. Úgy ötven métert gyalogoltam hátrafelé, aztán megfordultam, és futásnak eredtem. A lábnyomaim alapján lehetetlen volt megállapítani, hogy előre vagy hátrafelé mentem. Átugrottam a lapos földön hagyott szögesdrót karikák fölött, és csak futottam és futottam. Ekkor az orosz határőrök észrevettek valamit, és gépfegyvereikkel tüzet nyitottak. Legurultam egy meredek töltésen, és tovább futottam a mocsaras réten. Az őrk továbbra is lőttek. Az elkövetkező két percben teljesen úrrá lett rajtam a pánik. Azelőtt még sosem hallottam életemben gépfegyverropogást. Szörnyűséges zaj volt mindenfelé. A mocsaras réten annyira sűrű volt a nád, hogy alig tudtam magam átverekedni rajta. Folyt rólam a veríték. Vagy három kilométert futottam, miközben a kezemmel óvtam az arcomat, hogy ne vágja meg a nád. Végül elértem egy folyóhoz. Azt gondoltam, ez az a folyó, amiről a nagyapó beszélt nekem, és habozás nélkül beleugrottam. A víz zöldes volt és meleg. Gyorsan átúsztam a túlpartra, és tovább futottam a

nádasban. Vagy három-négy kilométer után hirtelen megjelent előttem az igazi folyó. A túlsó part alig látszott. A lövöldözés még mindig nem maradt abba; golyók fütyültek a fülem mellett. Újra a vízbe vettem magam. A víz kibírhatatlanul hideg volt, így hát jobbnak láttam kimászni belőle. Találtam egy bemélyedő vízmosást, odasiettem, és leguggoltam benne, de még így is alig takarta el a fejemet. Kutyaugatást hallottam, emberek járkáltak körülöttem. Annyira féltem, igyekeztem egész kicsire összehúzni magam, hogy eltűnjek a vízmosásban. Alig egy méter választott el a folyótól. A hidegtől reszketve lehúztam a lábamról a bakancsot, ami tele volt vízzel. A kutyaugatás és az emberek járkálása nem akart szünni. „A határőrök engem keresnek – gondoltam –, és ha meglátnak, megölnék. Ha beleugrom a folyóba, biztosan észrevesznek.” Így hát tovább kuporogtam. Nem akartam, hogy ha elkapnak, kiderüljön, hogy Üzbegisztánból jöttem, ezért cafatokra szaggattam az útlevelemet, és behajítottam a folyóba.

Éjfélre a ruháim megfagytak, és recsegték, amikor megmozdítottam a karomat vagy a lábamat. Telihold volt, és a nádaszt zörgető állatok folyton megrémítettek. A legkisebb árnyék is félelmetes képeket rajzolt az elmémbe. Egy árnyék pont a fejem fölött állt meg. Még a lélegzetét is hallottam. Annyira megrémültem, hogy a szívem kis híján megállt, és kiszállt belőlem a lélek. Lassan megfordultam, és fölnéztem... hetven-nyolcvan centire tőlem egy sakál állt, és engem bámult. Magamhoz térve rákiáltottam, „takarodj innen!”, és hozzávágtam egy követ, hogy elüldözzem.

Elfogott a kétségbeesés, és gyötrelmesen éreztem magam. A lábam is feldagadt. A ruhám három nap múlva megszáradt, de a cipőmet nem tudtam fölvenni. Képtelen voltam járni is, nemhogy úszni a folyóban. Mégsem feledkeztem meg Allahról, és tudtam, hogy Ő mindig segítségemre lesz.

Az ötödik napon, a déli Namaz után, a nap egy kicsit felmelegítette a levegőt. Elaludtam, és álmodtam. Álmomban az öregapó házában voltam, a falait tapogattam, és azt kérdezgettem: „Nagyapó, merre vagy?”

Anyu, miért nem gyújtottad be ezt a kemencét?” Azt álmodtam, hogy megérintem a sütőt, és megmutatom az öregapó feleségének. A saját kiáltásomra ébredtem. „Miért szólítottam anyunak egy ismeretlen aszszonyt?” – kérdeztem magamtól. Amikor magamhoz tértem, észrevettem, hogy a meredek töltés mentén gyalogolok, és a lábam a sárba süpped. Amit álomban tapogattam, és a sütőnek hittem, az néhány nagy agyagdarab volt, mely a meredek töltésről vált le. Visszatértem a rejtékhelyemre. Kimerült voltam, és nem tudtam, mihez kezdjek. Kétségbeesésemben minden reményemet Allahba vetettem. „Ó, Allah, ó, Allah, Te vagy az Egyetlen. Ó, Allah, ments meg, nem bírom már tovább!” – kiáltottam a vízmosásban kuporogva.

Hirtelen lépteket hallottam felülről, nagyon közlől. Beleprésem magam a vízmosásba, hogy eltűnjek benne, és kis idő múlva néma csend támadt. Nagyon lassan fölemeltem a fejem, és megláttam egy ötvenes éveiben járó, hosszú kaftánt és fekete turbánt viselő férfit. Ott ült, játszadozott valamivel, és Afganisztán felé nézett. Halkan odaszóltam neki: „Hé, apó!” Magamhoz intettem. Amint meglátott, az ajkamhoz emeltem a mutatóujjam: „Psszt!” Megfordult, és lejött hozzám. Megfogta a kezem, és magával húzott. A lábam nem érezte a földet, és úgy mozgott, mint a fatuskó. A férfi magával vitt egy sátorba, úgy húsz-harminc méterrel odébb. Ettem egy kicsit, és egy forró kályha mellett ülve újra önmagam lettem. „Te vagy az, aki néhány napja átszökött a határon?” – kérdezte. Úgy láttam, mintha megsajnálna. Bekente a lábamat lóbalzsammal, és közelebb ültetett a szénkályha fölötti kis asztalhoz. „Barátom – mondta –, több ezren vagyunk itt. Ne menj át mások sátrába, mert sokfélék itt az emberek, van köztük jó és van köztük gonosz is. Van olyan is, aki elkapna, és eladna az oroszoknak. Történjék bármi, azt kell tenned, amit ennek a sáornak a lakói mondanak, különben megölnek, és behajtanak a folyóba.”

Már három napja laktam ott, és sok mindent megértettem. Valamilyen fekete anyagot dobtak az izzó parázsba, és üreges nádszálon át szívták be a füstjét. Az éjszakát mulatozással töltötték, dobokon játszottak, bacsa¹⁶ táncosokat néztek és fajtalanokdakt. Vakon és részegen haszon-

talanságokról fecsegték, és harsányan hahotáztak. Mindig elegendő ételük volt, és nem szenvedtek hiányt semmiben. A parancsnokuk időnként oroszokkal beszélt a walkie-talkie-ján. A parancsnok öccsének valódi neve Husniddin volt. Sokan közülük fegyvert viseltek. Észrevettem, hogy két fegyveres mindig engem figyel. A gonoszság elől akartam elmene-külni, és a gonoszság legmélyebb bugyrában találtam magam. Ezek az emberek a tálibok uralma elől menekültek ide, nem sikerült átkelniük Tádzsikisztánba, és nem tudták, hová menjenek.

Egy nap a nádasba mentem, hogy rituálisan megmosakodjak. Egyikük odaszólt a másoknak: „Hé, odanézz! Ez a folyó felé megy! Ne engedd el-menekülni!” Hegyezni kezdtem a fülemet, és futásnak eredtem. Három-négyszáz méter után kijutottam a nádasból, és belevetettem magam a széles folyóba. Úsztam egy darabig, aztán alámerültem, és a folyó so-káig vitt magával. A cipőm elnehezült, ezért megpróbáltam levenni, de a víz alatt nem sikerült. Örvények húztak le, de Allah akaratából újra a felszínre jöttem. Semmi uralmam nem volt az életem fölött. A víz alatt is imádkoztam: „Ó, Allah, kérlek, segíts! Kérlek, ne vedd el az életem, mielőtt megláthatnám az Iszlám országát! Hadd lássam az országodat, ahol a Te Sariád uralkodik!” Valahányszor a felszínre jöttem, segítségért kiáltottam azokhoz, akik a folyó túlszárján lehetnek. Nem voltam ura a mozdulataimnak. Az örvények magukkal sodortak. A lábam végre földet ért, és amikor felemeltem a fejem, egy kis szigeten találtam magam, a folyó közepén. Nem volt erőm mozdítani a lábam, úgy maradtam négy-kézláb, és levegőért kapkodtam. Tíz-tizenöt dusman (ellenség) tüzelte rám a gépfegyverével. Golyók füttyültek körülöttem, és a vízbe csapód-tak. „Ne lőjetekek rám! Vándor vagyok! Allah átka sújt le rátok! Miért akar-játok a halálatot?” – kiáltottam halálos rettegésemben.

Több száz tálib táborozott a folyó túlszárján. Egyikük rám kiáltott: „Ne menj a vízbe, maradj, ahol vagy! Érted megyünk, ne mozdulj!” A tüzelés abbamaradt, és láttam, hogy az egyik tálib beugrik egy traktorkerek gu-mibelsőjébe, és evezni kezd felém egy kerti ásóval. Nem tudtam türtöz-tetni magamat, és felkiáltottam: „Allah Akbar! Allah Akbar!” A hangom visszaverődött a folyópart vízmosásaiból, és a fülemben csengett. A tá-

lib megérkezett hozzám, levette a kabátját meg a sapkáját, és föladta rám. Aztán besegített a gumibelsőbe, ő is beszállt mellém, rám rakta a lábát, és evezni kezdett visszafelé. A csípős szél hidegebb volt, mint a víz. „Siess! – mondogattam. – Meg fogok fagyni! Siess!” A balszerencse úgy hozta, hogy az örvények távolabb sodortak minket a parttól. Úgy reszkettem a hidegtől, hogy hallani lehetett a fogaim vacogását.

Végre kiértünk a partra, és a tálibok kihúztak a traktorgumiból. Mindannyian erős, fiatal férfiak voltak fekete vagy fehér turbánban, hosszú köntösben, sűrű, fekete szakállal. A főhadiszállásukra vittek, levetkőztettek, vastag takaróba bugyoláltak, és lefektettek a kályha közelében. Néhányan a kezemet dörzsölték, mások a lábamat, hogy felmelegítsek. Forró teát adtak nekem, tudomást sem véve egymásról. Volt, aki rizspépet adott a számba, volt, aki cukrot, volt, aki kenyeret vagy más ételt. Mindannyian rólam gondoskodtak. Olyan volt, mintha álmod látnék, de az álmom valóra vált. Ők voltak az anszárjaim, akiket akkor is láttam, amikor kinyitottam a szemem.

A szerző utószava

Ó, Allah, Te vagy az Egyetlen, aki tanítja a világegyetemet, mert a Te szavad a magasztos igazság. Erősítsd meg a hitet azokban, akik a Te szavadat olvassák, forgatják az elméjükben, követik az életükben, és aszerint cselekednek. Bocsáss meg minden mudzsahidnek és anszárnak.

HARMADIK TÖRTÉNET – ÁTÚSZTUNK A FOLYÓN

Eredetileg Bukharából származom, a nevem Abdulmadzsid. Távol áll tőlem az olvasás, az írás, a könyvek tanulmányozása vagy a politikai kommentár. Amikor iskolába jártam, legtöbbször ketteseket vagy hármasokat kaptam. Általában anélkül kezdtem egy feladat megoldásába, hogy előtte végig gondoltam volna. Ennek ellenére Allah, a Legkegyesebb, kegyelmébe fogadott, és a Fény beköltözött a szívembe. Mintha egy új világot fedeztem volna fel. Hát persze hogy Allah létezik, ahogy angyalok is léteznek. Amikor

elhitttem, hogy a feltámadás valóság, és hogy az emberek új, örök életet nyerhetnek, minden teljesen megváltozott az életemben. A korábbi viselkedésem, a fényűző partik, összejövetelek, melyek részegeskedésbe torlottak, a jótékonyosság álcája alatt folytatott dorbézolás, a vendégeskedés és vendéglátás, melynek egyedüli célja a parádézás – mind bábjátéknak tűnt, melyet az emberek egymással játszanak. Kinevettem a múltbéli életemet. Lehetséges, hogy én is, mint minden emberi lény, hiábavalóságokkal töltöttem az időmet? Lehetséges, hogy az emberi nem az életét, melyből csak egyet kapott, ilyen haszontalan és értelmetlen dolgokra feccséri?

Most, hogy az életemet az Iszlámnak szenteltem, és megértettem ezeket az igazságokat, a feleségemet is tanítani kezdtem. Akárcsak én, ő is befogadta ezeket. Mivel nem rendelkezttem az ékesszólás képességével, semmilyen módon nem tudtam hatni a rokonaimra és a barátaimra, amikor elítélendő cselekedeteiket láttam, még ha könnyek szöktek is a szemembe. És az egyszerű szavakra rá sem hederítettek, noha a bátyám osztotta a nézeteimet. Egyszer azt mondta: „A feleséged nem mehet ki hidzsábban az utcára, nem növeszthetsz szakállt, és ha az Iszlám jegyében élsz, terroristának, szélsőségesnek bélyegeznek! Ez itt a hitetlenek földje, ha így megy tovább, bebörtönöznek! Csak nézd meg, mennyi muszlim köp vért a börtöneikben. Ma már a hidzsra a fard¹⁷. El kell menni egy muszlim államba, és ha Allah is úgy akarja, ott talál az ember igazhitű anszárokat.” Ekkor kezdtem el gondolkodni a hidzsrán.

Az életünk napról napra rosszabb lett, és a lehetőségeink egyre fogytak. Bármit is akartál elintézni, engedélyért kellett folyamodnod a hitetlenekhez. A világon mindent, a gyerek születésétől kezdve az idős rokon haláláig, vesztegetéssel lehetett elintézni. „Elmegyünk az Iszlám hazájába, és muszlimokkal fogunk együtt élni ott, ahol Allah Saríája uralkodik” – határoztuk el. Az ország, amit kinéztünk magunknak, Afganisztán volt. Alig tudtunk megélni a keresetünkből. A legnagyobb gondom a hidzsrával az volt, hogy honnan lesz elég pénzem. Nem maradhattam tovább, miután a bátyám hidzsrára ment Csecsenföldre, hogy a hitetlenek ellen harcoljon. Allahba vettem minden reményem, magamhoz vettem a családomat, és útnak indultunk.

1999 augusztusa volt. Az előzetes tervünk szerint meglátogattuk volna a húgomat, aki egy tádzsikisztáni férfihoz ment feleségül. Biztonságban és boldogan megérkeztünk az úti célunkhoz. A húgom azonban nem értett egyet a céljaimmal. És ami még rosszabb: a szegénysége miatt segítséget sem tudott nyújtani. Tíz nappal később hazatértünk. És ekkor kezdődött a korholás, amit nem állhattunk: „Hová mehetnétek? Nem jobb nektek, ha békében engedelmeskedtek a hatóságoknak? Egy bika-borjú nem tud messzebb futni, mint a szénapadlásra.” Mindezek a korholó szavak csak felkarcolták amúgy is fájó szívemet. Egy napot sem tudtunk tovább eltölteni ebben a hitetlenek uralma alatt álló országban.

Ezután sietve eladtunk mindent, amit csak tudtunk, és szedtük a sátorfánkat. Hogy levágjuk az utat, az aszfaltozott betonút helyett egyenesen átvágtunk a dombos sztyeppén és a félreeső falvakon Termez városa felé. Velünk volt nyolc hónapos kisfiunk, Abdulborij, akit felváltva cipeltünk. Váltóruháinkat egy kis göngyölegbe csomagoltuk, hátizsákunkban pedig két motorbicikli-gumibelsőt és egy kis pumpát vittünk magunkkal. Az volt a tervem, hogy átúszunk a folyón Afganisztánba.

Az éjszakákat a sztyeppén és a hegyekben töltöttük, alkalmas pihenőhelyeken. A pénzen, ami nálunk volt, kenyeret vettünk, és amikor ivóvízet találtunk, megálltunk falatozni. Igyekeztünk kenyérre spórolni, ezért nem szálltunk fel az elhaladó járművekre. Végül mégis már csak kétnapi élelemre elég pénzünk maradt. Végtelen utakon jártunk, és csak arra tudtunk gondolni, hogy azok vagyunk, akiket az Úr az Ő szavaival mudzshideknek nevezett. Olyankor, amikor meg kellett állnunk, a hitünkről beszéltünk, és Abdulborijt néztük, és ez segített egy kicsit elfeledkezni az út viszontagságairól, mielőtt újra nekivágtunk.

Az Úr végül elküldte hozzánk az első anszárt. Beszélgettünk egy kicsit egy közönséges traktorossal, aki ragaszkodott hozzá, hogy vendégül lásson minket a házában. Közönséges emberi lény volt. Hamar megértettük egymást, és éjfélig beszélgettünk. Szegény ember volt, másnap reggel mégis pénzt adott nekünk, felírta a címét, hogy levelezni tudjunk, és szívből jövő áldását adta ránk. Innen busszal mentünk Kaska-

Darja régió központjába, és felszálltunk egy vonatra Termez felé. Nem volt pénzünk az útiköltségre, ezért nem váltottunk jegyet. Odamentem az egyik kalauzhoz, és elmagyaráztam neki a helyzetünket. „Ha megengeded, a vonaton maradunk, ha nem, leszállunk a következő állomáson – mondtam. – Vagy megkaphatod ezt fizetségképpen” – mutattam neki a köntösömet. Allahnak legyen hála, a fickó rendes volt, és hagyta, hogy a vonaton maradjunk.

A vonaton az utastársaink sok tanácsot adtak, hogy hogyan juthatunk át Afganisztánba. Kiderült, hogy Termezbe menni különösen veszélyes, mert sok egyenruhás határőr tart arrafelé, és aki át akar kelni Afganisztánba, annak rengeteget kell fizetnie. Az örök elkapják azokat, akiknek nincs pénzük, és átadják őket a hatóságoknak. Az utastársaink azt tanácsolták, hogy inkább szálljunk le a vonatról Kelif falu közelében, és próbáljunk meg Türkmenisztánon át eljutni Afganisztánba. Leszálltunk, ahol javasolták, és néhány napi gyaloglás után egy szögesdróthoz értünk. Nem láttunk határőröket. Gyalogoltunk egy kicsit, aztán valahonnan valaki egyszer csak tüzet nyitott ránk. Elfutottunk, és elrejtőztünk egy nádasban. A tüzelés abbamaradt. A sűrű nádasban rejtőztünk, és vártuk, hogy besötétedjen. Allahnak legyen hála, Abdulborij egyszer sem sírt fel. Ha a türkmén határőrök meghallották volna a sírását, biztosan megtalálnak vagy agyonlőnek. Az anyjának valahogy a kebléhez szorítva sikerült megnyugtatnia a gyereket.

A nap, mint valami nagy tányér, kezdett lenyugodni a határ afganisztáni oldalán. Miután a folyóban megmosakodtunk, *shom* (napnyugta utáni) Namazt imádkoztunk. Kivettem a zsákból a két motorbicikli-gumibelsőt, felpumpáltam őket a kis pumpával, mindkettőt a feleségemre húztam, és odaadtam neki Abdulborijt. A gumibelsőkbe kapaszkodva lementünk a folyóhoz. A víz rettentően hideg volt. Erős szelek dobálták a gumikat. A feleségem félt, hogy elejti Abdulborijt, és suttogva rám kiáltott: „Nem fog sikerülni! Vissza kell fordulnunk! Forduljunk vissza!” Nagyjából öt métert úszhattunk, aztán kénytelenek voltunk visszatérni a partra. Kifújtuk magunkat, és tanácskozásba kezdtünk. A folyó túlsó partja nagyjából négyszáz méterre volt, de nem hittük, hogy képesek leszünk átúszni. Az övemmel magamhoz szíjaztam a fiamat, és szívből könnyörögtem Al-

lahhoz, hogy adjon nekünk erőt. Aztán újra lementünk a folyóhoz, és sietve úszni kezdtünk. Ezúttal nagyjából harminc métert tehettünk meg. Nagyon fáradt voltam, és rájöttem, hogy talán a folyó közepéig sem jutok, mielőtt elsüllyedek és megfulladok. Így hát kiúsztam a partra. A feleségem is velem tartott. Az örvények magukkal ragadták, alig sikerült kievickélnie a folyó lapos partjára.

Ültünk ott egy kicsit, és a fiunkat csitígtattuk. Tanácstalanok voltunk. Annyira kimerültünk, hogy beszélni sem tudtunk róla, mitévők legyünk. Az Úrnak hála, a határőrök nem vettek észre minket. Úgy tűnt, minden tőlünk telhetőt megtettünk, de a folyó átúszása meghaladta az erőnket és a kitartásunkat. Előttünk a folyó, mely sárkány módjára próbált a karmai közé ragadni, mögöttünk az állig felfegyverzett határőrök. Ha visszatérünk, azzal behódolunk a hitetleneknek, ha a folyóba gázolunk, azzal halálos veszélybe sodorjuk magunkat. „Ó, Allah, Te vagy az Egyetlen, ha Te nem segítesz, elveszünk. Tebened van minden reménységünk” – könyörögtünk, és újra fölvevük az úszógumikat. Én az egyiket, a feleségem a másikat. Hangos sírására ügyet sem vetve szorosan magamhoz szíjaztam a fiamat. Az áramlatok elsodorhattak volna minket egymástól, ezért egy dróttal hozzákötöttem a feleségem gumiját az enyémmé.

Lassan begázoltunk a folyóba. Már a közepén jártunk, amikor a határőrök észrevettek minket. Lövések dördülését hallottuk. Hátranézve láttam, hogy körülbelül háromszáz méterre tőlünk van egy domb, rajta őrtoronnyal. A toronyból öt-tíz katona lőtt ránk folyamatosan. Úszni kezdtünk, amilyen gyorsan csak tudtunk. Már csak ötven méterre lehettünk a parttól, amikor a feleségem megsebesült, és nyöszörögni kezdett. Valamit mondani akart. „Csak még egy kicsit bírd ki! Már csak néhány méter!” – próbáltam tartani benne a lelket. Abdulborij kapálózott és megállás nélkül keservesen sírt. A lövedékek fütyülve repkedtek körülöttünk és csobbanva csapódtak a vízbe. Leginkább amiatt aggódtam, hogy eltalálják az úszógumikat. A feleségem nem tudott úszni.

Néhány fegyveres tálib időközben meghallotta a lármát, a folyó partján állva nézték, hogy mi történik, és kiáltoztak valamit. Úgy láttam, mintha a

türkmén határőrökkel beszélnének a walkie-talkie-jukon, mire a lövöldözés abbamaradt. Allah akaratából épségben elértük a partot, és a tálibok kihúztak minket a vízből. A türkmén határőrök nem sokkal később átjöttek Afganisztánba, és követelték, hogy a tálibok adjanak át minket. A tálibok erre vitatkozni kezdtek velük. Mi ott ültünk a közelükben átázott ruháinkban, és próbáltunk lélegzethez jutni. A feleségem sebesült lábából folyamatosan folyt a vér, de a golyó nem ért csontot. Árnyakat láttunk mozogni magunk körül, melyek valamilyen idegen nyelven beszéltek hozzánk.

Aztán az egyik tálib odajött, és üzbégül megkérdezte: „Muszlimok vagytok? Tudtok Namaszt imádkozni? Ismeritek a Koránt?” „*Alhamdulillah* (Allahnak legyen hála)! Muszlimok vagyunk, a hidzsránk vezetett ide!” – feleltem. A tálibok visszamentek a türkmén határőrökhöz. „A folyónak ez a partja muszlim állam – mondták. – Nem adjuk át nektek a muszlimokat, akik hidzsrára jöttek hozzánk.” A türkmének nem értették az anszárók válaszát, és üres kézzel távoztak.

Megtaláltuk az anszárjainkat. A feleségemet és a fiamat két hónapig kórházban kezelték. Afganisztánban mindig szellő fúj a hegyek felől. Az utcákon még nem láttam férfit szakáll nélkül, sem nőt hidzsáb nélkül. Még a gyerekek is turbánt viselnek. Szégyenletes térd fölé érő ruhadarabot hordani. Péntekenként sokszor bosszúálló szertartásokat tartanak, és a bűnösöket a Saría törvényei szerint megbüntetik. Beszéltem olyanokkal, akik az Iszlám nevében hidzsrát hajtottak végre, és elmenekültek a zsarnokság elől nyolcvan évvel ezelőtt. Szoros barátságot kötöttem olyan országokból származó mudzsahidekkel, mint Szaúd-Arábia, Szudán, Malajzia, India, Indonézia, Kína, Kirgizisztán, Kazahsztán, Tádzsikisztán, Üzbegisztán vagy Oroszország. Ezek az államok is a hitetlenek uralma alatt álltak. Az üzbegisztáni mudzsahidekkel, mint al-Bukhari imám leszármazottaival, tisztelettel bánnak. Úgy éreztem, mintha a mi Urunk minden igazhitű muszlimot egy helyre gyűjtött volna össze. A mezőkön és a városok utcáin ezernyi rozsdás, elpusztított katonai jármű és tank, sok száz katonai repülő és helikopter maradt az orosz agresszorok után. Olyan érzés volt, mintha az undok, nyomorult, hitetlen betolakodók még ma is felénk mutatnák gonosz arcukat.

Namaz idején a városok utcáin messzire zengett az imára hívó *azan*, az árusok pedig kendővel takarták le a portékájukat, hogy a mecsetbe siessenek. Egy kis időre még a város zaja is alábbhagyott. Péntekenként a környező kislakok lakói ünnepségeket rendeztek a város utcáin. És az iszlám Saría szerint élő országot semmi más nem választotta el a hitetlenek törvénye szerint élő országtól, csak a folyó, melyen átúszunk. Ha az Úr megsegít minket, bizony visszatérünk majd a hazánkba, hogy bosszút álljunk a zsarnokokon, akik nyomorúságossá tették a muszlimok életét.

NEGYEDIK TÖRTÉNET - JÉGCSILLÁROK

A nevem Abubakir. A Politechnikumon tanultam. Hiába volt széles körű az érdeklődésem, a világ dolgairól nem alkottam határozott véleményt. Saját jószántamból vagy sem, de egy olyan társadalomban éltem, mely tele volt gonoszsággal: igazságtalansággal és karrierizmussal, irigységgel és megvetéssel, csalással, talpnyalással és hazugsággal. Alig tudtál életben maradni, ha egy kicsit is különböztél a többiektől. Akárhogy is próbálkoztam, nem találtam erkölcsi útmutatást, mely kivezetett volna ebből az alávaló környezetből. Folyton efféle kérdések kínoztak: „Honnan jöttünk? Miért vagyunk itt? Az életet valóban csak pusztá létezésre szánták? Mi az élet értelme? Mindenki világra jön, és a maga idejében el is hagyja ezt a világot, hát mi célt szolgál ez az egész?” Ilyen verseket írtam a füzetembe:

Megint összepréseltem magam,
És nem tudom már, mennyit is érek.
Elmondtam nekik az igazságot,
De hol voltam én akkor ebben?

Ó, Allah, ne hagyd, hogy eltapossanak,
Egyedül Tebenned bízom.
Ha Te adtad nekem ezt az életet,
Töltsd meg a szívem hittel és reménnyel!

Apám egy nap behívott a szobájába, és könnyek közt azt mondta: „Fiam, már csaknem két éve, hogy az öcséd, Abdurahim, üzleti ügyben Taszkentbe ment, és nyom nélkül eltűnt. Sokat beszéltünk erről anyáddal, és úgy látjuk jónak, ha megházasodsz, még ha az öcséd nincs is köztünk. Mit tehetnénk? Hadd beszéljenek az emberek, amit akarnak!”

Megházasodtam. Éppen a lakodalomban ültem közeli férfi rokonaimmal, akik segítettek megszervezni az esküvőt, és a menyegzői élményeinkről beszélgettünk, amikor a házunk előtt megállt egy különös autó, és a gyerekek kiáltozva kiszaladtak: „Abdurahim-aka eljött hozzánk!” Mindannyian utánuk siettünk. A szavunk is elakadt a látványtól, mert az öcsém az évek során teljesen megváltozott. Érettebbnek látszott hosszú, kék köntösében, mely alatt hosszú ruhát viselt, zsebében pedig valamilyen botot. Fehér fejfedője jól illett sűrű fekete szakállához, és kellemes illatfelhő lengte körül. Tekintélyes megjelenése miatt senki sem mert közelebb menni hozzá. Valaki már neki is látott, hogy kipakolja a csomagjait. Aztán elmosolyodott, a szemében melegség csillant, és csak ekkor mertünk egyesével odalépni hozzá, hogy üdvözljük és megszorítsuk a kezét. A nők, akik addig a férfiak köré keveredtek a lakodalom forgatagában, ekkorra már külön helyiségbe vonultak.

A hír még aznap elterjedt a kislakunkban. Öcsém elmesélte nekünk, apámnak és nekem, hogy mi minden történt vele, és hogyan vezérelte Allah az útján. A végén hozzátette: „Azért jöttem, hogy figyelmeztesselek titeket: Allah egy nap majd elégtételt vesz.” Minden ízében megváltozott: ahogy ült, ahogy evett, minden. Teljesen idegen lett számunkra. Folyton olyanokat mondott, hogy „*Asztag-firuka*” (Allah bocsássa meg), „*szubhán Allah*” (magasztaltassék Allah), „*masa Allah*” (legyen Allah akarata szerint). Mindez megdöbbenett engem és apámat. Öcsém elmentmondást nem tűrően beszélt, és amikor páran vitába bocsátkoztak vele, kíméletesen megcáfolta őket.

Tíz nap telt el így. Apám egy nap hazahozta a kislakunk mullahját. A mullah nem tudta követni a vita tempóját, és sokszor témát váltott. Rengeteg kérdést tett fel az öcsémnek. Végül így szólt apámhoz: „Elvesz-

tetted a fiadat, még ha életben is van. Inkább a szüleit hagyja el, de nem mond le a tanairól. Az elméjét megmérgezték, és másokat is meg fog mérgezni.”

Attól a naptól kezdve minden vitából veszekedés és dulakodás lett. Egyikünk sem osztotta meg a másikkal a gondolatait. Olyan volt, mint-ha az öcsém a maga világában élne, és mi is a magunkéban. Végül az öcsém könnyebbnek látta, ha elhagy minket, mint ha köztünk marad. Egy szempillantás alatt útra kész volt. Apám pénzt adott nekem, és így szólt hozzám: „Menj vele, és derítsd ki, miféle gazfickókkal tölti az idejét!” A feleségem hirtelen könnyekre fakadt: „Hiányzott neked a fiad, epedve vártad a hazatértét, és most tíz napig sem tudod elviselni a társaságát? Az igazat mondja neked, és te nem tudod a szívedbe fogadni? Együtt éltetek a bűnös időkben, hiányoltátok, sirattátok. És most, amikor az igaz útra hív, elfordultok tőle, és kiűzitek a házatokból?” Apám válaszul legorombította: „Idehallgass, lányom! Már csak az hiányzik, hogy te is Namazt kezdj imádkozni, és vallásos legyél!” A feleségem persze már rég elkezdett Namazt imádkozni, és megváltozott az öcsém hatására.

Vonatra szálltunk. Öcsém minden vonása – ahogy beszélt, ahogy mozgott, ahogy viselkedett – rejtélyes volt a számomra. Követni akartam a parancsait. Lehetséges volna, hogy én, aki dicsérettel végeztem el az egyetemet, nem értek valamit, amit ő már tud? Az öcsém úgy beszélt az utastársaival, mintha már negyven éve ismerné őket. Igyekeztem a közéletben maradni, és mohón csüggttem minden szaván. Minden, amit mondott, úgy vésődött be az emlékezetembe, mint egy célba talált lövedék. Időnként így szólt hozzám: „Bátyám, tűzz ki magad elé helyesebb célt! Az utunknak Allah előtt tetszőnek kell lennie. Könyörögj hozzá, hogy mutassa meg neked az igazságot!” Aztán hozzátette: „Hagyd, hogy Allah világossága vezessen!”

Amikor megérkeztünk Taskentbe, öcsém a társai gondjaira bízott. „Három nap múlva visszajövök” – mondta, és elment. Nyolcan voltunk férfiak, egy csoporthoz tartoztunk. Amir, akivel együtt utaztunk, nagyon jó embernek bizonyult. Eltelt három nap, és megtaláltam, amit kerestem. Megér-

tettem, hogy amikor az egyetemen tanultam, csak a szemétkben kutakodtam. Most minden kérdésemre magától érkezett a válasz. Még tíz napig maradtam, és minden nap elteltével egyre tisztábban éreztem az igazi hit ízét. Nem tudtam, hogyan kell Namazt imádkozni, de amikor felvettem a szudzsúd¹⁸ testtartást, a szívem a helyére került. Először történt meg, hogy amikor kimondtam, „Ó, én Allahom!”, könnyek szöktek a szemembe. Hogy lehet, hogy egészen mostanáig nem vettem tudomást a Teremtőről? Hogy lehet, hogy egészen mostanáig nem tudtam, miként hozta el a Küldött (béke legyen Vele) az Üzenetet, mely konkrét iránymutatást ad az életünkre vonatkozóan? Megértettem a Namaz jelentését és lényegét. Amikor az utazásom véget ért, búcsút vettem muszlim testvéreimtől. Túláradó szeretetet éreztem irántuk. Újabb versek kerültek a füzetembe:

Nem tudhatod, mit jelent a hit,
Amíg nem vagy birtokában,
És a hit lélektelen lesz számodra,
Ha nem a Szunna vezérel.
Nem tudod kimondani az igazat,
Ha a szíved nincs tele bölcsességgel.
A szíved nem telik meg bölcsességgel,
Ha nem győződ le a szív gonosz vágyait.
Lépj a hit útjára, és a Paradicsomba jutsz,
Ne hátrálj meg! Nézd, hányan élnek tudatlanságban.
Allah nevében hagyd ott a tudatlanságot,
Mert a tudatlanokat az ördög irányítja.
Megértettem, hogy ez a világ múlandó,
Megtaláltam az igazságot, és többé nem eresztem.
Drága barátaim, az élet próbatétel:
Ma megérkezünk, de holnap már megyünk tovább.

Mint kiderült, Allah muszlim családdal áldott meg. Anyám és a lánytestvéreim is csatlakoztak hozzánk. Apám sokat gyötrődött emiatt. „Téged is elveszítettelek!” – mondogatta. Nagyon közeli barátságban voltam az osztálytársaimmal. Tizenhatan közülük aranyéremmel végezték el az iskolát. Azt reméltem, hamar megértik majd az egészet. De kiderült, hogy

tévedtem. Minden bölcsességemet bevettem, hogy elmagyarázzam nekik az igazságot, de ez csak szomorúságot és veszekedést szült. Úgy tekintettek rám, mint egy szakállas őrültre.

Habibulloh nevű öcsém elhatározta, hogy megházasodik. Ez volt az első menyegző a kislakunkban, melyet a Szunna előírásai szerint tartottunk, ezért az egész falu erről beszélt. Ezrével gyűltek oda az emberek, hogy megnézzék, miféle menyegző lesz ez. A legtöbben szakállas férfiak voltak hosszú köntösben, akik az Iszlám erkölcsi törvényei szerint éltek.

A szép szokások, az ajándékok átadása, a rokonlátogatás és a többi esküvői szertartás mind az Iszlám szabályai szerint zajlott, és kitörölhetetlen nyomot hagyott a kislak lakóiban. A vallásos fiatalok száma egyre nőtt; sokszor olyanokról tudtuk meg, hogy rátaláltak az útra, akikről ezt sosem gondoltuk volna. Hetente találkoztunk muszlim testvéreinkkel, az Iszlámról beszélgettünk és terveket szőttünk. A hitetlenek kémei, a Belügyminisztérium hírszerzői a nyomunkban voltak. A legvallásosabb fiatalokat bebörtönözték koholt drogterjesztési és fegyvertartási vádak alapján. Azt hallottuk, hogy szörnyű módszerekkel vallatták őket: volt, akit napokig nem hagytak aludni, árammal kínoztak, fejjel lefelé lógattak és a húsába haraptak. Úgy hallottuk, más muszlim testvéreinkkel olyasmit is műveltek, amiről még beszélni is szégyenletes.

Én is bujkálni kezdtem, és nem mehettem ki a házból. Nem tudtunk dűlőre jutni apámmal. Elkergetett minket otthonról. Feleségemmel titokban elköltöztünk a rokonaihoz Kirgizisztánba. Apám hiába űzött el minket, a milicisták akkor sem hagyták békén. Állandóan a nyakára jártak, és követelték, hogy kerestessen minket. És mindemellett még két fia elvesztése is fájdtotta a szívét.

Lélekölő volt Kirgizisztánban rejtőzködni, ahonnan semmilyen módon nem segíthettük az Iszlám ügyét, és nem is intézhettük a dolgainkat. Hat hónap után híret vettem, hogy apám is rátalált az igaz útra, elkezdett Namazt imádkozni, maga mögött hagyta az eretnokséget, szakállt növesztett, és könnyes szemmel mondogatta az embereknek: „A fiaimnak

igaza volt, most már én is megértettem!” Azt is hallottam, hogy megromlott az egészsége és rendetlenkedik a szíve. Elmondhatatlanul aggodni kezdtem érte.

Muszlim testvérem, Abdulkholik, aki a kislakunk peremén lakott, a megbeszélte időben várt engem a házában. Apám, anyám, az öcsém és a húgaim is ott voltak. Megtudtam, hogy a Belügyminisztérium fegyveresei jártak a házukban utánam kutatva. Alaposan meggyötörték apámat, és követelték, hogy találjon meg élve vagy halva. Másokat is kihallgattak, akikkel közeli barátságot ápoltunk, és börtönbe vetették őket. Körözést adtak ki rám. Bár nagyon hiányoltuk egymás társaságát, a beszélgetésünk nem tartott sokáig. Apám könnyek közt így szólt hozzám: „Fiam, büszkék vagyunk rád. Most gyorsan el kell menned, mert nem tudunk megóvni. A bebörtönzött muszlimok közül még senki sem tért vissza. Bárhová is mész, vigyázz magadra!”

Nehéz volt elhagynom őket most, hogy már az egész családom, a szüleim, a gyermekeim és a rokonaim is rátaláltak az Iszlám útjára. Egyesével végignéztem rajtuk. Mi több, még öt-hat napig ott kellett maradnom, hogy megvárjam muszlim testvéremet, aki üzleti útra ment Törökországba. Tetetetlenül ültem ott, és a szeretteimet néztem, képtelen voltam levenni róluk a szememet. Azon gondolkodtam, vajon milyen ítélet várna rám, ha nem hajtanék végre hidzsrát, és a hitetlenek elfognának. Akkor Allah szavai jutottak eszembe: „(Ó, Mohamed), Mondd: »Ha atyáitok és fivéreitek és testvéreitek és feleségeitek és nemzetségeitek és javaitok, melyekre szert tettetek, és (a) kalmárkodás, amelynek félítek a pangását, és hajlékaitok, amelyekben gyönyörűségeket lelítek - kedvesebbek nektek Allahnál és az ő küldötténél és az ő útján való hadakozásnál, akkor várakozzatok, amíg Allah el (nem) jön a parancsával!« Allah nem vezeti az igaz útra a bűnös népet” (9. szúra (At-Tauba), 24. ája). És mert féltem Allahot, így szóltam hozzájuk: „Bármi is történik, Allahba vetem minden reményemet, és most elmegyek.” A családom hosszan imádkozott. A húgaim levették arany karpereceiket, gyűrűiket és fülbevalóikat, s odaadták őket anyámnak. „Fiam – mondta anyám –, vidd ezt magaddal, jól fog jönni a nehéz időkből!” Azzal a zsebembe rakta az ékszereket. Nem utasíthattam vissza az ajándékot,

de kifelé menet sikerült papírba csomagolva a nagynéném falra akasztott köntösének zsebébe csempésznem. Aztán búcsút vettem tőlük, és elindultam. Akkor még nem tudtam, hogy most látom utoljára apámat. Odakint elbúcsúztam muszlim testvéremtől, Abdulkholiktól, akinek a házában voltunk, és amikor megöleltem, a fülébe súgtam: „Az aranyat a nagynéném köntösének zsebébe rejtettem.” Aztán útnak indultam.

A kislakunkból kivezető úton mentem, és úgy éreztem, mintha még sosem jártam volna rajta. A dombokról visszanezve a kislakunk elterült a szemem előtt. Világossá vált, hogy ha Kirgizisztánba megyek, az csak további várakozást és rejtőzködést jelent. Ekkor már tudtam, hogy nincs más megoldás, csak ha fegyvert fogok a hitetlenek ellen. A hitünk semmilyen más úton nem virágozhat fel. És meg kell ölnöm őket, különben ők ölnek meg engem. Insalláh. „Ó, én Allahom, kérlek, vezess a mudzsahidek közé!” – könyörögtem. És sokkal több kérdés tolt az elmémbe, mint ahányat meg tudtam válaszolni. Az első, hogy hová menjek, nagy nyugtalansággal töltött el. Találtam magamnál némi pénzt, ami elég volt az útra, meg egy levelet, melyben néhány cím szerepelt. Igen, ez Abdulkholik muszlim testvérem műve volt. Míg én az aranyról suttogtam a fülébe, ő önzetlen cselekedetet hajtott végre Allah nevében. (Később megtudtam, hogy Abdulkholik mudzsahid volt, aki fegyverrel harcolt a hitetlenek ellen. Akármilyen jó barátok is voltunk, ezt sohasem említette. A mudzsahidektől kellett megtudnom, akik történetesen együtt harcoltak vele a tűzvonalban.)

Taskentbe indultam. Egy soklakásos társasházban, a város központjában találtam meg a lakást, melynek címe a levélben szerepelt. Amikor becsöngettem a lakásba, még semmit sem értettem. A házigazda fenyegető tekintettel végigmért, és azt mondta: „Várj!” Néhány perccel később visszatért, és azt mondta: „Gyere be!” Legnagyobb meglepetésemre maga az öcsém várt rám tárt karokkal, akit három éve nem láttam. Sokan mások is voltak vele; egyikük, Jaloliddin-aka, a mudzsahidek képviselője volt. Aznap tudtam meg az öcsémtől, hogy apánkat időközben elvitte a szíve.

Napokig utaztunk egyik városból és kislakból a másikba, átszállva egyik buszról a másikra, míg meg nem érkeztünk Kodzsend városába. Minden

városban és kislakban kijelölt személyekkel találkoztunk. A vezetők, akik kézről kézre adtak, nem beszéltek sokat, csak a legfontosabb kérdéseket tették fel, és az új vezető sosem ismerte az előzőt. Útitársaim, akik velem együtt indultak a hidzsrára, Taskentből, Namanganból, Khorezmből, Navojból és más városokból érkeztek. Elértük a nagy hegyek lábát, és néhány napra megpihentünk. Újabb mudzsahidok csatlakoztak hozzánk, és így már huszonegyen voltunk. Akadtak köztünk muszlim hittudósok, meg hat ember, akinek felsőfokú végzettsége volt, és négy másik, aki szakiskolát végzett. Egy házigazdánk lenmagolajon piláfot sütött nekünk, könyörgött értünk, és elkísért a hegyekbe. Az öcsém azonban visszatért Taskentbe.

A mászás percről percre egyre nehezebb lett azoknak, akik városban nőttek fel. A vezetőnk azt ígérte, hogy három napon belül mudzsahidok között leszünk. 1998 júliusát írtuk. A hegy olyan gyönyörű látványt nyújtott, hogy sokszor elhangzott köztünk: lehetetlen, hogy ennyi szépség legyen a világon. Közvetlenül előttünk a végtelen, kék égbolt, a hatalmas hegyek és a síkság. Behatoltunk a természet szívébe, ahol színpompás virágok, fák, tiszta levegő, kristályként csillogó víz és a madarak dala fogadott. Vadvirágos réteken vágtunk át, ahol minden piros, kék, sárga színekbe öltözött. A szemünk megakadt egy felszálló gőzoszlopon. A hegyből feltörő víz olyan forró volt, hogy tojást lehetett főzni benne.

Találtunk egy helyet, ahol nem volt annyira forró a víz, megfürödtünk benne, és vártuk a holdkeltét, mert a sötétben nem folytathattuk az utunkat a sziklák között. Egyetlen óra késlekedés is veszélyt jelentett. Tudtuk, hogy bármelyik pillanatban megláthat valaki, és riaszthatja a hitetleneket. A húsnapos, ragyogó hold éjjel tíz óra körül kelt föl, és ekkor továbbindultunk. Utunk során még számos hasonló forrást találtunk. A vizük sokkal ízletesebb volt, mint a taskenti szénsavas ásványvíz. Az egyik forrás medencéjének peremét rozdsaszínű vas borította: a víz vastartalma rakódott le rá. Dr. Abdulloh, muszlim testvérünk, így szólt hozzánk: „Igyatok a vízből, nagyon egészséges”, és elmagyarázta nekünk, milyen az összetétele.

Egy hegyi patak olyan erővel és gyorsasággal zúgott le a hegyoldalon, hogy az ember szíve összeszorult a félelemtől, ha ránézett. A patak part-

ján mentünk tovább. Iszlombek, a vezetőnk, nyugodt szívvel kalauzolt minket a legveszedelmesebb részeken, még az ötven méter mély szakadékok mentén is. Kitűnő sportolónak véltük, de később megtudtuk, hogy farkasvakságban szenved. Egy ízben leesett a szakadékba. Hátizsákja párna gyanánt pattogott a sziklákon, aztán beleesett a patakba, és a sebes ár elragadta. Allah kegyéből Iszlombek fennakadt egy fa gyökerein, melyek a szakadék oldalából nőttek ki. Két ember – köztük az erős karú Abdulloh – kellett, hogy kihúzzák abból a szurdokból.

A *shom* (napnyugta utáni) Namaz idejére elérkeztünk oda, ahol át kellett kelniünk a szurdokon. A szakadék fölött egy keskeny, kötelekből és kis fadarabokból eszkábált függőhíd vezetett át. A hidat a meredély két oldalán stabil kövekhez erősítették. A patak bőséges vize sokszor felcsapott a kötélhíd fölé, mintha egyenesen el akarta volna sodorni. Ha csak lenézett az ember, egyből megszedült. Négyen példát akartunk mutatni a többieknek, és valahogy átevickéltünk a hídon a patak túlsó partjára. De épp ellenkező hatást értünk el: a többiek nem tudták rávenni magukat, hogy felmerészkedjenek a hídra, és úgy döntöttek, hogy másnap kelnek át, amikor a víz lepad.

Éjfélkor úgy látszott, mintha a természet minden szépsége az égre költözött volna. A földünk csak egy parányi homokszemnek tűnt az univerzum sok milliárd ragyogó csillaga közt. Mint akit elvarázsooltak, úgy bámultuk az égboltot, míg a szemünk el nem fáradt, és vissza nem tért a földre anélkül, hogy az égen bármi hibát találtunk volna. A mi Urunk olyan rendet teremtett a természetben, amilyen azelőtt nem létezett. És mialatt a Teremtés munkáját végezte, nem másolt le semmit. Ha lett volna bárki más Allahon kívül, mindez – a fölöttünk függő csillagok egyensúlya, vagy a hullócsillagok pályája – teljes káosz lenne. Nem kétséges, hogy Allah a Teljesség, Allah az Egyetlen. Igaz, hogy az Ítélet Napján ezek a csillagok mind lepotyognak? Igaz, hogy ezek a hegyek úgy hullanak majd szét, mint a kártolt gyapjú, a napot elviszik és bezárják valahová, az óceánok vörösen izzanak majd, víz helyett tűzzel lesznek tele, az ég pedig lángvörös lesz, mint egy piros tulipán? Így igaz, az emberek föltámadnak majd, hogy megítéltessenek cselekedeteik szerint. És azok a zsarnokok is felelni fognak, akik kiűztek minket az otthonainkból.

Az utunk egyre nehezebbé vált. A vezetőnk a hatalmas, havas hegycsúcsokra mutatott. „Itt kezdődik az igazi túra – magyarázta. – Az előttünk álló útszakasz nagyon megterhelő, az örök hó és jég birodalmába vezet. Ha valaki úgy érzi, hogy egészségénél fogva nem vállalkozik rá, az forduljon vissza, mert egy ember gyengesége mindenkit bajba sodorhat.” Az öregjeink visszafordultak a vezetővel. Muszlim testvérünk, Ibrohim, aki a leggyengébb volt közöttünk, így szólt: „A hegyeken túl mudzsahidek várnak. Allahba vetem minden reményemet. Insalláh, a dzsihád bizony az én harcom lesz, már érzem a Paradicsomot a hegyek túlsó oldalán!”

Már eltelt a három nap, nem maradt élmünk, és az út csak nem akart véget érni. Érintetlen, fehér hó volt előttünk, ugyanúgy, mint mögöttünk. Senki sem tudta, milyen mély. Csodás volt látni, ahogy ennyi hó és jég hullik az égből. Bizony, Allah Királyságának igazi víztározói az egekben vannak. A vezetőnk elárulta, hogy nem találja az utat, mivel a vastag hótakaró belepte a hegyeket, és megváltoztatta az alakjukat. Szégyellte magát a testvérei előtt, és bocsánatot kért tőlünk. Folytatuk az utunkat a megérzéseinkre hagyatkozva. Semmit sem tudtunk úti célként kijelölni; körülöttünk mindenfelé ragyogott a hó, és irritálta a szemünket, mintha ez a fehér takaró az egész világot belepte volna. Az eget olyan vastag felhők takarták, hogy napközben nem láttuk a napot, sem éjjel a csillagokat. A társaim éhesek és fáradtak voltak. Amikor reménnyel telve megmásztunk egy csúcsot, mögötte csak egy még magasabbat találtunk.

Aztán következtek a jéghegyek. Az olvadt vízmosások, melyeket a hatalmas jégtározókból kifolyó víz vájt ki. A patakok vize olya simára csiszolta a jeget, hogy gond nélkül láttuk benne a tükörképünket. A jég birodalmába léptünk. Kristályüveg vett körül minket; kisebb-nagyobb, menyegyzetről függő jégcsillárok, melyek csúcsain pillangószerű vízcseppek csillogtak. Elképesztő! Lehetséges volna, hogy a közönséges, színtelen jég ennyire gyönyörű dolgokat alkot? A jégmező egyes repedéseibe egy ember is befért volna. Ezek a nyílások sötétben, feneketlenül tátongtak, és amikor bedobtunk az egyikbe egy jégdarabot, hangtalanul eltűnt. A vastag hóval fedett jégszakadékok szörnyen veszélyesek voltak. Egy-

máshoz erősítettük magunkat egy 30 méter hosszú kötéllel. Megtudtuk, hogy a jéghasadékok akár 300 méter mélyek is lehetnek.

Éjjel-nappal gyalogolnunk kellett, különben mi is könnyen jéggé fagyhattunk volna. A hó, ami éjszaka hullott, nappalra vizes latyakká változott. Bőrig áztunk benne. Levetettük a fölösleges holminkat. A mozgás termelt némi hőt a testünkben, és Allah akaratából ennyi is elég volt, hogy ne fagyjunk meg. Csak a Teremtőnk tudta, hová megyünk.

Miután átmásztunk az egyik csúcson, lapos, füves rétre bukkantunk. A testvéreink ehető gyökereket és füveket kerestek, melyeket megmutattak egymásnak, aztán megkóstoltak. Ali testvérem felkiáltott: „Gyertek ide!” Mindannyian odaszaladtunk – ki tudja, miben reménykedve. Ali egy hatalmas sziklabarlangot mutatott nekünk, melyben akár tizenöt-húsz ember is elférhetett. A barlang egyik oldalán ajtószerű nyílás tátongott, és lehajtott fejjel kellett közlekednünk benne. Körben leültünk, valaki egy gyufával meggyújtott egy papírdarabot, mások pedig száraz ruháikat kezdték a tűzre dobálni. A barlangunk egy kicsit fölmelegedett. Valaki még egy üres konzervdobozt is talált, amiben teát főztünk. Egymásnak dőlve megpihentünk egy kicsit. Olyan volt, mintha örök álmra szenderülnénk.

Ekkor a vezetőnk, Bakhtijor felállt, és ránk kiáltott: „Mindenki álljon fel! Mennünk kell! Különben itt fagyunk meg! Még sok dolgunk van az életben! – próbált ébresztgetni minket. – Álljatok fel! Álljatok fel! Az ülés maga a halál!” Csak hárman-négyen álltak fel. Ekkor Bakhtijor lökdösni és rázni kezdte a többieket, hogy felébressze őket. Újabb havas csúcsokat kellett megmászunk. Ahogy másztunk, az égett szövet szaga tovább kísért minket. Mintha beivódott volna a ruháinkba. A testvérek egymást bátorították, az Úr nagyságáról beszéltek, és emlékeztették magukat, hogy mind a nagy próbatétel útját járják. Időnként mindenki magába fordult. Visszafordulni egyenlő lett volna a pusztulással. De továbbmenni előre anélkül, hogy tudnánk, merre megyünk, épp ugyanannyira letörte a testvéreket. Csak Sayidabbos testvérünk maradt le, hogy segítsen a leszakadozóknak cipelni a holmijukat, és még azokat is a vállára vette, akik elvesztették az eszméletüket. Allah az Ő tökéletességében ezért adott

neki széles vállat és erős termetet, hogy Allahnak tetsző cselekedetet hajtson végre vele.

Az utunk ötödik napján elviselhetetlen kimerültségünkben megálltunk és összegyűltünk. Megszólalni is képtelenek voltunk, csak egymásnak támaszkodtunk, és próbáltuk kifújni magunkat. A levegő, melyet kifújunk, jégporrá fagyott, és zúzmaraként lepte be a bajszunkat meg a szakállunkat. Néhányan közülünk elaludtak, mit sem törődve a hóval, az esővel és a hideggel, mintha már mindent feladtak volna. Senki sem tudott már járni, többen felkészültek a fagyhalálra. Így imádkoztak: „Ó, én Uram! Ha el akarod venni az életünket, hát vedd el, mi megyünk Veled!” A hulló havas esőtől a ruhánk és a cipőnk átázott és tele lett vízzel. A vizes cipőkben megfagyott a lábunk. Összegzésként azt is mondhatnám, hogy az Úr elvette az erőt azoktól, akik az erejükre támaszkodtak, a tapasztalatot azoktól, akik a tapasztalatukra, az ügyességet azoktól, akik azt mondták, „én értek hozzá”, a kitartást azoktól, akik azt mondták, „én türelmes vagyok”, a bölcsességet azoktól, akik azt mondták, „eszes vagyok” – és mindannyiunkat magához láncolt. Próbára tett minket a hideg és az éhezés, a fáradtság és a gyengeség. Mélyen a gondolataimba merültem. „Hát tényleg itt, a havas hegyek közt fog rám találni a Halál Angyala? Vajon az Úr befogad majd mint shahidot¹⁹? Mik voltak a jó cselekedeteim? Mik a bűneim? Vajon bűnbocsánatot nyerek?”

Mivel nem volt elég erőnk Namazt imádkozni, ima közben csak a szemünket mozgattuk. Aztán úgy döntöttünk, hogy azok a testvérek, akiknek még van erejük, menjenek előre, és hozzanak segítséget. Négy csoportra oszlottunk. Én a harmadik csoportba kerültem. De nem volt maradásom, ezért átmentem a negyedik csoportba. Ez a csoport négy, még kisebb csoportra oszlott. Ketten-hárman próbáltuk támogatni azokat, akik már nem tudtak járni, és folyton összeestek.

Alkonyatkor megérkeztünk egy nagy, hófödte hágóhoz. Azok, akik már korábban elindultak, hangyának látszottak, ahogy most a magasban másztak. A vezetőnk láthatóan zavarban volt, amikor azt mondta: „Nagy hó esett. A hegyek alakja teljesen megváltozott. Nem ismerem fel őket.”

Félúton jártunk a hágó teteje felé, amikor Ibrohim így szólt hozzánk: „MenjeteK tovább! Minden rendben, csak menjeteK tovább, és hagyjateK itt!” Biccentett felénk, mintha azt mondaná: „Ne érjeteK hozzám, menjeteK innen!” A tekintetén látszott, hogy már átadta magát a halálnak. Mintha csak erre vártunk volna, mi is az ő útjára léptünk, és éreztük, hogy nagyon közel van már a sahadánk²⁰ pillanata.

Úgy gondoltuk, jobb, ha együtt vagyunk, amikor elérkezik a sahada ideje, vagy muszlim testvéreink a keresésünkre indulnak, így hát kerestünk egy több-kevésbé alkalmas helyet, ahol várhatunk. A sötétedés és a megál-lás nélkül hulló hó miatt elvesztettük szem elől azokat, akik előrementek. A velünk gyaloglók közül néhányan csatlakoztak, és leültek Ibrohim mel-lé. Ibrohim elmondta nekünk a végakarátát. „Van egy feleségem és egy lányom. Ha shahidként halok meg, kérlek, hogy valaki közületeK vegye el a lányomat, mert nem akarom, hogy a hitetlenek meggyalázzák!”

Néhányan olyan kimerültek voltak, hogy elaludtak, és azt sem érezték, hogy az esővíz alattuk csurog. Éjfél-táj-t elállt az eső, és még hidegebb lett. A ruháink megdermedtek a fagytól. Éreztük, hogy a lábunk lassan megfagy. Egy Todzsiddin-aka nevű, idősebb férfi, aki a hegyekben nőtt fel, és régen vadászként kereste a kenyerét, most felállt, és ránk kiáltott: „Ha ülve maradunk, napkelte előtt mind meghalunk! KeljeteK fel, men-nünk kell!” De senki sem mozdult. Ekkor így kezdte tüzelni a testvéreket: „*Allahu Akbar! Allahu Akbar!*” Abdulloh testvérem csatlakozott hozzá, és ütögetni kezdte Rahmatulloh barátját, hogy felébbressze, Rahmatul-loh azonban nem ébredt fel mély álmából, pedig már vér csorgott az ajka szélén. Todzsiddin-aka felkiáltott: „Mind itt akartok meghalni? Ha meg akartok halni, haljateK meg gyaloglás közben! KeljeteK fel, indulás! Allahu Akbar!” Könnyek csordultak ki a szeméből. „Tudom, hogy ez a hegycsúcs az utolsó! Ezen túl már nincs hó, higgyeteK nekem! Indulás!” Ekkor Bakhtijor, az útikalauzunk is felállt. „Mindenk-i keljen fel, mennünk kell!” – mondta. Ahmad muszlim testvérünk egyik lába megsebesült, és már csak vonszolni tudta. De ő is gyalogolni kezdett. Utánuk indultunk, és reszketeg, erőtlen hangon ismételtgettük: „*Allahu Akbar, Allahu Ak-bar!*” A hófödte hágó utolsó szakasza rettentően meredek volt. Kapasz-

kodnunk és kínlódnunk kellett fölfelé, de azért sikerült előrejutnunk. Kezünket marta a hideg hó. Nagyon lassan haladtunk fölfelé. Azok, akik előrementek, nem gondoltak azokra, akik hátramaradtak, és azok, akik hátramaradtak, nem gondoltak azokra, akik előrementek.

Amikor elértük a hágó tetejét, láttuk, hogy valóban nincs hó a túloldalán, csak egy meredek lejtő. Közeledett a *bomdod* (napkelte előtti) Namaz, az ég még sötét volt, és nem láttunk messzire. Lemenni nehezebb volt, mint feljönni. Nem tudtunk mozogni fagyott ruháinkban, megcsúsztunk a havon, és fejjel előre lebucskáztunk a meredek lejtőn, mely két-háromszáz méterrel lejjebb végződött. Csak feküdtünk ott, és mozdulni sem tudtunk. Tudtam, hogy életben vagyok, de nem értettem, mi történt velem. Egyetlen tagomat sem voltam képes megmozdítani. Muszlim testvérem, Ibrohim, a hágón túl várt...

A nap fölkel, s a messzeségben feltűntek az erdők és a mezők. Muszlim testvéreim mondták el később, hogy mi történt ezután. A mudzsahidok, akik a keresésünkre indultak, három napig kutattak utánunk. Utolsó nap mindenki Ibrohimet kereste. Farkaslábnymokat találtak, és mármár kezdték feladni a reményt. Amikor vissza akartak fordulni, Abdulloh muszlim testvérünk azt mondta: „Nem fordulok vissza, amíg meg nem találok élve vagy holtan!” Visszament a hágón túlra, és ott rátalált. Az utunk tizedik napja volt. Ibrohim már csak a szemét tudta kinyitni és becsukni. Nem hallott, nem beszélt. Felváltva cipelték. Amikor Muhammad Olim volt a soros, megcsúszott és elesett. Már csak három kilométer gyaloglásra voltak a mudzsahid településtől. Sikerült elkapniuk Ibrohimet. De ő addigra már elhagyta ezt az árnyékvilágot, és a mi Urunk első shahidja lett. Testét lehozták a hegyről, alsó állkapcsát gyolccsal a fejéhez kötözték, és még aznap örök nyugalomra helyezték, amíg el nem jön az Ítélet Napja. Végleg megszabadult e világ minden gondjától és bajától. Mindannyian szívünkben imádkoztunk és könyörögtünk érte. Mudzsahidok közt voltunk, akik kezükben tartották Tavildarát, Hoytot és más területeket.

VISSZAEMLÉKEZÉSEK

Amikor eszembe jut muszlim testvérem, Ibrohim, nem felejttem a szavait: „A hegyeken túl mudzsahidek várnak. Allahba vetem minden reményemet. Insalláh, a dzsihád bizony az én harcom lesz, már érzem a Paradicsomot a hegyek túlsó oldalán!” Abdulloh muszlim testvérem így emlékszik: „Az egyik oldalon meredek hegyoldal, a másikon szakadék. Csak libasorban tudtunk haladni. A negyedik nap volt. Mindenki éhes volt és fáradt, úgy mozogtunk, mint az alvajárók. A hátam mögül valaki megkopogtatta a vállam, és átnyújtott egy karéj kenyeret. Olyan fáradt voltam, hogy hátra se néztem, ki volt az. A kenyér friss volt és ízletes. Csak néhány nappal később jutott eszembe, amikor már a táborban voltunk.” „Hogy került friss kenyér a hegyekbe, és ki lehetett az az ember?” Megkérdeztem erről a többi muszlim testvéreimet is, és ők is meglepődtek. „Igen, mi is kaptunk tőle kenyeret, ki lehetett az?” Ez a mai napig rejtély.

Amikor átkeltem a legutolsó hágón, és hanyatt-homlok lebukfenceztem a meredek lejtőn, a testem annyira megtelt melegséggel, hogy le akartam vetni az összes ruhámat. Valahogy megérkeztem oda, ahol már nem volt hó. Egy hideg víző patakhoz értem, beledugtam a lábam, megtöltöttem a sapkámat, és a fejemet meg a vállamat locsoltam a hűs vízzel. Mozdulatlanul feküdtem a hátamon, csodálatos érzés volt. Nem tudom, mióta fekhettem ott, amikor két fegyveres mudzsahid megrázott, hogy fölébresszen. Nagy nehezen magamhoz tértem. Leültettek, és adtak egy kekszet. Az a keksz abban a pillanatban a legfontosabb dolog volt a számomra. Azóta sem volt részem ekkora örömben. Abdulmajid muszlim testvérem így emlékszik: „Az emberek, akik a keresésünkre indultak, háromszor-négyszer is elmentek mellettem. Végül én találtam meg őket, nem ők engem. Csak néztem őket, és túl kimerült voltam, hogy rájuk kiáltsak, »Itt vagytok!« Félttem, hogy nélkülem fognak elmenni. És pontosan ez történt, nélkülem mentek el. Éjszaka farkasok jöttek, de rám se hederítettek. Másnap reggel aztán a mudzsahidek megtaláltak.”

Raszulkhon, egy mudzsahid, aki a testvéreink megmentésére indult, így emlékszik: „*Muszlim testvéreink, Ahmad és Rahmatulloh, nem tudtak járni,*

*és csak öt-tíz méterre tudtuk őket cipelni, mert túlságosan nehezek voltak. Megláttuk, hogy egy csapat vadló legelészik egy közeli mezőn. Odszóltam nekik: »Gyertek ide, ha Allahot akarjátok szolgálni!« Erre egyikük hal-
kan odajött, és megállt előttünk. Megcirógattuk, adtunk neki enni, aztán
felraktuk rá a két testvérünket, és elvittük őket oda, ahol a járművünk várt.»*

Saidzsjon mudzsahid emlékei szerint: „Amikor megtalált muszlim testvéreinkkel lefelé gyalogoltunk, mindenkinek tejszagú volt a lehelete. Megkérdeztem Bakhtijor-akát: »Mindenkinek tejet érzek a leheletén. Hol találtatok tejet, testvérem?« Mire Bakhtijor azt felelte: „Lehet, hogy az anyánk teje folyt ki a szánkon.”²¹

A SZERZŐ UTÓSZAVA:

Ó, Allah, Te vagy az Egyetlen, aki tanítja a világegyetemet, mert a Te szavad a magasztos igazság. Erősítsd meg a hitet azokban, akik a Te szavadat olvassák, forgatják az elméjükben, követik az életükben, és aszerint cselekednek. Bocsáss meg minden mudzsahidnek és anszárnak. Add, hogy kis csapatunk győzelmet arasson a hitetlenek fölött, add, hogy a muszlimok méltóképpen visszatérhessenek szülőföldjükre, és bevezethessék a Saría törvényét és a Korán igazságát. Könyörgünk, segíts minket munkálkodásainkban. Te vagy a Mindenható és a Bölcsesség.

Kedves olvasó, most búcsút veszünk tőled, remélve, hogy a jövőben is olvashatod majd a könyvünket. Ó, Uram, erősíts meg minket a mi hitünkben! *Asszalamu alejkum va rahmatullah va barakatuh* (Allah békessége, könyörülete és áldása legyen Veled).

A Hidzsra 1422. éve, Holdév, Szafar hónapja, 17. nap

Keresztény időszámítás szerinti 2001. május 5.

Fordította: Tamás Dénes

JEGYZETEK

- 1** A „hidzsra” arab szó kivonulást jelent. Arra utal, amikor az ember elhagyja a lakóhelyét, hogy menekedket keressen a vallási vagy más jellegű üldöztetés elől.
- 2** Muhadzsir (arab): olyan ember, aki hidzsrát hajt végre (menekült, bevándorló).
- 3** Anszár (arab): segítő. Medina lakói után, akik meghallották a Próféta hívását, és városállami hatalmat állítottak az Iszlám mögé.
- 4** Káfir (arab): aki nem hajlandó alávetni magát Allahnak. Istentagadó, hitetlen.
- 5** A „kalífa” szó Mohammed próféta (béke legyen vele) utódjára vagy képviselőjére utal. A kalífa gyakorolja a világi hatalmat a muszlim közösség, az „umma” fölött.
- 6** Kislak (üzbég): falu (Közép-Ázsiában)
- 7** Mudzsahid (arab): Az Iszlám aktív harcosa
- 8** A Szunna szó általában véve szokást, szertartást, a hagyományok követését jelenti. Konkrét értelmében Mohammed Próféta (béke legyen Vele) cselekedeteire, szokásaira, életmódjára utal.
- 9** Hudzsra: szoba, imaszoba.
- 10** A muszlim nők fejét és testét takaró ruhadarab.
- 11** A Saría az Iszlám vallás Allah által meghatározott kanonikus törvénye.
- 12** Azan: imára hívó ének.
- 13** Szíra: A Próféta (béke legyen Vele) követőinek Róla szóló írásai, melyek a személyiségét, az élettörténetét és az egyes helyzetekben gyakorolt viselkedését örököltik meg.
- 14** Emír: az igazhitűek vezetője.
- 15** Dava: az Iszlám terjesztése. Misszionárius tevékenység.
- 16** A bacsa táncosok szép arcú, szakálltalan fiúk, akik hosszúra növesztik a hajukat és női ruhákba öltöznek. Taps- és dobkíséretre táncolnak.
- 17** Fard: olyanvalami, ami kötelező egy muszlimnak.
- 18** Szudzszúd (vagy szadzszda): meghajlás az ima közben, amikor az imádkozó homloka a földet érinti.
- 19** Shahid: az Iszlámért harcoló mártír.
- 20** Sahada: hitvallás, tanúságtétel, a hit kinyilvánítása. Az Iszlám sahada így hangzik: „Tanúsítom, hogy nincs más isten csak Allah, és tanúsítom, hogy Mohamed az Ő küldötte.” A halál közeledtével a muszlimok a sahadát mormolják. Egy másik személy is mondhatja helyettük, ha nekik már nincs erejük.
- 21** Üzbég mondás: aki halálosan fáradt, annak „az anyja teje folyik ki a száján”.

WAGNER PÉTER

A közép-ázsiai iszlamisták születése - A kezdetek Közép- Ázsiában

177

BEVEZETŐ

2018 nyarán életfogytig tartó büntetésre ítélte egy svéd bíróság Rakhmat Akilov üzbég férfit, aki 2017 tavaszán egy teherautóval a tömegbe hajtott Stockholm egyik kedvelt sétálóutcájában. Akilov akciója rövid idő alatt a negyedik látványos terrortámadás volt, amelyet üzbég személyek követtek el a világ különböző pontjain egyetlen év alatt. 2017. újévkor Isztambulban, áprilisban a Szentpétervári metróban és a már említett svéd fővárosban, novemberben pedig New Yorkban hajtott végre egy-egy üzbég férfi különböző módon végrehajtott terrortámadást. Bár szakértői körökben korábban is jól ismert volt Üzbegisztán kitettsége a terrornak, ez a terrorhullám a világ nagyvárosaiban mégiscsak a reflektorfénybe helyezte ismét az „üzbég terrorizmust”.

Természetesen nincs olyan, hogy „üzbég terrorizmus”, az üzbég állam sosem támogatta a terrorizmust (sőt!) és az ország lakossága sem haj-

lamos jobban az erőszak elkövetésére, mint bármely más ország lakossága. A jelenség megragadásának, leírásának problémája jellegzetesen XXI. századi: üzbég szélsőségesekkel találkozhatunk az (iszlám) világ számos pontján, ahol bár kis létszámban, de évtizedek óta vívják saját ideológiai háborújukat. Mellettük az elmúlt években felbukkant egy másik típus, amilyennel nem találkoztunk korábban: az üzbég menekültek vagy migránsok, akik a választott hazájukban nem tudtak beilleszkedni, radikalizálódtak, majd terrorcselekményt követtek el.

Az üzbég szélsőségesek által elkövetett terrorcselekmények természetesen megnövelték az érdeklődést Közép-Ázsia iránt. Ez a régió viszonylag alulreprezentált mind az elemzések, mind a kutatások, mind a nemzetközi sajtó figyelme szempontjából, így nem véletlen az sem, hogy a mostani terrortámadások kapcsán nemegyszer Üzbegisztánt tettek felelőssé az eseményekért.¹ A közép-ázsiai dzsihadisták aktivitásának érdemi dokumentálása csak 2001 után az afganisztáni, de inkább a szíriai polgárháborúban vállalt aktivitásukkal érte el a kritikus szintet. A megelőző egy évtized is kutatott, de az információkhoz, szereplőkhöz való hozzáférés hiánya miatt sok részlet még hiányzik.

Ez a tanulmány arra törekszik, hogy megválaszolja a kérdést, miként is jelentek meg az első iszlamisták Közép-Ázsiában. Ez a kérdés azért rendkívül érdekes, mert hétköznapi fogalmaink szerint a Szovjetunió egy zárt világ volt, a kommunista párt szinte teljes fizikai és ideológia kontrolljával. Hogyan tudott mégis az iszlamizmus gyökeret verni, híveket szerezni egy vasfüggöny mögé rejtett, ideológiailag hetven éven át „megdolgozott” közösségben? Amíg a közel-keleti vagy dél-ázsiai iszlamisták ideológiája generációkon át, a saját sebességével, organikusán fejlődhetett, erre nem volt lehetőség a szovjet birodalomban. Mégis, a Szovjetunió felbomlásakor az egyik pillanatról a másikra jelentek meg olyan iszlamista vezetők, akik láthatóan ismerték a klasszikusnak számító egyiptomi Haszan Al-Banna és Szajjid Kutb, vagy a pakisztáni Abul-Ala al-Maúdudi munkásságát. Az iszlamista teoretikusok munkássága mellett a klasszikus iszlám vallástudósok munkássága sem volt ismeretlen a közép-ázsiai iszlamisták számára. Fontos aláhúzni ennek a

történelmi pillanatnak a rendkívüliségét, mert kevés olyan példát látunk a modern történelemben, amikor szinte a semmiből tör fel egy szellemileg alaposan felvértezett közösség, amely viszonylag hamar a nemzetközi vérkeringés (ebben az esetben az iszlamista/dzsihadista hálózat) részévé tud válni.

Az első fejezet az iszlám és a Szovjetunió együttélését tekinti át, bemutatva, hogy Moszkva milyen eszközökkel próbálta meg a közép-ázsiaikat elszakítani vallásuktól néha az erőszak, néha a propaganda és néha a kooptálás révén. A fejezet második része az első iszlamisták megjelenésének körülményeit mutatja be. A második fejezet azt mutatja be, hogy a Szovjetunió felbomlásának a pillanataiban miként lettek vagy inkább próbáltak az egyes iszlamista szervezetek aktívvá válni, és beleszólni a hatalomba vagy esetleg megragadni azt. A fejezet és a tanulmány az első közép-ázsiai dzsihadista szervezet, az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom 1996-os megszületésével zárul.

EGY ISZLAMISTA MOZGALOM SZÜLETÉSE - A KEZDETEK KÖZÉP-ÁZSIÁBAN

A Szovjetunió megszületését követően néhány éven belül frontális támadást intézett a vallások ellen. Ennek áldozata nemcsak az orosz ortodox egyház volt, hanem az iszlám vallás, amely egyaránt jelen volt az orosz kultúrába régóta integrálódott baskír-tatároknál, illetve a 19. században meghódított, de szokásaiban, hagyományjaiban egymástól jelentősen eltérő kaukázusi és közép-ázsiai területeken. A szovjet gondolkodásban mérete, gazdasági potenciálja és a muszlim lakosság arányánál fogva (a Szovjetunió muszlim lakosságának 75 százaléka tartozott ide) is Közép-Ázsia volt a legfontosabb muszlimok lakta térség Moszkva szemében.

A szovjethatalom megszilárdítása a térségben nem ment egyszerűen, az 1930-as évekig kisebbségek fegyveres felkeléssel is szembe kellett nézniük a hatóságoknak. A mai Tádzsikisztán és Üzbegisztán területén működött ún. *baszmacsi felkelés* elsősorban a szovjethatalom előtti idő-

szakot szerette volna visszaállítani. A iszlám vallás elleni harc a vallási intézményrendszer minden elemét támadta, nemcsak a mecsetek nagy részét zárták be, hanem az összes oktatási intézményt is, elvágva ezzel a teológiai ismeretek intézményesített reprodukcióját. A mecsetek, medreszék (vallási szemináriumok) épületei iskolává, raktárrá, a szovjet hatalom közösségi terévé alakultak át az 1920 évek végére. 1934-től betiltották a haddzsot is, csakúgy, mint a Korán nyomtatását.² A mecsetek számának csökkenéséről nincsenek pontos számok, de a különböző források mind 20 000 körüli épületről írnak a forradalom előtt, amelyek száma néhány százra csökkent az 1940-es évek elejére az egész Szovjetunióban.³ Az iszlám elleni „harc” természetesen nemcsak az infrastruktúrát érintette, hanem azokat a személyeket, akik ezt működtették. Gulág, kivégzések, emigráció, átnevelés volt a része a molláknak és a vallástudósoknak.

Az iszlám elleni harc további területe a propaganda volt, amely az 1920-as évek elejétől vált szervezettebbé. 1924-ben létrejött az Ateisták Szövetsége, amely 1929-től a Harcos Ateisták Szövetsége néven működött tovább, amely Bezbozsnjyk folyóirat néven 1941-ig, a vallás elleni propaganda enyhüléséig több százezres példányszámban jelent meg.⁴ A lapban olyan cikkek jelentek meg, mint a „Haddzs, az iszlám vámpírja”, más kiadványok a próféta létezését vonták kétségbe vagy a Koránt, mint a mekkai gazdagok érdekei szerint íródott könyvet mutatták.⁵ A nők emancipációja kiemelt szerepet játszott, mivel a társadalomban alárendelt, háttérbe szorított helyzetüket könnyű volt az iszlámra, annak „elmara-dottságára” fogni. Az iszlámban megengedett többnejűséget és a válással nem igazolható, gyakran egy életre eladósító menyasszonypénzt 1924-től büntetőjogi tétellé tették. A modern családjogi törvények nemcsak kimondták a férj és a feleség egyenlőségét, de megtiltották a nem konszenzuális házasságot, 16 évben minimalizálták a házasulandó lányok életkorát (a fiúk esetében ez 18 év volt), és az öröklés és válás utáni gyermekelhelyezés esetében is szembementek a hagyományokkal.⁶

A látványos erőfeszítések mellett azonban mindig kérdéses volt a hatékonyság Közép-Ázsiában. A városokban jól működtek az intézkedések,

ám az őshonos lakosság inkább vidéken élt, meghagyva az urbanizációs centrumokat a nyugati országrészből betelepített vagy betelepült szlávoknak. Az orosz/szláv és a helyi értelmiség között is olyan szintű volt az ellentét, hogy helyi komszomol szervezetek is gyakran párhuzamosan működtek egymás mellett.⁷

Általánosságban elmondható volt, hogy Közép-Ázsiában minél meszebb volt egy település az oroszok/szlávok által belakott centrumtól, annál kevésbé érvényesült Moszkva akarata, annál könnyebben lehetett kijátszani a központi intézkedéseket. Ez éppúgy igaz volt a vallás elleni harcra, mint a különböző mezőgazdasági termelési kvóták teljesítésére. Az iszlám vallás továbbélését segítette az is, hogy jellegénél fogva ezer ponton hatja, hatotta át az emberek hétköznapi életét, illetve – szunnita iszlámról lévén szó – a formalizált intézmények és a vallásilag képzett, tanult elit megléte nem volt előfeltétel. A közösségek imahelyeit, mecseteit végső soron egy átlagos lakásban vagy fészkerben is be lehetett rendezni. Az ima vezetése nem igényelt kifejezett előképzettséget, és csak a Korán-olvasás, az arab nyelv tanulása okozhatott, okozott nehézségeket. Mint arra számos példa akadt, ezt a problémát két módon hidalták át. Vagy vándorló mollák, tanítók révén, akik időről időre felbukkantak az adott településen, vagy kihasználva a bürokrácia felületességét, a korábbi mollát valamilyen megnevezés alatt (traktoros, szerelő stb.) vették fel a helyi téeszbe.

A második világháború némi „enyhülést” hozott, az elszenvedett rettentő emberveszteségek hatására Sztálin visszafogta az iszlám elleni harcot is, megnyitotta a büntetőtáborokat, enyhült a vallásüldözés és létrejött a Közép-ázsiai és Kazahsztáni Muszlim Vallási Tanács (KÁKMVT). Ez a szervezet volt hivatalos reprezentálni a közép-ázsiai muszlimokat a szovjet hatóságok előtt, egyben a szovjethatalom (egyik) szócsöve lett a lakosság felé, így propagandacélokat is szolgált.⁸ A muftiátusok létrehozását követően az intézményrendszer meglehetősen stabilnak bizonyult, mert bár az állam és az iszlám viszonyát tekintve voltak jobb és rosszabb korszakok, ezek a szervek átalakítás nélkül a bukásig szolgálták a rezsimet. A vallási tanácsok elsődleges feladata az volt, hogy

mobilizálják a muszlim tömeget a kommunista párt támogatására, hogy ellenőrizzék és irányítsák a hívő emberek gondolkodását, és hogy létükkel, tevékenységükkel támogassák a Szovjetunió külpolitikáját.⁹

„PROTO ISZLAMISTÁK” A FERGÁNA-MEDENCÉBEN

Szintén a második világháború alatt jöttek létre állami oldalról azok az egyházügyi hivatalok, amelyek a vallásügyi tanácsok hivatalos kapcsolattartói voltak. Amíg az ortodox egyházzal külön hivatal foglalkozott, addig a muszlimok, együtt a buddhisták és más vallások képviselőivel, a Vallási Kultuszok Ügyeinek Tanácsa alá kerültek (a két hivatalt csak 1965-ben egyesítették Vallásügyi Tanács néven).¹⁰ Az egyházügyi hivatalok hivatalosan az SZKP KB-hoz voltak bekötve (szinte kizárólag a propagandaosztályhoz), miközben a NKVD-vel, majd a KGB-vel is szoros kapcsolatban voltak. Első vezetőik bizonyítottan az NKVD-től érkeztek a szervezetek élére.¹¹

182

A világháború végén rövid időre ismét erősödött a terror és az ideológiai harc, de Sztálin halálával és Hruscsovnak a harmadik világ – elsősorban az arab világ – felé történő nyitásával fontos változások kezdődtek. Ebben Közép-Ázsia és a Közép-ázsiai és Kazahsztáni Muszlim Vallási Tanács, mint a térség iszlámját reprezentáló, Moszkvától elvben függetlennek számító vallási szervezet kulcsszerepet játszott. Manapság már a puha diplomáciának (*soft diplomacy*) nevezhetnénk azt, amit a hidegháború alatt a tanács betöltött. E külpolitikai nyitás keretében vált lehetővé, hogy az 1948-ban Buharában újraindult vallástudományi képzés keretében diákok menjenek külföldre, illetve az államközi oktatási programok keretében külföldi diákok érkezzenek közép-ázsiai egyetemekre.

A külföld felé nyitás lehetővé tette, hogy cseppenként beszivároghassanak a kor iszlamista gondolkodóinak eszméi a Közel-Keletről és Délkelet-Ázsiából. A Szajjíd Qutb, Haszán al-Banna vagy a pakisztáni Abul-Alá al-Maudúdi műveit a haddzsot megjárt csoportok, a külföldről hazatért diákok hozták be, Taskentben például egyiptomi diákok szerveztek tit-

kos tanulókört, ahol ezekről a forradalmi eszmékről lehetett vitatkozni (és arabul tanulni).¹² A Szaúd-Arábiával javuló kapcsolatok révén a különböző szaúdi vallási alapítványok a vahhabizmust népszerűsítő műveket küldtek Közép-ázsiai és Kazahsztáni Muszlim Vallási Tanács számára, amelyek – beszámolók szerint – szabadon elérhetőek voltak azoknak, akik bementek a tanács könyvtárába.¹³

Ezekhez a folyamatokhoz köthető az első „proto-iszlamista” csoportok megjelenése elsősorban a régió „szívének” számító, a fővárosoktól távol levő Fergána-völgyben. Ezek a csoportok titkos tanulóköröket működtettek, illegális nyomdákban sokszorosították szamizdat kiadványaikat, „misszionáriusokat” indítottak útnak „térítési” céllal, és ha kellett, teológiai vitába bocsátkoztak a „hivatalos iszlám” képviselőivel. A szakirodalom feljegyzett egy olyan esetet is, amikor a már említett pakisztáni Al-Maudúdi egyik műve „Az SZKP 26. Kongresszusának jegyzőkönyvei” könyvborító alatt járt kézről kézre.¹⁴

Az ilyen típusú aktivitásnak a központja Közép-Ázsia szíve, a Fergána-medence volt, amely bár három tagköztársasághoz tartozott, valójában egyfajta intellektuális olvasztótégelyként működött.¹⁵ A fél-Alföldnyi területű Fergána-medence rendkívül sűrűn lakott, Közép-Ázsia lakosságának negyede (jelenleg kb. 6-7 millió ember) él a folyók által öntözött, intenzív mezőgazdasági termelést folytató völgyben. A medence városai a cári és azt megelőző időkben a vallási tudományok központjai voltak, hatalmas mecsetekkel és messze földön híres medreszékkal, ahol ezerszámra tanultak diákok. Bár a vallási iskolák mindegyikét bezárták a szovjet időszak kezdetekor, és a mecsetek is elvértve őrizhették meg eredeti funkciójukat, a medence továbbra az illegális vallási tanulmányok központja maradt.

Az 1979–1989 között tartó afgán polgárháború egy más típusú kapcsolatot jelentett a nemzetközi iszlamista eszmeáramlattal. Tolmácsolási feladatokra, vagy a katonai hírszerzés, a GRU munkájának a támogatására az iszlám kultúrát és a nyelveket jól ismerő üzbég és tádzsik értelmiséget, például orientalistákat hívták be. A megszálló szovjet hadsereg

állománya jelentős részben – a kulturális és nyelvi hasonlóságok miatt – közép-ázsiai sorozott fiatalokból állt, de sokakat a kabuli rezsim támogatására, adminisztratív feladatok ellátására küldtek az afgán fővárosba. A polgárháborúban a szemben álló fél a szaúdi ideológiai támogatást élvező afgán iszlamisták voltak, és akinek épp erre volt szüksége, a helyi bazároknak épp vahhábizmus vagy a szalafista gondolatokat népszerűsítő irodalomhoz is hozzájuthatott. A polgárháború alatt ráadásul üzbég, tádzsik vagy kaukázusi muszlimok százai érkeztek titokban az afgán-pakisztáni határ déli oldalán működő medreszék valamelyikébe, hogy ingyenes teológiai képzésben részesüljenek.¹⁶

Egy közép-ázsiai vallástudós hányattatásaira jó példa Muhamadzsan Rusztamov élete (1892–1989), aki a Fergána-völgyben, Kokandban született vallástudós családba. A bolsevik forradalom Afganisztánban érte, ahol vallási tanulmányait folytatta, innen 1919-ben a brit kézen levő Kasmírba ment továbbtanulni, ahonnan egy mekkai zarándoklat után 1929-ben tért vissza a Szovjetunióba.¹⁷ Ettől kezdve 1940-ig kisebb megszakításokkal a Gulágon raboskodott, utolsó szabadulását követően olajipari munkás lett. 1943-ban besorozták a Vörös Hadseregbe, Európában megsebesült, végül csak 1947-ben szerelték le. Dusanbéban, Tádzsikisztán fővárosában telepedett le, ahol az egyik helyi mecset imám-hátibjává nevezték ki, de egy év után letartóztatták, és négy és fél évet ült. Teljes rehabilitációjára csak Sztálin 1953-as halála után került sor. Szabadulása után a Tádzsik Tudományos Akadémia Orientalisztikai Intézetében kapott állást.¹⁸

Rusztamov hivatalos elfoglaltsága mellett az 1950-es évek végétől titkos tanulókört szervezett, amely idővel egy illegális medreszévé (vallási szemináriummal) fejlődött, ismertté téve őt egész Közép-Ázsiában. Hívei magnókazettákra rögzítették előadásait, és azt sokszorosították és terjesztették. Fogadott fia visszaemlékezése szerint Rusztamov még a Tádzsik Miniszterelnöki Tanács akkori elnökének és lányának is tartott órákat, így idővel valószínűleg működése már nem is volt olyan titkos.¹⁹ A KGB végül 1973-ban felszámolta ezt a titkos vallási iskolát, de sem a tanároknak, sem a diákoknak nem esett bántódásuk a személyes kapcsolataiknak köszönhetően.²⁰

Rusztamov és néhány hozzá hasonló vallástudós tanulókörében tanultak az 1970-es években a már említett proto-iszlamisták, akiket aztán „továbbképezték” a külföldről beáramló szakirodalom lévén. Rusztamov hamarosan vitába keveredett egykori diákjaival, a hangkazettákon és a szamizdatirodalomban fennmaradt vita egyszerre volt generációs, teológiai és politikai jellegű. Az új generáció már nem ismerte a sztálini elnyomás évtizedeit, kritizálta az elődök politikamentességét és hatalomtiszteletét és megkérdőjelezte az általuk tanított, az ortodox iszlám alapfogalmait, mint a például a dzsihád jelentését.²¹

Mindezek a konfliktusok a szovjet hatóságok ismeretével és tudtával történtek. Rusztamov kapcsán már fentebb említettük, hogy még állítólag a legmagasabb helyekre is bejáratos volt. Martha Brill Olcott amerikai kutató egyik tanulmányában említi, hogy amikor 1984-ben kutatásokat folytatott Tádzsikisztánban, szeretett volna találkozni az idős tudóssal. Erre végül nem került sor, mert nem akartak felesleges felhajtást okozni Rusztamov hívei. Az iszlám felszín alatt lassan visszatérhetett, egészen addig, amíg nyíltan nem kérdőjelezte meg a kommunista ideológiát és a hatalmat. A féllegalitásban működő vallástudósok, a mollák tevékenysége nagyrészt ismert volt az 1980-as években, sőt becslésekkel is rendelkeztek az illegális imahelyek számáról. 1965-ben 2346-ra, 1983-ban tízezerre becsülték a „párhuzamos” iszlám képviselőinek, tanítóinak és molláinak számát.²²

VITÁTÓL AZ ERŐSZAKIG: AZ ISZLAMISTÁK NYILVÁNOS FELLÉPÉSE KÖZÉP-ÁZSIÁBAN

Az 1980-as évek közepétől, a Gorbacsov-éra alatt újból felerősödött az iszlám, a népi vallásosság elleni propagandaharc. Ebben a hatóságok minden lehetséges eszközt bevetettek, a főszerep természetesen Közép-ázsiai és Kazahsztáni Muszlim Vallási Tanácsnak és az általa irányított imámoknak jutott, ám a hatalom a feltörekvő radikálisokat (akik sosem a rendszert, hanem a helyi muszlim hagyományokat is őrző vallástudósokat támadták) is támogatta e cél érdekében, hiszen az ellen-

ség közös volt: az „értelmetlen” hagyományok, vallási „babonák” és az azokat éltető vallásgyakorlás. Amíg a vallási tanács ezt a népi vallásos-ságot a kommunizmussal ellentétes, a múlt üldözendő maradványának tekintette, addig a proto-izlamisták – hasonlóan az iszlám világ többi fundamentalista szervezetéhez – és üldözendő teológiai eltérélyedés-nek, az iszlám korrumpálódásának tartották.²³

A Szovjetunióban az iszlámalapú politikai mozgalmak „anyaszervezete” az 1990 nyarán Asztrahányban létrejött Iszlám Újjászületés Pártja volt (IÚP). Ez már egy igazi politikai párt volt, abban az értelemben, hogy a főként tatár és kaukázusi muszlimokból álló tizenöt fős vezetőségben – hasonlóan az egyiptomi Muszlim Testvériséghez vagy a pakisztáni Dzsamiáti Iszlámihoz – csak „civiliek” voltak, azaz egyetlen mollát vagy vallástudóst sem találunk közöttük.²⁴ Ezt követően jöttek létre az üzbég és tádzsik fiálék 1990 őszén, de hivatalos bejegyzésük nem történt meg.

Az 1990 és 1992 közötti időszak a Szovjetunió dezintegrációjának pillanatai voltak. A nagyfokú káoszban és bizonytalanságban a helyi hatóságok legfontosabb feladata a hatalom megtartása, az elitek befolyásának átmentése volt. A balti tagköztársaságokból kiinduló függetlenségi folyamatban a közép-ázsiai elitek nem akartak részt venni, őket sokként érte, amikor 1991. december 4-én az orosz föderáció, Ukrajna és Fehéroroszország vezetője aláírta a Szovjetunió felbomlásáról szóló deklarációt.

Ez a három év a lehetőségek és a szerveződés időszaka volt a közép-ázsiai iszlamisták számára, akik immár a nyilvánosság elé mertek állni, követeléseket fogalmaztak meg, és „téríteni” kezdtek, ahol tudtak. Üzbegisztánban 1989-ben 300 hivatalos mecset működött, 1993-ban már több mint ötezer, és ezek több mint fele a Fergána-medencében volt.²⁵ Az itt fekvő Namangánban, ahol a szovjet időszak alatt mindössze három mecset működhetett, 1992-ben már 130 volt. A medreszék annyira zsúfolva voltak tanulni vágyó (vagy tanulni küldött) fiúkkal (és lányokkal), hogy szemtanúk szerint naponta három „műszakban” folyt az oktatás a Koránról és az iszlámról.²⁶ A legerősebb ilyen iszlamista csoport, az Adolat 1991 októberében Namangánban jött létre, Tahir Juldasev és Dzsuma

Namangani vezetésével. A szervezetben szigorú iszlám törvénykezést igyekeztek meghonosítani, a férfiakat a napi ötszöri imádkozás kötelező betartására, a nőket a hagyományos üzbég viselet helyett az egész testet takaró lepel hordására próbálták rákényszeríteni. Szaúdi forrásokból és mintegy ötezer ember segítségével új mecsetet és medreszét építettek, amely egyszerre kétezer diák tanulását biztosította.²⁷

Ebben az időszakban kapcsolódott össze az üzbég és a tádzsik iszlámisták sorsa. Üzbegisztánban a kommunista elit sikeresen mentette át a hatalmát. A független ország első államfője az utolsó kommunista pártfőtitkár, Iszlom Karimov lett. Karimov személyesen is megtapasztalta az iszlámisták erejét, amikor 1991 decemberében nagygyűlést tartott Namanganban. Az egyik pillanatban fellépett a pódiumra Juldasev, kivette az elnök kezéből a mikrofont, és felolvasta szervezet követeléseit az oktatás iszlamizálástól kezdve egészen az államforma megváltoztatásáig. A kommunizmusban szocializálódott emberek és persze a Karimov számára is ez példátlan volt, és jól mutatta az iszlámisták önbizalmát. A megdöbbenet üzbég vezető – mi mást tehetett volna – mindent megígért, majd távozott a helyszínről.²⁸

Az üzbég hatóság az elkövetkező évben felszámolta ezeket a csoportokat Üzbegisztánból. Akinek nem vészett nyoma vagy nem került börtönbe, az inkább a szomszédos Tádzsikisztánban kialakuló polgárháborúban folytatta „karrierjét”, az üzbég Iszlám Újjászületés Pártjának vezetőjét 1992 decemberében letartóztatták, és nem sokkal később nyoma vészett a börtönben.²⁹

Tádzsikisztánban nem sikerült Üzbegisztán vagy más exszovjet tagállamok példáit követni, ott a kommunista hatalmi elit képtelennek bizonyult átmentenie a hatalmát. Ennek hátterében nem az iszlámisták vagy általában az ellenzék ereje állt, hanem a függetlenné vált ország belső kohéziójának, közös identitásának hiánya.³⁰ Az úgynevezett regionalizmus jelensége, a sikertelen kommunista nemzetépítés eredményeként, mindvégig jelen volt Tádzsikisztán életében. A hat egymástól jelentősen eltérő földrajzi-történelmi régió – ráadásul a kommunista időszak alatt – teljesen

eltérően fejlődött. E regionális elitek közötti versengés mindvégig meghatározó maradt, és a központból, Moszkvából csak ideiglenesen tudták kezelni, pártvezetőktől függően és eltérő eszközökkel. Az 1980-as évekre gyakorlatilag minden területen kvóták működtek, amelyek elosztották az egyes régiók közötti pozíciókat, legyen szó a szovjet összetételéről, az állami vállalatok vezetőinek arányáról vagy az odaitélhető PhD-fokokozatok számáról. A párt vezetése, a tagköztársaság bürokratikus irányítása vagy belbiztonsági kérdések egy-egy régió „kezában” összpontosultak.³¹

Amikor a függetlenségi hullám elérte Tádzsikisztánt, tehát nemcsak a hatalom és az ellenzék állt egymással szemben, hanem a kommunista elit önmagában is mélyen megosztott volt. Az ellenzék sem volt egységes, sőt az iszlamista követelések is legalább három csoport között artikulálódtak.³²

A politikai krízis 1992 tavaszán kulminálódott, amikor a frissen megválasztott új államfő és riválisai közötti konfliktusok tüntetésekhez, ellentüntetésekhöz, majd végül erőszakhoz vezettek. Az ellenzék előbb kiszorította a kormány tagjait Dusanbéból, a fővárosból, az államfő végül lemondott, és elkezdődött a polgárháború, amely mintegy 40 000-100 000 áldozatot követelt, és több mint egymillió ember kényszerült elhagyni az otthonát. Egyik oldalon, a hatalomátmentésre játszó elit oldalán az ún. Népi Front szerveződött meg, többségében hadurak, egykori bűnözők irányításával. Az ellenzék oldalán viszont az iszlamisták, az Iszlám Újjászületés Pártja bizonyult a legszervezettebbnek, ők jelentették a fegyveres ellenzék magját.

A párt még 1990 októberében jött létre, a kommunista hatalom azonnal be is tiltotta, ám sor került olyan erőszakos lépésekre, mint Üzbegisztán esetében, sőt 1991 őszén végül is megkapta a szervezet a működési engedélyt. A párt első vezetője Muhammadsarif Himmatzade lett, de mellette meghatározó szerep jutott a kezdetektől Szajjid Abdullo Núrinnak is. Mindketten a már említett proto-iszlamisták generációjához tartoztak, akik eredetileg Rustamovnál tanultak az 1970-es években. Núrinnak 1973-ban tartóztatták le először a szovjet hatóságok iszlamista irodalom ter-

jesztéséért. A viszonylag enyhe büntetést követően 1974-ben létrehozta illegális iszlám ifjúsági szervezetét, majd a helyi illegális mecsetiskola vezetője lett. 1987-ben ismét letartóztatták, mert az egyik városban az afgán mudzsahedek támogatásáért tüntetett.³³ Núri hívei tömegtüntetést szerveztek az eseményt követően, amelyet a rendőrségnek erőszakkal kellett felszámolni. A nyomozást és a bírósági eljárást széles körű érdeklődés kísérte a tagköztársaságban, s a sajtó is részletesen beszámolt a „Kurgan Tyubei vahhábiták vezetőjének” peréről. Núri végül másfél év börtönbüntetést kapott.³⁴

A kialakuló tádzsik polgárháborúban az orosz és üzbegisztáni támogatást élvező, az egykori kommunista nómenklatúra egy részére támaszkodó erők hamar visszafoglalták a fővárost, és meghátrálásra kényszerítettek az iszlamisták köré csoportosuló ellenzékét. A harcok elől menekülő lakosság és az Iszlám Újjászületés Pártja Afganisztánban lelt menedéket, ahol a korábban a szovjet csapatok ellen harcoló afgán iszlamista csoportoktól kaptak támogatást fegyver és kiképzés formájában.

A szemben álló felek közötti, 1997-ben megkötött tűzszünethez végül külső faktorok vezettek el. Egyrészt Afganisztánban megjelent a Talibán nevű radikális mozgalom, amely több szélsőséges szervezetet is befogadott, például csecsen dzsihadistákat és az al-Kaidát. Másrészt az újjászerveződő tádzsik ellenzék egyre gyakrabban és sikeresebben hajtott végre akciókat a tádzsik-afgán határt biztosító orosz csapatok, majd a kormányerők ellen. Végül orosz és amerikai közvetítéssel megszületett egy politikai megállapodás, ami elvezetett a békekötéshez és az ellenzéki fegyveres csoportok reintegrációjához.

Fontos aláhúzni, hogy az Iszlám Újjászületés Pártja mindvégig mérsékelt iszlamista nézeteket vallott. Egyrészt az ellenzékét nem egyedül alkották, hanem olyan pártokkal együtt, amelyek számára elfogadhatatlan lett volna egy iszlámalapú, a korábbi szekuláris berendezkedést elutasító állam. Másrészt a párt első vezetője, Himmatzade világosan kijelentette, hogy bár egy iszlám köztársaságot akarnak, azt nem erőszakos úton, a társadalomra ráerőltetve akarják bevezetni.³⁵

A tádzsik polgárháború menedéket biztosított azoknak az üzbég iszlamistáknak is, akik Üzbegisztánból menekültek el 1992-ben. A tádzsik ellenzék oldalán harcolva részt vettek a harcokban, az afganisztáni felkészülésben és az újjászerveződésben. A Namanganban már hírnevet szerzett két iszlamista, Tahir Juldasev és Dzsuma Namangani is a tádzsik „testvéreknél” nyert menedéket és kapott támogatást. A két aktivista útja ekkor elvált egy időre, utóbbi csatlakozott a harcokhoz, és idővel a legerősebb iszlamista hadúr, Mirzo Zijojev „vezérkari főnöke” lett az ország keleti részén fekvő és az iszlamisták fellegvárának számító Garmvölgyben. Vele együtt több száz üzbég fegyveres harcolt a tádzsik ellenzék oldalán, akik az 1997-es békekötést csalódásként élték meg.³⁶

Tahir Juldasev a tádzsik polgárháború kitörése után az Iszlám Újjászületés Pártja vezetésével együtt Afganisztánba menekült. Itt jó ideig a szervezet propagandamunkáját segítette, majd a pakisztáni Pesávarban telepedett le a helyi iszlamista szervezetek vendégszeretetét élvezve. Innen kiindulva utazásokat tett Szaúd-Arábiába, az Egyesült Arab Emírségekbe és Törökországba, mindenhol kapcsolatokat építve és az iszlamista szervezetek működését tanulmányozva. 1998-tól Kabulban telepedett le, ahol a tálibok biztosítottak számára irodát és lakást.³⁷

A két üzbég iszlamista újbóli találkozására az afgán fővárosban került sor 1998-ban. Az iszlám üzbegisztáni helyzete saját szempontjukból minden korábbinál reménytelenebb volt. Még messzebb kerültek szülőhazájuktól, elvesztették a tádzsik iszlamisták támogatását, amely egyszerre jelentett logisztikai, katonai és ideológiai segítséget. A megmaradt, néhány száz még kitartó és velük tartó önkéntes tartózkodott Afganisztánban, amely még a közép-ázsiai viszonyokhoz képest is elmaradott volt. Ennek az elszigeteltségnek azonban voltak gyakorlati előnyei is. A fizikai elszigeteltség megnövelte a saját biztonságukat, nem kellett rajtütéstől, merénylettől vagy egyéb támadástól tartaniuk. Az őket vendégül látó Tálibán mozgalom nemzetközi elszigeteltsége is menedéket jelentett, nem kellett kiadatástól tartaniuk, sőt hozzájuk hasonló, a világ különböző hatóságai elől menekülő szervezetek is menedéket kaptak Afganisztánban. A közép-ázsiai ország a tálibok uralma alatt egyfajta

menedékként működött a világ üldözött iszlamistái és dzsihadistái számára. Az itt megtelepülő Oszama bin Laden (és az al-Kaida), a csecsen szélsőségesek, különböző arab és pakisztáni terrorszervezetek az internet előtti korban csak így tudták a személyes kapcsolatokat és új hálózatokat létrehozni.

Az új szervezet céljait Juldasev ambiciózusan fogalmazta meg: „Az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom tevékenységének elsődleges célja az elnyomás ellen harcolni országunkban, a vesztegetések ellen, az egyenlőtlen-ség ellen, tovább a bebörtönzött muszlim testvéreink kiszabadításáért... Ki fogja megbosszulni azoknak a muszlimoknak a halálát, akik a rezsim börtöneiben haltak meg? Természetesen mi fogjuk. Kötelességünknek tartjuk, hogy megbosszuljuk ezeket, és senki sem veheti el ezt a jogot tőlünk. Nem vonjuk vissza az üzbég kormány ellen hirdetett dzsihádról szóló deklarációnkat. Isten segítségével végigvisszük ezt a dzsihádot egészen a végéig.” Az iszlám állam felállításáról szólva pedig: „Azért hirdettünk dzsihádot, hogy egy vallásos rendszert, vallásos kormányzatot hozzunk létre. Egy saríaalapú rendszert akarunk létrehozni. Mi az iszlámnak a Próféta idején létező modelljét akarjuk, nem pedig azt, amely Afganisztánban, vagy Iránban, vagy Pakisztánban, vagy Szaúd-Arábiában van. Ezek a modellek semmiben sem foghatóak az iszlám modellhez... Mielőtt felépítjük az iszlám államot, elsősorban véget akarunk vetni az elnyomásnak. Ezért aztán most vért ontunk, és az iszlám állam megteremtése lesz a következő probléma.”³⁸

KONKLÚZIÓ

Tahir Juldasev és Dzsuma Namangani összefogásával 1998-ban új élet kezdődött az üzbég iszlamisták történetében. Bár ma már egyikük sem él, erőfeszítéseik nélkül valószínűleg nem, vagy nehezen élte volna túl a kritikus 90-es éveket a mozgalom. A 2001. szeptemberi terrortámadásokra adott amerikai válasz, azaz Afganisztán és a Talibán megtámadása nem megsemmisítette a szervezetet, hanem új célokat és ellenséget adott az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalomnak.

Nem elképzelhetetlen, hogy az Afganisztánban megismert, pezsgő dzsihadista miliő is inspirálta Juldasevet és Namanganit, hogy új szervezetet hozzanak létre, amely egyrészt tovább folytathatja harcát Üzbegisztán iszlamizálása érdekében, másrészt bekapcsolódhat a kialakulófélben levő globális dzsihadista közösség vérkeringésébe.

Üzbegisztán és Tádzsikisztán az iszlamisták jelentette problémát sikeresen kezelte, ha a rezsimek túlélési képességét tekintjük a fokmérőnek. A két országban a represszió és a hatalom centralizálása, eltérő sebességgel, de csaknem napjainkig folyik. Dusanbe az elmúlt egy évtizedben sikeresen pacifikálta az egykori iszlamista ellenzék megmaradt vezetőit, gyakorlatilag „leszalámizva” őket, egyenként. Ennek a folyamatnak lett az egyik végpontja az Iszlám Reneszánsz Pártjának formális betiltása 2015-ben, amely egyben a Közép-Ázsia és a Kaukázus egyetlen legálisan működő iszlamista pártjának a végét is jelentette.

JEGYZETEK

- 1 A mérsékelt figyelem oka persze nemcsak az érdeklődés hiánya, hanem az is, hogy a térség a Közel-Kelethez vagy Dél-Ázsiához viszonyítva alig integrálódott a nemzetközi áramlatokba, legyen szó akadémiai kutatásokról vagy a nemzetközi sajtó jelenlétéről. Ennélfogva megbízható információt is nehezebb szerezni ebből a régióból, amit tetéz, hogy sok esetben az itt működő autoriter rezsimek maguk sem érdekeltek a nyilvánosság megteremtésében, és sokszor a régi szovjet reflexek alapján reagálnak eseményekre, politikai vagy biztonsági kihívásokra.
- 2 A haddzs az iszlám ötödik pillére, minden hívő muszlim számára egyszer az életben kötelező zarándoklat Mekkába és Medinába. A tiltásról és a mecsetekről lásd Ahmed Rashid: *The Resurgence of Central Asia. Islam or Nationalism*. Zed Books, 1995. 41. o.
- 3 Yaacov Ro'i: *Islam in Soviet Union: From the Second World War to Gorbachev*. Hurst & Company, 2001. 60–68. o.
- 4 Союз воинствующих безбожников, Szovjuz Vojnsztvujusih Bezbozsnyikov.
- 5 A vallásellenes propaganda központi alakjának, Jemelian Jaroszlavszkijnek több munkája magyarul is megjelent. A *Hogyan születnek, élnek és halnak meg az istenek?* című, 1923-ban írt, majd kibővített és magyarra fordított munkája kis- és csalódást keltő. Mai szemmel olvasva egy, a különböző világvallásokat összehasonlító, tudományos ismeretterjesztő jellegű könyvről van szó, amely nyelvvezetésében valóban kritikus, gyakorta cinikus, de semmilyen harcoságnak jelét nem találni benne. Jemelian Jaroszlavszkij: *Hogyan születnek, élnek és halnak meg az istenek?* Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1960. 234. o.
- 6 Korábban a válás esetén a gyermekek általában az apával maradtak, a feleség láthatási joga a volt házastárs jóindulatától függött. Caroline Kennedy-Pipe: "Whose Security? State-Building and the 'Emancipation' of Women in Central Asia". *International Relations*, Vol. 18. No. 1. (2004). 91–107. o.
- 7 Mehrdad Haghayeghi: *Islam and Politics in Central Asia*. New York: St. Martin Press, 1996. 225. o.
- 8 A KÁKMVT létrehozása után másik három hasonló szervezet jött létre a Szovjetunió többi muszlimok lakta területein. 1948-ban a megszakítás nélkül működő Belső Oroszországi és Szibéria Muszlimok Központi Vallási Tanácsa elnevezését az OSz-SzSzk európai részén és a Szibériában élő Muszlimok Vallási Tanács névre változtatták. Galina M. Yemelianova: "Russia's Umma and its Muftis". *Religion, State and Society*, Vol. 31. No. 2. (2003). 139–148. o.
- 9 A kérdésről lásd részletesen: Wagner Péter: *Állam és egyház viszonya a közép-ázsiai posztsovjettérségben*. Limes, 2010/3. 91–90.
- 10 Glava: "Russzkaja Pravoszlavnaja Cerkov 1958–1970" [Fejezet: Az orosz ortodox egyház 1958–1970], <http://klikovo.ru/db/msg/1807>, internetről letöltve: 2008. június 20.
- 11 Georgij Karpov NKVD ezredes az *Orosz Ortodox Egyházügyi Tanácsot* vezette az alapítástól 1960-ban bekövetkezett haláláig. Ivan Vasziljevics Polijanszkij, a Vallási Kultuszok Ügyeinek Tanácsa első vezetője pedig Karpov munkatársa volt eredetileg. Ro'i: i. m. 16–19. o.
- 12 Martha Brill Olcott: *The Roots of Radical Islam in Central Asia*. Washington: Carnegie Endowment, 2007, 22. o.
- 13 Bahtijar Babadzsanov: "The Fergana Valley: Source or Victim of Islamic Fundamentalism?" *Central Asia and the Caucasus*, 1999, Vol. 5. No. 4.

- 14** Abdujabar Abduvakhitov: "Islamic Revivalism in Uzbekistan". In: *Russia's Muslim Frontier*. (szerk.) Dale F. Eickelmann. Indiana University Press, 1993. 83. o.
- 15** A terület a megelőző évszázadokban a nagy vallási és kulturális központok, Buhara és Szamarkand mellett a régió egyik szellemi és mezőgazdasági központja volt. Az cári orosz terjeszkedést megelőzően pedig a térség három politikai entitásának egyike. A szovjet időkben, 1927-ben a medencét politikai okokból két részre osztották, a belső termékeny területet az üzbég tagköztársaság kapta meg, míg a keleti és peremet képező hegyvidéki területeket az akkor még kazah és kirgiz entitás. A tádzsik tagköztársaság kialakításakor 1929-ben aztán az üzbég területekről leválasztották, a medence földrajzi bejáratát Tádzsikisztán kapta meg. Arslan Koichiev: "Ethno-territorial claims in the Ferghana Valley during the process of national delimitation, 1924-7". In: *Central Asia: Aspects of transition* (szerk.) Tom Everett-Heath. London: RoutledgeCurzon, 2003. 45-56. o.
- 16** Ahmed Rashid újságíró több munkájában is dokumentálta ezt a folyamatot, 1989-ben maga is találkozott ezen a vidéken Közép-Ázsiából érkezett tanulókkal. Ahmed Rashid: "Islam in Central Asia: Afghanistan and Pakistan". In: *Islam and Central Asia: An Enduring Legacy or an Evolving Threat* (szerk.) Ronald Z. Sagdaev és Susan Eisenhower. Washington D. C.: CPSS Press, 2000. 213-236. o.
- 17** A történehez az is hozzátartozik, hogy Muhammadzsan Rusztamov második afgán útjának a mozgatórugója valójában tanítójának utazása volt, aki ekkor kapott lehetőséget, hogy visszatérjen Afganisztánba. Bakhtiyar Babadjanov – Muzaffar Kamilov: "Muhammadjan Hindustani (1892-1989) and the Beginning of "Great Schism" among the Muslims of Uzbekistan". In: *Islam in Politics in Russia and Central Asia* (szerk.) Stéphane A. Dudoignon és Komatsu Hisao. London: Kegan Paul, 2001. 195-220. o.
- 18** Oktatói munkája mellett számos kommentárt, magyarázatot írt valóságos szövegekhez és a misztikus költészetéről. Fő munkája az 1984-ben kiadott hatkötetes annotált Korán fordítása üzbég nyelvre. Olcott, Martha Brill: *The Roots of Radical Islam in Central Asia*. Washington: Carnegie Endowment, 2007. 18. o.
- 19** Vitaly Naumkin: *Radical Islam in Central Asia: Between Pen and Rifle*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, 2005. 50-51. o.
- 20** Kirill Nourzhanov – Christian Bleuer: Tajikistan: a political and social history. ANU E Press, 2013. 254. o.
- 21** Már maguk a kérdések Babadjanov: "Islam in Uzbekistan: From Struggle for 'Religious Purity' to Political Activism". In: *Central Asia: A Gathering Storm* (szerk.) Boris Rumer. Armonk: M. E. Sharpe, 2002. 299-330. o.
- 22** Ro'i: i. m. 90-91. o.
- 23** A hatóságok abban is reménykedtek, hogy a néha titokban, néha nyíltan történő támogatással erősíteni lehet a már meglévő megosztottságot. Vitaliy Naumkin: *Radical Islam in Central Asia: Between Pen and Rifle*. 52. o.
- 24** Dudoignon: "Political Parties and Forces in Tajikistan, 1989-1993". In: *Tajikistan: The Trials of Independence*. (szerk.) Mohamed Reza Djallili, et al. New York: St. Martin Press, 1997. 63. o.
- 25** Shirin Akiner: "Social and Political Reorganization in Central Asia: Transition from Pre-Colonial to Post-Colonial Society. Transition from Pre-Colonial to Post-Colonial Society". In: *Post-Soviet Central Asia*. (szerk.) Touraj Atabaki és John O'Kane. Tauris Academic Studies, 1998. 10. o.
- 26** Ahmed Rashid: *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia*. Yale University Press, 2002. 138-139. o., Anna Zelkina: "Islam and Security in the New States of Central Asia: How Genuine is the Threat". *Religion, State and Society*, Vol. 27. No. 3/4. (1999). 355-372. o.
- 27** Abdujabar Abduvakhitov: "Independent Uzbekistan: A Muslim Community in Development". In: *The Politics of Religion in Russia and*

- the New States of Eurasia.* (szerk.) Michael Bourdeaux. Armonk: M. E. Sharpe, 1995. 297.
- 28** Abdujabar Abduvakhitov: "Independent Uzbekistan: A Muslim Community in Development". In: *The Politics of Religion in Russia and the New States of Eurasia.* (szerk.) Michael Bourdeaux. Armonk: M. E. Sharpe, 1995. 297.
- 29** Olivier Roy: *The Foreign Policy of the Central Asian Islamic Renaissance Party.* New York: Council on Foreign Relations, 2000. 24. o.
- 30** Tádzsikisztán formálisan csak 1929-ben jött létre olyan területek összeolvasztásából, amelyek politikailag, kulturálisan vagy nyelvileg nem vagy kevésbé kötődtek egymáshoz. Bár ez más tagköztársaságok esetében is megtörtént, de a tádzsik esetben a terület mindvégig olyan erőforráshiányokkal küzdött, amelyek lehetetlené tették a Szovjetunió felbomlásáig egy egységes tádzsik nemzettudat kiépítését (a tagköztársaság Kirgizisztánnal együtt a Szovjetunió legszegényebb és legelmaradottabb területe volt mindvégig). Idővel a szovjet hatóságok is belátták ezt a tényt, hogy a tagköztársaságban egyfajta „hatalommegosztást” alakult ki, ahol a pártfőtitkár, a kormányfő, az egyes fontos miniszterek az egyes régiók „zsákmánya” lett.
- 31** Kirill Nourzhanov – Christian Bleuer: *Tajikistan: a political and social history.* ANU E Press, 2013. 103–104. o.
- 32** Parviz Mullojonov: "The Islamic Clergy in Tajikistan since the End of the Soviet Period". In: *Islam in Politics in Russia and Central Asia.* (szerk.) Stéphane A. Dudoignon és Hisao Komatsu. London: Kegan Paul, 2001. 221–252. o.
- 33** Paksoy, H. B.: "The Rise of Political Islam in Soviet Central Asia". In: *Current Trends in Islamist Ideology.* (szerk.) Hillel Fradkin, et al. Washington: Hudson Institute, 2007. 49–50. o. Más források szerint csak 1978-ban hozta létre Núri a szervezetét. Olimov, Muzaffar – Olimova, Szaodat: "Politicseszkiy iszlam v szovremennom Tadzsiszisztanye [Politikai iszlám a modern Tádzsikisztánban]". In: *Iszlam na posztszovejtszkom prosztransztve: vzgljad iznutri [Iszlám a posztszovjet térségben: belülről szemlélve].* (szerk.) Alekszej V. Malasenko és M. Brill Olkott. Moszkva: Centr Karnegi, 2001. 185–204. o.
- 34** Muriel Atkin: *The Subtlest Battle: Islam in Soviet Tajikistan.* Philadelphia: Foreign Policy Research Institute, 1989. 35–36. o.
- 35** Kirill Nourzhanov – Christian Bleuer: *Tajikistan: a political and social history.* ANU E Press, 2013. 324
- 36** Naumkin: *Radical Islam in Central Asia: Between Pen and Rifle.* 231. o.
- 37** Rashid: *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia.* 141. o.
- 38** Rashid: *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia.* 148–149. o.

Erőszakos szélsőségesesség a közép-ázsiaiak között

Az isztambuli, szentpétervári,
stockholmi és New York-i támadások

Kivonat: 2017-ben üzbég nemzetiségűek Isztambulban, Szentpéterváron, Stockholmban és New Yorkban terrortámadásokat hajtottak végre, világossá téve, hogy az üzbég és a közép-ázsiai globális diaszpóra radikalizálódása egyre növekvő globális biztonsági kockázattá vált. Növekedés figyelhető meg az üzbég nyelvű terrorista propagandában, az Üzbegisztánból kiűzött terrorista csoportok pedig jelentős műveleteket hajtanak végre Szíriában. Ezek a csoportok kihasználják a helybeli elnyomó rezsimek és a korrupció szülte sérelmeket, hogy Közép-Ázsiában embereket toborozzanak és globális terrorista célokat támogassanak. A Szíriában kiképzett közép-ázsiai harcosok már visszatértek országaikba, hogy támadásokat szervezzenek, talán még nagyobb fenyegetést jelentve a nemzetközi biztonságra.

Az üzbég és a közép-ázsiai globális diaszpórában megjelenő radikalizáció egyre nagyobb veszélyt jelent a nemzetközi biztonságra. 2017-ben nem kevesebb mint négy nagy horderejű nemzetközi terrortámadást hajtottak végre üzbég nemzetiségűek: az Iszlám Állam által irányított támadás az újév első óráiban egy isztambuli éjszakai szórakozóhelyen, a szentpétervári metró elleni bombatámadás áprilisban, ugyanabban a hónapban kicsivel később egy teherautóval elkövetett támadás Stockholmban és szeptemberben egy újabb teherautós támadás Manhattanben.

A tanulmány a négy támadás mindegyikét körvonalazza, mielőtt megvizsgálná az iszlamista milíciák szélesebb összefüggéseit Üzbegisztánban, ahol az iszlamisták kormány általi elnyomása eredményezte, hogy ez a környék vált az iszlamista terrorizmus nettó exportőrévé. Akkor, amikor az üzbég terrorista csoportok jelentős műveleteket hajtanak végre Szíria területén, kihasználva az üzbég autokrácia és korrupció szülte sérelmeket, ontják magukból az üzbég nyelvű propagandát, több jel arra mutat, hogy az üzbégek és a közép-ázsiaiak a nemzetközi terror új rohamcsapataivá váltak.

A NÉGY TÁMADÁS

Az isztambuli szórakozóhely elleni támadás

2017-ben Isztambulban újév napján a korai órákban egy magányos fegyveres 39 ünneplőt gyilkolt meg a Boszporusz-parti Reina nevű híres szórakozóhelyen. A támadót, egy 33 éves tádzsik/üzbég kettős állampolgárt, bizonyos Abdulkadir Masharipovot, aki egy túlnyomóan üzbégek lakta kirgizisztáni kisvárosból származott, két héttel később elfogták a városban.¹ Masharipov a támadásra a Telegram nevű üzenetküldő alkalmazáson keresztül kapott utasítást az Iszlám Állam egyik magas rangú vezetőjétől a szíriai Rakkából.² A jelentések szerint a támadás napján és a rákövetkező napokban az elkövetőt három másik üzbég segítette.³ Az elfogásához vezető nyomozások során a biztonsági erők Isztambul öt kerületében hajtottak végre rajtaütéseket az Iszlám Állammal kapcsolatban álló üzbég hálózatokon.⁴

Sok részlet ismeretlen Masharipov terrorizmushoz vezető útjáról. Tudható, hogy az üzbég Fergana városának egyetemére járt, egy bizonyos időszakban radikálissá vált, valamikor 2011 után az al-Kaida afganisztáni kiképzőtáborába járt, még mielőtt az Iszlám Államnak fogadott volna hűséget.⁵ Az üzbégek Interpolnak adott információi szerint a támadás idején Üzbegisztánban elfogatóparancs volt kiadva ellene terrorista cselekmények miatt.⁶

A szentpétervári metró támadás

2017. április 3-án öngyilkos merénylő robbantotta fel magát egy szerelvényben a szentpétervári metró Szennaja Ploscsagy és Tyehnolicseszkij Insztyitut megállója között, 14 emberéletet követelve. Ugyanezen a napon az orosz hatóságok egy másik bombát is találtak ugyanazon elkövető DNS-ével. A hatóságok megállapították, hogy az elkövető a 22 éves Akbarzhon Jalilov volt, egy üzbég nemzetiségű orosz állampolgár, aki Kirgizisztánban született, családja pedig az üzbegisztáni Fergána-medencében élt.⁷ Az 1990-ben született Abror Azimov, akit a hatóságok Jalilov kiképzésével vádoltak, szintén kirgiz születésű orosz állampolgár volt.⁸

A támadás ugyanazon a napon történt, amikor Vlagyimir Putyin orosz elnök Szentpéterváron tartózkodott, hogy a belorusz elnökkel találkozzon.⁹ Bár egyik ismert terrorista szervezet sem vállalta magára a támadást, egy rejtélyes egyenruha, mely az al-Kaida hálózatába tartozó Imam Shamil Battalion szervezethez köthető, arra utal, hogy ez a szervezet hajtotta végre a támadásokat Ajmán az-Zavahiri közvetlen parancsára. Ugyanakkor ennek alátámasztására nem áll rendelkezésre bizonyíték.¹⁰

A stockholmi teherautós támadás

2017. április 7-én egy ellopott sörszállító teherautóval hajtottak vásárlók tömegébe Stockholmban, négy embert meggyilkolva.¹¹ A svéd közszolgálati média, az SVT beszámolója szerint a teherautóban egy táskában fel nem robbant robbanóanyagot találtak.¹² Órákkal később a hatóságok letartóztattak egy 39 éves üzbég férfit, Rakhmat Akilovot, aki az üzbegisztáni Szamarkand városában született és nőtt fel, 2014-ben pedig Svédországba jött.¹³ A svéd hatóságok beszámolója szerint Akilovnak 2016-ban elutasították menedékjogi kérelmét, de a parancs ellenére nem hagyta el az országot.¹⁴ Akilov a közösségi médiában is aktív volt, egy olyan Facebook-csoportot követett, mely az egykori üzbég elnök, Islam Karimov elmozdítását követelte. Akilov Facebook-oldalán legalább két, az Iszlám Államhoz kapcsolható propagandavideó szerepelt, melyből a jelentések szerint egy, a bostoni bombatámadás utáni állapotokról készült felvétel volt.¹⁵

Abdulaziz Kamilov üzbég külügyminiszter később kijelentette, hogy Akilov, akit az Iszlám Állam „megbízottjai” szerveztek be, mialatt Üzbegisztántól távol volt, már egy ideje a megfigyelésük alatt állt. Hozzátette, hogy Akilov terrorista propagandavideókat osztott meg az interneten az Üzbegisztánban hátramaradt társaival, melyekben „megpróbálta rávenni őket az üzbég hatóságok, vezetés és rendvédelmi erők képviselői elleni erőszakos cselekmények elkövetésére”, valamint igyekezett üzbégek toborozni az Iraki és Szíriai Iszlám Állam alakulataiba.¹⁶

A New York-i pick-up teherautós támadás

2017. október 31-én egy pick-up teherautó egy kerékpárutat keresztezve gyalogosok és kerékpárosok közé hajtott a New York-i World Trade Center közelében, nyolc ember életét követelve. Sayfullo Saipovot, a 29 éves üzbég állampolgárt, a támadás vélhető elkövetőjét, miután a rendőrség rálőtt, őrizetbe vették. A teherautó körül talált feljegyzések egyértelművé tették az Iszlám Államhoz kötődő hűségét. A kihallgatónak elárulta, hogy a megelőző évtől kezdve fontolgatott egy támadást. Saipovot vélhetőleg az Iszlám Állam videói is inspirálhatták a támadás végrehajtásában, köztük Abu Bakr al-Bagdadi egyik üzenete, melyben azt kérdezte az Egyesült Államokban és máshol élő muszlimoktól, hogy mit tesznek válaszul arra, hogy az Iraki Iszlám Állam területén légitámadásokban muszlimokat ölnek meg. Emellett számos, Iszlám Államhoz kapcsolható videót és fényképet találtak az elkövető telefonján.¹⁷ Saipov szinte teljes egészében követte azokat az útmutatókat, melyek előző évben az Iszlám Állam *Rumiyah* című újságjában jelentek meg arról, miként kell közúti járművel támadásokat végrehajtani.¹⁸

Saipov 2010-ben költözött az Egyesült Államokba az üzbég fővárosból, Taskentből a Zöldkártya lottó programon keresztül.¹⁹ 2013-ban feleségül vett egy üzbég nőt, és időnként Uber-sofőrként dolgozott. Nincs bizonyíték arra, hogy Saipov az Egyesült Államokba való érkezése előtt szélsőséges csoportokkal szimpatizált volna, üzbegisztáni ismerősei családját pedig nem különösebben vallásosként írták le. Saipovnak főiskolai végzettsége volt, és könyvelőként dolgozott egy szállodában az

államokba történt költözése előtt.²⁰ Andrew Cuomo, New York állam kormányzója szerint Saipov bevándorlása után kezdett radikalizálódni. Bár maga Saipov ellen nem folytattak terrorizmus ellenes nyomozást, az USA hatóságai szerint valamiféle kapcsolatban állt nyomozás alatt álló személyekkel.²¹ Egy üzbég férfi, aki egy terroristák elleni nyomozás részeként megfigyelés alatt állt, ugyanazon az esküvőn vett részt Floridában 2015-ben, mint Saipov.²²

ISZLÁM MILITÁNSOK ÜZBEGISZTÁNBAN

A kontextus

Nem kerültek elő bizonyítékok azzal kapcsolatban, hogy bármelyik üzbég nemzetiségű elkövető üzbég terrorista szervezetek irányítása alatt hajtotta volna végre a támadásokat. De a támadások hátterében ott találjuk az Üzbegisztánban jelentős harcos szalafizmust, az üzbég terrorista csoportok erőteljes afganisztáni és szíriai jelenlétét, valamint az üzbég diaszpóra számára a világ bármelyik pontján elérhető üzbég nyelvű terrorista propaganda növekedését. Mint fentebb említettük, a vélhető stockholmi támadót, Akilovot az üzbég rezsim elleni harag hevítette, valamint korábban a közösségi médián keresztül üzbegisztáni támadásokra szólított fel. Úgy tűnik, Masharipov, az isztambuli támadó is Üzbegisztánban radikalizálódott, tekintettel arra, hogy azért költözött el hazájából Afganisztánba, hogy részt vegyen az al-Kaida kiképzőtáborában.²³ Nem kerültek napfényre információk azzal kapcsolatban, hogy Saipovnak, az állítólagos New York-i támadónak bármilyen kapcsolata lett volna Üzbegisztánban terrorista csoportokkal, de mivel üzbég radikálisok feltehetően előfordultak közvetlen szociális környezetében, minden valószínűség szerint követett üzbég terrorista propagandát bizonyosan amerikai földön történt radikalizációja során.²⁴

Tanulságokkal szolgál egy újabb, New Yorkban üzbég szélsőségesek csoportja ellen végzett nyomozás. Az FBI 2014-ben jelentős terrorizmuselhárító nyomozást indított brooklyni üzbég és közép-ázsiai szél-

sőségesek között, akik – a hatóságok szerint – azt tervezték, hogy az Iszlám Államhoz csatlakozva Szíriába és Irakba utaznak. 2015. februári letartóztatásukat megelőzően az Iszlám Államot támogató üzbég nyelvű weboldalakon is aktív összeesküvők, egy Coney Island ellen indított támadásról és Barack Obama amerikai elnök lelövéséről tárgyaltak. Az ügy kapcsán öt üzbég és egy kazah állampolgárt helyeztek vád alá, és többen beismerő vallomást is tettek.²⁵

Az elmúlt három évtizedben az üzbég autoriter rezsim elnyomó berendezkedése pattanásig feszülő helyzetet eredményezett az országban, mely feltűzelte az erőszakos szélsőségeseket, ugyanakkor el is űzte őket az országból. Az elmúlt évtizedben több ezer üzbég és közép-ázsiai terrorista központja az afgán-pakisztáni határ menti régióban volt, ahol erős kapcsolatokat építettek ki ottani terrorista szervezetekkel, manapság viszont már Szíria szolgál az üzbég terrorista cselekmények legfőbb csomópontjává. A *The Soufan Group* 2017 októberében közzétett becslése szerint 5000 közép-ázsiai külföldi harcos ment Szíriába, köztük legalább 1500 üzbég, 1300 tádzsik, több mint 500 fő Kirgizisztánból és 400 körüli ember Türkmenisztánból.²⁶

Történelmileg a két legjelentősebb üzbég terrorista szervezet az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom (IMU) – melynek fő frakciója 2014-ben csatlakozott az Iszlám Államhoz – és az al-Kaidával összeköttetésben álló Iszlám Dzsihad Unió.

Az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom

Az Üzbegisztáni Iszlám Mozgalom (IMU) egy olyan szervezetből ered, melyet 1991-ben az egykori üzbég ejtőernyős, Jumaboi Khojaev (Juma Namangani) és egy vallástudós, Tahir Yuldashev alakított azzal a céllal, hogy bevezessék a *sariát* szülővárosukban, a Fergánai-medencében található Namanganban. Az ő Adolat (*Igazságosság*) Pártjuk és vezetői kénytelenek voltak elmenekülni az országból, miután 1992-ben az akkori üzbég elnök, Islam Karimov betiltotta a pártot. 1998-ban a csoport átnevezte magát Üzbegisztáni Iszlám Mozgalommá és Kazahsztánban,

Afganisztánban, Pakisztánban és Tádzsikisztánban kezdett el bázisokat kialakítani.²⁷ Közép-Ázsia szinte mindegyik nemzetisége „képviselve” volt az IMU-ban.²⁸ Egy évtizeddel 9/11 után a csoport komoly jelenléteket épített ki Afganisztánban és Pakisztán törzsi területein. Hűséget esküdtek Omár molla afgán tálib vezetőnek és együttműködtek a tálibokkal. Az üzbegisztáni rezsimek megdöntésére tett kísérleteik sikertelensége arra kényszerítette a csoporttagok egy nagyobb egységét, hogy Afganisztánban telepedjenek meg. Az IMU a Tehrik-i-Taliban Pakisztánnal (TTP) is együttműködik, hogy támadásokat indítsanak a határ menti régióban a pakisztáni biztonsági erők ellen.²⁹

2009-ben Yuldashevet, az IMU társalapítóját egy amerikai dróntámadás során megölték Dél-Vazirisztánban. Utódját szintén megölték. Amerikai, pakisztáni és afgán katonai műveletek fokozatosan leépítették a szervezetet és vezetését. 2013 végén az IMU azt állította, hogy 850 tagja van Afganisztánban és további 2000 harcosa Pakisztánban, valamint más területeken is aktívak, ideértve Közép-Ázsiát, a Kaukázust, Iránt és Szíriát. Az Egyesült Államok Külügyminisztériuma 500 vagy annál is kevesebb főre becsülte az IMU-tagok számát a 2000-es évek végén, 2010-es évek elején.³⁰

2014-ben, miután világossá vált, hogy a tálibok évekig titkolták Omár molla halálát,³¹ az IMU új vezetője, Uthman Ghazi hűséget fogadott al-Bagdadinak, és eredményesen beolvasztotta csapatait az Iszlám Államba, azon belül a hamarosan megalakult Afganisztán–Pakisztán szárnyba, a Horászáni Iszlám Államba. A Szíriában összegyűlt nagyszámú IMU-harcos az Iszlám Állam alárendeltje lett. Ahogy külföldi harcosok elárasztották Szíriát, úgy jelentékeny számú IMU-harcos települt át Afganisztánból és Pakisztánból Szíriába, ahol csatlakoztak az Üzbegisztánból frissen toborzottakhoz, akik főleg a Fergánai-medencéből érkeztek, ahol az IMU tovább folytatta a toborzást.³²

Amikor 2015 decemberében Ghazit tálib harcosok Zabulban, Afganisztán déli részén megölték,³³ néhány katonája az Afganisztán–Pakisztán szárnyból korábban már csatlakozott a tálib csapatokhoz egy táliboktól

kapott ultimátumot követően. A hűségeskük (*bay'ah*) váltása nyomán támadt nézeteltérések elégedetlenséghez vezettek a csoport vallási vezetői közt.³⁴ Több fontos klerikus – köztük Abu Zar al-Burmi – erőteljesen kritizálta Ghazi Iszlám Államhoz való csatlakozását, és megújította a hűséget a tálibokkal. Úgy látták, a tálibokhoz és az al-Kaidához való visszaállás a csoport túlélésének és újjászületésének a kulcsa. Az IMU-ból kivált szervezet Imam Bukhari Brigádnak (IBB) nevezte el magát és az al-Kaidától kap támogatást.³⁵

Az IBB amellett, hogy próbálja fenntartani jelenlétét az Afganisztán–Pakisztán régióban, Szíriában is egyre inkább megjelent. Akárcsak egy másik IMU-ból kivált szervezet, a Katibat Tawhid wal Jihod (KTJ), az IBB is az al-Kaidához kötődő An-Nuszra Front szövetségese lett, és vállvetve harcol az ujjur-kínai Turkesztáni Iszlám Párttal (TIP), egy másik al-Kaidához közeli szervezettel.³⁶ Jacob Zenn elemző becslése alapján 2016 közepétől „a Szíriában jelen lévő közép-ázsiai harcosok mintegy 80 százaléka tartozott a KTJ, az IBB vagy más al-Kaidával együttműködő szervezethez”. Zenn szerint, miután az oroszok jelentős légitámadást indítottak Szíriában, a KTJ és az IBB fokozta orosz nyelvű propagandáját, és bosszúra törekedett Oroszország ellen.³⁷

Az Iszlám Dzsihád Unió

Az Iszlám Dzsihád Unió (IJU) 2002-ben szakadt ki az IMU-ból, miután IMU-vezetők egy csoportja – ideértve az IJU alapítóját, Najmiddin Jalolovot – nem értett egyet a csoport azon döntésével, hogy szüntessék be az üzbegisztáni támadásokat.³⁸ Évek óta szorosán együttműködtek az al-Kaidával, mely Afganisztán Paktika, Paktia, Nangarhar és több másik tartományában is aktív volt.³⁹ 2004-ben az IJU bombatámadások sorozatát hajtotta végre Üzbegisztánban, köztük az Egyesült Államok nagykövetsége ellen.⁴⁰ Nagy valószínűség szerint a támadásokat Kazahsztánból irányította egy helyi vezető, Jakshibek Biymurzayev.⁴¹ A 2000-es években a csoport Pakisztán törzsi területein épített ki jelenlétet, ahol német újoncok csoportját képezték ki, majd németországi támadások végrehajtására utasították őket. 2007-ben német rendőrök meghiúsítottak

ták amerikai katonák elleni támadásukat a Ramstein légitámaszponton; ez volt az első és egyetlen nagyobb támadásuk a Nyugat ellen.⁴²

Ezt követően az IJU főként afganisztáni támadásokra összpontosított, melyekben szorososan együttműködött a Haqqani-hálózattal. Folytatta török nyelvű propagandája felépítését és számos török állampolgárt vett fel soraiba. 2008 és 2011 között az ISAF (a NATO által vezetett nemzetközi biztonsági erők Afganisztánban) támadást indított az IJU ellen, amelyben Azerbajdzsánból, Kazahsztánból, Pakisztánból, Türkmenisztánból és Üzbegisztánból származó harcosokat öltek meg, ami mutatja, hogy az IJU képes volt egész Közép-Ázsiából toborozni.⁴³ 2008 márciusában egy másik Németországból toborzott férfi, Cuneyt Çiftçi, öngyilkos robbantást hajtott végre Afganisztánban egy amerikai támaszponton.⁴⁴ Jalovot, az IJU vezetőjét, 2009-ben egy amerikai dróntámadásban ölték meg.⁴⁵ 2014-ben az amerikai külügyminisztérium legfeljebb 200 főre becsülte az IJU tagjainak számát.⁴⁶

Az elmúlt években Afganisztán maradt az IJU működésének fő helyszíne.⁴⁷ Az év elején a csoport olyan videókat jelentetett meg, melyeken katonái az afganisztáni biztonsági erők elleni súlyos harc közepette láthatók Kelet-Afganisztánban, egy másik videón pedig „különleges erőiket” mutatják be, akiket valószínűleg szintén Afganisztánban képeztek ki. Ezek a propagandavideók sokkal jobb kép- és hangminőségben készültek, mint a korábbiak. A csoport Szíriában is megjelent, bár az IBB-nél kevésbé jelentős erőkkel. Egy másik Szíriában aktív szalafista katonai csoport az *Ansar Jihad*, aminek vezetője, Abu Omar al-Turkistani 2011 és 2015 között az IJU-ban volt parancsnok, 2015 után Szíriába utazott.⁴⁸

A visszatérő külföldi harcosok jelentette fenyegetés

A közép-ázsiai harcosok szíriai jelenlétének előre nem látott utóhatásai is vannak. A kirgiz hatóságok – beszámolók szerint – 2013-ban és 2017-ben megghiúsították Szíriából visszatérő harcosok Függetlenség Napi rendezvények ellen tervezett támadásait. Ugyancsak megakadályozták 2013-ban a Sanghaji Együttműködési Szervezet biskeki találkozója elleni

merényletet.⁴⁹ Mindkét tervben robbanóanyagok használata szerepelt,⁵⁰ hogy a zsúfolt összejöveleteken a támadás a lehető legtöbb halálos áldozatot követelje. Annak ellenére, hogy mindkét merényletet megghiúsították, jól látható, hogy a visszatérő harcosok komoly kihívást jelentenek a térség országai számára. A hatóságok szerint a 2013-as cselekmény előkészítésében két kirgiz és egy kazah állampolgár vett részt, akik tagjai voltak az IJU-nak.⁵¹ A 2017-es támadás az után hiúsult meg, hogy egy Szíriából visszatért KTY-harcos elfogásával a sejt lelepleződött. A biztonsági tisztviselők ezt követően a sejt másik négy emberének nevét is megtudták.⁵² Vannak arra utaló jelek, hogy a Szíriában tevékenykedő közép-ázsiai csoportok tengerentúli támadások előkészítésében is részt vesznek. 2016 augusztusában ugyanezen csoport szíriai székhelyű vezetését azzal vádolták, hogy segített egy, a biskeki kínai nagykövetség elleni öngyilkos bombatámadást, amit egy, a Kelet-turkesztáni Iszlám Mozgalom (későbbi nevén a TIP) által beszervezett tádzsik ujjur hajtott végre.⁵³

Az üzbegisztáni és közép-ázsiai radikalizáció motorjai

Az üzbegisztáni és közép-ázsiai harcos szalafizmus gyökerei az afgán dzsihadra vezethetők vissza. Az üzbég és közép-ázsiai mudzsahidok az afgán dzsihadhoz csatlakozva harcoltak a szovjetek ellen, utána pedig hazatértek, és a saját közösségükben másokat radikalizáltak. A vallás szovjet elnyomása tüzelte a szalafista mozgalmakat és a föld alá kényszerítette őket. A korlátozások elleni harag és az alapvető vallási nevelés hiánya néhány fiatal számára vonzóvá tette ezeket a szalafi csoportokat. A tradicionális iskolák bezárása vagy szigorú állami irányítás alá helyezése lehetőséget biztosított a szalafista egyházi férfiak számára, hogy visszatérjenek szaúd-arábiai tanulmányaikból és titokban prédikáljanak.⁵⁴

A fundamentalizmus térnyerését a Szovjetunió felbomlása csak tovább erősítette, amikor is a közép-ázsiai országok jelentős gazdasági, politikai és társadalmi nehézségeken mentek át. A politikai rendszer és az államszerkezet elleni bizalmatlanság, valamint a politikai és gazdasági egyenlőtlenségek, amelyek megakadályozták az embereket, hogy „tisztes életet” élhessenek, egyaránt hozzájárultak a marginalizáló-

dáshoz és a radikalizálódáshoz. A Transparency International Korrupció Érzékelési Indexe szerint 2016-ban 176 országot és területet vizsgálva (ahol a 176. ország a legrosszabb) Kazahsztán a 131., Kirgizisztán a 136., Tádzsikisztán a 151., Türkmenisztán a 154., Üzbegisztán pedig a 156. a sorban.⁵⁵ A másképp gondolkodók – ideértve az iszlamisták – elleni elnyomás, állítólag kínzások és durva vallatási módszerek alkalmazását is ideértve, tovább szítja a radikalizálódást. Ezért, miközben a kormányok erőfeszítéseket tesznek az iszlamisták jelenlétéből adódó egzisztenciális fenyegetés felszámolásáért, mindez olyan következménnyel jár, hogy terrorizmust exportálnak az országukból.

ELŐRETEKINTÉS

A radikalizálódott közép-ázsiaiak növekvő nemzetközi biztonsági kockázatot jelentenek. Ahogy a megghiúsított kirgizisztáni támadások példái mutatják, a régióból származó, de Afganisztánban, Pakisztánban és Szíriában kiképzett harcosok nemcsak a közép-ázsiai államokra jelentenek továbbra is veszélyt, hanem a szélesebb nemzetközi közösségre is.

Az isztambuli, szentpétervári, stockholmi és New York-i támadások valószínűleg nem az utolsó megnyilvánulásai voltak az üzbég diaszpórában megjelent radikalizálódásnak. Különösen a közelmúlt New York-i támadása mutatja, hogy a Szíriai Iszlám Állam elleni koalíciós légitámadások az üzbég diaszpóra egy kisebb körében erős Nyugat-ellenes érzelmeket szítottak. Az elkövetkező hónapokban más ügyek, mint például Jeruzsálem Egyesült Államok általi elismerése Izrael fővárosának, szintén ilyen tényezővé válhatnak, csakúgy, mint a felerősödő menekültellenes közbeszéd és az iszlamofóbia.

Fordította: Urbán Zsolt

JEGYZETEK

- 1** Daren Butler: *Turkey says captures nightclub attacker who acted for Islamic State*. Reuters, 2017. 01. 16.; Goktug Sonmez: *Reina Attack, Masharipov, and Radicalization in Central Asia*. ORSAM Review of Regional Affairs 56, 2017; *Istanbul: ISIL claims responsibility for Reina attack*. Al Jazeera, 2017. 01. 02.; *Abdulkadir Masharipov: Who is Istanbul gun attack suspect?*. BBC News, 2017. 01. 07.; *Istanbul nightclub attacker says was directed by Islamic State*. Reuters, 2017. 01. 18.; *ISIL militants in Raqqa sent footage from inside nightclub attacked by Masharipov*. Hurriyet Daily News, 2017. 01. 19. Ld.: Angela Dewan, Emily Smith: *Istanbul nightclub attack suspect confesses, governor says*. CNN, 2017. 01. 17.
- 2** *I don't regret attacking Istanbul's Reina: ISIL militant Masharipov*. Hurriyet Daily News, 2017. 01. 20.
- 3** *Reina saldirganinin ilk sözü bu olmuştü*. Hurriyet Daily News, 2017. 01. 01.
- 4** Toygun Atilla: *Reina saldirganı teröristle ilgili yeni detaylar*. Hurriyet Daily News, 2017. 01. 17.
- 5** Sonmez, i.m.
- 6** Ely Karmon: *Central Asian Jihadists in the Front Line*. Perspectives on Terrorism, 11:4, 2017.
- 7** Tim Lister, Euan McKirdy, Angela Dewan: *St. Petersburg bombing carried out by 'suicide' attacker*. CNN, April 4, 2017; *Kyrgyz-born suspect in St. Petersburg bombing 'had links to radical Islamists'*. Reuters, 2017. 04. 04.
- 8** *St. Petersburg attack: What we know*, BBC, 2017. 04. 19.
- 9** Ivan Nechepurenko, Neil MacFarquhar: *St. Petersburg Metro Attack Included Many Students Among Victims*. New York Times, 2017. 04. 05.
- 10** *St. Petersburg bombing: Group says al-Qaeda chief ordered attack*. BBC, 2017. 04. 25.
- 11** Per Nyberg, Sarah Chiplin, Angela Dewan: *Stockholm attack: Suspect has ISIS sympathies*. CNN, 2017. 04. 09.
- 12** Lizzie Dearden: *Stockholm attack: 'Homemade bomb' found in lorry used to kill at least four people in Sweden*. Independent, 2017. 04. 08.
- 13** Sewell Chan: *Suspect in Stockholm Attack Was an ISIS Recruit, Uzbek Official Says*. New York Times, 2017. 04. 14.
- 14** *Everything we know so far about the Stockholm terror attack*. Daily Telegraph, 2017. 04. 04.; Christina Anderson: *Stockholm Suspect Was Denied Asylum and Told to Leave in '16*. New York Times, 2017. 04. 09.
- 15** Samuel Osborne: *Stockholm suspect Rakhmat Akilov 'exchanged Whatsapp messages with Isis supporter before and after attack'*. Independent, 2017. 04. 10.; *Stockholm attack: Who is suspect Rakhmat Akilov?*. BBC, 2017. 04. 10.; Johan Sennero, Philip O'Connor, Nerijus Adomaitis: *Stockholm attack suspect is Uzbek denied residency in Sweden*. Reuters, 2017. 04. 09.
- 16** Chan: *West 'warned' about Stockholm truck attack suspect Rakhmat Akilov*. Sky News, 2017. 04. 14.
- 17** *New York truck attack: Sayfullo Saipov pleads not guilty*. BBC, 2017. 11. 28.; *Complaint: United States vs. Sayfullo Saipov*. United States Southern District of New York, 2017. 11. 01.; Shimon Prokupecz, Eric Levenson, Brynn Gingras, Steve Almasy: *Note found near truck claims Manhattan attack done for ISIS, source says*. CNN, 2017. 11. 06.; Alex Ward,

- Jen Kirby, Zeeshan Aleem: *New York City terror attack: what we know so far*. Vox, 2017. 11. 01.; Benjamin Mueller, William Rashbaum, Al Baker, Adam Goldman: *Prosecutors Describe Driver's Plan to Kill in Manhattan Terror Attack*. New York Times, November 1, 2017. 11. 01.; Corey Kilgannon, Joseph Goldstein: *Sayfullo Saipov, the Suspect in the New York Terror Attack, and His Past*. New York Times, 2017. 10. 31.; *Truck attack in New York City: what we know so far*. Guardian, 2017. 11. 01.
- 18** Rukmini Callimachi: *What New York Attack Suspect's Words Say About ISIS Ties*. New York Times, 2017. 11. 02.
- 19** Ryan Stuyk: *The evolution of the diversity visa lottery program, in charts*. CNN, 2017. 11. 01.
- 20** Aaron Katersky, John Margolin, Michele McPhee, Brian Ross: *Feds interviewed accused NYC truck attacker in 2015 about possible terror ties*. ABC News, 2017. 11. 01.
- 21** Holly Yan, Dakin Andone: *Who is New York terror suspect Sayfullo Saipov?* CNN, 2017. 11. 02.
- 22** Rukmini Callimachi, Benjamin Mueller, Michael Schwartz, Adam Goldman: *"Islamic State Claims Responsibility for Lower Manhattan Terrorist Attack"*. New York Times, 2017. 11. 02.
- 23** Karmon, i.m.
- 24** Prokupecz, Levenson, Gingras, Almasy: *New York City terror attack: what we know so far*; Mueller, Rashbaum, Baker, Goldman, i.m.; Kilgannon, Goldstein, i.m.
- 25** *Fifth Defendant Charged with Attempt and Conspiracy to Provide Material Support to ISIL*. FBI, 2015. 06. 11.; Alan Feuer: *Sixth Man Charged with Supporting ISIS in Brooklyn Case*. New York Times, 2016. 05. 11.; Liz Robbins: *After Terror Attack, Uzbek Community Faces Unwanted Attention Again*. New York Times, 2017. 11. 06.; Ed Payne, Catherine Shoichet, Ray Sanchez: *3 men try to join ISIS: Here's what we know*. CNN, 2015. 02. 26.; Marc Santora, Stephanie Clifford: *3 Brooklyn Men Accused of Plot to Aid ISIS' Fight*. New York Times, 2015. 02. 25.; Rich Schapiro, John Marzulli, Edgar Sandoval, Corky Siemaszko: *Brooklyn men who wanted to join ISIS had plans to shoot President Obama, bomb Coney Island: FBI*. New York Daily News, 2015. 02. 26.; Trevor Aaronson: *Long Before The New York Attack, FBI Agents Were Targeting Uzbek Immigrants*. Intercept, 2017. 11. 02.
- 26** 2015-ben az International Crisis Group becslése szerint körülbelül 2000 közép-ázsiai harcos volt Szíriában. Richard Barrett: *Beyond the Caliphate: Foreign Fighters and the Threat of Returnees*. The Soufan Center, 2017/10; Reid Standish: *Shadow Boxing With the Islamic State in Central Asia*. Foreign Policy, 2015. 02. 06.
- 27** Einar Wigen: *Islamic Jihad Union: al-Qaida's Key to the Turkic World?* Norwegian Defence Research Establishment, 2009. 02. 23.; Douglas Green: *Terrorism in Central Asia: Will Al-Qaeda take control over Uzbek terror movement?* Times of Central Asia, 2016. 06. 04.
- 28** Ahmed Rashid: *Jihad: The Rise of Militant Islam in Central Asia*. New Haven, CT: Yale University Press, 2002, 175.
- 29** Jeremy Binnie, Joanna Wright: *The Evolving Role of Uzbek-led Fighters in Afghanistan and Pakistan*. CTC Sentinel 2:8, 2009.
- 30** *Terrorist Organizations: Islamic Movement of Uzbekistan*. Australian National Security, Australian Government; Hekmatullah Azamy: *Will the Islamic Movement of Uzbekistan (IMU) Trade the Taliban for ISIS?* Counter Terrorist Trends and Analysis 7:6, 2015, 30-35. Az Egyesült Államok Külügyminisztériumának becslése szerint az IMU-nak 2006-ban körülbelül 500, 2013-ban 300-400 tagja volt. Ld.: Peter Bergen, Emily Sch-

neider: *Jihadist Threat is Not As Big As You Think*. CNN, 2014. 09. 29.; *Country Reports on Terrorism 2006*. U.S. Department of State, 2007. 04. 30.; *Country Reports on Terrorism 2013*. U.S. Department of State, 2014/4.

- 31** Jacob Zenn: *The IMU is extinct: what next for Central Asia's jihadis?* Central Asia-Caucasus Analyst, 2016. 05. 03.
- 32** Uo.
- 33** Nathaniel Barr: *Wilayat Khorasan Stumbles in Afghanistan*. Terrorism Monitor 14:5, 2016; Zenn, i.m.
- 34** Jacob Zenn: *Abu Zar and Al Qaeda's presence in Central Asia*. Central Asia-Caucasus Analyst, 2017. 01. 16.; Bill Roggio: *Former IMU cleric latest to denounce Islamic State*. FDD's Long War Journal, 2016. 08. 30.
- 35** Zenn (2017), i.m. *Abu Zar and Al Qaeda's presence in Central Asia*
- 36** Green; Sebastiano Mori, Leonardo Taccetti: *Rising Extremism in Central Asia? Stability in the Heartland for a Secure Eurasia*, European Institute for Asian Studies Briefing Paper, 2016/2.
- 37** Zenn: *The IMU is extinct: what next for Central Asia's jihadis?*
- 38** Binnie, Wright, i.m.
- 39** Bill Roggio: *'Foreign fighter' networks targeted in Nangarhar, Paktia*. FDD's Long War Journal, 2010. 08. 23.
- 40** Wigen, i.m.; Brian Kalman: *Afghanistan 2.0. Will Uzbekistan Survive the Death of President Islam Karimov?* Global Research, 2016. 09. 19.
- 41** Rövid életrajzért Id.: Duncan Fitz, Thomas M. Sanderson, Sung In Marshall: *Central Asian Militancy: A Primary Source Examination*. CSIS Transnational Threats Project, 2014/5, 22–23.
- 42** Wigen, i.m.; Fitz, Sanderson, and Marshall, i.m.
- 43** Uo.
- 44** Uo.
- 45** Yassin Musharbash: *Jihad Leader Reported Killed in US Drone Attack*. Spiegel Online, 2009. 09. 18.
- 46** *Country Reports on Terrorism 2013*.
- 47** Zenn: *Abu Zar and Al Qaeda's presence in Central Asia*.
- 48** Caleb Weiss: *Uighur jihadist fought in Afghanistan, killed in Syria*. FDD's Long War Journal, 2017. 02. 14. Ld. még: Bill Roggio, Caleb Weiss: *Islamic Jihad Union showcases 'special forces' training camp*. FDD's Long War Journal, 2017. 10. 31; Bill Roggio, Caleb Weiss, *Al Qaeda-linked Uzbek groups advertise operations in Afghanistan*. FDD's Long War Journal, 2017. 02. 22.; Caleb Weiss: *Al Qaeda-linked jihadist group trains in Syria*. FDD's Long War Journal, 2017. 03.17.; *Rise of the Islamic Jihad Union*. SITE Intel; Bill Roggio, Caleb Weiss: *Islamic Jihad Union details its involvement in Taliban's Azm offensive*. FDD's Long War Journal, 2015. 07. 25.; *Country Reports on Terrorism 2013 - Foreign Terrorist Organizations: Islamic Jihad Union*. RefWorld, 2014. 04. 30; Thomas Joscelyn: *Islamic Jihad Union participated in siege of Kunduz*. FDD's Long War Journal, 2015. 10. 03.; *Central Asian Involvement in the Conflict in Syria and Iraq: Drivers and Responses*. USAID, 2015. 05. 04.
- 49** Jacob Zenn: *Afghan and Syrian Links to Central Asian Jihadism*. Eurasia Daily Monitor, 2013. 10. 29.; "The group preparing terrorist attack for the Independence Day of Kyrgyzstan liquidated near Bishkek". BNews, 2017. 08. 29.; Erkin Kamalov: *Kyrgyzstan thwarted Independence Day terrorist plot*. central.asia-news.com, 2017. 09. 12.
- 50** Kamalov, i.m.; Erlan Karine: *Central Asia: Facing Radical Islam*. Russie. Nei.Visions 98, IFRI, 2017/2.
- 51** Jacob Zenn: *Kyrgyzstan Increasingly Vulnerable to Militant Islamism*. The Central Asia-Caucasus Analyst, 2014. 03. 05.; Zenn: *Afghan and Syrian Links to Central Asian Jihadism*.

- 52** Kamalov, i.m. A KTJ-nek állítólag van egy másik neve is: *Jamaat Tawhid Wal Jihad*. Catherine Putz: *3 Convicted for Chinese Embassy Attack in Bishkek*. Diplomat, 2017. 06. 30.
- 53** Karine, i.m.; Catherine Putz, i.m.
- 54** Galym Zhussipbek: *Religious Radicalism in Central Asia*. Rethink Paper 12, 2013/10, 3–4.
- 55** *Corruption Perceptions Index 2016*. Transparency International, 2017. 01. 25.

„Azt mondom nektek: harcban állunk, és több mint a fele ennek a harcnak a média harcterén zajlik.”

Ayman al-Zawahiri,
az al-Kaida jelenlegi vezetője

„A nyomozások, a hírszerzés és a katonai sikerek csupán a harc felét teszik ki. A másik felét az eszmék arzenálja, azok a retorikák és módszerek, amelyeket a szélsőségesek toborzásra használnak.”

Ali Soufan: A Terror Anatómiája¹

HANKISS ÁGNES

A színpalak mögött

- az al-Kaida médiastratégiája

Az Iszlám Állam hanyatlását követő átrendeződési folyamat, az idegen harcosok visszaáramlása Európába vagy a közép-ázsiai terrorszejtek és góccok várható megerősödése Magyarország szempontjából is rejthet magában valós veszélyeket. Szakértői elemzések az idegen harcosok számát, ha némileg eltérően is, de nagyságrendileg azonosan, mintegy harmincöt-negyvenezerre becsülik. Ali Soufan, a dzsihadista terrorszervezetek egyik legkiválóbb szakértője, 2017-ben megjelent új könyvében az USA-ból és Európából Szíriába utazók számát 38 000-re becsüli, amihez hozzáadódik a muszlim országokból és Közép-Ázsiából érkező körülbelül 5000 harcos. Az Iszlám Állam területvesztését és hanyatlását követően húsz-harminc százalékuk hazatért, vagy legalábbis elindult haza-

felé. A visszatérőkben rejlő veszély természetéről Soufan igen pontos diagnózist nyújt: *„Nem mindegyikük tervez valami módon erőszakot; de a szám olyan nagy, hogy ha ezeknek a harcosoknak akár csak egy kis százaléka is kemény terroristaként került ki a konfliktusokból, nagy bajt hozhat a Nyugatra. Mennyire nagyot? Gondoljuk meg: az Iszlám Állam támadásait Párizsban 2015 novemberében, amelyben 130 ártatlan ember halt meg, csupán 9 ember hajtotta végre.”*² Ezért is adhat aggodalomra okot, hogy Franciaországban 2019-ig 450 radikális iszlamista szabadul a börtönökből, közöttük olyanok is, akik korábban megjárták Szíriát és csatlakoztak az Iszlám Államhoz. Többek között az al-Kaida veteránja, az a Djamel Beghal is szabadlábra kerül, aki a Charlie Hebdo támadóinak a mentora volt. Francois Molin, Párizs főügyésze úgy véli, ez komoly veszéllyel jár; még akkor is, ha fokozott figyelemmel kísérik és követik őket.³

Az elmúlt évek súlyos európai terrortámadásainak a háttérben fejthető hálózatok elemzése arra mutat, hogy a dzsihadista médiában a magányos elkövetésre szólító buzdítás és eligazítás az esetek többségében aligha volt több vagy más, mint a félelem szétterítésére és a terrorelhárítás megzavarására irányuló lélektani hadviselés eszköze, amely tervezett médiaüzeneteken, illetve a közösségi médián keresztül jutott el a célközönséghez.⁴ Az Iszlám Állam médiájának a színpada mögött meghúzódó stratégiai szándékok és taktikai megfontolások tényszerű feltárásához azonban ma még nem rendelkezünk elegendő forrásanyaggal. Ugyanakkor – amint az ISIS médiatörékvéseit elemző tanulmányában például Daniel Milton megállapítja – *„az elődök dokumentumai biztosíthatják az alapot napjaink médiaszerkezetének és műveleteinek a megértéséhez”*.⁵ Ezért is relatív értékűek azok az iratok – noha az ISIS kikiáltását megelőző korszakból származnak –, amelyeket a West Point Terrorelhárítási Központja tett a kutatás számára hozzáférhetővé. (Az angol fordítás mellett az eredeti, arab nyelvű irat is elérhető ugyanott.) A memóriakártyákon, hard drive-on tárolt 17 elektronikus levél arab nyelven 175 oldalt, angol fordításban 197 oldalt tesz ki. Bin Laden saját levelei közül, amelyeket a komputerén találtak, nem biztos, hogy mindegyik el is jutott a címzetthez. A levelek másik részét Bin Ladennek írták az al-Kaida különböző vezetői. A legkorábbi levél 2006 szeptemberéből

származik, a legutolsó 2011. április végéről. A szöveg néhol töredékes, és előfordul, hogy hiányzik a dátum vagy nem állapítható meg teljes biztonsággal a szerző személye. Stratégiai megfontolásokról és a médiát irányító egységek felépítéséről tartalmaznak értékes adalékokat azok az iratok is, amelyek Irakból származnak, és amelyeket szintén a West Point Terrorelhárítási Központjának Harmony Programjában hoztak nyilvánosságra. Bár mindezek a dokumentumok a 9/11-et követő évtizedből valók, a két terrorszervezet közötti ideológiai és stratégiai folytonosságot alapul véve, páratlan betekintést nyújtanak az al-Kaida belső világába, vezetőinek a terveibe, gondolkodásmódjába, és kiindulópontul szolgálhatnak a mai dzsihadista terrorszervezetek propagandagépezetének és sebezhető pontjainak a feltárásához is.

ÁTÍVELŐ HÁLÓZATOK

Hidat emelhet a múlt és a jelen közé például az iratokban is gyakori szereplő, al-Zawahiri személye, aki legutóbb 2018 májusában hirdette meg az újabb dzsihadot az USA és Európa ellen. Tetten érhető a folytonosság az al-Kaida és az ISIS hálózatainak strukturális hasonlóságában is.⁶ Dacára a konfliktusoknak és a habitusbeli különbségnek, a kapcsolatok a két terrorszervezet között sohasem szakadtak meg. Bin Laden és köre a művelt szunnita elitből származott, számukra az Iszlám Kalifátus inkább csak ábránd, távoli remény volt, mintsem valóságos célkitűzés. Elsősorban Amerikát és a bűnös Nyugatot akarták megbüntetni és kiűzni az ellenséget a Közel-Keletről, a muszlim közösségen belül azonban lehetőleg nem viseltek hadat. Bár az AQI (al-Qaeda in Iraq), amely táptalajul szolgál majd az Iszlám Állam kibontakozásához gyilkolni kezdi a mérsékeltebb szunnitákat is, egy olyan kampány keretében, amelyet „Culture of Silencers”-nek nevez, utalva a használt fegyverekre. Az ISIS a muszlim társadalom megtisztítását is célul tűzte maga elé, akár a síta iszlámhitűektől, akár más vallási kisebbségektől. Az ISIS tömegmozgalmához, „lumpen-kalifátusához” képest az al-Kaida inkább valamiféle titkos politikai mozgalomként működött. A vezetés belterjességének apró, de jellemző példája lehet, hogy Bin Laden utódlásra kiszemelt fia, Hamza,

aki elemzők szerint a két terrrorszervezet közös vezetője lehet a közeli jövőben, a 9/11-es New York-i terrortámadás irányítójának, Mohammed Attának a lányát vette feleségül. Míg az al-Kaida minden harcost arra szólított fel, hogy maradjon ott, ahol él, és a saját határain belül véreztesse ki az ellenséget, az Iszlám Állam, a maga populista propagandájának megfelelően, minden muszlimot kivándorlásra és csatlakozásra szólított fel (az Európában maradást csak különleges okok fennállása esetén fogadta el). Az al-Kaida azonban 9/11 után, noha látványos diadalt aratott, sokat veszített az erejéből, mivel nem érte el azt, amit a minden korábbinál brutálisabb terrortámadástól remélt. Az USA nem vonult ki a Közel-Keletről, ellenkezőleg. Bár ezután még súlyos merényletek következtek (Bali, Madrid, London, Mumbai), ám ezek már jó részben annak a diverzifikációs folyamatnak a hátterén szerveződtek, amely a központi vezetéstől független csoportokat és sejteket hozott létre. Bin Ladent ez módfelett aggasztotta, ugyanakkor a szervezet túlélése szempontjából előnyösnek is tartotta.

Az elmúlt évek súlyos európai terrortámadásainak az elkövetőit – noha ez nemigen szűródött át a köztudatba – erős személyes kapcsolatok fűzték az al-Kaida olyan európai kulcsszereplőihöz, akiktől eszmei felkészítést és logisztikai támogatást kaptak. Az elmúlt években Európát sújtó, az Iszlám Államhoz köthető terrortámadások elkövetői már évekkel korábban kapcsolatba kerültek és terrorcselekmények előkészítésében vettek részt al-Kaida-tagokkal. Az idegen harcosok Szíriába juttatását is ezek a régi hálózatok szervezték és biztosították. A párizsi és a brüsszeli terrortámadások elkövetői közül azokat fűzte a legerősebb személyes kapcsolat az al-Kaida néhány veterán harcosához, ideológusához és toborzójához, akik az Iszlám Állam frankofon hálózatában is kulcsszerepet töltöttek be. De ezek az akár évtizedeken is átívelő kapcsolatok kimutathatók a németországi és a nagy-britanniai sejtek, radikális közösségek vonatkozásában is. Részletesen foglalkoztam velük másutt.⁷ Itt csupán néhány olyan jellegzetes példára utalok, amely alátámaszthatja azt a kiindulópontot, hogy a két terrrorszervezet közötti folytonosság és stratégiai kapcsolat médiájuk vonatkozásában is feltételezhető. Abdelhamid Abaaoud, az európai merényletek irányítója, Najim Laachroui, a párizsi támadások bombakészítője és a brüsszeli

repülőtér öngyilkos robbantója, akárcsak a párizsi kávéház fegyveres támadója, a saint-denisi öngyilkos robbantó, Chakib Akrouh, már jóval a párizsi és brüsszeli terrortámadásokat megelőzően szoros kapcsolatot ápolt a radikális Khalid Zerkanival, az afgán dzsihad veteránjával. Zerkani sejtjének a tagjai az al-Kaida afganisztáni kiképzőtáborában és észak-afrikai csoportjaiban ismerték meg egymást. 1999-ben és a 2000-es évek elején vettek részt terrorcselekményekben, majd másfél évtizeddel később jelentős szerepet játszottak annak az Iszlám Államhoz köthető nemzedéknek a radikalizálásában és toborzásában, amelyből a párizsi és brüsszeli terroristák is kikerültek. A Zerkani köréhez tartozó, szintén marokkói eredetű, molenbeeki illetőségű Gelel Attar Akrouh-val együtt utazott Szíriába, először 2012-ben. Abaaoudal és Akrouh-val állt szoros kapcsolatban a Zerkani-sejt finanszírozásért felelős tagja is, a 2016 márciusában megghiúsított párizsi merénylet fő gyanúsítottja, Reda Kriket. Az al-Kaida kipróbált harcosait tömörítő Aberkam-családhoz a párizsi támadások logisztikai felelősét, Salah Abdeslamot és testvérét rokoni kapcsolat fűzte. A Charlie Hebdo merénylője, Cherif Kouachi és a párizsi szupermarket támadója, Ahmedy Coulibaly már 2010-ben – azaz évekkel a Párizsban elkövetett terrortámadásokat megelőzően – az al-Kaida veterán emberével, és Abaaoud egyik későbbi irányítójával, Salim Benghalemmel együtt készítette elő egy bebörtönzött dzsihadista kiszabadítását, majd 2011-ben elkísérte Benghalemet Jemenbe, ahol al-Awlaki, al-Kaida-parancsnok mellé szegődtek. Benghalem Aleppóban azzal a Mehdi Nemmouche-sal együtt kínozta meg és végzett ki nyugati foglyokat, aki – évekkel később, 2014 májusában – a brüsszeli Zsidó Múzeumot támadja meg. Fabian Clain al-Kaida veteránt 2009-ben azért tartóztatják le, mert a Bataclan megtámadását készíti elő: nem kizárt, hogy tőle származott a hat évvel későbbi célpontválasztás. Kouachi és Coulibaly pedig azzal a Djamel Beghallal is közös akcióra készült, aki nemsokára szabadul párizsi börtönéből. Vagy a két terrorszervezet közötti kapcsolatokat példázza az is, hogy a 2017-es barcelonai támadások egyik elkövetője és irányítója, Abdelbaki Es Satty is – már évekkel korábban, 2012-ben – szoros kapcsolatba került a 2004-es madridi robbantás egyik tettesével, az al-Kaida régi harcosával, a marokkói Rachid Agliffal.

A SZÍNFALAK MÖGÖTT

Számos tanulmány foglalkozott már a dzsihadista média fórumainak a számbavételével, a különböző dzsihadista médiafelületek (Inspire, Dabiq, Rumijah stb.) szöveges és vizuális tartalmainak az elemzésével és célkitűzéseinek (propaganda, toborzás, megfélemlítés, kiképzés) a bemutatásával. De magának a tervezésnek és az előkészítésnek a folyamatáról, szempontjairól és belső logikájáról jóval kevesebb ismerettel rendelkezünk. Pedig, ahogy az al-Kaida médiagépezetét, szervezetét bemutató tanulmány szerzője fogalmaz: „*A stratégikus gondolkodás sarokköve, hogy világosan megértsük az ellenfelünket.*”⁸ A megértéshez szolgálhatnak igen értékes – bár korántsem teljes körű vagy kimerítő – adalékokkal a Harmony Program forrásértékű dokumentumai, amelyeknek elsődleges feldolgozását a West Point Társadalomtudományi Tanszékének és Terrorrelhárítási Központjának a munkatársai javarészt már elvégezték, noha elsősorban más nézőpontokból. A levelezésből megismerhető biztonsági rendszabályokat mutatja be például Liam Collins írása.⁹ A másik átfogó tanulmány¹⁰ pedig azokat a leveleket elemzi, amelyek Bin Laden és a regionális al-Kaida-csoportok konfliktusait taglalják, és az al-Kaida vezetésének a viszonyát az Arab Tavasz eseményeihez. Néhány megállapításuk azonban a média használatával kapcsolatban is figyelemre méltó. Bin Laden mindenképpen központosítani kívánta a médiát. Egyrészt prioritásnak és főfegyvernek tekintette a koherens és hiteles médiastratégia kidolgozását az USA és a Nyugat ellen vívott harcban. Másrészt úgy vélte, hogy az egy kézben tartott média segítheti a leszakadó és önálló hadviselést folytató csoportok kordában tartásában. „*Bin Ladent nem az Inspire inspirálta, az AQAP angol nyelvű magazinja, amely azt a célt szolgálta, hogy felszólítsa a muszlim amerikaiakat, hogy hajtsanak végre rögtönzött támadásokat az Egyesült Államok ellen... A »New Age« dzsihad »magányos farkas« műveleteinek a marketingje helyett Bin Laden a módszeresen megtervezett öngyilkos műveleteket szorgalmazta.*”¹¹

A KÖZPONTOSÍTOTT MÉDIA BŰVÖLETÉBEN

A jelentős mennyiségű forrásanyagból magam olyan dokumentumokat választottam ki, amelyek részben vagy egészében a média és a propaganda működtetésével foglalkoznak. Már első „nekifutásban” többtucatnyi olyan iratot találtam, amelyeknek írói kitérnek a médiastratégia bemutatására vagy belső bírálatára, illetve konkrét javaslatokkal élnek. A médiastratégia persze beleágyazódik a politikai stratégia egészébe, amely megszabja a megvalósítás gyakorlati és taktikai elemeinek a kiválasztását. Oszama bin Laden Mahmud Sejknek szóló egyik levelében így határozza meg a stratégiai célt: *„Ki kell terjesztenünk a tervezett és irányított médiát és erőfeszítéseinket a nemzet megismerésére, és meghatározni azt a sajátos tervet, amelyet mindannyian megvitatunk, mivel az elkövetkező időszak nagyon fontos és veszélyes, és nem tűr el nyilvánvaló eltéréseket az irányelveinkben, és köszönhetően az erőfeszítéseinknek, hogy csökkentjük a különbségeket és készítsünk egy tervet a nemzet irányítására, mobilizálni kell az összes forrásunkat, aminek kifejezőereje van, beszédben, költészetben, látványban vagy hallgatva, és mindet teljes mértékben arra kell összpontosítani, hogy irányítsuk és vezessük a nemzet ifjúságát.”*¹² Érzékletes metaforával ábrázolja a stratégiai koncepciót, amelyre már 9/11 terve is épült, az Abu Basirnak, az AQAP vezetőjének szóló levél írója (a személye biztonsággal nem állapítható meg, a dokumentum közreadói legvalószínűbb szerzőnek Bin Ladent vagy/és Mahmud Sejket tartják): *„Az ellenség úgy is leírható, mint egy korhadó fa. Ennek a fának a törzse 50 cm széles. A fának sok ága van, amelyek különböznek hosszúságban és méretben. A fa törzse jelképezi Amerikát. A faágak jelképeznek országokat, úgy, mint a NATO-tagokat és országokat az arab világban. Mi, a másik oldalon, olyan embert jelképezünk, aki ki akarja vágni a fát. A képességeink és a forrásaink azonban korlátozottak, ezért nem tudjuk elég gyorsan elvégezni a munkát. Az egyetlen lehetőségünk az, hogy lassan elfűrészeljük. Az a célunk, hogy a törzset fűrészeljük el, és soha ne álljunk meg, amíg ki nem dől. Tegyük fel, hogy kivágtunk 30 centit a fa törzséből. Akkor megvan a lehetőségünk, hogy a fűrészsel levágjuk az ágakat. Mondjuk, az egyik ág az Egyesült Királyságot jelképezi. De nem kell tudomást vennünk erről a*

lehetőségről, hanem vissza kell térni a fa törzsének az elfűrészeléséhez. Ha hagyjuk, hogy azzal kínlódjunk, hogy levágjuk egyik vagy másik ágat, soha sem fogjuk bevégezni a kézenfekvő munkát. Elveszítjük a lehetőséget is, és ami még fontosabb, elherdáljuk dzsihadista erőfeszítéseinket. Akarjuk elfűrészelni a fát, amíg a korhadó fa kidől. Isten akaratából, ha egyszer a fa kidőlt, az ágai is elhalnak... Dél-Jementől Kelet-Európáig.”¹³

Mahmud sejk (más néven Atiyya) veterán dzsihadista, akinek a befolyását a szervezetben nem formális rangja vagy tisztsége, hanem Bin Laden kitüntetett bizalma és barátsága alapozta meg. A Libiai Iszlám Harcoló Csoport (Lybian Islamic Fighting Group) tagjaként 2007-ben csatlakozott az al-Kaidához, és Waziristánban kis létszámú, szedett-vedett magánhadsereget tartott fenn. Ő volt Bin Laden fő összekötője a szervezeti egységek, távoli csoportok és a központ között, Afganisztántól a Maghreb régióig. Tíz évvel 9/11 után is őt bízta meg Bin Laden az USA ellen tervezett újabb terrortámadást végrehajtó személyek és irányítójuk kiválasztásával. *„Jelölj ki egy képzett testvért, aki felelős lesz egy nagyszabású műveletért Amerikában.”¹⁴* „Humánpolitikai” kérdésekben is szívesen hagyatkozott rá: *„Légy szíves küldj nekem összefoglalót azokról a testvérekről, akiket jelölni lehetne magas adminisztratív pozíciókra most vagy a jövőben.”¹⁵* A jelöltek átvilágításában döntő szava volt az egyiptomi hadsereg volt tisztjének, biztonsági rendszerük és titkosszolgálatuk megszervezőjének, a hidegfejű, Saif al-Adelnek is. Saif al-Adel, miközben szakszerű kiképzéseket és „haladó kommandós kurzusok”-at tartott, minden apró részletre figyelt. Utasította például a 9/11-es merénylőket, hogy mielőtt amerikai földre lépnek, a karórájukat a jobb csuklójukról, ahol a dzsihadisták hordják, csatolják át a másikra, ahol nyugati szokás szerint viselik.

Az öngyilkos merényleteket szorgalmazza, és egyben a központosuló irányítás alakuló modelljét is jól mutatja az a dokumentum, amely az iraki gyűjteményből való.¹⁶ 2002-ben indítják el a „Characteristics of Jihad” magazint, *„olyan időben, amikor a Jihad ellen világméretű összesküvés folyik...”* – adja meg az alaphangot a bevezetőben al-Zawahiri. Az első szám három témakörrel foglalkozik: hitéleti témákkal, az öngyilkos robbantások szabályaival, erkölcsi és viselkedési kérdésekkel. A levél írója, a szerkesztő, reméli, hogy Abu-Muhammad Furqan, a levél cím-

zettje, megírja majd a vezércikket, és segítséget nyújt a kiadáshoz mind anyagi, mind tartalmi vonatkozásban. *„Kérlek, küldd el nekünk a szerzők neveit, hogy majd ugyanazokat a neveket használhassuk a jövőendő számokban.”* Láthatólag a szerkesztő nem bízik eléggé saját ítélőképességében, fél a tévedés kockázatától, és ezért valamiféle cenzúratestület, „vallási bizottság” felállítását javasolja abban a szövegrészben, amelyben a magazin elindításával kapcsolatos célokat taglalja: *„...a csoportnak nincs világos platformja, amelyen keresztül az emberek megismerhetik. Nincs konszenzus a publikációkat illetően; ellenkezőleg, sok kritika fogalmazódik meg azokról a publikációkról. Világos platformra van szükségünk, amely eljuttatja az emberekhez a csoport hitbéli és ideológiai pozícióit. Szükségünk van erre a platformra azért, hogy a csoport tagjai egyetértésre juthassanak a szabályokról, amelyeket mindenkinek követnie kell, vagy legalábbis adaptálni a csoportban. Néhány testvér már jó ideje felvetette ezt. Már akkor felfigyeltünk a felhívásukra, most juthatunk el a feladat bevezetéséhez. Szeretnék emlékeztetni valamire, amit már a múltban is megemlítettem: noha ez egy hosszú távú cél, egy vallási bizottság létrehozása nagyon fontos dolog, ami segít bennünket elkerülni, hogy egyéni véleményváltozások áldozataivá váljunk. Azért, hogy elkerüljünk minden egyet-nem-értést, lehet, hogy mindent, amit írunk, lektoráltatni lehetne iszlamista tudósokkal.”*

Az improvizációk és magánszorgalmú kezdeményezések gyakorlata 2006-ban gyökeresen átalakul. A szervezet irányításában komoly szerephez jut al-Zarqawi, aki köztörvényes bűnözőként és elítélt szexuális zaklatóként radikalizálódik. 1999-ben Jordániából Csecsenföldre készül, de végül Afganisztánba megy, ahol 2004-ben hűséget fogad Bin Ladennek. 2006 őszén Zarqawi szervezete, az AQI (Al-Qaida in Irak), majd a belőle kinövő ISI (Iraki Iszlám Állam), amelyet 2013-ban al-Baghdadi nevez át Iraki és Levantei Iszlám Államnak (ISIS, IS vagy ISIL), megalapítja a média központi irányításáért és az előállításáért felelős intézetet, az „Al-Furqan Institute for Media Production”-t. Bin Laden is mértékadónak tekinthette al-Furqan véleményét: *„Ha a Basir testvérnek szóló levelemről Abu-Muhammad Sejk bármilyen fontos észrevételt tesz általában, küldjétek el nekem. Ugyanígy, ha neked vagy Abu Muhammad sejknek van valami észrevétele bármelyik bekezdésről, törölhetitek ezeket a be-*

kezdéseket és elküldhetitek a levelet Basir testvérnek.”¹⁷ (Abu Basir a másik szárny, az AQAP vezetője volt.) A Furqan Intézet a „virágkorát” majd az Iszlám Állam alatt éli: ők készítik a kivégzéseket, lefejezéseket bemutató videókat is. Abu Muhammad al-Furqan lesz az Iszlám Állam első információs minisztere és propagandagépezetének fő irányítója.

2006-tól fogva lázasan dolgoznak a működési mechanizmus kialakításán. Az Információs Minisztérium, amely alá a Furqan Intézet tartozik, a központosító lépéseket így indokolja meg egyik dokumentumában: *„Ki kell mondani, hogy a média nagy hatást gyakorol a háború kimeneteleire, és az egyik olyan fegyver, amely nélkül nem tudjuk megvívni a háborút a hitetlenek ellen...”*¹⁸ Egy másik, 2007 márciusában keletkezett dokumentum, a propagandagyártás büvöletében, a média fontosságát bemutató költeménnyel kezdődik. (A verset magát sajnos nem fordították le angolra.) *„Napjainkban mindenki tudatában van a média fontosságával, ezért, hogy ne ismétlődjenek meg a múlt hibái, elhatároztuk, hogy felállítjuk ezt a struktúrát, hogy intézményesítsük a média gyártását az államban ...”*¹⁹ – fejtegeti a dokumentum készítője.

A nagy nekibuzdulást mutatja, ahogyan a központi irányítás ernyője alatt tarka diverzifikációs folyamat veszi kezdetét: gombamód szaporodnak a kiadók, magazinok, website-ok. Philip Seib tanulmányában²⁰ felsorolja a különböző kezdeményezéseket és megújuló orgánumokat. 2008-ra 4000 weboldalt működtet az al-Kaida, produkciós társaságuk, az Al-Sahab, amit még 1988-ban Bin Laden hozott létre, 2005-ben 16, 2006-ban 58, 2007-ben pedig már több mint 90 videót bocsát ki, és mintha csak egy hollywoodi stúdió volna, úgy igyekszik felmérni, mi lehet igazán vonzó a közönség számára. A „Jihadi Academy” támadások és öngyilkos merényletek képeivel buzdította a harcosokat. Egy nap alatt ötszázezren töltötték le a filmet. Egy másik online magazin, a „Camp of the Sword” a kiképzés témájára összpontosított, és azzal kecsegtette a híveket, nem szükséges kiképzőtáborba utazni, otthon is elsajátítható a program, amely magában foglalt hírszerző műveleteket és telefonlehallgatási technikákat is. Al-Zarqawi, a terrorszervezet egyik legkegyetlenebb gyilkosa, már korábban videóra vette, hogyan fejezi le ő maga Nicholas Berg amerikai üzletembert.

ÖNGYILKOS MERÉNYLŐK BEMUTATÁSA

2001. szeptember tizenegyediké után mindenfelől nagy számban érkeztek az idegen harcosok Afganisztánba. Listákat köröztek közöttük, amelyekre önként fel lehetett iratkozni öngyilkos robbantóként, és belépni a mártírok brigádjaiba („martyrdom brigades”). Októberre már százhusz jelentkező neve szerepelt a listákon.

A dzsihadista médiamunkások kidolgozzák az öngyilkos merényletek „tálalásának” a forgatókönyvét is. A formális szempontok közé tartozott, hogy a végakarát elmondása körülbelül 5–7 percig tartson, az öltözet fekete ruha legyen, háttér nélkül, de sok fegyverrel az öngyilkos robbantó körül. Mindenkit felszólítanak, hogy a filmrevételben legyenek tekintettel néhány dologra: *„A választott szavak, amelyek öngyilkos testvéreinkre vonatkoznak, akár tanács vagy hasonló, legyenek kedves szavak. De láttuk, hogy vannak, akiknek szükségük van iránymutatásra, és azzal vádolnak bennünket, hogy harcosok vagyunk és nem tiszteljük a tudósokat, mivel azt gondoljuk, hogy magas az intelligenciánk és felsőbbrendű másokénál, és sokan kegyetlenek írnak le bennünket. Függetlenül attól, hogy félreismeretek-e minket – Istennek ajánlva fel az ügyünket – nem fogjuk megkérdezni a mi erényes testvéreinket –, a mi kötelességünk, hogy megszenteljük ezeket a gondolatokat és koncentráljunk a könyörületes szavakra... Amikor lefényképezel egy mártírt, ragaszkodj a következőhöz: a) fordíts fokozott figyelmet a mártír testvérek saját szavaira a gyámságról etc. és bizonyosodj meg, hogy jó dolgokat mondanak, de láttunk néhányat, ahol nem figyelnek és irányításra van szükségük, mert megvádolnak azzal, hogy mivel harcosok vagyunk, nem tiszteljük a vezetőket, és megvádolnak azzal, hogy vallásüldözést terjesztünk és az emberek fölött cselekszünk, és úgy írnak le minket, mint elidegenedettteket, és úgy írnak le, mint akiknek rosszak az erkölcsök, és kétség nincs, hogy tekintettel a minket érő igazságtalanság mértékére – Isten óvja a Panaszkodókat – nem kételkedünk az igaz testvérek szavaiban – törődünk velük és Isten törődik velük – a mi kötelességünk, hogy ne hagyjuk figyelmen kívül ezeket a gyanúkat...”*

Első olvasatra nehezen értelmezhető szöveg, a fogalmazás módja is kissé kusza és rendezetlen (nehezen is fordítható, ha szigorúan ragaszkodunk az eredeti szöveghez...). Érdekessége, hogy míg az öngyilkos

merénylők lélektanával, tudatállapotával számos elemzés foglalkozott már, ez az irat a tervezők, a halálba küldők lélektanáról nyújt kivételes látteleletet. Azoknak a lelkivilágáról, akik az öngyilkos merényleteket megtervezték és propagálták, végrehajtására azonban nem magukat, hanem másokat szántak. Az öngyilkos merénylők többnyire a külföldiek közül kerültek ki, nem az AQI/ISI törzsgárdájából vagy vezetéséből. A talányos tartalomból kibontható az üzenet: védekezés az ellen a valószínűleg szélesebb körben megfogalmazódó vád, előnytelen kép ellen, hogy a vezetők valójában lenézik, és fensőbbségük tudatában szívtelenül áldozzák fel az öngyilkos merénylőnek szánt híveket.

Egy másik dokumentum²¹ az ISI Információs Minisztériumának ajánlásait fogalmazza meg az úgynevezett „Mártírok Projekt Hercegével” kapcsolatban. A forgatókönyv ajánlásokból áll; minden ajánlásba beiktatva az „Isten legyen a lelkével” formulát. Különböző tartalmi elemek beépítését javasolja a dokumentum az öngyilkos merénylőt bemutató videókba. Úgymint: bevezetés az életébe, neveltetésébe, érényeinek említésével. Hol és mikor csatlakozott a dzsihadhoz? Élete a börtönben, szabadulása és megtérése. Belépése a két folyó földjére. Növelte-e a dzsihad tekintélyét például egy brit állampolgár megölésével? Csatlakozása Oszama Sejkhez.

2009. december tizedikén ülésezik a Főparancsnokság Média és Toborzó Osztálya („Media and Recruitment Department”), a különböző kormányzóságok képviselőinek a részvételével. A hosszúra nyúló, apró részletekbe vesző bizottsági eszmecsere „Top Secret” minősítésű jegyzőkönyve betekintést kínál a beszélgetés menetébe. Hosszasan rágódnak például a médiamunkához kapcsolódó biztonsági intézkedéseken, a mailek és mobilok használatának a kockázatainak vagy a munka koordinációjának a részletein. Az alaphangot azonban a bizottság elnöke, Doktor Kamal hozzászólása adja meg: *„A média területén még mindig hátrányt szenvedünk és háttérbe szorulunk, mivel médiakorlátozásokat alkalmaznak velünk szemben. Ezért fel kell építenünk egy médiaalapot... Először a hivatalos és nyilvános nemzeti média számára, és azután az egész világra szólót.”*²² Az átfogó tervet az is indokolhatta, hogy közeledett 9/11 tízéves évfordulója, amelyre az al-Kaida vezetése merényletekkel és nagyszabású médiamegjelenéssel készült.

MÉDIAKAMPÁNY 9/11 TIZEDIK ÉVFORDULÓJÁRA

Az abbottabadi levelek között található néhány olyan levél, amely megérdemli az alapos elemzést, mivel olyan stratégiai és taktikai megfontolásokba és dilemmákba nyújt bepillantást, amely, úgy hiszem, túlmutat a tárgyon, a korszakon és az apropón. Bin Laden 2010. október 11-én kelt, Mahmud sejknek írt levelében²³ körvonalazza elképzeléseit az évfordulóval kapcsolatban. Az észrevételekre és javaslatokra néhány hónappal később Adam Gadahn, az al-Kaida kaliforniai születésű szóvivője reflektál egy levélben, amelynek a címzettje ismeretlen.²⁴ Ami első olvasatra szembeötlő és meglepő, hogy ezeknek a leveleknek a többségében ideológiai kérdésekkel alig-alig foglalkoznak, és szemben azokkal a gyűlölettel teli kirohanásoktól hemzsegő, vérgőzös cikkektől és brutális, szadista tetteket megörökítő és hirdető videóiktól, amelyeket a „nagyközönség”-nek szántak, egymás között roppant gyakorlatiasan és hidegen mérlegelik a hatások és ellenhatások erőterét és a célkeresztben álló ellenség várható reakcióját egy-egy tervezett sajtómegjelenéssel kapcsolatban. *„Minden nyilvános megszólalást gondosan kell mérlegelni. Amikor kiadunk egy nyilvános közleményt, tegyük fel a kérdést, milyen pozitív vagy negatív hatással lesz ránk nézve?”*²⁵ Médiájuk viszolyogató és látványos színpada mögött tervszerű és professzionális tervezés szabta meg a médiamejelenések tartalmát, üzenetét és eszközeit.

*„Az al-Kaida azért válhatott a globális politika jelentős szereplőjévé, mert kifinomult médiastratégiát fejlesztett ki.”*²⁶ A kifinomult médiastratégia ékes példája, ahogyan Adam Gadahn feddőleg és már-már szőr-szálhasogató kritikával tér ki Ayman Sejk (azaz al-Zawahiri) Amerikához intézett nyilatkozatára, amelyben Benjamin Franklint „előző elnökök”-ként emlegeti. Benjamin Franklin nem elnök volt, csupán „államférfi” – írja Gadahn –, és bár a Franklinnal kapcsolatos történetről nem hallott, nem tudja, mennyire ismert az amerikaiak körében, egy ilyen tévedés azonban lejáráthatja a Sejket, hisz megvádolható lesz azzal, hogy olyasmiről beszél, amihez nem ért. Bár sok amerikai hiheti úgy, hogy Benjamin Franklin elnök volt, de ezt a tévedést általában nem azok követik el, akik politikai elemzésekben és vitákban járatosak. Ez inkább az átlagemberekre jellemző, nem szakértőkre, összegzi az aprólékos okfejtést

az al-Kaida szóvivője.²⁷ Különös figyelmet fordítottak a megjelenések időzítésére is. Bin Laden komoly hibának és amatőrizmusnak tekintette a megfelelő időzítés figyelmen kívül hagyását a propagandában. *„Különösen fontos figyelmet fordítani az időzítésre. Az időzítés minden. Ez a megállapítás igaznak bizonyult most és akkor.”*²⁸ Megharagudott például arra a hívére, aki nyilvános nyilatkozatban követelte egy terrorfinanszírozásért elítélt dzsihadista szabadon engedését. Nem mintha a tartalmával nem értett volna egyet, hanem az időzítést tartotta ártalmasnak: a felhívás közzététele egybeesett a Flotilla-üggyel, és ezért féltő volt, hogy eltereli a figyelmet az Izrael-ellenes palesztin műveletről.

Bin Laden világosan meghatározza a kampány politikai célját: *„Előnyt kell kovácsolnunk ebből az eseményből, és eljuttatni az üzeneteinket a Muszlimokhoz és megünnepelni a győzelmet, amit elérték. Helyre kell állítanunk a hitüket a nemzetükben és motiválni őket. Be kell mutatnunk a világnak is a mi igaz ügyünket, kiváltképpen az európai népeknek.”*²⁹ A célzott propaganda időzítésének a szempontjából igen előnyösnek ítéli a nagypolitikai környezetet: *„A NATO és Amerika nagy bajban van. Ez az év volt a legrosszabb a számukra, mióta megszállták Afganisztánt. Soha nem volt még ennyi halottjuk – saját beszámolóik szerint. Folytatódik a gazdasági válság. A britek csökkentették a védelmi kiadásait és Amerika is a Pentagonét. Nem fogják tudni folytatni a háborút. Nincs különbség köztük és a Szovjetunió között, mielőtt kivonultak Afganisztánból.”*

Bin Laden elképzelését a kampányról Gadahn emeli stratégiai szintre és dolgozza ki a részleteket. *„A Sejk színre lépésének a hozadékát minden lehető szempontból mérlegelni kell”*³⁰ – hangsúlyozza, hiszen tíz éve óta nem jelent meg komolyabb formában a médiában. „Manhattan és Washington megtámadásának tizedik évfordulóját”, vagy amint másutt említi, „a manhatteni csata” napját megfelelő alkalomnak találja. *„Nem kell törődni a rosszindulatú ellenkampánnyal, minden szereplés előnyös, és önmagában véve figyelmet kelt, ha nem túl gyakori, nem naponta vagy félhetente történik... A lényeg, hogy megmutassuk az ügyünk igazságát az egész világnak... és főként az európaiaknak – amit a Sejk is hangsúlyozott korábbi üzeneteiben és nyilatkozataiban.”* Egyetért az időzítéssel, ami azért is előnyös, mert Amerika a gazdasági nehézsé-

geivel van elfoglalva. *„Obama legutóbbi sajtókonferenciáján egyetlen újságíró sem mert megzavarni Obamát azzal, hogy megkérdezze, milyen hatással vannak az amerikai költségvetésre és nemzetgazdaságra azok a billiók, amit évente az iraki és afganisztáni háborúkra költenek”* – fűzi hozzá.

CSATORNÁK ÉS SEGÍTŐK

Bin Laden eldöntendő kérdésnek tartotta, hogy a médiamegjelenésekhez milyen fórumokat, csatornákat válasszanak. Várja a javaslatokat a többiektől, megjelölve a kiválasztás szempontját: *„Keresnünk kell egy amerikai csatornát, amelyik viszonylag elfogulatlan, mint a CBS, vagy egy másik olyan csatorna, amelyiknek a politikai indítékai lehetővé teszi, hogy érdekeltté tegyük a Mujahidinek álláspontjának az ismertetésében.”* Számon tartja azokat az újságírókat, akiknek a rokonszenvére és támogatására az al-Kaida számíthat: *„Arra is gondolok, hogy írnotok kéne Abd-al-Bari Atwannak és Robert Fisknek, és tudatni velük, hogy közeledik a tizedik évforduló, ami az al-Mujahidin és Amerika közötti szenvedélyes háború gyümölcse. Esély arra, hogy elmagyarázzuk indítékainkat a háború folytatására... Mondják meg nekik, azt javasoljuk, hogy készítsenek egy dokumentum-összeállítást erre az évfordulóra, és mi el látjuk őket nyomtatott, audio- és videoanyagokkal.”* Ha pedig a levél mai olvasójának kétsége támadna afelől, milyenfajta kapcsolat fűzte az említett újságírókat Oszama bin Ladenhez, a folytatás aligha hagy kétséget: *„Kérem, hogy érjétek el náluk, hogy odaadják nekünk a videoanyagaikat és a szakértőik neveit, akiket az érdekünkben használni fognak, hogy kialakítsák a film vízióját és megvilágítsák az eseményeket.”*

Adam Gadahn Bin Laden felvetésére azzal válaszol, hogy az amerikai sajtóorgánumok, televíziós csatornák között sem a szakmaiság, sem a pártatlanság szempontjából nincsen lényegi különbség. Mindazonáltal feltérképezi a kínálatot. Kizárja a Fox Newst, mint amelyik szerinte szakszerűtlen és a leginkább elfogult. *„Haljon csak bele a mérgébe”* – írja a Fox Newsról. A CNN, véli, a kormányzattal áll szoros együttműködésben, de az arab nyelvű műsorában jó és részletes riportokat sugároz,

sok eredeti idézettel. Az MSNBC csatorna pártatlanabb, csak elküldték azt a két újságírójukat, aki nyitottabb volt az érvekre – panaszolja. *„Az ABC teljesen rendben van, ma az egyik legjobb csatorna, ami bennünket illet.”* Érdeklődnek az al-Kaida iránt, különösen Brian Ross, aki terrorizmusra szakosodott, és büszkéek az interjúkra, amit a Sejkkal készíthettek. *„Sokat idéztek az én beszédemből is”,* teszi hozzá, *„amit a negyedik évfordulón tartottam, és az internetes oldalukon is publikálták a szöveget... Mindenképpen több csatornának kell ajánlatot tenni, hogy előmozdítsuk az egészséges versenyt közöttük.”*

A „terítésre” Gadahn olyan módszert javasol, amely egyben médiahálózatuk kiépítéséhez is modellként szolgálhat. Elképzelése szerint az anyagot el kell küldeni 30-50 olyan írónak, szakértőnek és független újságírónak különböző országokból, akiket érdekel az al-Kaida. Összeállítja a terjedelmes nemzetközi névlistát. Robert Fisket ő is kiemelten javasolja. *„Tudtukra kell adni, hogy nemzetközi névsorból választottuk ki a személyüket...”* Speciális anyagokat kapnak, jelszóval és linkkel, ahonnan letölthetik az anyagot, 5 nappal az évforduló előtt. *„Ez nem jelent nehézséget – úgy hiszem – a kapcsolatépítésen dolgozó testvéreinknek.”* Ha pedig a felkérteknek csupán egyharmada érdeklődést mutat, érvel Gadahn, *„...akkor van 10 olyan nemzetközi újságírónk, aki képviseli az ügyünket az újságokban és a csatornákon. Ha a kísérlet működik, akkor megismételhetjük minden fontos alkalommal...”*

Azok közül a segítők közül, akikre Bin Ladenék számíthattak, ketten még ma is aktív újságírók: sajátos szerepet töltenek be a hír- (és álhír-) termelés világában (és zavarosában). Robert Fisk a Russia Today és a Sputnik oldalain szívesen idézett és méltatott, baloldali brit újságíró, a „The Independent” munkatársa és tudósítója. A lapot Lebegyev, orosz milliárdos vásárolta meg korábbi ír tulajdonosától. Legutóbb Fisk azzal a cikkével keltett feltűnést, amelyben a laboratóriumi bizonyítékok dacára cáfolni próbálta a szíriai kormányerőknek tulajdonítható klórgáztámadás tényét, és a súlyos sérültek állapotát oxigénhiányra vezette vissza.³¹ Fisk volt az is, aki 2015 szeptemberében az egyik legdurvább támadást intézte Magyarország ellen: *„És ott áll a magyar rendőrség szegény és elkeseredett tömegek előtt – legtöbbszörük muszlim –, Budapest főpályaudvara előtt, ahol még a jegytulajdonosok sem tudnak felszállni a vo-*

natra. Mulatságos, hogy ezen a ponton nem villannak be a régi emlékek. Hetvenegy évvel ezelőtt a magyar rendőrség zsidók tízezreit kényszerítette Budapestről elinduló vonatokra, hogy időben Auschwitzba érkezzenek... Mindig is úgy véltem, hogy kissé gyorsan tártuk ki feljűk a karunkat. De azt mondtuk magunknak, ők elég nagy árat fizettek már, és mi is lehet értékesebb jutalom a kitartásukért, mint az EU-tagság? Most kezdjük felfedezni, milyen is a magyar állam...³² Aki pedig elcsudálkozik azon, hogy az Izraellel szemben cseppet sem barátságos és ezért a szélsőjobboldal háza táján is szimpátiákat keltő Robert Fisket mi indíthatta az akár kegyeletsértőnek is tekinthető Auschwitz-hasonlatra, nem érti a lélektani hadviselés természetét, és igen könnyen eltévedhet az aszimmetrikus műveletek ködében, tekervényes labirintusában. Az amerikai Brian Ross fordulatós életpályáját rangos elismerések és téves vagy hamis információkra épülő cikkekkel kapcsolatos botrányok kísérik. 2012-ben például a tizenkét halálos áldozatot követelő koloradói terrortámadást a republikánusok egyik konzervatív körével próbálta összefüggésbe hozni – alaptalanul. 2017-ben újabb botrány tépázta meg Ross hitelét, amiért az ABC vezetése állásából is felfüggesztette. A nemzetbiztonsági tanácsadót, Michael Flynn-t valóban hazugságon kapták orosz kapcsolataira vonatkozóan, Ross azonban Flynn szenátusi meghallgatásának a napján hamis információk közreadásával, ahogy mondani szokták „rátett még egy lapáttal”. Nehéz volna eldönteni, hogy a sorozatos dezinformációk csupán feltűnési vágyból fakadtak vagy esetleg a zavarkeltés, a ködösítés szándéka is vezette... Az amerikai belpolitikai játszmák és az orosz dezinformációs műveletek hátterének a felfejtése azonban nem tárgya ennek az írásnak.

Apró érdekesség csupán, hogy Bin Laden az Amerikára mérendő újabb csapás tervezéséhez segítőként és stratégaként epedve várta kedvenc feleségének, Khairának, a kiszemelt utód, Hamza anyjának a megérkezését a pakisztáni rejtkehelyre. Mahmud sejk feladata volt eljuttatni őt minél hamarabb Abbottabadba, ahová februárban meg is érkezett. Khaira Sabar éleslátására és stratégiai érzékére Bin Laden olyannyira számított, hogy a nő megérkezéséig Mahmuddal laptopot és pendrive-okat adatott neki, hogy a tanácsait és válaszait férje kérdéseire már személyes megérkezését megelőzően elküldhesse neki. Khaira, azaz

Umm Hamza (Hamza anyja) elszánt és vérszomjas dzsihadista volt, előkelő szaúdi család leszármazottja, aki PhD-jét gyermeklélektanból védte meg, egyetemi tanárként dolgozott, mielőtt elkísérte férjét az afgán harcmezőre. Szudánban nőket oktatót iszlám teológiára. Afganisztán amerikai megszállásakor Khaira iráni fogságba menekült, ahonnan csak 2010 nyarán szabadult. Bin Laden és köre mindig is bölcs tanácsadóként tekintett a mindannyiuknál műveltebb és a dzsihad mellett fanatikusán elkötelezett nőre.

CÉLCSOPORTOK

Gadahm meghatározta a célcsoportokat is. Az európai népeket hangsúlyosan említi, hisz ezt tette Bin Laden is korábbi üzeneteiben. A célcsoportok vonatkozásában egyébként van egy lényeges különbség a két terrrorszervezet között. Míg az al-Kaida csupán egy virtuális kalifátus virtuális csoportjait és tagjait szólíthatta meg, az Iszlám Állam valóságos területi kontrollal rendelkezett. Milton a médiastratégia vonatkozásában ezt alapvető és meghatározó különbségnek tekinti. *„Az a lélektani hatás, hogy a csoport kontrollt gyakorol afelett, hogy az emberek mit olvasnak, néznek, hallgatnak, valószínűleg túléli a terület feletti fizikai ellenőrzést. Ebből következik, hogy az ISIS 9000 médiamegjelenésének csupán a 9 százaléka közvetít brutális tartalmakat, gyilkosságokat, kivégzéseket, fenyegetéseket, miközben több mint 50 százaléka a kormányzással, igazságszolgáltatással, vallási gyakorlatokkal, és általában a mindennapi élet dolgaival foglalkozik. Náluk tehát élesebb kontúrokkal különülnek el a belső és a külső közönségnek szóló üzenetek, mint az al-Kaida médiatermékeiben.”³³*

Az iszlám világ egészét, millióit is szeretnék megszólítani. A legfontosabb stratégiai célkitűzést – amely majd nemsokára az Arab Tavasz kaotikus forradalmaiban teljeseedik ki – Bin Laden így fogalmazta meg: *„Az elkövetkező időszak egyik legfontosabb lépése felrázni az embereket, akik még nem lázadtak fel, és arra bátorítani őket, hogy keljenek fel a uralkodók és a módszerek ellen...”* A dzsihadista fórumokkal kapcsolatban azonban a stratégia feloldhatatlan ellentmondásba ütközik. A „néppárto-

sodás”, mondhatnák viccesen, ami Gadahn egyik fő törekvése, elég kemény dió. Hiszen a megnyerendő muszlimok nagy része a létező dzsihadista fórumokat taszítónak érzi vagy elzárkózik tőlük. Torzítják az al-Kaida imázsát, véli a levélíró, köszönhetően a bigottériának és az éles hangvételnek, amely ezeknek a fórumoknak a résztvevőit jellemzi.

Kitér egy harmadik célcsoportra is: *„Nem szabad elfelejtkeznünk a Mujahidin testvérekről a fronton, akik kritikus időket élnek át, és egyik csapás után a másikkal szembesülnek... Hozzájuk azonban videóüzenetet kell intézni, mivel sokan közülük egyáltalán nem olvasnak, vagy ha igen, a vizualitás náluk mindenképpen hatásosabb.”* A látvány, a vizualitás fontosságának a hangsúlyozásával egyébként a Média Bizottság 2009. decemberi ülésének már idézett titkos jegyzőkönyvében is találkozunk: *„Minden dzsihád parancsnok dokumentáljon minden dzsihadista műveletet, és tudassátok velük, hogy a Főparancsnok számára elfogadhatatlan, ha nem minőségi fotók készülnek a műveletekről. És hogy egy lefényképezett művelet felér 100 olyan művelettel, amelyről nem készült fénykép.”*³⁴

Sajátos célcsoportként tekint Gadahn az írekre. Úgy gondolja, az ír nép szimpatizál a palesztinokkal, és az ír bíróságok enyhe ítéleteket hoznak terrorizmussal vádolt muszlimok ügyében. Hozzájuk intézendő üzeneten dolgozik: *„...elkezdtém keresni információkat és anyagokat, amelyek ehhez szükségesek.”* Úgy gondolja, a katolikus egyházzal szembeni növekvő haragra is lehet építeni, az Egyházban kipattant szexbotrányok után. *„Az írek körében a szekularizáció egyre erősödik, azután, hogy ők voltak a legvallásosabbak az ateista Európában – miért is ne ismertessük meg őket az iszlámmal...”*

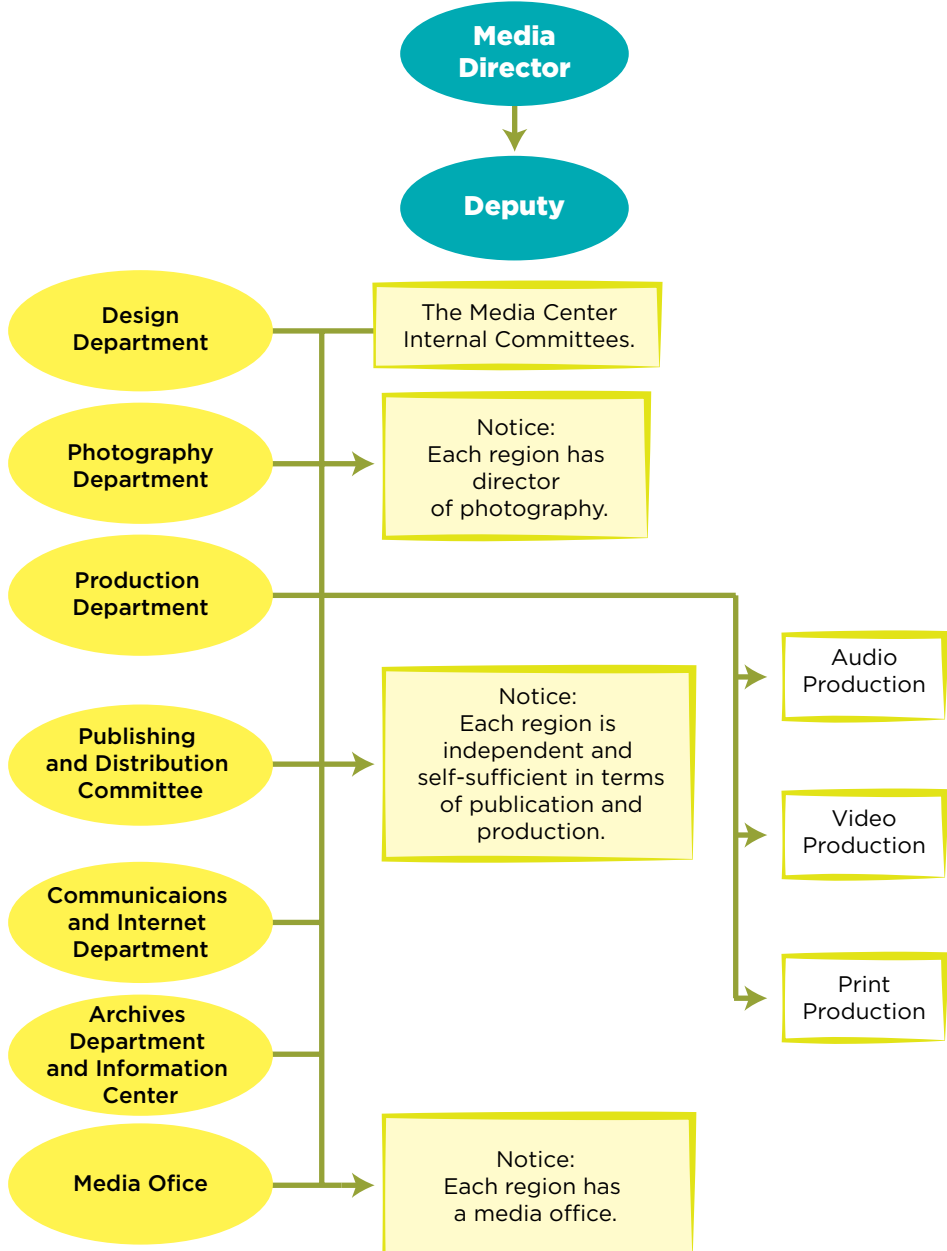
Foglalkoztatja mind a zsidó-keresztény, mind a katolikus-protestáns ellentét, mint amelyekre „ellenségem ellensége” alapon bomlasztó és toborzó tevékenységet lehetne építeni. Megnyerhetőnek tartja a Közel-Kelet keresztényeit és általában a katolikusokat, akik – szerinte – a zsidók és a protestánsok fő ellenségei, ezért nyitottabbak lehetnek az iszlámra. Ezért is rosszallja a bagdadi katolikus templom elleni támadást és a többi keresztények ellen elkövetett merényletet, amelyek *„nem segítik az üzenet célba juttatását”*. Saját híveikkel és harcosaikkal azonban nem könnyű ezt elfogadtatni. Gadahn ehhez is megtalálja az ideológiát. Vagy

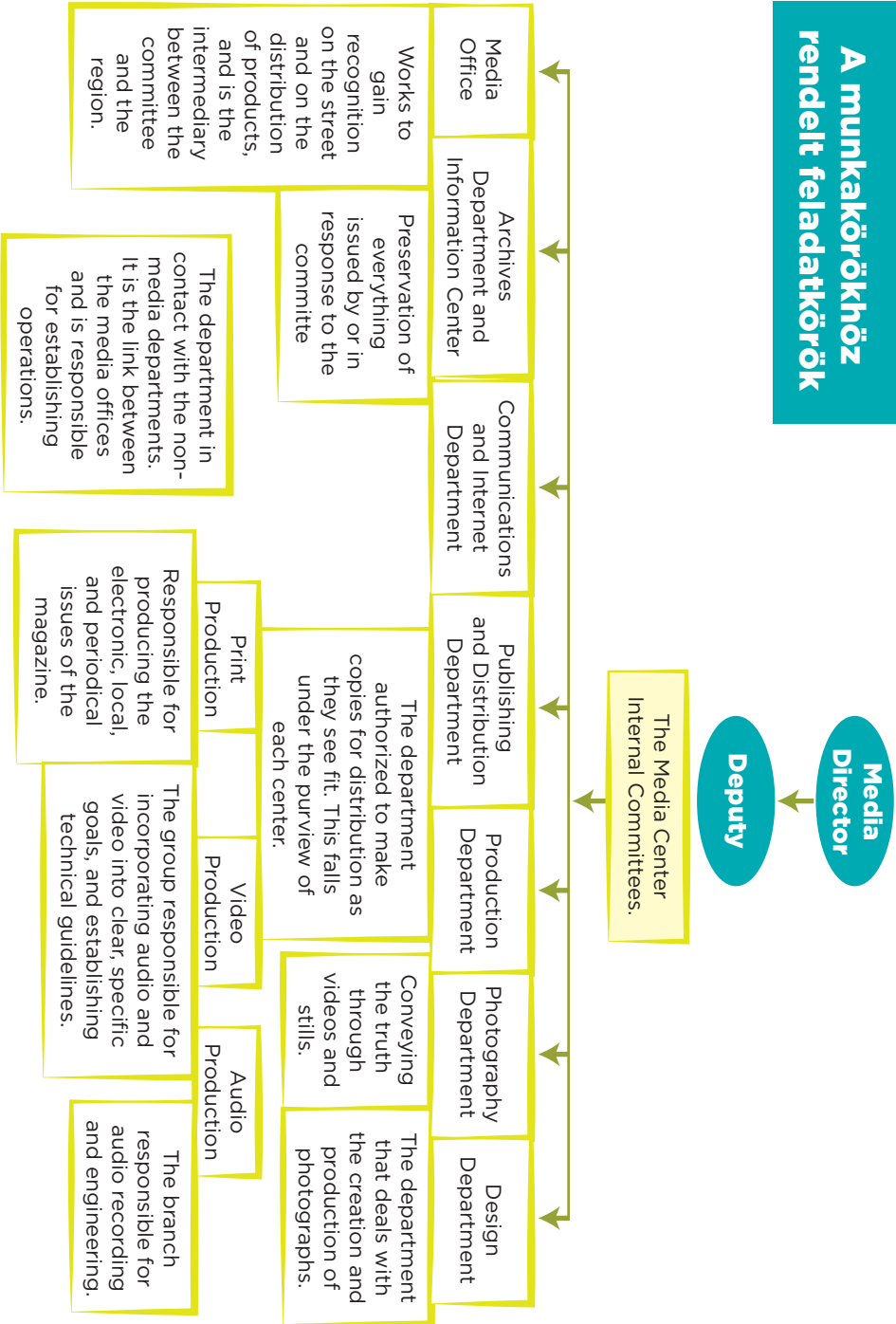
legalábbis olyan érzelmi húrt penget, ami enyhítheti a várható háborgást. *„Milyen szép”* – írja –, *„amit Usama Sejk említett, amikor a médiamegszólalásról beszélt, hogy azok az erős kijelentések, amelyeket az elődök tettek, a méltóság és az irányíthatóság napjaiban hangzottak el, viszont nem illenek a sérülékenységek korszakához. A gyengeség napjaiban a dzsihádnak mások a prioritásai és a lehetőségei, ma nem alkalmazhatók ugyanazok a módszerek”* – példaként említve templomok lerombolását és az *„ördögi vallásos könyvek”* elégetését. Mindazonáltal érzi, hogy az elképzelés több sebből is vérzik. *„Persze a Pápa és Európa számára az iszlám a fő fenyegetés”* – konstatálja. Amikor az al-Kaida vezetői a katolikusokkal való szövetkezés lehetőségéről képzelegnek, a zsidók és a protestánsok ellen, nem látják világosan saját határaikat és szükségszerű korlátaikat – amibe az európai zsidó-keresztény kultúra bensőbb ismeretének a hiánya és nyilván jó adag illuzórikus önhittség is vegyül.

Az „ellenségem ellensége a barátom” mechanizmusának a kiaknázása minden rejtett hadviselés kedvelt művelete. Az al-Kaida és föltehetőleg az Iszlám Állam vezetői is igen tudatosan és tervszerűen használták ezeket az elsősorban államokhoz és titkosszolgálatokhoz köthető hibrid eszközöket. A globális geopolitika szövevényes összefüggésrendszerében azonban korántsem egyszerű egy-egy lépés mögött a valódi mozgatót azonosítani. A virtuális frontvonalak gyorsan változnak, a szövetségek képlékenyek, és még az „ellenségem ellensége” mechanizmus sem ad biztos fogódzókat, hiszen a szereplőket sokszorosan összetett, rejtett érdekek és ellenérdekek kapcsolják egymáshoz. Ma a biztonságot és a függetlenséget megőrizni olyan „szürke zónák” erőterében kell, amelyben, az aszimmetrikus hadviselés törvényeinek megfelelően, semmi sem biztos, és ami annak látszik, az is gyorsan változik.

A Nyugati Régió Média Központjának Adminisztratív felépítése és munkakörei

A munkakörökhöz rendelt feladatkörök

JEGYZETEK

- 1** Ali Soufan: *Anatomy of Terror*, W.W.Norton and Company Inc., 2018.
- 2** Ali Soufan, id. mű.
- 3** François Molins: BFM-TV, 28 May 2018.
- 4** Hankiss Ágnes: A magányos farkas legendája. Terrorista hálózatok, Arc és Álarc, 2017/ősz-tél. Agnes Hankiss: The legend of the lone wolves, *Journal of Strategic Security*, Vo. 11/2. pp. 54-72. (Letölthető: <https://scholarcommons.usf.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=1668&context=jss>).
- 5** Daniel Milton: Communication Breakdown: Unraveling the Islamic State s Media Efforts, CTC Sentinel, October 2016. <https://ctc.usma.edu/communication-breakdown-unraveling-the-islamic-states-media-efforts/>.
- 6** Hankiss Ágnes: Terrorista hálózatok. A C-79-es dosszié. Terror és Elhárítás, (2017) 6. évf. 4. szám, 4-22 o. http://tek.gov.hu/tt_pdf/6.%20%C3%A9vfolyam%204.%20sz%C3%A1m.pdf.
- 7** Hankiss Ágnes: Átívelő hálózatok. Az al-Kaidától az ISIS-ig. Terror és elhárítás, (2018), 7. évf. 1. szám, 71-99. o. http://tek.gov.hu/tt_pdf/7.%20%C3%A9vfolyam%201.%20sz%C3%A1m.pdf.
- 8** Philip Seib, J. D.: The Al-Qaeda Media Machine, *Military Review*, May-June 2008. p. 74. <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/milreview/seib.pdf>.
- 9** Liam Collins, *The Abbottabad Documents: Bin Laden s Security Measures*, CTC at West Point, May 2012, Volume 5, Issue 5. <https://ctc.usma.edu/the-abbottabad-documents-bin-ladins-security-measures/>
- 10** N. Lahoud, S. Caudill, L. Collins, G. Koehler-Derrick, D. Rassler, M. Al-Ubaydi: „Letters from Abbottabad: Bin Ladin Sidelined?”, *Harmony Program*, CTC West Point, 3 May 2012. <https://ctc.usma.edu/letters-from-abbottabad-bin-ladin-sidelined/>.
- 11** N. Lahoud, S. Caudill, L. Collins, G. Koehler-Derrick, D. Rassler, M. Al-Ubaydi id. mű
- 12** SOCOM- 2012-0000017-HT
- 13** SOCOM -2012-0000017-HT
- 14** Ali Soufan, id. mű.
- 15** Ali Soufan, id. mű.
- 16** AFGP-2002-600142
- 17** SOCOM-2012-0000015
- 18** JDECB-2007-002124
- 19** NMEC-2007-637116
- 20** Philip Seib, J. D.: The Al-Qaeda Media Machine, *Military Review*, May-June 2008. p. 74. <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/milreview/seib.pdf>.
- 21** NMEC-2007-637123
- 22** JDECB-2010-000854
- 23** SOCOM-2012-0000015
- 24** SOCOM-2012-0000004
- 25** SOCOM-2012-0000017.
- 26** Philip Seib, J. D.: The Al-Qaeda Media Machine, *Military Review*, May-June 2008. p. 74. <http://www.au.af.mil/au/awc/awcgate/milreview/seib.pdf>.
- 27** SOCOM-2012-0000015
- 28** SOCOM-2012-0000017
- 29** SOCOM-2012-0000015-HT
- 30** SOCOM-2012-0000004-HT
- 31** Robert Fisk: The search for truth in the rubble of Douma - and one doctor's doubts over the chemical attack, <https://www.independent.co.uk/voices/syria-chemical-attack-gas-douma-robert-fisk-ghouta-damascus-a8307726.html> Vö: *Russia Today* <https://www.rt.com/uk/424364-uk-reporter-reveal-douma-chemical/>.

32 [http://mandiner.hu/cikk/
20150910_robert_fisk_regen_
magyarország_nagyon_is_szi-
vesen_tette_vonatra_nemtor-](http://mandiner.hu/cikk/20150910_robert_fisk_regen_magyarország_nagyon_is_szi-
vesen_tette_vonatra_nemtor-)

szagba_azokat_akiket_nem_
szeretett.

33 Milton.id.mű, p.IV.

34 JDECB-2010-000854

„A vállalatok dollármilliókat költenek tűzfalakra és biztonságos távoli elérést nyújtó eszközökre, de ez mind kidobott pénz, mert ezek egyike se veszi figyelembe a leggyengébb szemet a biztonsági láncban: az embert, aki használja, igazgatja és működteti a számítógéprendszereket.”¹

NÉMETH MÁRTON – TAKÁCS GERGELY

Az emberi tényező, mint a leggyengébb biztonsági láncszem

237

A Social Engineering vállalat
és nemzetbiztonsági aspektusa

BEVEZETÉS

Az emberiség történetében folyamatosan jelen van a biztonságra való egyre nagyobb igény, az idő múlásával azonban a biztonság fogalma jelentősen megváltozott, új értelmezést nyert. Ez a gondolati paradigma a mai társadalmakban is jelen van, ugyanis a biztonságról alkotott kép nemek, kultúrák, különböző életkorú, végzettségű és társadalmi osztályok között más-más értelme-

zést kap. Minden ember számára egyedi, mint ahogy maga az emberi természet is eltérő. Az infokommunikációs eszközök fejlődésével a biztonsági kihívások, fenyegetések száma drasztikusan megemelkedett, a támadások módszerei pedig egyre kifinomultabbá váltak.

Általánosságban elmondható, hogy a vállalkozások jelentős része a legnagyobb figyelmet és erőforrásokat a különböző fizikai, informatikai védelmi rendszerek kiépítésére és üzemeltetésére fordítja, ha a biztonság fejlesztéséről van szó. Ez a folyamat Magyarországon is megfigyelhető. A modern kori vállalatvezetés gyakran technológiai szemléletű, ami az információbiztonság tervezésénél is nyomon követhető.

Ez azt jelenti a gyakorlatban, hogy a vállalatok vezetősége a modern és költséges informatikai, illetve fizikai védelmi eszközök beszerzését tartja elsődlegesnek, ezáltal védve érzik szervezetüket a támadásokkal szemben. Gyakran feledésbe merül azonban, hogy egy vállalkozás legfontosabb értékét és egyben legnagyobb sérülékenységét maga a humán erőforrás jelenti.²

Utóbbi következtetést erősíti a Check Point Software³ egy korábbi kutatása, amelynek keretében 850 észak-amerikai, európai, ausztráliai és új-zélandi céget kérdeztek meg. A cégek bevallása szerint 48%-ukat érte már social engineering módszerekkel végrehajtott támadás. A Verizon által 2013-ben készített elemzés⁴ szerint a cégeket ért támadások 29%-a sorolható ebbe a kategóriába. A Symantec vállalat 2015-ös riportjában⁵ pedig arról számoltak be, hogy minden hat nagyvállalattól ötöt biztosan ért spear-phishing (célzott e-mailes adathalászs) támadás az értékelt időszakban. Hasonló tendenciákat vázolt fel az Ernst & Young nemzetközi tanácsadó cég a 2017–2018-ra vonatkozó információbiztonsági felmérésükben. A tanulmány leginkább a kiberfenyegetések különböző módoszataira helyezi a hangsúlyt, azonban az eredmények alapján jól látható, hogy a kutatás során megkérdezettek a hanyag és a figyelmetlen munkatársakat jelölték meg a legnagyobb sérülékenységnek. A fenyegetések között pedig az információbiztonsági szakzsargonban manapság divatos frázisként – buzzwordként – említett social engineering (pszi-

chológiai manipulációs) technikákkal terjesztett malware és adathalász incidensek jelentik a legnagyobb kihívást.⁶

A különböző szakirodalmak, tanulmányok és gyakorlati tapasztalatok alapján, látható módon a biztonsági megoldások fejlődésével a technológiai sebezhetőség is csökkent, ezért az ún. social engineering, azaz az emberi tényező kihasználható tulajdonságain alapuló manipulációs támadási formák elterjedése jelentik a támadók részéről a legkifizetőbb alternatívát, amelyeknek leggyakoribb célja a bizalmas információk megszerzése. Az ember ugyanis ideális célpontnak tekinthető a kihasználható tulajdonságai miatt, amelyek mindenkiben megtalálhatóak, természetesen nem mindegyik és nem ugyanolyan szinten. Ezek között említhetők meg a segítőkészség, tiszteletudás, naivitás, kíváncsiság, nyitottság, befolyásolhatóság, érdeklődés, fáradtság vagy túlterheltség.

Az ember működteti a különböző rendszereket, számítástechnikai eszközöket, és az élet minden területén jelen van. Az emberek szociális hálózatokat alkotnak, kommunikálnak, információt közvetítenek, hatással vannak egymás életére. Egy ilyen közeg pedig rendkívül értékes a támadók számára, akiknek költséges eszközökre, fejlett infrastruktúrára sincs szükségük egy manipulációs technikával végrehajtott csaláshoz. Az emberek személyisége sokkal összetettebb és változatosabb, mint egy informatikai struktúra, ezért a támadási, befolyásolási módszerek tárháza gyakorlatilag végtelen. Nincs olyan biztonsági sztenderd, amivel a social engineering technikák 100%-ban kivédhetők lennének. Tapasztalatok alapján a social engineering támadások jelentős része akkor volt sikeres, amikor a felhasználók nem voltak kellően biztonság tudatosak, nem ismerték a megfelelő biztonsági protokollokat és technikákat.

Általánosságban megállapítható tény, hogy az évtizedek során az IT-eszközök védelme kifinomultabbá vált, ugyanakkor az ezeket használó emberek biztonság tudatossága csekély mértékben növekedett. Minden rendszer erőssége pedig a leggyengébb pontjával egyenértékű.

A fentiek alapján a social engineering nem más, mint az emberi tényező kihasználható tulajdonságaira, az emberi hiszékenységre építő támadási forma, olyan technikák és módszerek összessége, amely az emberek befolyásolására, manipulálására alapozva teszi lehetővé bizalmas információk megszerzését, vagy éppen egy kártékony program telepítését, terjedését és működését.⁷

A kifejezés bár új keletű, azonban az ember második legősbibb mesterségének, a kémkedés megjelenésével együtt létrejött. A pszichológiai manipulációt valamennyi titkosszolgálat alkalmazza napjainkban is hírszerző tevékenysége során. Ennek megfelelően a social engineering forgatókönyve nagy hasonlóságot mutat a titkosszolgálati információszerzés módszerével, azaz: (1) információszerzés a célobjektumról/személyről; (2) kapcsolat kiépítése, ehhez fedőtörténet/legenda alkalmazása; (3) kapcsolat kihasználása, jellemzően az emberi naivitásra, segítőkészségre és konfliktuskerülésre építve; (4) támadás végrehajtása, a szükséges információk megszerzése – akár többlépcsős intézkedések révén.

Napjainkra a közösségi média a social engineering támadások legfőbb eszközévé vált, jelentősen megkönnyítve a támadások kivitelezését. Ezeknek a portáloknak információszerző szerepük van, a támadó számtalan hasznos dolgot megtudhat a célszemélyről, az elérhetőségeit, személyes adatait, érdeklődési körét, illetve sokszor azt is, hogy a leendő áldozat éppen hol van, kivel és mit csinál. Éppen ezért fontos a felhasználókban a biztonságtudatosság növelése, ezen belül a különböző közösségi oldalak adatvédelmi beállításainak megfelelő alkalmazása, hogy ezáltal jelentősen csökkenthessük a támadók által megszerezhető információk körét.⁸

A social engineering támadásokat, illetve azok fázisait két csoportba sorolhatjuk: vannak a humán és az IT, vagyis informatikai alapú eszközök segítségével végrehajtott támadások. Függetlenül a támadás jellegétől mindkét típus középpontjában az ember áll. A tanulmányban azzal nem kívánunk foglalkozni, hogy bemutassuk a social engineering humán vagy informatikai eszközökön alapuló technikáit, ugyanis ennek rendkívül szé-

les szakirodalma van már Magyarországon és az angolszász nyelvterületeken is. Ugyanakkor az írásunkban foglaltak könnyebb megérthetősége érdekében a három leggyakrabban előforduló social engineering technikát indokolt mégis megemlíteni: phishing (e-mailen keresztül próbálnak meg személyes információkhoz jutni, ártalmas szoftvert tartalmazó fájlokat küldése), vishing (telefonon keresztül próbálnak meg információt szerezni), impersonisation (megszemélyesítés, fizikailag is megjelenik a támadó és munkatársnak adja ki magát).

Fontos jelezni azt is, hogy ezen IT-alapú technikák alkalmazása is már legalább két, de inkább három évtizedes múltra tekintenek vissza, gyakorlatilag az internettel egyidősek. (Az egyik leghíresebb social engineering módszereket alkalmazó hacker, Kevin Mitnick, egy amerikai kongresszusi meghallgatás során elmondottak alapján, társaival már az ezredfordulót megelőzően – a nyolcvanas évek második felétől – is rendkívüli sikereket értek el ezzel a befolyásolási technikával.)⁹ Az IT- és humán alapú módszerek ismertetése helyett az írásunk első felében – interjúkon alapuló információkra építve – magyarországi vállalati tapasztalatok ismertetésére kívánunk fókuszálni, ugyanis ezeken keresztül megismerhetők a leggyakoribb biztonsági problémák, amelyeket részben kihasználhatnak a social engineering támadások alkalmával is. Az írás második felében nemzetközi tapasztalatok alapján azt kívánjuk röviden bemutatni – példákon keresztül –, hogy a nemzetbiztonsági szempontból védett intézmények és munkatársaik esetében milyen preventív intézkedésekre nyílik lehetőség az állam oldaláról.

Mindezek ismertetését azért tartjuk szükségesnek, mert az emberek pszichológiai attitűdjéből adódó sérülékenység érdekes lehet minden biztonsággal foglalkozó szakembernek, függetlenül attól, hogy a rendvédelmi/nemzetbiztonsági szerveknél vagy a piaci szférában dolgoznak. Az ellenfél/ellenség képességeinek és szándékainak megismerése (állami felhatalmazás, feladatszabás alapján), valamint az üzleti konkurenciával kapcsolatos információk megszerzése (üzleti hírszerzés, ipari kémkedés) során elsősorban a leggyengébb láncszemre, az emberre építenek a szakemberek.

Azt, hogy ezen a területen van szerepük a nemzetbiztonsági szervezeteknek, jól mutatja, hogy a nyugati partnerszolgálatok évtizedek óta nagy hangsúlyt fektetnek a lakosságot tájékoztató kampányok, valamint a nemzetgazdasági szempontból stratégiai jelentőségű cégeknél (beleértve a kritikus infrastruktúrákat üzemeltetőket is) és állami intézményeknél dolgozók biztonságtudatossági (érzékenyítő) képzésére. A tanulmány második felében röviden ezekre a tapasztalatokra is ki kívánunk térni.

INFORMÁCIÓBIZTONSÁG - VÁLLALATI TAPASZTALATOK

A szerzőpáros egyik tagja, Németh Márton a közelmúltban több, biztonsági területen nagy tapasztalattal rendelkező szakemberrel készített interjút annak érdekében, hogy felmérje, Magyarországon milyen tendenciák mutatkoznak az információbiztonság kérdéskörét érintően. A beszélgetések során elhangzott gyakorlati tapasztalatok az alábbiakban összegezhetők:

Magyarországon a vállalati biztonságról alkotott általános kép sok esetben a nemzetközi trendektől eltérő megközelítést takar, amelynek háttere részben a kulturális különbségekre és történelmi hagyományokra vezethető vissza. A fejlettebb gazdasági struktúrával rendelkező országokhoz képest hazánkban kevés olyan vállalkozás található, amelynek méretéből, árbevételéből, tevékenységi köréből adódóan szüksége lenne nagyon fejlett és költséges biztonsági szervezetre. Az esetek többségében (különösen a kis- és középvállalkozói szektor vonatkozásában) maguk az érintettek elegendőnek tartják azt, ha egy megbízott vagyoni-
védelmi cég ellátja az alapszintű fizikai védelmi feladatokat, illetve az informatikai hátteret is egy külső szolgáltató működteti. A jelenlegi irány, ami felé mennek a fejlett államok, az bizonyos esetben a vállalati információbiztonsággal szembe megy. Gyakorlatilag megszűnnek a fizikai szerverek és felhőalapú szolgáltatásra állnak át, ami azt is jelentheti, hogy a vállalkozás a saját adataitól bizonyos szinten távol kerül, hiszen az információk csak virtuálisan lesznek hozzáférhetőek.

A biztonsági szervezet jelentősége különösen egy multinacionális vállalati közegben nyer értelmet, itt ugyanis rendkívül nagy feladatot jelent olyan egységes biztonsági protokollok, sztenderdek kialakítása, amelyek a leányvállalatok eltérő földrajzi, kulturális, gazdasági, jogi és politikai környezetét is figyelembe veszik. A gyakorlatban fel kell állítani egy alap biztonsági struktúrát, sztenderdeket, ami mindenhol ugyanúgy tud működni. (Pl. beléptető, CCTV-rendszerek, sztenderd protokollok, jogosultságmenedzsment stb.) Ezt követően pedig olyan folyamatokat kell megalkotni, amelyekkel a megfelelő kontroll biztosítható a különböző vállalati részlegek felett. Ehhez nagy segítséget tud nyújtani, ha az anyavállalatnál központosított ellenőrzési struktúra kerül bevezetésre, amellyel a különböző részlegek, telephelyek és leányvállalatok biztonsági rendszereinek adatait is távoli eléréssel hozzáférhetővé teszi, ezek a technikai megoldások azonban rendkívül költségesek. A különböző szervezetek diverzitása a támadók szempontrendszerében is megjelennek, hiszen egészen más célpontot jelenthet egy kis- vagy középvállalkozás, egy bank vagy egy globális jelentőséggel rendelkező multinacionális cégcsoport. Mindezeknek megfelelően a támadók motivációja és módszerei is rendkívül különbözőek lehetnek, ezekkel kapcsolatban néhez általános érvényű megállapításokat tenni.

A támadók leggyakrabban az emberek jóhiszeműségét, segítőkész szándékát használják ki. A támadások fókuszpontjában pedig jellemzően olyan vállalati adatok állnak, amelyek üzleti értéket képviselnek (folyamatban lévő projektek, tervezett akvizíciók, partnerkapcsolati információk, szerződések stb.), így a támadások alapvető motivációjaként is a pénzszerzés nevezhető meg. Egy vállalkozás életében a leggyakoribb social engineering támadási formát a telefonos, e-mailes, adathalász megkeresések és a hamis weboldalak használata jelentheti.

A támadások azonban nem csak kívülről érkezők lehetnek, hiszen olyan esetek is előfordulhatnak, amikor egy személy célzottan azért akar felvételt nyerni egy vállalkozáshoz, hogy magának valamilyen illegális módon anyagi előnyt szerezzen. Az ilyen jellegű kockázatszűrés célszerű, ha már a HR-folyamatok részét képezi, mert így a szervezetre nézve ká-

ros magatartással érkező személyek még az interjúk során kiszűrhetők. Ezzel gyakorlatilag már korai szakaszban megvalósítható a prevenció.

Az is gyakori, hogy a támadók a vállalkozás reputációját rontják, pl. üzleti előnyt kínálnak egy vállalkozás nevében vagy ilyen módon konkrét üzleti partnereket keresnek meg. A mai biztonsági trendeket figyelembe véve az épületekbe való illetéktelen bejutás (betörés) kevésbé jellemző. Ennek egyik oka, hogy jellemzően számos olyan tevékenység van, amely külsős cégek számára kiszervezett (takarítás, karbantartás), így ha ezeknél a szolgáltatóknál tud kiépíteni a támadó információs csatornát, akkor konspiráltabb módszertant alkalmazhat, így a lebukás veszélye is minimális.

A globális biztonsági körképet áttekintve fontos megemlíteni a külföldi titkosszolgálatok üzleti információszerzésre irányuló kísérleteit is. Gyakran egy adott vállalkozás munkatársait valamilyen hivatalos vagy magánrendezvényhez kötődően környékezik meg, különböző fedést (pl. újságíró, diplomata, üzletember) felhasználva baráti nexust kívánnak kialakítani az általuk értékes információval bíró személlyel. Miután ez megtörtént, rendszeres találkozókra invitálják a „célszemélyeket”, ahol különböző „szívességek” végrehajtását kérik (pl. szervezeti ábra és telefonkönyv beszerzése, egyes újságcikkek lefordítása, rövid tanulmány írása stb.), és adott esetben valamilyen anyagi jellegű érdekviszonyt is meg kívánnak teremteni. Az ilyen jellegű megkörményezések miatt különösen indokolt a kiutazás előtt álló munkatársak előzetes biztonsági felkészítése.

A fentiekben túlmenően a biztonsági területnek kiemelt figyelmet kell fordítania a szervezeten belüli lehetséges korrupciós folyamatokra is, ugyanis a megvesztegetés különösen az olyan nagyvállalatoknál lehet jellemző, ahol a portfólió nem a szolgáltatások nyújtására, hanem valamilyen termelőtevékenység végzésére van kialakítva.

A szervezeti biztonság témakörében fontos tényezőt játszanak a távozó munkatársak és a velük való kommunikáció. Ez különösen azoknál a

szervezeteknél lehet hangsúlyos, ahol magas a fluktuáció. A távozó munkatársak rengeteg know-how-t és kapcsolatrendszerrel visznek magukkal az előző munkahelyeikről, amellyel vissza lehet élni. Az ebből adódó károkat nehéz elemezni és kivédeni, ugyanis a korábbi munkahelyen meglévő kapcsolati kört a távozó személy baráti jelleggel használhatja különböző információk megszerzésére. A munkavállalók számára a céges környezet hiánya miatt (pl.: szülinapi, névnap összejövetel, magánjellegű baráti találkozók) nehéz meghatározni, hogy volt kollégákkal a kapcsolattartás során miről ejthetnek szót, mire ügyeljenek. Az utóbbiak értelmében a fecsegésre való hajlandóság, a jól értesültnek való mutatás az egyik legjobban kihasználható emberi tulajdonság, amely valamilyen függőséggel (kábítószer, alkohol) vagy érzelmi ráhatással párosulva magas kockázati tényezőt jelenthet egy szervezetre.

Természetesen a munkatársak biztonságtudatossága jól kondicionálható a megfelelő oktatási eszközök megválasztásával. Sokan úgy gondolják (tévesen), hogy egy újonnan belépő munkatársat néhány awareness oktatással megfelelően fel lehet készíteni a kor kihívásaival szemben. Holott ezt a jellegű képzést már sokkal korábban, gyermekkorban célszerű volna elkezdeni, illetve a családi és az iskolai szocializáció része kellene hogy legyen.

Az infokommunikációs eszközök biztonságtudatos használatát már kisdíákoknak is lehetne oktatni. A folyamatos képzés és a szinten tartás a kulcsmomentum a támadások megelőzésében és a károk mérséklésében. Mindenkinek tudomásul kell vennie, hogy a biztonságra érzékenyítés hosszú folyamat, egy-egy képzéssel nem lehet letudni és hátradólni. A tapasztalatok alapján nincs jó üzenete annak, ha egy vállalkozás megszabja a dolgozóinak, hogy részt kell vennie egy awareness képzésen, hiszen ezt sokan kioktatásnak veszik, és a negatív érzelmi töltet miatt a tananyagot kevésbé vagy egyáltalán nem sajátítják el. Jó megoldás lehet, ha a szervezetben – a vállalati gondoskodás keretein belül – folyamatos kondicionálás zajlik. Ennek azonban egy jól felépített folyamatnak kell lennie, aminek szervezőelve a munkatárs által gyakorlatilag láthatatlan.

A biztonsági részlegek számára az is nagy kihívást jelent, hogy bizalmi viszonyt alakítsanak ki a munkatársakkal. E nélkül ugyanis nehéz elérni azt, hogy a kollégák jelezzék, ha átverés, csalás áldozatai lettek, és ez a munkahelyükre is kihathat. Az őszinteség hiánya egy szervezetben komoly biztonsági kockázati tényezőként van jelen. A bizalmi légkör megteremtésének kiváló eszköze lehet a vállalati gondoskodás, amely nem korlátozódhat kizárólag a napi munkavégzésre, az üzleti környezetben eltöltött időre. Ahhoz, hogy ez a gyakorlatban is megvalósuljon, sok erőfeszítést kell tenni és folyamatos kommunikációra van szükség a vállalkozás valamennyi területével. Fontos, hogy legyen a biztonságnak olyan aspektusa, amelyhez a munkavállalók pozitív érzelmeket köthetnek, érezniük kell, hogy nemcsak a munkájuk, hanem a személyük is értékes a szervezet számára.

Az információbiztonság magas szintje elérésének egyik fázisa, hogy a vezetőknek is tudatosítani kell, milyen adatokért felelősek. Számos szervezetben a vezetőség nincs tisztában azzal, hogy pontosan milyen információk keletkeznek a szervezetüknél és azok milyen értéket képviselnek. Számos esetben a biztonsági vezetőre úgy tekintenek, mint aki egy személyben rendelkezik büntetőjogi felelősséggel a vállalat teljes adatstruktúrája felett, holott ez a kompetencia ugyanúgy az adatgazda, az adatot keletkeztető felelőssége is. Amint felelősséget delegálunk az adatgazdára, máris sokkal nagyobb odafigyelést érhetünk el az információbiztonságban.

A szakértők elmondása alapján jól látható volt, hogy a biztonságtudatossági képzés az egyik legfontosabb a vállalati környezet biztonsági kihívásainak ellensúlyozására. Ezzel kapcsolatban általános vélekedés, hogy a tudatosítás egy rugalmasan változó folyamat, amelyet kreatív eszközökkel – gyakorlatokon keresztül – kell megvalósítani ahhoz, hogy megfelelően hatékony legyen. A social engineering támadások esetén nincs az a technikai, technológiai védelmi struktúra, amit egy alkalmazotti hiba ne tudna egy pillanat alatt semmissé tenni. (A megfelelő formátumú oktatás annál is inkább fontos, mivel egy kutatás szerint a céges képzésen elhangzottak felét a munkatársak egy órán belül, míg 70%-át 24 óra elteltével felejtik el, 90%-ára pedig már egy hét után nem emlékeznek.)¹⁰ A humán erőforrás biztonsági képzésénél – különös te-

kintettel a social engineering módszerekkel szembeni védekezési technikákkal összefüggésben – minden esetben a gondolkodásmód megváltoztatására kell helyezni a hangsúlyt, mert így biztosítható, hogy magánjellegű élethelyzetekben is megfelelő magatartást tanúsítsanak.

Az információbiztonság kérdéskörében fontos momentumként jelenik meg, hogy a vállalkozások megfelelően osztályozott adatstruktúrával rendelkezzenek, hiszen ez alapján lehet meghatározni a védendő értékeket és az ehhez kapcsolódó biztonsági protokollokat. Az interjúalanyok gyakorlatilag egyöntetűen egyik legnehezebb feladatként a biztonsági részleg és a munkatársak közötti bizalmi viszony kiépítését határozták meg.

Az emberi természet sokszínűségéből adódóan a munkatársak különböző attitűdjeiből nem lehet egyértelmű következtetéseket levonni a biztonságtudatossági képességekre és készségekre, ezek csak komplex módon, személyre szabottan vizsgálhatók. A multinacionális közegben a vállalati szervezet nagysága miatt a biztonsági kihívások pedig rendkívül hangsúlyosan vannak jelen.

A szigorú rezsimszabályok és a bürokratikus szervezetek gyakran jogosan keltik a munkavállalókban azt az érzést, hogy a vállalat bizalmatlan a személyükkel kapcsolatban, amely destruktívan hathat a humán erőforrás személyiségjegyeire, így a social engineering technikák is sikeresebben alkalmazhatók velük szemben.

Az Európai Unióban folyamatosan zajlik az emberi jogok liberalizációja, amely látható módon jelentősen megnehezíti a biztonsági részleg munkáját. Utóbbiak a hatósági jogosítványok hiányában jelentős hátránnyal indulnak a támadók jogaival szemben.

Komoly törekvéseket említhetünk arra vonatkozóan is, hogy a vállalatok egyre nagyobb transzparenciával működjenek, amely folyamat szintén az információbiztonsággal megy szembe. Kérdéses, hogy a vállalkozás mit oszthat meg magáról, a projektjeiről, a szerződéseiről, a munkatár-

sairól, a telephelyeiről, a szervezetről stb. Nagyon nehéz megtalálni azt a határt, ami a még elfogadható üzleti és jogi oldalról, de a vállalkozás biztonsági helyzetét nem veszélyezteti. A social engineering módszereket alkalmazók ugyanis ezen információkkal visszaélve, és ezeket felhasználva próbálnak meg bizalmába férkőzni egy megtámadásra kijelölt vállalat munkatársának.

A fejlődő IT-technológiák és az automatizációs trendek ellenére is kijelenthető, hogy a vállalkozások számára a jövőben is a saját humán erőforrásának kell a legnagyobb értéket képviselnie, hiszen továbbra is csak az ember képes az önálló és kreatív problémamegoldásra.

A tapasztalatok alapján – meglátásunk szerint – egy vállalkozás esetében már a szervezeti struktúrájának, infrastrukturális eszközeinek és tevékenységi mechanizmusának tervezésekor a biztonsági megfelelőségnek kellene lennie a rendező elvnek. A mai gyakorlat szerint a profittermelő mechanizmus miatt az üzleti folyamatok állnak a vállalatok fókuszában, amelyekhez a biztonsági előírásoknak kell igazodnia. Ez számos esetben további kritikus sérülékenységeket eredményezhet.

Úgy látjuk, hogy az információbiztonság egyre jobban beszivárog a mindennapjainkba, amelynek a jövőben lehet olyan következménye, hogy a vállalati és a magán biztonsági kultúra sokkal kevésbé lesz elválasztható egymástól. Amennyiben a jövőben a vállalati információbiztonsági protokollok szigorúbbá válnak, a támadók még inkább olyan élethelyzetekben kísérelnek meg sérülékenységet találni, amelyben gyengébb kontrollt tapasztalnak, így a munkavállalók privát szférája lehet erre a legmegfelelőbb közeg.

NEMZETBIZTONSÁGI ASPEKTUSOK SOCIAL ENGINEERING - „THE SPY WHO HACKED ME”

A social engineering módszer hatékonyságát és komolyságát jól mutatja, hogy egy tinédzsernek 2015 októberében sikerült feltörnie a CIA

akkori igazgatójának, John Brennannek és a Belbiztonsági minisztérium vezetőjének a privát levelezését. Bizalmas kormányzati információkat nem tartalmaztak az e-mailek, azonban jól rávilágítottak a kockázatok nagyságára.

A hacker – elmondása szerint – hét egyszerű lépés révén jutott hozzá Brennan e-mail-, és iCloud fiókjának tartalmához, valamint a feleségének az iPadjén tárolt adatokhoz. 1) Brennan mobilszámáról kiderítette, hogy a Verizon szolgáltatónál van. 2) Ezt követően a Verizon egyik technikus munkatársának kiadva magát felhívta a Verizon központi számát, és saját helyi rendszereikben bekövetkezett technikai hibára hivatkozva további információkat kért Brennan előfizetéséről. 3) A Verizon ügyelete kért egy azonosító számot a hackertől, aki egy kitalált számot diktált be, amit elfogadtak. 4) A következő lépésben a hacker megkapta Brennan PIN-kódját, a tartalék mobilszámát, Brennan AOL szolgáltatónál regisztrált e-mail-címét és a bankkártyaszámának az utolsó négy számjegyét. 5) Ezután felhívta az AOL-t, és magát Brennannak kiadva elmondta, hogy kizárta magát az e-mail-fiókjából, ezért a jelszó törlését kérte. 6) Az AOL ügyfélszolgálatosa több azonosításra szolgáló adatot is kért a hackertől, többek között a bankkártyaszámának utolsó négy számjegyét. 7) Végeredményként a hackernek teljes hozzáférése lett Brennan AOL-fiókjához. Ugyanez a hacker sikeres támadást hajtott végre az FBI akkori egyik igazgatóhelyettese, Mark Giulianoval, valamint a Fehér Ház nemzetbiztonsági tanácsadójával, John Holdrennel szemben is.¹¹

Az utóbbi évek egyik legsúlyosabb, rendvédelmi szervezetért adatszivárgása 2016 februárjában történt, amikor egy social engineering módszert alkalmazó hacker 20 000 FBI, és 9000 belbiztonsági minisztériumi alkalmazott személyes adatait, telefonszámát és e-mail-címét szerezte meg. A trükk egyszerű volt: az igazságügyi minisztérium egyik munkatársának hivatalos e-mail-fiókját sikeresen feltörte, azonban a minisztérium online/intranetes felületére még nem tudott bejutni, ezért felhívta a help desket, és segítséget kért tőlük, mondván, elfelejtette a PIN-kódját. Az ügyfélszolgálatosok segítőkészségének és óvatlanságának eredményeként megadták a saját négy számjegyű (adminisztrátori) kódjukat,

amivel ezt követően a teljes adatbázishoz hozzáférést nyert.¹² A fenti esetek arra hoznak látványos példákat, hogy néha még a social engineering támadásokkal szemben fellépni szándékozó nemzetbiztonsági szervek munkatársai sincsenek kellő mértékben felkészítve az ilyen jellegű veszélyekre.

Nemzetbiztonsági szempontból a vállalatok működésének biztonsága két aspektusból bír jelentőséggel. Egyrészt gazdaságbiztonsági (kutatás-fejlesztés védelme, ipari kémkedés, gazdasági hírszerzés elhárítása), másrészt – amennyiben például stratégiai jelentőségű infrastruktúrával rendelkező cégről van szó, akkor – objektumvédelmi. Ez utóbbi kategóriába tartoznak a kritikus infrastruktúrákat üzemeltető vállalatok, amelyek napjainkban többségben nem állami kézben vannak, ettől függetlenül a védelmük feladatát ró a különböző felügyeleti szervekre/hatóságokra, valamint a nemzetbiztonsági szolgálatokra is. A kritikus infrastruktúrákat üzemeltető cégeknél is természetesen megjelennek a gazdaságbiztonsági szempontok, hiszen például a pénzügyi visszaélések következtében fennállhat annak a veszélye, hogy nem biztosítanak kellő forrásokat eszközök fenntartására, karbantartására, ami ellátásbiztonsági kockázattal járhat akár már rövid távon is. A gazdaságbiztonsági és objektumvédelmi szempontok az elmúlt évtizedben kiegészültek az információ-, illetve informatikai biztonsággal.

A kiber hadviselés és a social engineering ma már nem tekinthető újdonságnak, mégis kevésbé szofisztikált hackermódszerekkel és a közösségi média átlagos mértékű felhasználói ismeretével a befektetett energiához képest lényegesen nagyobb hatást és eredményt lehet elérni akár a világ meghatározó vállalatai esetében is. Köszönhetően annak, hogy egyre inkább kötődünk, és függő helyzetbe kerülünk a technikai eszközeinktől, az internettől, a különböző felhőszolgáltatásoktól, drasztikusan fokozódik a kiszolgáltatottságunk és megnövekszik az igény a hatékony kibervédelem iránt.¹³

A kémelhárítás a nemzetbiztonsági szolgálatok egyik meghatározó feladata, amibe beletartozik a gazdasági hírszerzéssel szembeni fellépés

is, amely csak az Európai Unión belül éves szinten több milliárd dolláros károkozással jár. Ez az ellenérdekelt tevékenység jellemzően az innovatív technológiákkal foglalkozó kis- és közepes vállalkozásokat – és nem mellékesen az egyetemi/tudományos szférát – érinti.

A hírszerzőknek – bárhol képzik is ki őket a világon – megtanítják azokat a módszereket, amelyekkel átverhetik az áldozataikat, hogy valaki másnak higgyék őket, vagy legalábbis nem annak, ami ténylegesen is a foglalkozásuk. Emellett megtanítják még nekik a social engineering módszerek magas szintű használatát is, hiszen a hírszerzők is olyan információmorzsákra építik fel a legendájukat, mint a személyes, pénzügyi és/vagy üzleti adatok, titkok megszerzésére törekvő hackerek.

A social engineering információbiztonsági és nemzetbiztonsági kockázataira jól rámutat a Verizon vállalat által 2009 óta minden évben elkészített Data Breach Investigation Report (DBIR), amely szerint a 2017-ben tanulmányozott 42 068 biztonsági incidens közül 1935 járt tényleges adat-szivárgással, amelyeknek 43%-ban valamilyen módon social engineering módszereket is alkalmaztak. A DBIR jelentése szerint az állami aktorok (nemzetbiztonsági szolgálatok) vagy állam által felbérelt hackerek révén végrehajtott leggyakoribb információszerezési módszer a social engineering.¹⁴ Egy adott állam érdekében végrehajtott social engineering támadásra az elmúlt években számos példa keletkezett. Ezek közül említést lehet tenni arról az esetről, ami az izraeli védelmi erők blogján¹⁵ jelent meg. Az írás szerint a hadsereg katonáival szemben a Hamasz tagjai indítottak befolyásolóan alapuló IT-támadást. A módszer lényege az volt, hogy hamis profilokat hoztak létre a Facebookon attraktív hölgyek fotóival és igyekeztek felvenni a kapcsolatot az izraeli hadsereg tagjaival. A bizalom kiépítése után, amennyiben a katonák folytatni kívánták a beszélgetést a hölgyekkel, akkor egy applikációt kellett telepíteni a telefonjukra vagy a számítógépükre, amelyet követően az eszközök nyitott könyvvé váltak a palesztin hackerek, hírszerző szervek számára.

A Secureworks¹⁶ cég 2017-ben mutatott be egy közel egy évig tartó ügyet, amelyben Mia Ash néven valamennyi nagyobb közösségi portálon létre-

hoztak hamis profilokat. A hölgy fotósnak adta ki magát, aki beszélgetések, kedvelések (like) és fotómegosztások révén épített ki bizalmat a célpontjai körében, akik jellemzően középkorú, telekommunikációs cégeknél, kormányzati intézményeknél, a hadseregnél vagy a pénzügyi szektorban dolgozó férfiak voltak. Egy idő után Mia Ash megkérte az áldozatait, hogy vegyenek részt egy fotós közvélemény-kutatásban, ami valójában egy kártékony szoftvert, egy malware-t tartalmazott (PupyRAT). A telepítést követően a felhasználó eszköze hozzáférhetővé vált harmadik fél számára is. A művelet módus operandija, valamint a támadásban érintett közlekedési cégek és intézmények miatt az iráni nemzetbiztonsági szervekhez köthető Cobalt Gypsy csoportot valószínűsítették az IT-biztonsági szakértők. Az iráni szolgálat a megfelelő célpontok kiválasztása (tippkutatás) során elsősorban a LinkedIn oldalt használta fel.

Ez utóbbi álláskereső közösségi szakportál használatában rejlő kockázatokra a német nemzetbiztonsági szolgálat, a BfV is felhívta a figyelmet egy 2017. decemberi közleményében, amelyben azt állította, hogy a kínai állambiztonság (ÁBM) a LinkedIn oldalon létrehozott hamis profilok segítségével próbált meg információkat gyűjteni német politikusokról és államigazgatásban dolgozó személyekről. Szokatlan módon, a lakosság tájékoztatása érdekében a BfV még a kínai ÁBM által használt álneveket is nyilvánosságra hozta. Ezt az tette indokolta, hogy a bejelentést megelőző kilenc hónapban lefolytatott vizsgálatok eredményeként megállapították, több mint 10 000 német állampolgárral léptek kapcsolatba a kínai titkosszolgálat munkatársai hamis profilokon (fejvadász, tanácsadó, kutatóintézet munkatársa) keresztül.¹⁷

Ennél az esetnél lényegesen híresebb volt az orosz hackercsoport, a Fancy Bear úgynevezett spear phishing (célzott e-mailes adathalás) támadása a 2016-os amerikai elnökválasztás idején, amikor is kormányzati tisztviselőknek küldtek hamis tartalmú elektronikus leveleket. A demokrata jelölt, Hillary Clinton kampányfőnöke, John Podesta 2016. március 19-én kapott egy figyelmeztető e-mailt a Google-től, hogy valaki megpróbált a jelszavával belépni a fiókjába. Ezt követően a jelszó megváltoztatásához rá kellett kattintani a levélben található linkre, ami látszatra a

Google oldala volt. Podesta abban a hitben volt, hogy a jelszavát megváltoztatta, helyette azonban teljes hozzáférést biztosított a levelezéséhez az orosz hackercsoportnak.¹⁸

Ez utóbbi példa kapcsán nem szabad megfeledkezni arról sem, hogy a kormányzatok is gyakran élnek – sőt egyes esetekben akár napi szinten is – a social engineering módszerével, természetesen többnyire jó cél érdekében, például azzal, hogy a Btk. módosításával kriminalizálják az állatkínzást és ezen keresztül befolyásolják a lakosság gondolkodását, vagy egy adott ügy, kérdés társadalmi megítélését is. Emellett vannak azok az esetek is, amikor a különböző médiafelületeket kombináltan használva próbálják befolyásolni a kormányzatok egy-egy nagyobb ember (választói) csoport véleményét, gondolkodását a saját támogatásuk növelése vagy egy adott ügyről való figyelemelterelés érdekében. Erre kitűnő példát jelentett az „Amikor a fark csóválja” című film, ami jól illusztrálta a kilencvenes években a kormányok számára rendelkezésre álló eszköztárat. Ezek napjainkra a közösségi médiával és az állami propagandagépezet érdekeit kiszolgáló ál- és/vagy szelektált tartalmú hírportálokkal, hamis közösségi oldal-profilokkal és csoportokkal – a politika repressziós hajlandóságától függően –, az online és offline médiafelületek kontroll alá vonásával egészíthetők ki. A kormányzati befolyásolási akarat végrehajtásában természetesen a titkosszolgálatok is szerepet kaphatnak, mint ahogy Oroszországban a katonai hírszerzés (GRU) is aktívan részt vesz a pszichológiai hadviselésben. Az orosz védelmi miniszter, Szergej Sojgu szerint az információs háborúban a „propagandának okosnak (smart), kompetensnek és hatékornak kell lennie”, ezért szükségessé vált egy információs műveleti haderő létrehozása a katonaságon belül.¹⁹ (Az orosz információs hadviselésről számos színvonalas publikáció született a közelmúltban, ezért ezzel a kérdéssel bővebben nem kívánunk foglalkozni.)

A KRITIKUS INFRASTRUKTÚRA: KÖNNYŰ CÉLPONT?

Az információk, pénzügyi adatok kiszivárgásánál vagy az ellenérdekelt fél általi megszerzésénél lényegesen nagyobb kockázatot rejtenek a kri-

tikus infrastruktúrákat érintő social engineering támadások, amelyek el-látásbiztonsági kríziseken túlmenően akár emberi áldozatokkal járó ka-tasztrófákhoz is vezethetnek.

A kritikus infrastruktúráknak elengedhetetlen szerepük van a modern társadalmak és gazdaságok működtetésében és fenntartásában, emi-att a megtámadásuk és a kényszerű leállásuk multiplikátorhatással bír. Az ilyen rendszereket érő támadásokat három csoportra lehet bontani: természeti katasztrófák, fizikai incidensek és kibertámadások. A hacker-támadások alkalmával a rendszerekbe juttatott kártékony szoftverek-vel képesek lehetnek manipulálni a vezetékhalozatok működését, vagy akár az áramtermelés mértékét is, ami a kialakuló egyensúlytalanságok következtében legrosszabb esetben katasztrófa-hoz is vezethet. A kriti-kus infrastruktúrákat érő támadások első lépcsője szinte kivétel nélkül egy jól célzott spear phishing (célzott adathalász) kampány, ami a belső rendszerekbe való belépésnek ágyaz meg.

A kritikus infrastruktúrákat üzemeltető cégeket is aggasztó mértékben érték támadások az elmúlt években. Ezek közül talán a 2015. decembe-ri ukrainai esetet érdemes kiemelni, mivel annak eredményeként több mint 250 000 lakos maradt áram nélkül. A villamoshálózat-üzemeltetők ellen elkövetett orosz hackertámadás során is többek között a social engineering módszereket alkalmazták, amelyek lehetővé tették az elkö-vetők számára, hogy a rendszer-üzemeltetők számítógépeire kártékony szoftvereket tudjanak telepíteni. Ez azonban még nem volt elég ahhoz, hogy áttörjék azokat a tűzfalakat, amelyek a belső hálózatot védték. Eh-hez már szükség volt arra, hogy a rendszer-üzemeltetők személyes ada-tait, majd a titkosított hálózati hozzáféréseiket (VPN) is megszerezzék. A 2015 decemberében végrehajtott támadás (BlackEnergy) előkészíté-se már 2015 tavaszán elkezdődött egy jól célzott e-mailes adathalász kampánnyal (spear phishing), amivel a hálózatüzemeltetőket támadták, majd több olyan komoly szakmai felkészültséget igénylő lépés követke-zett, amelyekről még az esetet kivizsgáló amerikai (US-CERT, National Cybersecurity and Communications Integration Center) és ukrán tisztvi-selők is elismeréssel nyilatkoztak.^{20, 21}

A kritikus infrastruktúrákat azonban nemcsak az Oroszországgal közvetlen katonai konfliktusban álló Ukrajnában érik támadások egyre nagyobb számban, hanem globálisan is, ami különösen nagy aggodalomra ad okot a nagy-britanniai székhelyű Chatam House kutatóintézet elemzésének eredményei fényében. A 2015 októberében nyilvánosságra hozott, az atomerőművek informatikai biztonsági rendszereit vizsgáló globális felmérésben súlyos megállapítások szerepelnek. A kutatók többek között azt állították, hogy egyes erőműveknél már a megtervezésük idején figyelmen kívül hagytak IT-biztonsági megfontolásokat (pl. hálózatok nincsenek fizikailag kettéválasztva). Emellett problémaként merült fel, hogy az adathordozók, valamint a saját telekommunikációs eszközök használatára vonatkozó korlátozások és szabályozások hiányoztak, emellett nem álltak rendelkezésre azok a szoftverek, amelyek lehetővé tennék a biztonsági incidensek visszafejtését. Általános tapasztalatként fogalmazták meg a tanulmány készítői, hogy az IT- és a nukleáris biztonsági szakemberek nem egy nyelvet beszélnek, és egyik csapat sincs megfelelően tréningezve, a biztonságtudatosságuk szintje pedig alacsony.²²

A tanulmányban rögzítettek főleg annak fényében tekinthetők kritikus jelentőségűnek, hogy az erőművek biztonsági rendszereit folyamatosan támadások érik. Ezek jellemzően a vezérlőrendszerek és biztonsági rendszerek sérülékenységeit próbálják feltérképezni, de nem zárható ki a szándékos károkozás lehetősége sem. Az amerikai Belbiztonsági Minisztérium és az FBI 2017 júliusában adott ki közösen közleményt arról, hogy a bejelentést megelőző hónapokban folyamatosan spear phishing támadások érték a különböző, USA-ban található erőművek munkatársait. A helyzet súlyosságát mutatja, hogy a megcélzott erőművek között volt nukleáris is. A módszer egyszerű volt: hamis álláskereső önéletrajzokat tartalmazó e-maileket küldtek a cégek munkatársainak, amelyekbe kártékony szoftvereket rejtettek el. A levelek szerencsére az alkalmazottaknak csak a külső hálózaton működtetett gépeit érték el, a belső rendszerirányításért felelős munkaállomásokat nem. Azt nem sikerült megállapítani, hogy orosz, kínai, iráni, esetleg észak-koreai csoportok voltak felelősök a kampányért, amely egyértelműen a hálózati

sérülékenység feltárását célozta.²³ (Hasonló, utólag nyilvánosságra hozott erőműveket érintő kampány volt 2013-ban is. Ennek alkalmával a Belbiztonsági Minisztérium közleménye szerint tizenegy áramszolgáltató vállalatot ért spear phishing kampány, amely során az alkalmazottak személyes adatait, elérhetőségeit, beosztásukra vonatkozó információkat próbáltak megszerezni. Minderre azért volt szükség, hogy a következő, immár lényegesen célzottabb phishing kampány eredményeként a biztonsági rendszerek egy újabb rétegével beljebb kerüljenek.²⁴ Az amerikai CERT pedig 2017 áprilisában adott ki közleményt arról, hogy legalább 2016 májusáig visszavezethetően érték szofisztikált adathalásztámadások a különböző szektorokat – infokommunikáció, energia, egészségügy, kritikus termelés.²⁵) Mindezen példák alapján látható, hogy a social engineering módszerével napi szinten hajtják végre támadások százait, amelyek egyaránt építenek az informatikai rendszerek sérülékenységére, valamint az emberi tényezőben rejlő veszélyekre. Ez utóbbi kapcsán fontos röviden említést tenni egy további kockázati tényezőről, az úgynevezett „belső ellenséggé” válásról, illetve ennek pszichológiájáról²⁶ (amennyiben nem vétlen, egyszeri cselekményről van szó, hanem a szándékosság feltételezhető), aminek az időben történő felismerése jelentős információs és anyagi „károkozástól” mentheti meg az adott céget vagy állami intézményt. Az elmúlt évek – diplomáciai és politikai szempontból – legjelentősebb kiszivárogtatásaiért egyértelműen belső ellenséggé vált személyek tehetők felelőssé. Elég csak Edward Snowdenre (NSA-módszerek) vagy Bradley Manningre (Wikileaks diplomáciai táviratok) gondolni.

BELSŐ ELLENSÉG

Egy 2017-es kutatás szerint az adatszivárgások 25%-a munkatársak vagy külsős partnerek hanyagságára volt visszavezethető, míg 28%-a az IT- és üzleti folyamatokban meglévő hibákra.²⁷ Ez azt jelenti, hogy a globális adatvesztési ügyek több mint 53%-a szervezeteken belülről indult el. Ezért is téves az a régóta élő feltételezés, hogy egy szervezetet vagy gazdasági társaságot érő fenyegetések leginkább kívülről érkehetnek,

ebből adódóan sokkal többet költenek a külső védelem kialakítására, mint a munkatársak megfelelő oktatására és biztonság tudatossági képzésére, belső auditokra és a rendszerekhez való hozzáférések hatékony menedzselésére.

A brit titkosszolgálat, az MI5 2014-ben azt követően adott ki tájékoztató közleményt, hogy számos piacvezető cég munkatársával folytatott biztonság tudatosságot fokozó előadásokat, és ennek során derült ki, hogy az úgynevezett belső ellenség jelentette kockázatokra nem fordítanak kellő figyelmet a vállalatoknál.²⁸ Például egy kezdő rendszer-adminisztrátor is már számos információhoz hozzáfér, emellett telepíteni tud olyan kártékony szoftvereket, amelyekkel kompromittálni lehet a belső rendszereket. Ez egyben azt a tézist is alátámasztja, hogy már nem szükséges magas rangú személyeket beszervezni egy cégnél ahhoz, hogy érzékeny információkhoz nyerjen hozzáférést az ellenérdekelt fél. Az MI5 közleménye egyúttal rávilágít arra is, hogy az awareness előadások nemcsak a külső, hanem a belső veszélyekre is fel tudják készíteni bizonyos fokig a munkatársakat. Például arra, hogy észrevegyék, ha esetleg valakinek megváltozott a viselkedése (elégedetlenség a beszállással, fizetéssel, a felettes személyével), a szociális körülményei (ruházat, ápoltság), anyagi helyzete, vagy egyéb olyan jellemzők, amelyek arra engednek következtetni, hogy az adott személlyel valami negatív dolog történt a közelmúltban.

A belső fenyegetés intézmény- és ágazatfüggetlenségét jól mutatja egy közelmúltban végzett másik vizsgálat, amelyben a brit egyetemeket és főiskolákat ért kibertámadásokat vette górcső alá a Jisc infokommunikációs vállalat biztonsági szakterülete.²⁹ Ennek eredményeként arra a következtetésre jutottak, hogy a támadások többségét nem külsős hackerek, kiberbűnözők követték el, hanem nagy valószínűséggel az oktatási intézmények saját hallgatói. Erre a megállapításra lehet jutni abból is, hogy a támadások túlnyomó többségét a szorgalmi időszak idején követték el a 2017/2018-as tanévben (a szünetek kezdetével drasztikusan visszaesett az esetek száma). A belső elkövetőkre lehet következtetni abból is, hogy a támadások jellemzően reggel nyolc óra körül kezdődtek és a kora dél-

utáni időszámban befejeződtek. A kutatásban 190 felsőoktatási intézmény több mint 850 támadását elemezték ki, és arra jutottak, hogy egy részüket a képességeiket gyakorló egyetemista hackerek követik el, míg vannak olyanok, akik a nem kellően körültekintő és biztonságos internetezés áldozatává válnak és továbbítanak káros tartalmú leveleket.

Természetesen az is gondot jelent, hogy a rendszerekhez való hozzáférések kérdése (menedzselése) nincs megfelelően le szabályozva és korlátozva. Ez is azt mutatja, hogy hiába van kitűnő külső védelme egy hálózatnak, ha egyszer belülről éri támadás. A tanulmány kapcsán nyilatkozó szakértők elmondták, hogy az adatszivárgások 80%-ért a belső munkatársak a felelősek.

MEGOLDÁS: A HÁROM „T” - TANULNI, TUDATOSÍTANI, TRÉNINGEZNI

258

Az elmúlt évek tapasztalatai alapján a social engineering az egyik leggyorsabban terjedő és leghatékonyabb támadási módszerré lépett elő cégmérettől függetlenül. Emiatt kiemelten fontos, hogy akár állami, akár piaci szereplőről van szó, a munkatársak megfelelő módon fel legyenek készítve.

Nagy-Britanniában a gazdasági szférát érő veszélyek és kockázatok olyan sokrétűek lettek az elmúlt évek során, hogy azokkal szemben az állam önmagában már nem tudott fellépni. Ezért megfelelő standardok kialakítása mellett például a brit nemzetbiztonsági szakszolgálat (Government Communications Headquarters – GCHQ) lehetővé tette a biztonsági piac szereplői számára, hogy akkreditált képzéseken keresztül készítsék fel a cégeket, illetve a munkatársaikat a technikai fejlődés miatt egyre összetettebbé váló fenyegetésekkel szemben. A képzéseken kívül a brit MI5 rendszeresen ad ki figyelmeztetéseket a vállalatok számára, hogy különösen nagy figyelmet fordítsanak az IT-szakembereik felkészítésére és biztonsági oktatására, ugyanis az ő megnyerésük, vagy az ő rendszer-adminisztrátori hozzáférésük megszerzése az egész cégre, illetve a partnereikre is veszélyt jelenthetnek.³⁰

Tekintettel arra, hogy Németország gazdasági és oktatási-kutatási nagyhatalomnak számít, amely teret nyújt az innovatív technológiák használatának és fejlesztésének, a német elhárító szolgálat, a Bundesamt für Verfassungsschutz (BfV)³¹ különösen nagy figyelmet fordít a gazdasági hírszerzéssel, ipari kémkedéssel szembeni fellépésre. A német szolgálat 2017-es éves jelentése³² az ipari kémkedés kapcsán a kínai állambiztonsági szervek ellenérdekelte tevékenységével összefüggésben megírták, hogy a hírgényrendszerüknek szerves részét képezik a kutatási, technológiai-fejlesztési információk megszerzése. Külön felhívták a figyelmet a kínai vállalatok jelentette kockázatokra, ugyanis terjeszkedésük, felvásárlási törekvéseik mögött egyértelműen a kommunista vezetés érdekeinek érvényesítését vélik felfedezni. Információbiztonsági szempontból indokolt említést tenni arról is, hogy a németországi nemzetbiztonsági ellenőrzésekre vonatkozó jogszabályt drasztikusan átdolgozták 2017-ben, ennek eredményeként a korábbiaknál mélyebb és szerteágazóbb intézkedésekre kapott felhatalmazást a BfV azon személyek esetében, akik bizalmas, minősített információkhoz kívánnak hozzáférni. Az ellenőrzéseken kívül a BfV feladata az is, hogy képzéseket szervezzen a relevanciával bíró intézmények biztonsági tisztjei számára.

Ennek teljesítése érdekében biztonságtudatosságot fokozó (awareness) programot dolgoztak ki, amelyekkel folyamatosan látogatják a kockázatoknak potenciálisan kitett kis- és középvállalkozásokat, valamint a nagyvállalatokat is.³³ A BfV rövid tájékoztató füzeteket is készített az ipari kémkedéssel (gazdaságbiztonsággal) összefüggésben az alábbi altémákkal: ipari forradalom 4.0; mire figyeljünk az üzleti utak alkalmával, informatikai eszközöket érő támadások; K+F, az egyetemi szféra védelme; az emberi tényező mint potenciális biztonsági kockázat; social engineering; munkatársak kiválasztása; a vállalathoz látogatóként érkezőkkel kapcsolatos biztonsági megfontolások; a közösségi háló jelentette kockázatok.

A német szolgálat honlapjáról is letölthető broszúrák kockázati oldalról, rövid példákon keresztül hívják fel a figyelmet a veszélyekre, és tesznek javaslatokat a követendő magatartásra, lehetséges intézkedésekre. Az egyes témáknál felhozott példák nagy valószínűséggel korábbi ese-

teken alapulnak, amelyeknek a tapasztalatait próbálják meg ily módon – természetesen anonimizáltan – megosztani a szélesebb közönséggel. Az emberi tényező fontosságát információbiztonsági szempontból jól mutatja az is, hogy a tájékoztató anyagoknak a fele foglalkozik ezzel a kérdéskörrel, külön kitérve például olyan specifikus esetekre is, mint az új munkatárs felvétele vagy a céghez érkező vendégekre vonatkozó szabályzók kialakításának szükségessége. A BfV munkatársai emellett folyamatosan jelen vannak a különböző gazdasági, fejlesztői konferenciákon, expókon, szakmai kamarák által szervezett eseményeken, legyen szó nehézipari vagy informatikai témáról.

Az awareness programok kettős célt szolgálnak. Fontos a cégvezetők, munkatársak figyelmének felhívása az üzleti érték, az információ védelmének fontosságára, és ennek megfelelően a környezetükben észlelhető gyanús körülmények detektálására és jelentésére elsősorban az adott cég biztonsági területe számára. Az awareness előadások második, ki nem mondott, de legalább annyira fontos célja a bizalom és kapcsolatépítés a szolgálat és a gazdasági szféra szereplői között, ami idővel végső soron egyfajta – jó értelemben vett – „jelzőrendszer” kialakítását eredményezheti. Ennek a jelentősége abban rejlik, hogy manapság már elképzelhetetlen, hogy az elhárítás minden fontosabb vállalatához egy-egy munkatársat biztosítson, viszont a bizalom megléte esetén a cégek nagyobb valószínűséggel jelentik az érzékeny információknak számító belső biztonsági problémáikat az elhárító szolgálat számára.

A németországihoz hasonló fejlett ipari társadalmakban, mint amilyen az Amerikai Egyesült Államok is, az emberek manipulálásán, megtévesztésén alapuló hackelési módszerekkel rendkívül nagy sikereket lehet elérni. Ahogy arra korábban utalást tettünk, a social engineeringgel már a kilencvenes években is komoly károkat lehetett okozni a vállalatoknak, ezért 1997-ben az FBI támogatásával létrehozták a National Cyber-Forensics & Training Alliance (NCFTA) nevű szervezetet, amely elsődlegesen a kiberbűnözéssel foglalkozik, illetve az ennek akadályozására szolgáló tudást és tapasztalatokat próbálja meg összefogni az állami, a piaci és a tudományos szféra tagjaitól.³⁴

Az Egyesült Államokban a social engineering támadások nem korlátozódtak a klasszikus gazdasági társaságokra. Ahogy arról korábban említést tettünk, a módszereket egyre gyakrabban alkalmazták a kritikus infrastruktúrát működtető vállalatok esetében is. Emiatt már 1996-ban létrehoztak egy együttműködést az FBI és a piaci szféra, valamint a tudományos élet szereplői között InfraGard néven annak érdekében, hogy információkat, elemzéseket és tudást osszanak meg egymással a kiberterben – elsősorban a kritikus infrastruktúra védelme kapcsán folytatott – igazságszolgáltatási munka hatékonyságának javításért. Az állami és a piaci szféra bizalmon alapuló kooperációját összefogó nonprofit szervezetnek a tagsága meghaladja az 54 ezret, és elsődleges feladata az információmegosztás, amely nemcsak a megelőzést szolgálja, hanem az ellenálló és reagálóképesség fokozását is a 16 különböző kritikus infrastruktúra-ágazat számára. A kritikus infrastruktúrát üzemeltető piaci és állami szereplők fenyegetettségi elemzéseket, fizikai és kibervédelmi eszközöket, valamint tréningeket is kapnak. Az InfraGard működésének elsődleges területe a kritikus infrastruktúrák fenntartásának és védelmének fejlesztése. Ugyanakkor a szervezet támogatja az FBI terrorelhárítási, kémelhárítási és kiberbűnözés elleni munkáját is.³⁵

Az FBI egyik jelentése szerint az e-mailen keresztül 2015 és 2017 között elkövetett csalások száma drasztikusan megnövekedett. Az amerikai szolgálat több mint 40 ezer esetet regisztrált, amelyek során keletkezett károkozás mértéke meghaladta az 5,3 milliárd dollárt. A csalásokat jellemzően két módszerrel követték el: hackelés vagy social engineering. A 2018 júliusában publikált újabb adatok már 12,5 milliárd dolláros azonosított veszteségről és több mint 78 ezer regisztrált esetről számoltak be.³⁶ A megelőzés legfontosabb eszközeként egyértelműen a biztonságtudatosságot fokozó tréningek megtartását jelölték meg. Az esetek nagy száma, valamint az elkövetési módszerek utólagos kivizsgálhatósága érdekében az FBI 2013-ban hozta létre a bejelentések kezelésére szolgáló honlapját Internet Crime Complaint Center³⁷ néven. A honlap nemcsak bejelentések megtételére alkalmas, hanem egyúttal tájékoztató felületként is funkcionál, ahol a leggyakoribb elkövetési módszerekről, illetve azok megelőzéséről is lehet informálódni. Mindezen intézkedé-

sekkel párhuzamosan az FBI és az amerikai CERT is rendszeresen indít tájékoztató kampányokat, tölt fel oktatóvideókat a YouTube-ra a lakosság számára.

KONKLÚZIÓ

A gazdaság és a társadalom gyorsan növekvő digitalizációja kihatással van a vállalatok, cégek és az állami intézmények működésére is, hiszen jelentős optimalizációkat tesz lehetővé, és teret nyújt új üzleti modellek, hatékonyabb feladatellátás kidolgozására. Ezek a tendenciák elsősorban a kis- és középvállalkozásokat érintik, számukra nyit meg új horizontokat, hiszen méretükből kifolyólag ők tudnak a leggyorsabban alkalmazkodni a változó környezethez. A nagyvállalatok és az állami szféra esetében azonban ez már nem jellemző.

262

A növekvő digitalizáció, valamint az új technológiák egyre nagyobb mértékű integrációja az üzletmenetbe és az állami működésbe egyúttal új kapukat nyit meg a támadások előtt. A negyedik ipari forradalom küszöbén állva látható, hogy hamarosan lehetőség nyílik intelligens üzemek építésére, amelyeknek az alapját az internet, valamint a rendszerek hálózatosodása jelenti. Ez viszont még inkább rávilágít az IT- és információbiztonság jelentőségére, hiszen a hálózatba integrált valamennyi eszköz védelmére figyelmet kell fordítani. Az államigazgatás fokozatos papírmentessé tétele – digitalizációja – szintén azt a tendenciát erősíti, hogy a biztonságra a korábbiaknál lényegesen nagyobb figyelmet kell fordítani, mivel a kockázatok minden korábbinál komplexebbé és kiterjedtebbé váltak, válnak.

Ezen tendenciák felismerése és elfogadása tette szükségessé azt, hogy a nemzetbiztonsági szolgálatok nyissanak a lakosság és a piaci szféra szereplői irányába tájékoztató kampányok, szakmai együttműködések, valamint folyamatos képzések révén. Tökéletes biztonsági rendszer nincs, főleg abban az esetben, ha annak az ember is a részese valamilyen formában. Ebből kifolyólag a technológiai fejlődéshez való folyamatos

alkalmazkodással párhuzamosan legalább ennyire hangsúlyosan kell kezelni a humán tényezőt.

Kiemelt figyelmet kell fordítani az alkalmazásukat megelőző (adott esetben nemzetbiztonsági) szűrésükre, háttérellenőrzésükre, valamint a munkatársak érzékenyítésére is, hogy kellő időben észleljék a viselkedésben bekövetkező negatív változásokat. Emellett nagy energiákat kell fektetni a folyamatos tréningezésre, awareness programokra is. A megelőzés ugyanis mindig olcsóbb, mint a probléma/kár utólagos elhárítása.

JEGYZETEK

- 1 Mitnick, K. D. és Simon, W. L. (2003): A legendás hacker – A megtévesztés művészete, Perfect Kiadó, Budapest.
- 2 Muha-Krasznay (2014): Az elektronikus információbiztonságról vezetőknél p. 19.
- 3 48% of Companies Faced Social Engineering Attacks Claims Survey <https://www.itproportal.com/2011/09/22/48-companies-faced-social-engineering-attacks-claims-survey/>
- 4 2013 Data Breach Investigation Report. https://www.verizonenterprise.com/resources/reports/rp_data-breach-investigations-report-2013_en_xg.pdf
- 5 Internet Security Threat Report. <https://www.symantec.com/content/dam/symantec/docs/security-center/archives/istr-15-april-volume-20-en.pdf>
- 6 Ernst&Young: Cybersecurity regained: preparing to face cyber attacks 20th Global Information Security Survey 2017-18. [https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-cybersecurity-regained-preparing-to-face-cyber-attacks/\\$FILE/ey-cybersecurity-regained-preparing-to-face-cyber-attacks.pdf](https://www.ey.com/Publication/vwLUAssets/ey-cybersecurity-regained-preparing-to-face-cyber-attacks/$FILE/ey-cybersecurity-regained-preparing-to-face-cyber-attacks.pdf)
- 7 Harl, G. (1997): People Hacking – The Psychology of Social Engineering, <http://www.psihoworld.co.ba/The%20Psychology%20of%20Social%20Engineering.pdf>
- 8 Deák Veronika: A social engineering humán alapú támadási technikái. http://biztonsagpolitika.hu/wp-content/uploads/2017/04/Deak_Veronika_a-social-engineering-hum%C3%A1n-alap%C3%BAt%C3%A1m%C3%A1s-technik%C3%A1i.pdf
- 9 Social Engineering http://www.wrc.noaa.gov/wrso/security_guide/social.htm
- 10 Brain Science: The Forgetting Curve-the Dirty Secret of Corporate Training <https://www.learningsolutionsmag.com/articles/1379/brain-science-the-forgetting-curve-the-dirty-secret-of-corporate-training>
- 11 These are the 7 easy steps a teen used to hack the director of the CIA <https://www.businessinsider.com/how-cia-director-john-brennan-was-hacked-by-a-teen-2015-10>
- 12 Hacker Plans to Dump Alleged Details of 20,000 FBI, 9,000 DHS Employees https://motherboard.vice.com/en_us/article/9a3y4e/hacker-plans-to-dump-alleged-details-of-20000-fbi-9000-dhs-employees
- 13 Cyber warfare and social engineering is one of the biggest threats to national security. Who is investing in these areas? <https://www.quora.com/Cyber-warfare-and-social-engineering-is-one-of-the-biggest-threats-to-national-security-Who-is-investing-in-these-areas>
- 14 2017 Data Breach Investigations Report https://www.verizonenterprise.com/resources/reports/2017_dbir_en_xg.pdf
- 15 Hamas Uses Fake Facebook Profiles to Target Israeli Soldiers <https://www.idf.il/en/minisites/hamas/hamas-uses-fake-facebook-profiles-to-target-israeli-soldiers/>
- 16 The Curious Case of Mia Ash: Fake Persona Lures Middle Eastern Targets <https://www.secureworks.com/research/the-curious-case-of-mia-ash>
- 17 German intelligence unmasks alleged covert Chinese social media profiles <https://www.reuters.com/article/us-germany-security-china/german-intelligence-unmasks-alleged-covert-chinese-social-media-profiles-idUSKBN1E40CA>
- 18 How Hackers Broke Into John Podesta and Colin Powell's Gmail Ac-

- counts https://motherboard.vice.com/en_us/article/mg7xjb/how-hackers-broke-into-john-podesta-and-colin-powells-gmail-accounts
- 19** The Secrets of Russia's Propaganda War, Revealed <https://themoscowtimes.com/articles/welcome-to-russian-psychological-warfare-operations-101-57301>
- 20** U.S. ICS-CERT Confirms "Cyber Intrusions" Behind Ukraine Power Outages <https://www.tripwire.com/state-of-security/latest-security-news/u-s-ics-cert-confirms-cyber-intrusions-behind-ukraine-power-outages/>
- 21** Az eset kapcsán az is egyértelművé vált, hogy az ukrán hálózatüzemeltetők IT-biztonsági szempontból lényegesen felkészültebbek, mint az amerikai cégek. A szakértők által feltárt orosz módszerekről a Wired szakportál számolt be részletesen. Inside the cunning, unprecedented hack of Ukraine's power grid <https://www.wired.com/2016/03/inside-cunning-unprecedented-hack-ukraines-power-grid/>
- 22** Cyber Security at Civil Nuclear Facilities: Understanding the Risks <https://www.chathamhouse.org/publication/cyber-security-civil-nuclear-facilities-understanding-risks>
- 23** FBI-DHS "amber" alert warns energy industry of attacks on nuke plant operators <https://arstechnica.com/information-technology/2017/07/dhs-fbi-warn-of-attempts-to-hack-nuclear-plants>
- 24** DHS: Spear Phishing Campaign Targeted 11 Energy Sector Firms <https://www.securityweek.com/dhs-spear-phishing-campaign-targeted-11-energy-sector-firms>
- 25** Alert (TA17-117A) Intrusions Affecting Multiple Victims Across Multiple Sectors <https://www.us-cert.gov/ncas/alerts/TA17-117A>
- 26** Jason R. C. Nurse; Oliver Buckley; Philip A. Legg; Michael Goldsmith; Sadie Creese; Gordon R. T. Wright; Monica Whitty. Understanding Insider Threat: A Framework for Characterising Attacks. <https://ieeexplore.ieee.org/document/6957307/>
- 27** The Forgotten Cybersecurity Threat: Insider Misuse <https://www.armor.com/blog/forgotten-cyber-security-threat-insider-misuse/>
- 28** Foreign intelligence agencies are targeting IT workers at big businesses to gain access to sensitive information, MI5 warns British corporations <https://www.dailymail.co.uk/news/article-2621253/Foreign-intelligence-agencies-targeting-IT-workers-big-businesses-gain-access-sensitive-information-MI5-warns-British-corporations.html>
- 29** University Cyber Attacks Down To Students, Staff <https://www.silicon.co.uk/security/cyberwar/university-cyber-attacks-students-staff-236943>
- 30** Look out, sysadmins - HOT FOREIGN SPIES are targeting you https://www.theregister.co.uk/2014/05/07/mi5_warning_foreign_spies_targeting_it_workers/
- 31** Protection against industrial espionage <https://www.verfassungsschutz.de/en/public-relations/publications/publications-protection-against-industrial-espionage>
- 32** Brief summary Report on the Protection of the Constitution, 2017 <https://www.verfassungsschutz.de/embed/annual-report-2017-summary.pdf>
- 33** A dán szolgálat, a PET is rendelkezik angol nyelven is elérhető oktatási anyaggal, amelyben az alapvető információbiztonsági - IT- és humán oldalról egyaránt - szempontokra hívják fel a figyelmet. https://www.pet.dk/Nyheder/2011/-/media/Engelsk/Informationssikkerhed_Eng_WEB.ashx
- 34** Cyber Crime <https://www.fbi.gov/investigate/cyber>
- 35** <https://www.infragard.org>
- 36** \$12.5 Billion Lost in BEC Attacks, FBI Reports <https://www.wombat-security.com/blog/12.5-billion-lost-in-bec-attacks-fbi-reports>
- 37** www.ic3.gov

BOGNÁR GERGELY

Az Európai Unió és Oroszország gazdasági kapcsolatai, különös tekintettel a szankciópolitikára

267

BEVEZETÉS

ASzovjetunió felbomlását követően az atlantista nézeteket valószínű orosz vezetés miatt a Jelcin-korszakra jellemző volt egyfajta élénkülő párbeszéd a nyugati hatalmakkal. Ezt erősítette, hogy az orosz külgazdasági célkitűzések legfontosabb partnere továbbra is az EU volt, az orosz politikai elit pedig igyekezett mindent megtenni a Nyugat jóindulatának elnyerése érdekében, ugyanakkor törekedett arra is, hogy az ország egykori nagyhatalmi státuszából minél többet tudjon megőrizni. 1994-re azonban egyre inkább előtérbe kerültek az eurázsiai (szovjet nosztalgia) nézet képviselői, melynek következtében felerősödött a realista felfogás, előtérbe került egy saját integrációs rendszer létrehozásának igénye, amivel párhuzamosan az európai integráció lehetősége egyre inkább háttérbe szorult. Ennek elle-

nére a kezdetben sikeresnek mondható Partnerségi és Együttműködési Megállapodás (PCA) sokáig a kapcsolat alapja maradt, amely gyakorlatilag előírta a rendszeres politikai dialógus megtartását, a miniszterszintű Együttműködési Tanács keretein belül.

Az 1994-es csecsen válság és a kialakult helyzet kezelésére adott orosz reakciók ismét visszavetették az orosz-EU kapcsolatokat, amelyeket csak tovább rontott Moszkva Jugoszlávia felé tanúsított politikája, valamint a NATO katonai beavatkozása a Balkánon. 1999-től kezdve a két fél kapcsolata egyfajta „stratégiai partnerséggé” alakult át, amely időben egybeesett Oroszországban egy gazdasági fellendüléssel, valamint a politikai vezetésben bekövetkezett szignifikáns változással, azaz Vlagyimir Putyin elnöki beiktatásával. 2003-tól a Moszkva-Brüsszel viszonyrendszerben új korszak vette kezdetét, ugyanis az uniós vezetők előtt egyértelművé vált, hogy Oroszország olyan nemzetközi kapcsolatokat részesít előnyben, ahol megőrizheti önállóságát, de legfőképpen vezető szerepét. A Yukos-ügy esetében is tapasztalt „sajátos” (szuverén) orosz demokráciafelfogás és az energiaszektor állami kontroll alá vonására irányuló intézkedések ráébresztették az EU-t, hogy Oroszországgal a jövőben csak érdek- és nem értékalapú kapcsolat fenntartása lehetséges, ezért jóval óvatosabb, megfontoltabb külpolitikai koncepciót és gazdasági együttműködést kell hogy alkalmazzon a jövőben. Mindezek ellenére kijelenthető, hogy a 2000-es évek végén Oroszország számára továbbra is az Európai Unió maradt az egyik legfontosabb külkereskedelmi partner. Az EU és Oroszország kapcsolatát alapvetően – negatív irányba – befolyásolták a grúzai rózsás és az ukrajnai narancsos forradalmak, valamint az orosz-ukrán és orosz-belorusz viták energiaellátási válságban történő manifesztálódásai, amelyek „hideg napokat” eredményeztek több kelet-közép- és dél-európai országban is. Mindezek alapján nem meglepő, hogy az EU és Oroszország között 1997-ben létrejött – és tíz évre szóló – együttműködési egyezmény (PCA) megújítására a mai napig nem került sor.

1. AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS OROSZORSZÁG KÜLKAPCSOLATÁNAK ALAKULÁSA AZ UKRAJNAI VÁLSÁG KEZDETÉTŐL

Tekintettel arra, hogy az ukrajnai válságot követően Brüsszel és Moszkva kapcsolatát a szankciós politika különböző fázisai határozzák meg, a két fél viszonyát leginkább az EU által bevezetett korlátozó intézkedések áttekintésén, valamint az Oroszországi Föderáció válaszreakcióként bevezetett embargó hatásainak ismertetésén keresztül lehet bemutatni, 2014-től napjainkig. Mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy a kölcsönösen bevezetett szankciók önmagukban nem tükrözik a szankcióknak a teljes körű kereskedelmi kapcsolatokra tett negatív hatásait, hiszen figyelembe kell venni az akkori olajár esését, valamint a rubel árfolyamának drasztikus csökkenését, amelyek együttesen voltak jelentős hatással az orosz gazdaság visszaesésére. Továbbá nem hagyható figyelmen kívül, hogy az egyes EU-tagállamok és Oroszország is egyformán kísérletet tett a szankciók különböző módszerekkel történő megkerülésére. Ezen túlmenően a nem állami cégek és magánvállalatok igyekeztek minél gyorsabban módosítani a kereskedelmi útvonalaik irányán, bevonva egy köztes, harmadik országot. Az esetek többségében Oroszország árukészleteinek a köztes állomásai az Eurázsiai Gazdasági Unió országai voltak. (Fritz, Christen, Sinabell, Hinz 2017)

1.1. A szankciók kezdeti időszaka

2014-ben Oroszország és az Európai Unió kapcsolata jelentős romlásnak indult, köszönhetően a Moszkva által támogatott kelet-ukrajnai destabilizációs tevékenységnek, illetve ennek végkifejleteként a Krím és Szevasztopol elcsatolásának. Válaszlépésként 2014 tavaszától az Európai Unió, az Egyesült Államok és számos nyugati ország gazdasági szankciók bevezetését kezdeményezte Oroszországgal, valamint az elcsatolt területekkel szemben. Ez kezdetben az ukrajnai események háttérében álló orosz elit beutazási korlátozásaiban, valamint pénzügyi eszközeik befagyasztásában nyilvánult meg, majd a Krím és Szevasztopol irányából érkező áruk importjának leállításában, míg végül 2014. július 29-

től érvénybe léptek a kiterjesztett, átfogó gazdasági területeket célzó szankciók. (Európai Tanács 2017)

A korlátozó intézkedések mai napig magukban foglalják: (1) Oroszország EU-piacokhoz való hozzáféréseinek korlátozását; (2) fegyverembargó, illetve fegyverzeti eszközökhöz köthető anyagok import-export korlátozását; (3) kettős felhasználású termékek exportjának betiltását.

Ellentétben az USA által bevezetett korlátozásokkal, az Európai Unió esetében a létező kereskedelmi megállapodásokat nem vonták szankciók alá, az intézkedések kizárólag a jövőbeni megállapodásokra vonatkoztak. Ezeknek a szankcióknak a határideje többször is meghosszabbításra került, legutóbb 2019. január 31-ig. Válaszul az első EU-szankciókra 2014 augusztusában Oroszország számos élelmiszeripari termék importját tiltotta be, kiemelten az USA, EU, Kanada, Ausztrália és Norvégia irányából érkezőket. Később ez kiterjesztésre került Albániára, Montenegróra, Izlandra, Liechtensteinre és Ukrajnára egyaránt. (Fritz, Christen, Sinabell, Hinz 2017, 4) Az orosz embargó az EU-szankciókkal ellentétben szélesebb kört érintett, ami főként azért volt probléma, mert az unióknak Oroszország a második legfontosabb importőre volt az élelmiszeripari termékek vonatkozásában. A szankciók az orosz gazdaságra vonatkozó negatív hatását alapvetően nehéz megállapítani, figyelembe véve az akkori olajár esését és azt, hogy az országnak a 2008–2009-es gazdasági válságból sem sikerült maradéktalanul kilábalnia. A 2014-es évet vizsgálva, a következő jelenségek figyelhetők meg Oroszország gazdaságában: gazdasági fejlődés lassulása; GDP csökkenése; a rubel árfolyamának csökkenése a dollárral szemben; inflációnövekedés; élelmiszerárak növekedése; pénzügyi nyomás; tőkekiáramlás; Oroszország nemzetközi piacokhoz való hozzáféréseinek korlátozása. (Fritz, Christen, Sinabell, Hinz 2017, 5) Azonban a 2014-es változások először jelentősen csak 2015 elején érzékelhetők Oroszország gazdaságában. Amikor 2016-ban az orosz gazdaság kezdett stabilizálódni és sikeresen kialakította az új irányú gazdasági kapcsolatait, a tőkebeáramlás is újra emelkedni kezdett.

2. A KÉT FÉL KERESKEDELMI KAPCSOLATAINAK ALAKULÁSA AZ UKRAJNAI VÁLSÁG KEZDETE ÓTA

2013-ban az EU-export 7,7%-ának volt célállomása Oroszország, ezzel a negyedik legfontosabb kereskedelmi partnerévé válva az uniónak. (Fritz, Christen, Sinabell, & Hinz 2017, 6) A szankcióknak köszönhetően azonban az EU-exportja 2013–2016 között megközelítőleg 13%-os csökkenést mutat évente. Tekintettel gazdaságuk méretére, az európai uniós országok közül Németország, Franciaország, Olaszország gazdaságát érintették kiemelkedően negatívan az exportcsökkenéssel járó veszteségek. Történelmi kapcsolatokra visszavezethetően az EU-ból irányuló exportvisszaesések a közép- és kelet-európai országokból és a balti államokból azonban jóval nagyobb arányban jelentek meg, mint a többi tagállamban. A 1. ábra tartalmazza a 2012–2016 közötti exportcsökkenések százalékos mértékét, tagállamokra lebontva.

**1. ábra: EU-tagállamok összesített export kimutatása
2012 óta Oroszországra vonatkozóan**

271

Rangsor	Exportőr	Export mértéke 2016-ban	% EU összes	2012 óta bekövetkezett csökkenés
1.	Németország	\$ 1.341 milliárd	25.6%	-4.9%
2.	Franciaország	\$ 488.9 milliárd	9.4%	-12.5%
3.	Olaszország	\$ 461.5 milliárd	8.8%	-8%
4.	Hollandia	\$ 444.9 milliárd	8.5%	-19.5%
5.	Egyesült Királyság	\$ 411.5 milliárd	7.9%	-14.5%
6.	Belgium	\$ 398.0 milliárd	7.6%	-10.9%
7.	Spanyolország	\$ 281.8 milliárd	5.4%	-1.5%
8.	Lengyelország	\$ 196.5 milliárd	3.8%	+9.4%
9.	Cseh Köztársaság	\$ 161.2 milliárd	3.1%	+3.1%
10.	Ausztria	\$ 152.2 milliárd	2.9%	-8.7%
11.	Svédország	\$ 139.6 milliárd	2.7%	-19%
12.	Írország	\$ 129.3 milliárd	2.5%	+9.8%
13.	Magyarország	\$ 103.1 milliárd	2%	+0.1%

Rangsor	Exportőr	Export mértéke 2016-ban	% EU összes	2012 óta bekövetkezett csökkenés
14.	Dánia	\$ 94.4 milliárd	1.8%	-11.1%
15.	Szlovákia	\$ 77.6 milliárd	1.5%	-2.9%
16.	Románia	\$ 63.6 milliárd	1.2%	+9.8%
17.	Finnország	\$ 57.3 milliárd	1.1%	-21.4%
18.	Portugália	\$ 55.7 milliárd	1.1%	-4.2%
19.	Szlovénia	\$ 32.9 milliárd	0.6%	+2.2%
20.	Görögország	\$ 27.8 milliárd	0.5%	-20.9%
21.	Bulgária	\$ 26.1 milliárd	0.5%	-2.3%
22.	Litvánia	\$ 25.0 milliárd	0.5%	-15.6%
23.	Észtország	\$ 14.0 milliárd	0.3%	-23.1%
24.	Horvátország	\$ 13.6 milliárd	0.3%	+10.3%
25.	Luxemburg	\$ 12.8 milliárd	0.2%	-6.5%
26.	Lettország	\$ 11.4 milliárd	0.2%	-9.9%
27.	Málta	\$ 4 milliárd	0.1%	-28.5%
28.	Ciprus	\$ 1.9 milliárd	0.04%	+5.2%

forrás: World's top exports

2.1. A szankciók Oroszországra kifejtett hatása

Bár az EU és Oroszország gazdasági mutatóiban jól érzékelhetőek a szankciók hatásai, a kereskedelem irányának változtatásával, köztes államok beiktatásával az érintett kereskedelmi aktorok időben csökkentették a szankciók okozta veszteségeket. Mindenesetre a külföldi befektetések csökkenése Oroszországban és ennek következtében az FDI beáramlásának stagnálása az egyik legszembetűnőbb bizonyítéka lehet a szankciók negatív hatásainak. Az OECD adatai szerint a 2014-ben bevezetett szankciókat követően a befektetések drasztikus csökkenést mutattak, 1 év alatt 64,2 milliárd dollárról 27,1 milliárd dollárra zuhantak. A korlátozások következtében 2016-ra azonban a külföldi tőkebefektetések nagyságában a Bermuda és a Bahama-szigetek vették át a vezető szerepet (összesen 8,2 milliárd dollár értékben), megelőzve Németországot, Franciaországot és Kínát. Ez főként az amerikai tulajdonban lévő

offshore cégeknek volt köszönhető, valamint a működésüket biztosító jogi kiskapuknak. (Russiangate 2017)

A szankciók közül kimondottan az olaj- és gázipart, valamint a védelmi és pénzügyi szektorokat érintők okozták a legnagyobb veszteséget, míg a pénzügyi eszközök befagyasztása és az egyes személyek beutazásainak és befektetéseinek korlátozása csupán a gazdasági kapcsolatok hangulatának romlásában játszottak szerepet. Mivel az orosz gazdaság alapját mindig is az olaj képezte, illetve annak hordónkénti piaci ára, ezért a 2014-ben 111 dollárról 52 dollárra bekövetkezett árzuhanás, 2016-ban elérve a 35,7 dolláros mélypontot (Macrotrends 2018) komoly kihívások elé állította az orosz gazdaságot. Ez ugyanis magával vonta az ország GDP-jének jelentős csökkenését – 2064 milliárd dollárról 1368 milliárdra –, súlyos recessziót okozva Oroszországban. Ennek ellenére a szankciók hosszabb távú negatív hatásai leginkább a tőkekiáramlás tartósságában mutatkoznak meg. Mivel Oroszországnak a gáz- és olajkészletek kitermeléséhez szüksége van a külföldről beszállított modern gépipari eszközökre, ezért egyes technológiák korlátozásának negatív hatása abban nyilvánul meg látványosan, hogy a gépek elmaradása esetén a kitermeléséhez szükséges eszközök nélkül a nyersanyagból nem képes a kívánt profitot biztosítani.

A szankciók hosszú távon azonban csak mérsékelten fejtettek ki negatív hatást a teljes orosz gazdaságra, hiszen az igazán jelentős károkat az olajár zuhanása okozta, főként azért, mert a korlátozások csak bizonyos entitásokra vonatkoztak. Ez elsősorban a szóban forgó cégek 50%-os értékcsökkenésében, valamint az éves bevételek 25%-os visszaesésében mutatkozott meg. (Korhola, Simola, Solanko, 2018, 10) Teljes bizonyossággal azonban továbbra sem jelenthető ki, hogy az EU és az USA által kivetett szankciók jelentős hatást gyakoroltak volna Oroszország importjának intenzitására. Köszönhető ez annak, hogy az orosz gazdaság importintenzitása mindig is a vállalatok behozatali és a háztartások fogyasztási igényeihez igazodott, és jelentős mértékben függött a rubel árfolyam-ingadozásától. Mivel a 2014-es évet követően a rubel értéke jelentős mértékben zuhant az euró értékéhez képest (netfolio), a befek-

tetési kedv közel 13%-kal csökkent, míg a belső piaci vásárlás intenzitása 12%-kal. Ennek következtében az orosz import is jelentősen mérséklődött, függetlenül attól, hogy egyes kereskedelmi partnerországok csatlakoztak-e a szankciók bevezetéséhez vagy nem. Ezt támasztja alá, hogy a 2017-es rubelárfolyam erősödését követően az import intenzitása újra felerősödött. (Korhola, Simola, Solanko, 2018, 11)

2.2. Élelmiszeripari termékek importjának korlátozása és annak hatásai

Bár Oroszország önmagában fontos élelmiszer-előállító a globális piacon, mégis sokkal inkább importőr mint exportőr. A kereskedelmi mutatókban megjelenő magas import-export költségek okozta különbség oka, hogy az ország alapvetően gabonát és napraforgómagot exportál, míg behozatalra az értékes élelmiszerekből szorul, mint például hús, zöldségek, gyümölcsök, luxuscikkek. Oroszország élelmiszer-ellátmányának 35%-át az EU szállította be 2013-ban. Az egyes nyugati országok ellen bevezetett orosz embargó az élelmiszeripari importcikkek több mint 50%-át érintette. Mivel azonban az EU számára Oroszország a második legnagyobb célország az élelmiszeripari termékek tekintetében, az összuniós élelmiszerexport szintén közel 50%-át érintették ezek a korlátozások. (Fritz, Christen, Sinabell, Hinz, 2017, 16) Ugyanakkor az EU esetében a tagállami rendszer miatt az ezzel járó pénzügyi veszteség országonként különböző mértékben jelentkezett. Ez alapvetően Oroszország egyik célja is volt, hogy az egyes tagállamok gazdaságán keresztül nyomást gyakoroljon az EU-ra, megakadályozva ezzel a közös fellépést. Másik lehetséges oka a szándékos embargó bevezetésének, hogy Oroszország megpróbálta a hazai élelmiszer-termelését fellendíteni, hogy ezzel hosszú távon csökkentse a szektor külső szereplőktől való függését. (Korhola, Simola, Solanko, 2018, 6) További jelentős hatása az orosz embargónak, hogy az unión belül keletkezett piaci felesleg gyakorlatilag a belső piac kisebb országaira nehezedett, elárasztva azokat, leszorítva a hazai élelmiszerárakat.

A szankciók és az embargók kikerüléséből a tiltás alá nem került országok profitáltak a legjobban, például az Eurázsiai Gazdasági Unió

országai, vagy éppen Törökország és Kína. Ugyanakkor az importkorlátozás hatása az orosz piacra úgy jelentkezett, hogy bizonyos élelmiszerfajtákból hiány lépett fel, illetve jelentősen megemelkedtek a szóban forgó termékek árai. Ez pedig alapvetően arra kényszerítette az orosz gazdaságért és külkapcsolatért felelős szerveket, hogy alternatív (nem szankcionált) országokkal alakítsanak ki kereskedelmi partnerséget. Ezek közül kiemelhetők az Eurázsiai Gazdasági Unió országai: Fehéroroszország, Kazahsztán, Kirgizisztán és Örményország. Ezen túlmenően párbeszéd indult Törökország és Szerbia irányába, és újra megjelent a gazdasági nyitás igénye a latin-amerikai térség felé, kiemelten Brazília, Chile és Argentína vonatkozásában. (Eurasian Economic Commission 2016)

2.3. A szankciók megkerülésének bizonyítékai

Mind az EU, mind Oroszország részéről megoldásként jelent meg a re-exportálás lehetősége, amely lényegében a betiltott áruk eljuttatását jelentette egy harmadik (tranzit-)országon keresztül a célországba. Kimutatások alapján jól látható, hogy 2015-től Szerbia és Macedónia élelmiszerexportja Oroszország irányába jelentősen emelkedni kezdett az azt megelőző évekhez képest. Míg a szankciók elkerülése súlyos következményeket vont maga után mind az EU-tagországok hatóságai, mind az orosz hatóságok szemében, a köztes, harmadik országon keresztüli kereskedelem a szankciók megkerülésének egy legális és egyben hatékony módja volt. Példaként említhető az EU-export növekedése Szerbia és Macedónia irányába, illetve Szerbia és Macedónia exportnövekedése Oroszország irányába. Az exportra vonatkozó kereskedelmi mutatók értéke a 2014-es évet követően mindkét ország esetében közel kétszeresére emelkedtek, kiemelten a szankciók által korlátozott áruk (friss gyümölcsök, zöldségek, dohány és luxuscikkek, gépipari eszközök, gyógyszerkészletek) vonatkozásában. Moszkva kereskedelmi diverzifikációjának alapvető célja volt, hogy az USA és az EU által korlátozott termékek hiányát idővel Macedónia, Szerbia, Törökország és Kína árukészleteivel pótolja.

2. ábra: Az Európai Unió éves összexportja Oroszországra, és a kereskedelem átirányításában érintett országokra

Kereskedelmi partner/ év (millió euró)	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Macedónia (FYROM)	3 371,6	3 396,0	3 818,2	4 113,6	4 450,1	4 973,2
Szerbia	9 659,5	9 927,3	10 356,7	11 145,4	11 667,6	13 410,1
Törökország	75 491,2	77 623,6	74 742,8	78 965,8	77 934,1	84 490,4
Fehéroroszország	7 847,4	8 598,6	7 458,0	5 700,5	4 982,1	6 065,1
OROSZORSZÁG	123 468,7	119 447,5	103 271,2	73 787,9	72 442,5	86 185,9
Kína (kiv. Hongkong)	144 227,0	148 115,2	164 679,5	170 361,1	169 730,8	198 199,5

forrás: eurostat

A földrajzi adottságoknak megfelelően a balti országok és a közép- és kelet-európai államok főként Fehéroroszágon, Macedónián és Szerbián keresztül juttatták el korlátozások nélkül a termékeiket. Az exportvesztések így részben mérsékelhetőek voltak, bár szilárd statisztikai adatok egyelőre nem állnak rendelkezésre, főként, hogy az élelmiszer-embargó és a szankciók negatív hatásai eltérő mértékben érintették és érintik az unió tagállamait.

A kereskedelem diverzifikálását ugyanakkor alátámasztja az is, hogy az embargók és szankciók bevezetését követően – főként a volt Szovjet-unió térségében – Oroszország látványosan felélénkítette az áruforgalmat, kiemelten a szankciókkal sújtott termékek tekintetében. A statisztikai kimutatások alapján az Örményországból beszállított luxuscikkek és alkoholos termékek exportmennyisége 2015 után megduplázódott. A közép-ázsiai térség országait vizsgálva hasonló növekedés tapasztalható Kirgizisztán élelmiszerexportjában, azonban ez a változás a gazdasági mutatókban először csak 2017-ben jelent meg. Nehézipari cikkek tekintetében Kazahsztánnal élénkült kiugróan a kereskedelem, a vas, acél és ásványi fűtőanyagok a 2015-16-os adatokhoz képest 2017-ben szintén közel kétszeresére emelkedtek. (Trading Economics 2012–2017; UN Comtrade Database 2018) A szankciók megkerülését talán az áruforgalom nyomon követésével lehet a leghatékonyabban kimutatni. Az elmúlt években több esetben is előfordult, hogy mind a nyugati cé-

gek, mind az orosz vállalatok akár egy köztes vagy nem állami tulajdonú harmadik szereplő által alapított orosz cégen keresztül bonyolították le a kereskedelmet. Erre kiváló esettanulmány volt a 2017-ben kirobbant botrány, mely szerint a Siemens egy orosz többségi tulajdonban lévő leányvállalata gázturbinákat értékesített volna a Technopromexport gépipari eszközök forgalmazó orosz cégnek, amely a Rostek egyik alvállalata. Habár a Siemens állítása szerint a turbinák működtetéséhez szükséges további eszközök beszállítását leállította, alternatív technológia alkalmazásával sikerült üzembe helyezni a gázturbinákat, ezzel vég eredményben megszerezve és eredményesen felhasználva a célterméket, sikeresen kerültek meg a szankciókat. (Russiangate 2017)

Az árucikkek Oroszországba történő eljuttatásában a vállalatok a földrajzi adottságokat is könnyen kihasználják, kiemelten a Krím-félsziget nyújtotta lehetőségeket figyelembe véve. Szentpétervár és Novorosz-szijszk kikötőiből a Krím-félszigetre vízi úton szállított áruk forgalma 2014 óta folyamatosan növekszik, míg kezdetben 121,5 millió tonna volt, ez 2016-ra elérte a 131,4 millió tonnát. (Russiangate 2017) A szankciókat sértő áruforgalmak esetében a nyugati vállalatok gyakran hivatkoztak arra, hogy nem voltak tisztában a megrendelő háttérével, illetve azzal, hogy az tiltólistán szerepel. További jogi kikaput biztosított nekik az, hogy az Európai Unió az esetek többségében a már meglévő szerződésekre és a folyamatban lévő megállapodásokra nem terjesztette ki a korlátozásokat és tiltásokat, csupán a 2014-es évet követőkre tartotta kötelező érvényűnek.

Az elmúlt évek tapasztalata alapján Moszkva mind a közvetlen befolyása alatt álló területeket, mind a befagyott konfliktusokat sikeresen hasznosítja a szankciók megkerülésére. Erre további példa a Moldovai Köztársaságtól elszakadt Transznisztria, ahová a folyamatosan beérkező áruk az orosz jelzést moldávra cserélve kerülnek továbbszállításra az Európai Unióba. Ezzel gyakorlatilag visszaélve a Moldávia által Transznisztriára is kiterjedő szabadkereskedelmi övezet adta lehetőségekkel. (Unian 2018) A Krím térségén és Transznisztrián kívül a balti államok esetében is tapasztalhatóak az EU–orosz gazdasági kapcsolatok leépülésének hatásai.

Mivel Lettország gazdasági függősége Oroszország irányába leginkább az energia- és a szállítmányozási szektorokat foglalja magába, jelentős bevételkiesést okozott az, amikor a szankciók bevezetését és a diplomáciai kapcsolatok romlását követően Oroszország a saját kikötőibe kezdte átirányítani a balti-tengeri áruforgalmát. Válaszlépésként 2016-tól kezdődően Lettország új beszállítók keresésébe kezdett, melyre hamarosan megoldás is született. Még abban az évben, Rigában megrendezett 16+1 Kína–Közép és Kelet-Európa csúcson új beruházási projektek kerültek kitűzésre, amelyek kiváló alternatívát jelentettek számára. Az egyik ilyen kiemelt tervzet a Yiwu (Kína) – Zabiakalsk (Oroszország) – Riga vasútvonal megépítése lett.

Litvánia esetében továbbra is kiemelt biztonsági kockázatot jelentenek az ország szomszédságában épülő orosz-belorusz atomerőművek, az Astravets és a kalinyingrádi Baltiyskaya. Mindkét projekt célja Oroszország energiapiacra kialakított dominanciájának megőrzése és a régió nyugati irányú energiarendszer-integrációjának megakadályozása. A kalinyingrádi Baltiyskaya megépítésével Oroszország legfőbb célja a térség energiaszektorának centralizálása és összehangolása. Ennek érdekében az EU-diplomatákkal is hajlandó volt a tárgyalásokra az elektromos energia felvásárlásáról, azonban a 2014 óta folyamatosan romló külpolitikai viszony miatt a szóban forgó tárgyalások eddig mindig kudarcba fulladtak, és Moszkva felfüggeszteni kényszerült a további fejlesztéseket. (TASS 2017) Mindennek ellenére Oroszország így is komoly beruházásokat hajtott végre a területen, megkezdte két új erőmű megépítését, az energiahálózat felújítását és egy LNG-állomás kiépítését. A Gazprom szintén intenzív lobbiba kezdett, hogy Litvánia gázellátásában monopóliumot alakíthasson ki. A többi potenciális gázszolgáltatóval szemben a gázárak manipulálásával és rendkívül kedvező árajánlatokkal próbál folyamatosan az élmezőnyben maradni, melynek érdekében az orosz pénzügyi spekulánsok politikai és gazdasági befolyását is hajlandó bevetni Litvániában. A fentiekén túl a balti térség országaiban is megjelent az a tendencia, hogy harmadik országbeli uniós regisztrációval is rendelkező befektetések jelentek meg, melyeknek a pénzügyi forrása vagy a mögöttük álló tulajdonos kiléte nem volt egyértelműen beazonosítható.

Mivel több cég ezek közül olyan pénzügyi vagy technológiai szolgáltatást kínált, illetve próbált működtetni, amelyek nem minden esetben feleltek meg az uniós vagy éppen a nemzetbiztonsági elvárásoknak, a hatóságok vizsgálatát követően több esetben fény derült arra, hogy bizonyos befektetők, illetve befektetések mögött orosz üzleti vagy éppen katonai érdekek állnak, akár a szankciókkal sújtott kettős felhasználású termékek Oroszországba juttatásának céljával. Kudarc esetén azonban alternatívaként ezek a termékek végső megoldásként még mindig helyettesíthetők a délkelet-ázsiai országokból, Kínából vagy Indiából beszerzett technológiával.

A szankciók és ellenszankciók a pénzügyi és bankszektorban történő együttműködésre is jelentős hatást gyakoroltak. A korlátozások megkerülése érdekében Oroszország már 2014 végére kialakított egy nemzeti bankkártyafizetési rendszert (National System of Payment Cards – NSPK), valamennyi belső pénzmozgást Moszkvába irányítva és központosítva. Ezt követően kényszerítette az üzletláncokat az újonnan kiadott bankkártyák elfogadására, elsősorban a Krím-félszigeten, sikeresen megkerülve az USA által tiltólistára tett Visán és MasterCardon keresztül történő fizetési módszert. (Coynash 2018) A Mikron és az Angstrom orosz vállalatok által legyártott chiprendszer az új bankkártyákba (Mir) 2017-re gyakorlatilag függetlenítette a fizetőeszközt a korábbi nemzetközi rendszertől. Ezt tovább erősítve került beiktatásra 2018. július 1-én az a szövetségi törvény is, amelyben az állam egy erre elkülönített összegből a bankkártya használatához további jóléti szolgáltatásokat és kedvezményeket is biztosít a közszférában dolgozók számára.

KONKLÚZIÓ

Az ukrajnai események kezdete, valamint a szankciók bevezetése óta eltelt négy évet áttekintve az EU–orosz viszony alakulásában jól látható, hogy mind a gazdasági, mind a külpolitikai kapcsolatok régen nem tapasztalt mélypontra süllyedtek, talán megközelítve a hidegháború éveire jellemző szintet. A két fél relációját már az ukrajnai agressziót meg-

előzően is áthatotta egyfajta bizalmatlanság, egyrészt köszönhetően a stratégiai jelentőségű NATO- és EU-bővítéseknek, valamint Oroszország újragondolt regionális és külföld felé irányuló politikájának.

A Krím és Szevasztopol kikötőjének anektálása, valamint Moszkva „új keletű” hibrid hadviselésének következtében a luhanszki és donyecki területek elszakadása rá kellett hogy ébressze a nyugati hatalmakat arra, hogy Oroszország újra helyet követel magának a globális nagyhatalmi térben, és érdekszférájának megvédésére bármilyen eszközt hajlandó bevetni. A 2014-es eseményekre válaszul az Európai Unió és az észak-atlanti térség egyre szigorúbb korlátozó intézkedéseket vezetett be, kezdetben magánszemélyeket érintő, majd azt követően Oroszország gazdasági és pénzügyi szektorát célzó kényszerítő határozatokat. Láthatóan az olajárak zuhanása, a rubel árfolyamának csökkenése és a gazdasági szankciók együttesen okoztak nehézségeket az orosz gazdaságnak, a kereskedelem diverzifikálására, valamint megszorító intézkedésekre kényszerítve a Kremlt. Az új partnerországok bevonásával, piaci nyitással, a szankciók illegális megkerülésével azonban sikerült kivédeni a komolyabb károkozást. Ezekre az eseményekre és kapcsolatokra számos áru import-export kimutatása ad igazolást, és bizonyítja, hogy nemcsak Oroszország, de az Európai Unió is bevetett minden lehetséges eszközt, hogy mérsékelje a szankciók és ellenszankciók által okozott veszteségeket.

A tapasztalatok alapján az ország gazdasági mutatóit a szankciók önmagukban nem vetik vissza hathatósan, annak ellenére, hogy valamilyeni uniós tagország kisebb vagy jelentősebb mértékben, de rendelkezik érdekeltséggel az Oroszországgal való kereskedelemben. Éppen ezért minden érdekkellentét, ideológiai nézetkülönbség és negatív visszhang ellenére Moszkva egyre inkább az egyes országokkal kialakított bilaterális kapcsolatait kezdte megerősíteni, nem minden esetben átlátható és beazonosítható eszközökkel. A kétoldalú kapcsolatok kiépítését mindenestre jelentősen elősegítették az egyes országok eltérő külpolitikai és gazdasági perspektívái, ami számos biztonsági dimenzióban okozott idővel problémát nemcsak a tagállamok, de az egész Európai Unióra vonatkozóan.

Az élelmiszeripari cikkekkel érintő szankciókon túl a leghatásosabb intézkedések a motorteknikai, gépipari, mikroelektronikai és más, védelmi-katonai szektort is érintő fejlett technológiai eszközökre bevezetett korlátozó intézkedések fejtették ki a legerőteljesebb hatást, mivel ezeknek a cikkeknek gyártásában továbbra is a nyugati országok állnak az élen – Kína rohamos fejlődésének ellenére is. Éppen ezért jelenleg Oroszország máshonnan nem képes beszerezni a fent felsorolt eszközöket, ami jelentősen hátráltatja a versenyben maradását a haditechnikai és fejlett rendszerekkel rendelkező repülőgép- és hajógyártási szektorokban.

A nemzetközi politikai viszonyokat figyelembe véve látható, hogy a nyugati országok külpolitikai döntései nagyban meghatározzák Moszkva reakcióit, illetve egyre nehezebben kiszámítható válaszlépéseit. Az elmúlt években a Nyugat–orosz kapcsolatok fokozatosan mélypontra jutottak, a diplomáciai kommunikáció befagyott állapothoz közelít. Mivel azonban a gazdasági érdekek mind regionális, mind globális szinten összefonódtak a történelem során, a kérdés inkább az, hogy az Egyesült Államok, az Európai Unió és Oroszország képes és hajlandó-e túllépni az ideológiai ellentétein, illetve a gyakran ellentétes stratégiai érdekein, törekedve egy nyílt, konfliktusoktól mentes gazdasági, politikai együttműködésre.

Az azonban tisztán látható, hogy Oroszország a jelenlegi helyzetében nem engedhet meg egy hosszan elhúzódó gazdasági háborút vagy katonai konfrontációt a Nyugat egészével. Ennek ellenére jól kiépített bilaterális kapcsolatainak köszönhetően a befolyása alatt álló országokon keresztül hatékonyan képes gyengíteni az Európai Unió amúgy is törékenynek mondható tagállami szintű együttműködését és összetartását. Ezt kiegészítve a modern hibrid hadviseléshez jól kiépített eszközrendszerével, a kiszámíthatatlanságon alapuló dezinformációs és befolyásoló taktikájával, valamint az ENSZ BT tagságával járó kiváltságokkal képes sikeresen ellensúlyozni az érdekszféráját sértő és közel-külföld politikájával kapcsolatos stratégiai törekvéseket akadályozó nyugati hatalmakat ellensúlyozni.

Oroszország közép- és hosszú távú stratégiája jelentősen függ a globális piaci mutatók változásaitól, kiemelten az olaj és földgázárak ingadozá-

saitól. Amennyiben az említett nyersanyagárak stabilizálódnak vagy tovább emelkednek, az orosz gazdaság képes lehet jelenlegi pénzügyi tartalékait továbbra is bevonva fenntartani a jelenlegi állapotát. Azonban ez hosszú távon kevés, és belátható határidőn belül szüksége lesz újabb bevételi forrásokra akár a kereskedelmi kapcsolatok újratervezésével, akár sarkvidéki szénhidrogénkészletek feletti befolyás kiterjesztésével. Éppen ezért Oroszország jövőbeni érdekérvényesítő képességének fenntartásához és dominanciájának megőrzéséhez a költségvetési megszorítások ellenére is jelentős összegeket kell fordítania a védelmi-katonai kiadásaira, hosszú távon biztosítva ezzel globális szintű jelenlétét a jelenlegi és feltörekvő nagyhatalmak között.

Irodalomjegyzék:

- Trading Economics. (2012–2016). Forrás: Russia - GDP: <https://tradingeconomics.com/russia/gdp>
- Worldstopexport. (2012–2016). Forrás: Top EU Export Countries: <http://www.worldstopexports.com/top-european-export-countries/>
- EU export by countries. (2012–2017). Forrás: Eurostat: <http://ec.europa.eu/eurostat/web/international-trade-in-goods/data/database>
- Netfolio (2014–2017) A rubel euróhoz viszonyított árfolyama http://www.netfolio.hu/arfolyamok/deviza/rub_7861
- Trading Economics. (2012–2017). Forrás: <https://tradingeconomics.com/armenia/exports/russia>
- Trading Economics. (2013–2017). Forrás: <https://tradingeconomics.com/serbia/exports/russia>
- Trading Economics. (2013–2017). Forrás: <https://tradingeconomics.com/kyrgyzstan/exports/russia>
- Trading Economics. (2013–2017). Forrás: <https://tradingeconomics.com/kazakhstan/exports/russia>
- Trading Economics. (2013–2017). Forrás: <https://tradingeconomics.com/macedonia/exports/russia>

- UN Comtrade Database. (2013–2017). Forrás: <https://comtrade.un.org/>
- Eurasian Economic Integration: Facts and Figures. (2016). Forrás: <http://www.eurasiancommission.org/en/Documents/Forms/All-items.aspx>
- Európai Tanács. (2017). Forrás: Szankciók: hogyan és milyen esetekben fogad el az EU korlátozó intézkedéseket, a szankciók típusai: <http://www.consilium.europa.eu/hu/policies/sanctions/different-types/>
- Xinhuanet. (2017). Forrás: Russia, Belarus to settle gas dispute in 10 days: Putin: http://www.xinhuanet.com/english/2017-04/04/c_136181670.htm
- Unian Information Agency, forrás: <https://www.unian.info/world/2349203-russia-uses-unrecognized-transnistria-to-bypass-eu-sanctions-ukrainian-mp.html>
- Az Egyesült Nemzetek Biztonsági Tanácsa (ENSZ BT) és az Európai Unió (EU) Tanácsa által elfogadott korlátozó intézkedések (szankciók). (2018). Forrás: EU-szankciók.
- Európai Tanács (2018). Forrás: Az ukrán válság nyomán bevezetett uniós korlátozó intézkedések: <http://www.consilium.europa.eu/hu/policies/sanctions/ukraine-crisis/>
- Russia Foreign Direct Investment - Net Flows 1994–2018. (2018). Forrás: Tradingeconomics: <https://tradingeconomics.com/russia/foreign-direct-investment>
- Dr. Fritz, O., Dr. Christen, E., Dr. Sinabell, F., & Dr. Hinz, J. (2017). Russia's and the EU's sanctions: economic and trade effects, compliance and the way forward. Forrás: Európai Parlament: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/603847/EXPO_STU\(2017\)603847_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2017/603847/EXPO_STU(2017)603847_EN.pdf)
- Macrotrends, crude oil price history 2014–2018; forrás: <http://www.macrotrends.net/1369/crude-oil-price-history-chart>
- Russiagate, forrás: <http://www.en.russiagate.com/business/how-russian-companies-are-bypassing-sanctions/>
- likka Korhonen, Heli Simola and Laura Solanko (2018) Bank of Finland Policy Brief - Sanctions, counter-sanctions and Rus-

sia – Effects on economy, trade and finance forrás: <https://helda.helsinki.fi/bof/bitstream/handle/123456789/15510/bpb0418.pdf?sequence=1>

TASS – Russian News Agency, 2017 forrás: www.tass.com/economy/941538

Halya Coynashm 2018, Siemens is not alone in helping Russia to breach sanctions over Crimea Human Rights In Ukrain, forrás: <http://khpg.org/en/index.php?id=1519227204>

*„Ha egy kis pénzt akarsz keresni, írd
könyvet! Ha egy csomó pénzt akarsz
keresni, alapíts vallást!”*

L. Ron Hubbard

CSÁKI RÉKA

A szcientológia nemzetbiztonsági vetületei

285

A KEZDETEK

A szcientológia hazánkban ténylegesen az 1991-es egyházként való bejegyzését követően jelent meg. Az ezt követő egy-másfél évtizedben a szervezet honi térhódítása a vallások rendszerváltozást követő kínálati piacán rendkívül előnyösen zajlott le. Az egyház égisze alatt a következő időszak a szcientológia és az általa használt vallási technológia, a Dianetika intenzív terjeszkedését hozta.

Ehhez a terjeszkedéshez valójában nagyban hozzájárult az akkori kedvező jogi környezet is, a maga „liberálisabb” egyházügyi törvényével.¹

A magyarországi szervezetet 1991-ben alapították, de az egyházi státuszától – és az ezzel járó anyagi támogatástól végül – a 2011. évi CCVI.² egyházügyi törvény fosztotta meg. Azóta – így aktuálisan is – hazánkban vallási egyesületként működik. Hivatalos megnevezése továbbra is maradt a szcientológia egyház, az angolszász terminológiában Church of Scientology.

A szervezetet az elmúlt közel 30 éves hazai fennállása alatt számos kritika érte, ezek közül jó néhány az utóbbi 1-2 évre datálható. Ezek azonban már régen túlléptek az egyszerű bírálaton. Ahogy a sajtóból is értesülhettünk – a Nemzeti Adatvédelmi és Információszabadság Hatóság (NAIH) többek között jogellenes adatkezelés, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal költségvetési csalás, a Készenléti Rendőrség Nemzeti Nyomozó Iroda pedig kémkedés, kuruzslás, valamint személyes adattal visszaélés gyanúja miatt folytat nyomozást a szervezettel kapcsolatban.

Az is tény, hogy számtalan országban hozták összefüggésbe a szcientológiát ilyen és ehhez hasonló bűncselekményekkel. Több helyen be is tiltották, például Németországban, Görögországban, és a liberálisnak elismert Franciaországban is. Ahol azonban ez még nem történt meg, ott is jól megfigyelhető az államok határozott törekvése a szervezet marginalizációjára. Számos európai ország véli úgy, hogy működése ellentmond a jogállam és a demokrácia elveinek.

286

Ahhoz, hogy megértsük annak okait, hogy a szcientológia miért kerülhet újra és újra a rendvédelmi és nemzetbiztonsági szervek látókörébe, miért láthatnak bennük potenciális veszélyt, nem árt – legalább felületesen – ismernünk tevékenységüket, módszereiket.

A következő tanulmányban egy rövid bemutatást szeretnék adni a szervezetről és a hatóságok által vitatott tevékenységeiről.

VALLÁS-E A SZCIENTOLÓGIA?

A szcientológia elképzelések és hitek rendszere, alkalmazott vallásos filozófia, amelyet L. Ron Hubbard science fiction író az ideái alapján dolgozott ki az ötvenes évek elején Amerikában. Eredetileg életmódjavító filozófiaként indult, de az évek során fokozatos metamorfózison ment keresztül, amíg „kvázi-vallássá”³ vált. L. Ron Hubbard azzal a céllal hozta létre az egyházat, hogy megtisztítsa és felszabadítsa a Földet, valamint lelkileg kiegyensúlyozott társadalmat hozzon létre. Hubbard szerint ki-

zárólag a szcientológia biztosíthatja az ember fennmaradását a Földön, mégpedig az általa kidolgozott módszerek segítségével. A szcientológia egyfajta vallási gyakorlatot, technológiát jelent, amely a Dianetika módszerein alapszik. (A Dianetika a korábban ismeretlen lelki megrázkódások felfedésével és az egyénre gyakorolt káros hatásaik törlésével a reaktív elme kezeléséhez biztosított módszer. Az elmélet szerint ennek végeredményeként az egyén a lelki tudatosság új állapotába jut, amit az egyház terminológiájában „clear”-nek neveznek.)

Bár nem számít nagyobb társadalmi súllyal bíró vallási intézménynek, ennek ellenére egyes számítások alapján követőinek számát világszerte több millióra becsülik. Vallásszociológiai szempontból perifériális szervezetnek is tekinthetnénk, mégis számtalan – a hit kérdéskörét tanulmányozó – szakértő reakcióját váltotta ki a kétes hírnevű közösség. Nyilvánvalóan nem a nagy hagyományú vallási felekezetek körébe tartozik, de alternatív vallásként a továbbiakban is számíthat a kutatói érdeklődésre.

Annak meghatározása, hogy vallás-e a szcientológia, több szempontból is döntő jelentőségű lenne, de a mai napig nem sikerült kétséget kizáróan választ adni a kérdésre. In nuce ezt nem könnyű megkísérlni.

A szcientológiát különböző szerzők különféle társadalomtudományi és vallástudományi kategóriába sorolják. Az eddigi értékelések és kategorizálási kísérletek mindenesetre rendkívül színes képet mutatnak. A szervezet önmeghatározása és valódi mivolta között láthatóan nagy a kontraszt. A szcientológia híveinek véleménye szerint vallásuk nem dogmatikus, nincs kinyilatkoztatott istenképe, inkább a buddhizmushoz hasonlatos, világképe számos ponton különbözik a zsidó-keresztény vallásfelfogástól. A szervezet hivatalos honlapján leírtak szerint: *„A Szcientológia egy vallás, amelyet L. Ron Hubbard fejlesztett ki, és amely az ember valódi szellemi természetének és önmagához, családjához, csoportokhoz, az Emberiséghez, minden életformához, a fizikai univerzumhoz, a szellemi univerzumhoz és a Legfelsőbb Lényhez való viszonyának teljes és biztos megértéséhez kínál pontos útvonalat.”⁴*

A hívek véleményének – miszerint nem dogmatikus vallásról van szó – azonban merőben ellentmond az a tény, hogy az egyház lényegi tanításainak – amelyek mind a szervezet főideológusa, Hubbard műveiből erednek – kezelése literális értelmezés alapján történik. A tanok hiteles továbbadásának garanciáját abban látják, hogy azt egészen pontosan úgy kell érteni és alkalmazni, ahogyan azt Hubbard leírta. Pro verbo, azaz szó szerint.

A szcientológia – vallási létjogosultságának alátámasztására – több, a témában látszólag hiteles szakértőt is megszólaltatott.

„Az én nézőpontomból – lévén teológus és filozófus, aki a Szcientológia vallást annak írásaiban és gyakorlataiban egyaránt tanulmányoztam – határozottan meg tudom erősíteni, hogy a Szcientológia a szó legteltesebb értelmében vallás”⁵ – nyilatkozta Urbano Alonso Galan madridi professzor, aki *„Egy igaz vallás”* címmel tanulmányt adott ki a szcientológiával kapcsolatban. A kiadványt hazánkban még az országgyűlési képviselőkhöz is eljuttatták, hogy ezzel szervezetük vallási minőségét bizonyíthassák a politikai döntéshozók platformján. Ez a nyilatkozat úgy tünteti fel a szcientológiát, mintha egyházi jellegét a római katolikus teológusok is elismernék.

Válaszként Karl Jozef Rauber pápai nuncius kijelentette: *„A parlamentben terjesztett szcientológiai kiadvány szerzőjéről nem tudunk semmit, a Vatikánban nem ismerik.”⁶*

Az egyik jelentős német nyelvű vallástörténeti lexikon⁷ a következő megfogalmazást alkalmazza a szcientológiával kapcsolatban. *„Németországban a Szcientológia a veszélyes szekták prototípusának számít, amely csak annak érdekében tünteti fel magát vallásnak, hogy igénybe vehesse az ezzel együtt járó jogi és gazdasági előnyöket... További kutatások szükségességét fenntartva mindenképpen megállapíthatók vallási és spirituális vonatkozások a Szcientológia Egyház által szervezett szolgáltatások területén.”*

A katolikus egyház határozott véleménnyel rendelkezik a vizsgált szervezetről, amelyet a következő idézet is tökéletesen szemléltet: *„Maga a*

szervezet és annak működése diktatórikus. Szabadságról beszélnek, de a gyakorlatban inkább gátolják azt, az ember identitását morálisan és szociálisan egyaránt szétrombolják. A Szcientológia végcélja szerintem nem vallási, sokkal inkább gazdasági.”⁸

A kérdést, miszerint az adott szervezet megfelel-e a vallási besorolásnak, vizsgálta többek között Benjamin Beit-Hallahmi, a Haifai Egyetem pszichológus professzora is, „Scyentology: Religion or Raket? – Szcientológia: Vallás vagy átverés?” című, sokak által idézett tanulmányában, amelyben az egyház motivációit keresi.⁹

Az értekezés a szcientológiára való tekintettel lényegében két versengő állítást ütköztet. Az első – amelyet sokáig jogi és adminisztratív körökben állítottak – azt mondja, hogy a szcientológia olyan innovatív vállalkozás, amelyet talán félreértettek. A második, ennél markánsabb állásfoglalás szerint a szcientológia olyan vállalkozás, amelyet gyakran a bűnözők irányítanak és vallásként álcázzák tevékenységüket.

Annyi bizonyos, hogy amikor az alapító Hubbard az egyház struktúráját felállította, nem hagyományos vallási szervezetként vizionálta azt, hanem dogmatikus gazdasági egységként, amelyben minden szolgáltatásnak meghatározott ára van. A szolgáltatások szabott adományköltségei mellett állandó gyűjtéseket és pénzszerző projekteket szerveznek a felekezet illetékesei. A tőkés szemlélet tetten érhető, és a kapitalizmus motivációja is jól azonosítható a tevékenységükben. Az egyház fő „áru-cikke” a hubbardi technológia, amely álláspontjuk szerint minden bajra megoldást nyújt.

Összegezhető tehát, hogy a szcientológiával szembeni kritika gyakran a rendszer túlzott gazdasági orientációját emeli ki. Ezen bírálatok szerint a szervezet életében a vallás csak mint lényegtelen, többnyire üzleti hasznot elősegítő tényezőként jelenik meg.

A fenti áttekintés nem hivatott vallástörténeti állásfoglalást adni, csupán arra próbál rávilágítani, hogy milyen alapvető nehézségeket vet fel

a szcientológia kategorizálása. Mindenesetre tudományos-fantasztikus motívumaival, a kritikusokkal és kételkedőkkel szembeni határozott ellenállással és exkluzivitás iránti igényükkel sui generis szervezetként aposztrofálhatjuk őket.

A SZCIENTOLÓGIA VALLÁSGYAKORLATA, SZOLGÁLTATÁSAI

Ahogy más vallások esetében is, a szcientológiában is feltűnnek szertartások, rítusok. Még ennél is fontosabb szerep jut a módszereiknek, vagy ahogy náluk nevezik, szolgáltatásoknak, amelyek segítségével – állításuk szerint – megvilágítják az utat a szellemi tudatosság és üdvözülés felé.

A szervezet vallásgyakorlati elemei, működése és szolgáltatásai olyan sokszínűek és összetettek, hogy azok már önmagukban is egy tanulmányt igényelnének, amibe a jelen tartalmi korlátokra figyelemmel nem bocsátkozom. A következőben csak azt az eljárást mutatom be, mely a leginkább vitatott a hatóságok körében.

Jelesül a központi vallásgyakorlat az auditálás vagy más néven procesz-szing. Konkrétan az a vitatott protokoll, amellyel kapcsolatban számos aggodalom felmerül, mert – a bírálatok szerint – súlyos visszaélésekre adhat lehetőséget.

A szcientológia hívei szerint csak a folyamatos auditálásokkal érhető el az úgynevezett clear (tiszta) állapot, amely a dianetikai eljárás ideális célja. Hitükkel ebben a vágyott állapotban a lelki tudatosság olyan szintje érhető el, amely a szcientológia előtt elképzelhetetlen volt.

Lényegében az auditálás a szcientológia elsőrendű terápiás módszere. Legegyszerűbb formája az, amikor az auditor (egyfajta terapeuta) megkeresi az *engramokat* (lelki vagy fizikai fájdalomhoz kapcsolódó tudatalatti emlékeket), újra és újra elmondhatja ezeket a pácienssel, míg meg nem szűnik a jelenre gyakorolt káros hatásuk. Az auditálás során *procesz-szeket* alkalmaznak – az auditor által feltett pontos kérdés vagy utasítás-

sorozatokat –, amelyek segíthetnek a személynek abban, hogy megtalálja a lelki gyötrelem területeit. Sok különböző auditálási processz létezik, és vélelmük szerint mindegyik fejleszti az egyén arra való képességét, hogy szembe tudjon nézni létének egy részével, és kezelni tudja azt.

Az auditálás, ahogy az egyén magasabb szintű szolgáltatásokban vesz részt, az alapvetőtől az intenzívebb, átfogóbb vallásgyakorlatig terjed.

Az egyik leghíresebb kilépett magyar szcientológus – Bonyai Péter – szerint az auditálás a katolikus gyónás módszeréhez igen hasonló beszélgetés. Célja, hogy töröljék a hívő agyában elraktározott, a boldog életét akadályozó káros emléknymokat. Az auditáláson minden elhangzó mondatot a dokumentáltság alapelve mentén írásban rögzítenek és megőriznek, de sűrűn készítenek videófelvételt is a „szellemi tanácsadások” során. Ezeket az adatokat az úgynevezett PC (preclear) dossziékban gyűjtik.

Egy, a NAIH által igényelt klinikai igazságügyi szakpszichológiai szakértői véleményben kizárólag pszichológiai szempontok alapján vizsgálták az auditálás folyamatát.

A felkért szakértő végül 177 oldalas hatástanulmányban foglalta össze megállapításait, és – az auditálási eljárással kapcsolatos összes lefoglalt dokumentumot áttekintve – lényegében a következő megállapítást tette: „Az auditálási probléma feltárási eljárás során tehát gyakorlatilag a gyógyászati módszertanból ismert, egészségügyi tevékenységként folytatott szuggesztív kommunikációval társított biofeedback technikát valósítja meg.”¹⁰

Kijelenti továbbá, hogy az auditálás során alkalmazott módszerek közül több is tudatmódosulást indukál, ily mértékben hipnoterápiaként működik, magyarul a hipnózissal hasonló hatást vált ki. Azt is leírja, hogy az „ettől eltérő módszereik is a tudat beszűkítését és az alany szociális behódolását eredményezik”.

Az auditáláson minden hívő részt vesz, korra és nemre való tekintet nélkül. Az egyház tagjaival különféle, akár több mint száz kérdésből álló

kérdőívet/kérdőíveket töltenek ki. Létezik például életút- és önéletrajzi kérdőív is. A következő néhány sorban az utóbbi dokumentumban található kérdések egy részét tekinthetjük meg.

Részletek az Önéletrajzi kérdések, áttekintés elnevezésű dokumentum eredetileg 110 kérdéséből:¹¹

1. Sorold fel barátaidat!
2. Milyen a viszonyod a gyerekeiddel?
3. Sorold fel az összes gyereked nevét és korát (beleértve a mostoha-gyereket is)!
4. Sorold fel a testvéreid nevét és házastársaik nevét, ha vannak.
5. Közvetlen kapcsolatban állsz-e hírszerző szolgálatokkal akár személyes múltadon vagy közvetlen családi kapcsolataidon keresztül? Milyen hírszerző szolgálatokkal? Add meg azon személyek neveit, akik kapcsolatban vannak az ügynökséggel! Név? Foglalkozás? Pontos részletek?
6. Kapcsolatban vagy-e vagy alkalmazott vagy-e bármilyen kormány-szervi ügynökségnél, vagy kapcsolatban voltál-e valaha, vagy alkalmazva voltál-e valaha egy kormányzervi ügynökségen? Milyen időpontok között? Milyen ügynökségen?
7. Szolgáltál-e valaha a kormány vagy fegyveres erők egy magas biz-tonságú részlegén vagy katonai egységénél? Adj részletes adatokat arról, milyen volt a munka?
8. Sorold fel, időrendi sorrendben, bármilyen betegséget, balesetet, tartós sérülést, amin átestél! Gondoltál-e valaha arra, hogy öngyil-kosságot kövess el?
9. Jegyezz fel bármilyen homoszexuális tevékenységet, a legkorábbi időponttól! Kivel, mit csináltál? Milyen gyakran?
10. Sorold fel az összes csoportot és szervezetet, amelyekben részt vettél! Beléptél-e valaha elnyomó csoportba?
11. Elkövettél-e valaha bármilyen bűncselekményt, amivel zsarolhat-nának? Van-e bűnözői múltad? Szedtél-e valaha LSD-t vagy annak bármely származékát? Jelenleg árulsz-e kábítószeret? Milyen ká-bítószeret? Kinek adtál el?

12. Vannak-e kapcsolataid vagy befektetett tőkéd, amely személyes bevételt jelenthet számodra? (Add meg a személyek, szervezetek neveit!)
13. Azért vagy a szcientológiában, hogy újságsztorikat szerezz, vagy hogy általánosan szétdúld a szervezetet?
14. Adj egy részletes és általános leírást magadról, beleértve a legkorábbi bármilyen szexuális élményedet. Mikor kezdtél randevúzni, és az összes személy nevét, akivel kapcsolatod volt. Csinálj egy időrendi leírást a személyek neveiről, akikkel szexuális kapcsolatod volt, és hogy mit csináltatok. Írd le hozzávetőlegesen, hány alkalommal folytattál bármilyen tevékenységet, és jegyezz fel bármilyen perverziót, amelybe bocsátkoztál. Ki? Mikor? Milyen gyakran? Légy annyira részletes, amennyire csak tudsz.
15. Valamelyik szülőd vagy gondviselőd ellenséges volt-e valaha a szcientológiával szemben?
16. Sorold fel szüleid nevét és címét!
17. Házasságban élsz-e/egyedülálló/elvált/elkülönült vagy-e?
18. Kifejezett-e édesanyád, édesapád ellenvéleményt a Dianetikával vagy a szcientológiával kapcsolatban?
19. Sorold fel szüleid jelenlegi és korábbi munkahelyeit!
20. Sorold fel barátaidat!
21. Milyen a viszonyod a gyerekeiddel?
22. Sorold fel az összes gyereked nevét és korát (beleértve a mostoha-gyereket is)!
23. Fenyegetőztél-e azzal valaha, hogy bepereled, vagy zaklatod, vagy támadod a szcientológiát vagy a szcientológusokat, vagy része voltál-e valaha bármilyen támadásnak vagy fenyegetőzésnek? Adj részletes adatokat erről!
24. Volt-e szaktárgyad a pszichológia például egy főiskolán vagy egyetemen? Az iskola neve? Milyen időpontok között? Adj részletes adatokat róla, beleértve azt is, hogy hol csináltad?
25. Van-e valamilyen pszichológiai vagy pszichiáter képesítésed?
26. Voltál-e valaha beszélgetésen vagy bármilyen kezelésen szociális munkásnál, tanácsadónál, pszichológusnál vagy pszichiáternél? A személy neve, aki megnézett? Beosztása, munkahelye? Hány alkalommal voltál nála?

27. Beutaltál-e valakit bármilyen otthonba pszichológia, pszichiátriai vagy mentális intézetbe? A személy neve, akit beutaltál? Mikor? Az intézmény neve? A pszichológus vagy pszichiáter neve, aki kezelte őt?

A kérdések láttán felmerül a dilemma, hogy miért szükséges egy egyháznak, hogy tagjai magánéletét ilyen mélységig ismerje. A közösségből kiugrottak elbeszélései alapján azért, hogy függő viszonyban lehessen tartani a hívőket. Ismerjük be, hogy a fent látott kérdések közül számtalan érzékeny témákat feszeget (egészségügyi, pénzügyi, szexuális magatartás, kábítószer-használat stb.), és az arra adott válaszok később könnyedén alkalmasak lehetnek a visszaélésre, rosszabb esetben zsarolásra.

Kifejezetten aggályos továbbá, hogy több kérdés is vonatkozik harmadik féllel kapcsolatos információkra. Nekik, harmadik személyként fogalmuk sincs arról, hogy a szcientológia egyház kifejezetten szenzitív információkat gyűjt, tárol, illetve továbbít róluk, akár külföldre is.

Dr. Császár-Nagy Noémi a fentebb már hivatkozott hatástanulmányban így fogalmaz erről és az ehhez hasonló auditálási protokollokról: *„Mind-ez a fokozottan szenzitív adatokra vonatkozó, illetve az egészségügyi adatkezelés szabályait kívánná meg megfelelő indokkal, mely nem lehet egyházi: így sem gyónás, sem vallomástétel. Hasonló leírt és rögzített dokumentumok nemzetbiztonsági kockázata is mérlegelendő.”*

És mi a szervezet magyarázata a kifejezetten részletes kérdésekre? Az, hogy ők csak más vallási közösségekhez hasonlóan, a hozzájuk fordulók lelki fejlődésének segítése céljából – a minél részletesebb kérdések segítségével – készítik el tagjaik „személyiségtérképét”.

A SZCIENTOLÓGIA „TITKOSSZOLGÁLATA”, AZ OSA

A tudatos profi hírszerzési infrastruktúrákkal is versenyre kelhet a következő oldalakon bemutatott szervezeti egység, a sokak által a szciento-

lógia saját „titkosszolgálatként” számon tartott Office of Special Affair (Különleges Ügyek Irodája), röviden az OSA.

A Különleges Ügyek Irodája működéséről legendák születtek, tevékenységüket évtizedek óta homály fedi. Az USA nyomozó hatóságainak, valamint több európai ország rendvédelmi, illetve nemzetbiztonsági szervének kitartó munkája eredményeként azonban egyre több adat látott napvilágot ténykedésükről.

A téma vizsgálatakor autentikus forrásként tekinthetünk a kiugrott szcientológus hívekre. Fontos, hogy a totalitárius szervezet olyan volt tagjai osztják meg tapasztalataikat velük kapcsolatban, akik az egyház belső struktúráit és magatartásmódjait, valamint a pszichikai manipulálással elért befolyásolás technikáját kitűnően ismerik.

A szervezeti egység áttekintésénél lássuk először az egyház saját leírását a Különleges Ügyek Irodájáról. *„A Különleges Ügyek Irodája felelős az egyházat érintő minden jogi ügy vezetéséért és koordinálásáért. Emellett nyilvános információs anyagokat tesz közzé a nagyközönség, a kormányok, a média és az Egyházhoz hasonló érdeklődésű egyéb vallási és társadalmi csoportok számára a szcientológia társadalmi helyzetet jobbtó munkájáról. Az OSA felügyeli az Egyház társadalmi reformprogramjait is, ezek között az emberi jogok megsértéseit leleplező programokat is.”¹²*

Az egyház fórumain és kommunikációs csatornáin ragaszkodik a fenti állításokhoz, ahhoz, hogy az egység jogi és kommunikációs ügyekért felel. Kritikusaik azonban kétkedéssel szemlélik az OSA tevékenységét.

A szervezet fennállása óta számtalan adat látott napvilágot, amely azt hivatott bizonyítani, hogy a szcientológia igenis egy, a titkosszolgálati struktúrához hasonló szervezetet is működtet. A források zömét a már említett kiugrott tagok adják, akiknek volt dolguk az OSA-val, vagy esetleg maguk is a részlegen tevékenykedtek.

Bírálóinak soraiban előkelő helyet foglal el a Német Alkotmányvédelmi Hivatal (Bundesamt für Verfassungsschutz/BfV) is. Évtizedek óta tanulmányozzák az OSA-t, és kerülve minden túlzott politikai korrektséget, nyíltan a szcientológia saját titkosszolgálataként emlegetik ezt a szervezetet. Évkönyvekben olyan nemzetbiztonsági kockázati tényezők mellett említik a szcientológiát, mint az iszlám radikalizáció, a terrorizmus, a török szélsőséges terrorszervezetek, a proliferáció vagy éppen a kiberbűnözés. Feladatkörüket, valamint a biztonságot érintő tendenciákat összefoglaló évkönyvekben minden évben szentelnek fejezetet a szcientológiának is, sőt külön – a szervezet tevékenységéről szóló – publikációkkal folytatnak – sikeres – felvilágosító tevékenységet társadalmi körökben.

Az évkönyvekben leírtak szerint az OSA egy hírszerző hálózat, amelynek célja, hogy külső kritikusait, ellenségeit eltávolítsa az útból. Felelős a propagandáért, dezinformálásért, eszközeiként csalást, fő kritikusaik zaklatását, volt tagok utáni kémkedést és politikai befolyásolást is alkalmaznak.

Történetét tekintve a Különleges Ügyek Irodáját L. Ron Hubbard hozta létre az 1960-as években, és ő volt az, aki személyesen meghatározta feladatait. Ilyen nagyratörő célok például, hogy miként hatástalanítsák az ellenséget és hogyan gyakoroljanak ellenőrzést a média és a politikusok felett.

A Német Alkotmányvédelmi Hivatal Baden-Württemberg tartományi honlapján így nyilatkozik az OSA alapításáról:

„Az Egyház létrehozta saját titkosszolgálatát, a Guardian Office-t (Őrzők Irodája, GO) az 1960-as években. 1966-tól »Vizsgálati Osztály« néven tevékenykedtek tovább. Vezetésével a »Guardian« (Őrző) lett megbízva. Az első »Guardian« Marie Sue Hubbard volt, a Szcientológia Egyház alapítójának harmadik felesége. A GO az 1970-es években súlyos bűncselekményeket követett el, mint például betörést és lopást. A botrányok után utódszervezete a »Különleges Ügyek Irodája« (OSA) lett.”¹³

Az említett – az 1970-es években történt – komoly bűncselekmények az Amerikai Egyesült Államokban *Hófehérke-hadművelet*¹⁴ néven váltak ismertté, amelyeket Mary Sue Hubbard vezetett. A műveletekben a szcientológusok állami hivatalokba beépülve/betörve próbálták eltüntetni a róluk szóló kompromittáló adatokat. Politikusokat hallgattak le és több ezer oldalnyi anyagot loptak el, értékes információkat szerezve arról, hogy milyen lépéseket tervez a kormány a szcientológia ellen. Az akció 136 kormányügynökséget, konzulátust és nagykövetséget érintett a világ több mint 30 országában, és egyes becslések szerint 5000 szcientológus fedett ügynök vett bennük részt.

Az FBI (Szövetségi Nyomozó Iroda) 1977-re végül felgöngyöltette az ügyet, és látványos akcióban, több mint száz ügynökkel szállta meg a szcientológusok akkori központját, és juttatta Mary Sue Hubbardsot tíz vezető társával együtt börtönbe. Ugyanebben az időben az amerikai adóhatóság is célirányos ellenőrzéseket kezdeményezett az egyházzal szemben, amely akkoriban több százmillió dolláros tartozást halmozott fel. A szcientológia ellentámadásba lendült, méghozzá úgy, hogy több ezer adóhatósági munkavállalót perelt be, szinte megbénítva ezzel a hivatal működését. Az adóhatóság végül 1993-ban feladta a küzdelmet, és jótékonyági szervezetté minősítette az egyházat, amely ezáltal a teljes szövetségi adómentességet is megkapta. Az OSA-nak egyes rendelkezésre álló információk szerint nagy szerepe volt az adómentesség kiharcolásában, és a szcientológia ekkor kezdett igazán szárnyalni az Amerikai Egyesült Államokban. (Itt érdemes megemlíteni, hogy az USA-ban a kilencvenes évek óta a szcientológia gyakorlatilag azonos megítélés alá esik a történelmi egyházakkal.)

Visszakanyarodva Európára, a BfV Baden-Württemberg tartományi honlapján az alábbi érdekes megállapításokat olvashatjuk. *„Az OSA megkülönböztet nyílt és titkos információgyűjtést. Az előbbi magában foglalja a társasági vagy kereskedelmi nyilvántartási dokumentumok gyűjtését vagy a szisztematikus médiaértékelést. A kilencvenes évek első felétől közzétett dokumentumok azt mutatják, hogy a rádiós interjúkat néha szó szerint rögzítették, és a sajtótermékeket úgy értékelték, hogy a megnevezett*

személyek és intézmények gyűjtése listák szerint történt. A listákat a megfelelő jelentésekkel együtt másolták, és a megfelelő dossziéhoz csatolták a vizsgált személyről vagy intézményről. A kereszthivatkozási listákból (x-filing sheets) az a következtetés vonható le, hogy az OSA jelentős mennyiségű információt gyűjtött össze a kritikusokról és az ellenfelekről.”¹⁵

A tanulmány alapján a nyílt adatgyűjtés során előszeretettel keresték fel személyesen is bírálóikat, amely látogatásokról – az egyház metodikájához hűen – később szintén feljegyzés készült. A titkos információgyűjtés elfedésére a szcientológusok újságírói legendát használtak. Az USA-ban pedig már az 1990-es években bevett szokás volt, hogy ellenségeikről, illetve kritikusaikról magánnyomozók segítségével szereztek adatot.

Szintén a BfV által összeállított 76 oldalas „Der Geheimdienst der Scientology-Organisation” (A Szcientológia Szervezet Titkosszolgálat)¹⁶ című tanulmányban az olvasható, hogy az OSA ügynökeinek kiképzése során alapműként szolgál Carl von Clausewitz A háborúról című, ikonikus műve is. A több mint 80 oldalas értekezés kifejti, hogy az OSA milyen metodika mentén képezi ügynökeit. Oktatási tematikájukban az olyan beszédes „tantárgyak” szerepelnek, mint Security and Infiltration (biztonság és beszivárgás) vagy Investigation Tech (vizsgálati technikák).

A tanulmány hivatkozik a Szcientológia Egyház által kihirdetett – de csak a tagok egy bizonyos részének elérhető – politikai irányelveket megfogalmazó – levélre (policy letter), amelyben az OSA szervezeti felépítése is megtalálható. A levél alapján az OSA alosztály szervezeti ábrája a következőképpen nézhet ki:

- Biztonsági egység
- Adatgyűjtési egység
- Elemzésre szolgáló egység
- Támogatási egység

Két német újságíró, Frank Nordhausen és Markus Thöss egy egyórás dokumentumfilmet készített az OSA-ról, „Das Office of Special Affairs”¹⁷

címmel. Két év oknyomozó tevékenység eredménye az alkotás, amely során a riporterek az Amerikai Egyesült Államokban, Németországban, Görögországban, Oroszországban és Franciaországban keresték fel interjúalányaikat annak érdekében, hogy minél szélesebb körben gyűjtse-
nek adatot az OSA-ról.

A film készítői Amerikában meginterjúvolták azt a Mike Rindert, aki 1983-tól volt az OSA vezetője. 2007-ben ugyan kilépett az egyházból, de annak ideológiájával azóta sem szakított, aktuálisan egy Független Szcientológusok nevű csoport szóvivője. Ő arról számolt be, hogy az USA-ban rendkívüli méreteket öltött az egyház politikai befolyása. Kifejtette, hogy hazájában lobbitevékenységgel mindent el lehet érni, és az egyház ezt a módszert mesterszintre emelvén, a legmagasabb körökben szerzett befolyást.

A két újságíró interjút készített Normann Zuhaneccal is, a Németországi Különleges Ügyek Irodájának volt tagjával. A kiugrott hívő elmondta, hogy feladatuk olyan célszemélyek utáni kémkedés volt, akikre az egyház ellenségként tekintett. Munkájába beletartozott az is, hogy a célszemély szemetesének tartalmát hónapokon keresztül eltulajdonítsa, az abban található okmányokat összegyűjtse, és egy müncheni bérelt postafiók címre küldje. Zuhaneccnak egy „Németországi nyomozati terv” elnevezésű dokumentumban írta le az OSA vezetése, hogy pontosan mit kell tennie, milyen tematikus terv alapján gyűjtsön információkat. Beszámolója szerint olyan célszemélyre vonatkozó adatokat gyűjtöttek, mint a levelezései, gyógyszer- és alkoholfogyasztására utaló bizonyítékok, vagy például az, hogy milyen újságot olvasott az illető. Zuhanecc a Hubbard által lefektetett szabályok alapján járt el, amelyek hasonlatos célokat fogalmaztak meg, mint más állami titkos információgyűjtéssel felhatalmazott szervezetek. (Utóbbiak legálisan működnek és nem öncélú tevékenységet végeznek.)

Részletes kiképzést is kaptak, amely során megtanultak hazudni, valamint iránymutatást kaptak arra vonatkozóan, mit tegyenek, hogy cselekményük ne legyen tetten érhető és hogyan zaklassák a kiszemelt áldozat-

tukat. Olyan utasítással is ellátták őket, hogyha egy mód van rá, tegyék tönkre az áldozatot anyagilag.

A németországi razziák során a hatóságok bizonyítékokat találtak azzal kapcsolatban, hogy az OSA megfigyeléseket végzett, és mindenről feljegyzéseket készített, melyet a Los Angeles-i központjukba továbbítottak.

A filmben nyilatkozott Mark Headley exszcientológus is, aki „Behind the Iron Curtain of Scientology” címmel leleplező könyvet adott ki az USA-ban 2009-ben. A férfi 2005-ben lépett ki az egyházból, amelynek előtte propagandafilmeket készített. Elbeszélése alapján az OSA-tagok 20–40 éve az egyház tagjai, és teljes mértékig elkötelezettek a szcientológiával kapcsolatban. Meg vannak róla győződve, hogy az emberiség jövője az egyház kezében van, és ezért bármire képesek a szcientológiaért. Kiugrását követően az OSA őt is teljeskörűen megfigyelte. Frank Nordhausen és Markus Thöss megszerezte a Mark Headley-vel kapcsolatos nyomozati iratanyagot és lehallgatási jegyzőkönyvet, amelyet az egyház készített. Ezekből kiderült, hogy mind a magán-, mind a hivatalos telefonbeszélgetéseit lehallgatták. Még egy 2006-os születésnap ünnepségről készült részletes jegyzőkönyvet is találtak. Headley elmondta, hogy az OSA számos ügyvéd és magánnyomozó segítségét is igénybe veszi. Ezenkívül természetesen a világ minden táján vannak ügynökei, akik működtetik a rendszert. Elbeszélése alapján a kétezres években, tagsága idején hente körülbelül 100 000 dollárt költött az OSA az információgyűjtésre. A Német Alkotmányvédelmi Hivatal is megerősíti azt, hogy a Különleges Ügyek Irodája jelentős emberi és anyagi erőforrást fordít az információszerzésre. Az anyagi költségeket az ügynevezett biztonsági tartalék fedezi, amelyet többnyire vagyonos szcientológusok biztosítanak.

Az alkotásban megszólal a szcientológia egyik nagy kritikusának számító Bajor tartományi kormány képviselője is. A kormány 11. miniszterelnöke, Günther Beckstein elmondta: *„az OSA nagyjából úgy működik, mint annak idején a Német Demokratikus Köztársaságban a Stazi. Információkat gyűjt, melyeket később szisztematikusan fel lehet használni, amikor például valaki ki akar lépni az egyházból. A távozásukat fontolgató ta-*

gokat meg lehet például zsarolni azzal, hogy a nyilvánosság elé tárják az esetlegesen kompromittáló információkat.”

A Német Alkotmányvédelmi Hivatal szóvivője a következő markáns véleményét fogalmazta meg az alkotásban: *„A szcientológia pszichológiai kizsákmányolásra épülő totalitárius rendszer, amely nyíltan politikai bábérokra tör.”*

Egy Görögországot érintő, az 1990-es évek végén történt nagy leleplezés alkalmával, az egyháznál történt házkutatások során is kompromittáló anyagokat foglaltak le, amelyek hasonló horderejűek voltak, mint a Hófehérke-hadműveletet érintő botrány.

Az athéni szcientológia-központ átkutatása során számos terhelő dokumentumra bukkantak. Ezeket megvizsgálva körvonalazódott a szcientológia „Bulgravia” nevű nagyszabású terve. Céljuk volt, hogy a kommunizmus bukását követően befolyást szerezzenek Bulgária, Görögország, Albánia és Jugoszlávia kormányaiban.¹⁸ A terv részeként első körben az országok közül a legfejletlenebb Albániába tervezték a beszivárgást. A lefoglalt dokumentumok az elképzelést részletesen ismertették: *„Albánia egy újonnan létrehozott demokratikus kormány, amely új távlatokat nyit meg számunkra. Figyelemre méltó előnyünk lesz a beruházások és a termelés létrehozásában.”* Az iratokban konkrétan eltervezik, hogy Albániában készek az első privát bankot, valamint építőipari vállalkozásokat létrehozni, a turisztikai és mezőgazdasági adottságokat kiaknázni, és a média bizonyos területeiből is részt kívántak szerezni. *„Lehetőség van Albánia első privát bankjának létrehozására. Az egyetlen követelmény a bankok bizonyos ismerete, az Albán Nemzeti Bank (a WISE tagjai számára könnyen beszerezhető) engedélye... Újságipar. Jelenleg számos új kis újság kerül közzétételre, és lehetőség van akár egy nagy újság vagy magazin felépítésére is.”*

Görögországban a terjeszkedést követően hamar úgy vélekedett a kormány, hogy a szervezet egyértelmű célja, hogy tönkretegy a családokat, kihasználja az embereket és sárba tiporja az emberi jogokat. Később

a házkutatások arra is rámutattak, hogy nemzetbiztonsági szempontból is veszélyt jelentenek. Az Athéni Szcientológiai Központban olyan bizalmas besorolású iratokat foglaltak le, amelyekből kitűnt, hogy az OSA nagyjából 2000 görög közéleti személyiségről vezetett nyilvántartást. Tudták, hogy kik az informátorok a titkosszolgálatban, a katonaságnál és a médiában. A rajtaütések eredményeként állami szintre emelkedett az ügy. A Görög Szcientológia Központban (KEFE) 1995-ben elkobzott iratok azt bizonyítják, hogy legalább 1993 óta a szcientológia és a görög Synaspismos párt vezetői kapcsolatban álltak egymással, és a párton keresztül a szcientológia egyház gyakorlatilag beszivárgott a görög politikába.

A lefoglalt adatok vizsgálatakor megállapítást nyert, hogy a szervezet célkeresztjében olyan prominens személyek voltak, mint a görög közrendért felelős miniszter, Antonis Bosnakoudis, aki ellen rágalomhadjáratot is indított az OSA. Az Athéni Államügyészség megállapította, hogy az egyház titkosszolgálati tevékenysége az egész államra nézve veszélyes. Ügyükben végül 2007-ben hoztak ítéletet, amely alapján betiltották a hagyományos szcientológus szervezeteket, amelyre válaszreakcióként ők egyszerűen nevet változtattak.

A „*Szcientológia ügynökei*” című film hivatkozik arra is, miszerint a lefoglalt athéni dokumentumok rámutattak, hogy a Szovjetunió szétesését követően milyen rendkívüli mértékű terjeszkedést indított Oroszországban az egyház. Sorra nyíltak a Hubbard-főiskolák és a Dianetika-központok szerte az országban. Még az állami hadiipari vállalatoknál is, mint például a JAK repülőgépgyárban, ahol polgári és katonai gépek is készültek.

Az egyik görög jelentésből előkerült OSA-telex bizonyítja, hogy az akkoriban 200 000 munkavállalót foglalkoztató repülőgépgyár igazgatója támogatta a Dianetikát és a Hubbard-módszert.

Frank Nordhausen és Markus Thöss a film készítésekor az Orosz Állami Dumába is elment interjút készíteni, amely során az Orosz Szövetségi

Tanács elnöke, Alexander Chuev foglalta össze az orosz kormány véleményét, mely szerint felettébb nyugtalanítónak tartják, hogy állami vállalatoknál tartanak diánetikai képzéseket, kiváltképpen a katonai komplexumokban.

Az Orosz Szövetségi Biztonsági Szolgálat (FSZB) is felvette a harcot a szervezettel. A 2000-es évek elején ellenőrizték a Szcientológia Egyház irodáit, és több száz OSA-dossziét foglaltak le. A razziák során hatóságokról, nagyvállalatokról és közéleti személyiségekről szisztematikusan gyűjtött információkat találtak.

A Berliener Zeitung 1998. 03. 29-én publikált egy cikket „Kirijenko absolvierte Scientology-Kurs”¹⁹ (Kirijenko Szcientológia-kurzusokat végzett) szalagcímmel. Ebben arról a jogos félelmükről írnak, hogy az akkori orosz miniszterelnök, Kirijenko az egyház tagjaival kapcsolatos adatkezelési metodikát tekintve könnyedén zsarolhatóvá válhat. (Napjainkban egyébként ő az Oroszországi Föderáció atomenergetikai iparágát összefogó és felügyelő állami atomenergetikai konszern, a Szövetségi Atomenergetikai Ügynökség [Roszatom] elnöke.) Az orosz hatóság szerint a nemzetbiztonságot érintő területekre is beszivárgott a szcientológia. Az FSZB éppen ezért úgy kezeli a szcientológia egyházat, mint ellenséges titkosszolgálatot.

A fejezetben összeválogatott vélemények némileg érzékeltetik azokat a fenntartásokat, amelyekkel mind a szcientológia, mind pedig annak vizsgált szervezete, az OSA kivívott kritikusai körében. Látható, hogy a bírálók között olyan titkosszolgálati és rendvédelmi tevékenységet végző szakemberek is vannak, akik nyilvánvalóan szakmai szemszögből vizsgálták az OSA működését, és nem kifejezetten a szcientológia, mint vallási közösség működését bírálták, hanem a jogszabályokkal nem harmonizáló, illegális cselekményeikre helyezték a hangsúlyt.

A fenti példákkal szándékomban állt betekintést nyújtani az OSA által végzett tevékenységekre (nyílt és titkos információgyűjtés, megfigyelés, ügynökhálózat kiépítése, lehallgatás, legenda használata stb.), amelyek

erős hasonlóságot mutatnak az államok titkosszolgálati tevékenységével. Ráadásul a precedenseket tekintve nem nehéz esetleges párhuzamot felfedezni a szcientológia és a nemzetközi szervezett bűnözés térfoglalási metodikája között, gondolva itt a vállalatokba, államigazgatásba és diplomáciába történő beépülési szándékukba.

Ebben a törekvésben nagy segítségükre lehetnek azok a számos, világszerte működő szervezetek, egyesületek, cégek és vállalkozások, amelyek ezer szállal kapcsolódnak a szcientológus eszmékhez.

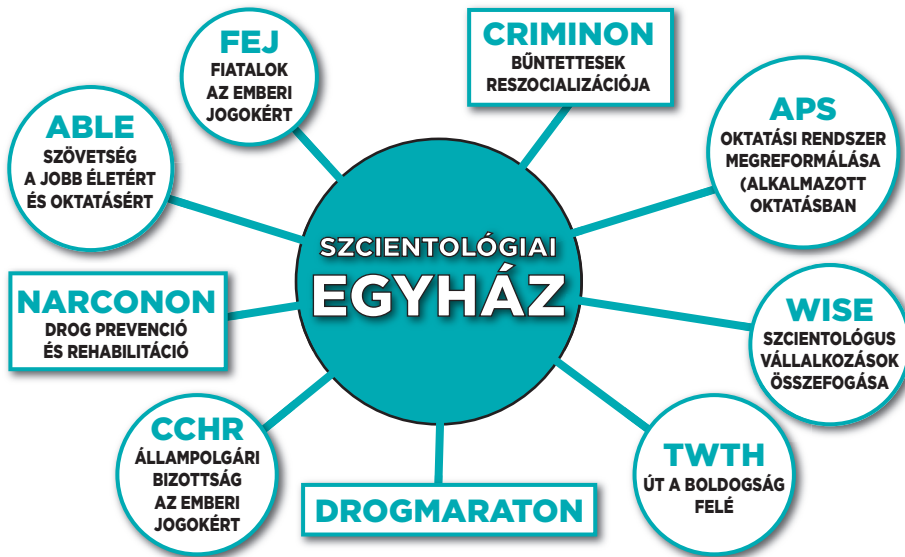
Ezeknek a szatelit szervezeteknek a pénzszerzésen túli céljai, hogy a szcientológia kedvező társadalmi megítélését erősítsék, a szcientológiai világlámpát minél több fórumon hirdessék és terjesszék.

A SZCIENTOLÓGIA SZATELIT SZERVEZETEI

304

Ahogy Lugosi Győző, az „Adalékok a szcientológia negyedszázados magyarországi történetéhez” című tanulmányában fogalmazza: *„A szcientológia által folytatott prozelitizmus (aktív térítői/ügyfélszerzési magatartás) önmagában nem különbözik más vallási vagy egyéb (civil, politikai stb.) szervezetek hasonló buzgalmától. Ami újszerű és szokatlan, az az a körülmény, hogy a magát elsődlegesen vallásnak tartó szcientológia a toborzáshoz az üzleti szférában alkalmazott módszereket veszi igénybe.”*²⁰ A Dianetika és a szcientológia – csakúgy, mint valamennyi hozzánk kapcsolódó hubbardi „technológia” – bejegyzett kereskedelmi védjegyek. Így a szcientológia magát a vallást profanizálja, vagy egy más megközelítésben nézve az üzleti szolgáltatásait és technológiáit emeli szakrális pozícióba.

A következő képen a Szcientológia Magyarország Egyházhoz köthető szervezetek ábráját láthatjuk. Ezek közül választottam ki a legismertebbeket bemutatás céljából.

Forrás: <https://ripost.hu/cikk-megszereztuk-a-szcientologusok-gorog-dossziejat-2>

WISE - World Institute of Scientology Enterprises (Szciantológus Vállalkozások Nemzetközi Szövetsége)

A WISE a szcientológiai vállalkozásokat tömörítő világszervezet. Egyesületüket nyitottnak tekintik, de elsődleges célcsoportjuk a szcientológus vállalkozások és vállalkozók. „A World Institute of Scientology Enterprises az egész világot behálózó olyan gazdasági szervezet, melynek célja a Hubbardi Technológia terjesztése, és a Szciantológiának, mint vallásnak elfogadtatása szerte a világon.”²¹ Bevétele a szcientológus üzletemberek által befizetett tagdíjakból és a szcientológus üzleti tanácsadók által befizetett jogdíjakból keletkezik.

Norbert Porthoff, volt német szcientológus szerint a WISE célja Hubbard tanainak terjesztése az iparban, a gazdaságban és politikai körökben. A szcientológia által vezetett vállalatokat konzorciumokká kapcsolja, hogy így egyesülve üzleti spekulációkat hajthassanak végre vagy nagyobb ingatlantranzakciókat realizálhassanak.

A WISE-tagokkal egy 24 pontos tagkódexet is aláíratnak, amelynek minden pontjából kitűnik a szcientológia egyház markáns és határozott vallási propagandája. Néhány pont a 24-ből, a teljesség igénye nélkül:

„Fogadom, felelősséget vállalok azért, hogy megvédjem a Szcientológia Egyházakat vonalaik vagy személyzetük megzavarásától, felbomlasztásától vagy a velük való visszaélésektől.

Fogadom, hogy jó példát mutatok L. Ron Hubbard adminisztratív, etikai és igazságszolgáltatási technológiájának működőképességére.

Fogadom, hogy felelősséget vállalok egy új civilizáció létrehozásáért, amelyben a tehetséges emberek sikereket érhetnek el, és a becsületes embereknek jogai vannak.”²²

NARCONON

306

A Narconon („nem a narkotikumokra”) a szcientológia első számú, úgynevezett humanitárius programja, aminek keretében az 1960-as évektől az Egyesült Államokban és az európai országok többségében méregtelenítő és rehabilitációs központok sora alakult meg. Hazánkban a Narcononhoz tartozik az Együtt egy drogmentes Magyarországért mozgalom, amelynek legismertebb éves rendezvénye a Drogmentes Magyarország Maraton. A Narconon drogmegelőzési és drogelvonó tevékenységet hirdető szervezet. A legtöbb az egyházhoz köthető organizáció közül, ez hozza a legjelentősebb hasznot. A Narconon egyik fő jellemzője a modern orvostudománnyal, különösen a pszichiátriával való szembenállás. A szcientológusok elutasítják a szenvedélybetegek és pszichiátriai betegek bárminemű gyógyszeres kezelését. Szintén elutasítják a fájdalomcsillapítókat vagy antidepresszánsokat, úgy, mint a drogokat is. Hubbard szerint a drogok/gyógyszerek olyan mentális képeket hagynak maguk után, amelyek akadályozzák az ember spirituális fejlődését. A szcientológusok dogmaként fogadják el Hubbard vitaminokkal és gyógyszerekkel kapcsolatos kijelentéseit, pedig azokra nincs tudományos bizonyíték. Annak ellenére, hogy L. Ron Hubbard szerint a Narconon a világ leg-

hatékonyabb drogelvonó kezelése, hamar lettek kritikusai világszerte. Hazánkban például a TASZ (Társaság a Szabadságjogokért) 2015-ben készült, „Célkeresztben a fiatalok: drogprevenció mint álcázott szcientológus marketingeszköz” című szakvéleményében többek között a következő erőteljes bírálatot fogalmazza meg a Narcononnal szemben: „A Narconon egy szcientológusok által kidolgozott és alkalmazott áltudományos módszer a drogfüggők detoxikációjára és rehabilitációjára.”

„Az összesen 6-7 hónapos Narconon-kezelés első szakasza a „drogmentes elvonás”, amelynek során a függőnek száraz elvonáson (cold turkey) kell átmennie, ami orvosi felügyelet nélkül bizonyos függőségek, például alkohol vagy opiátok esetén akár életveszélyes is lehet. A hagyományos kórházi detoxikáció során ezért különféle gyógyszerekkel, pl. fájdalomcsillapítókkal próbálják enyhíteni az elvonási tüneteket, illetve opiátfüggőség esetén fokozatosan hozzák le a szerről a pácienszt szubsztitúciós szerek (pl. metadon, buprenorfin) segítségével. A Narconon-program során azonban kizárólag vitaminokat és ásványi anyagokat adnak az alanyoknak, ezek az elvonási tünetek csillapítására nem alkalmasak. A módszer számos egészségügyi kockázatot hordoz magában: egy felnőtt embernek nem tanácsos 15-30 percnél több időt töltenie a szaunában, a Narconon klienseinek azonban gyakran órákat kell a hőségben tölteniük, ez túlhevüléshez és kiszáradáshoz vezethet. Egyes vitaminok túladagolása szintén veszélyes lehet az egészségre, a Narconon-kúra során felírt vitamindózisok messze meghaladják a tudományos testületek által javallott dózisokat. A niacinból akár 5 grammot is beadhatnak egy nap, pedig 50 mg feletti dózisban fejfájást, hányingert okozhat, napi 2 gramm feletti dózisban pedig májkárosodáshoz vezethet.²³ Dr. Zacher Gábor toxikológus²⁴ a kezeléssel kapcsolatban a következőt nyilatkozta: „ez a kezelés, nemcsak hogy a sarnatárság kategóriájába tartozik, de kimeríti a szándékos veszélyeztetés bűnügyi fogalmát is!

Életüket kockáztatják azok a páciensek, akik részt vesznek a Szcientológiai Egyházzal kapcsolatba hozható méregdrága drogelvonón – állítja Zacher Gábor toxikológus. A Nógrád megyei Garábon található rehabilitációs központban több milliót kérnek egy kúráért, mégsem találtunk egyetlen szakorvost sem.”

A toxikológus is megerősíti azt, hogy tudományosan nem megalapozott a drogrehabilitáció és a niacin közötti összefüggés, ráadásul a szer túladagolása veszélyes is lehet.

Ezen túlmenően a szauna a legcsekélyebb mértékben sem méregteleníti a drogfüggőket, ellenben úgy megterheli a keringést, hogy az rendkívül veszélyes lehet, még egy kiváló egészségi állapotban lévő fiatal számára is. *„Ilyen erővel éjfélkor sőt is dobálhatnának át a vállukon”* – állította Funk Sándor, a Nyíró Gyula Kórház addiktológiai osztályának volt főorvosa, amikor a program hatékonyságáról kérdezték. Elmondása szerint az ilyen típusú drogrehabilitáció komoly veszélyekkel járhat a drogfüggőre nézve, hiszen nincs tudományos alapja. Rátz József, a Kék Pont Drogkonzultációs Központ vezetője osztotta Funk véleményét, hozzátéve, hogy a Narconon Magyarország Alapítvány ilyesfajta tevékenysége államilag nem elfogadott.

A „PSZICHIÁTRIAI GONOSZ LEGYŐZÉSE”

A CCHR (Citizens Commission for Humanity Rights – Állampolgári Bizottság az Emberi Jogokért) nevű, a szcientológiához köthető civil szervezet 1994 óta működik Magyarországon. Több országos kampányt kezdeményeztek, amelyek központi motívuma mindig a szigorú szembenállás a pszichiátriával. Ez a szervezet azt tűzte ki céljául, hogy felhívja a figyelmet a pszichiátria terén általuk feltárt visszaesetekre és a pszichiátriai osztályok rossz működésére. Kiadványokon és tanulmányokon keresztül igyekeznek formálni a társadalom véleményét. Tevékenységükkel tehát explicit módon szakosodtak a pszichiátria elleni harcra.

Hubbard más vallások fanatikusait is megszegyenítő heveséggel támadja a pszichiátria és a pszichológia intézményét. Hubbard „psych”-nak, a magyar szcientológusok pedig „pszichó”-nak neveznek minden pszichológust, pszichiátert, pszichoanalízissel foglalkozó szakembert. Hubbard azt vallja a pszichiátriáról, hogy általában nincs biológiai bizonyíték az elmebajjal kapcsolatos pszichiátriai elméletekre.

„A pszichiáterek mind bűnözők. Egyetlen olyan élő pszichiáter sincs, akit nem tudnánk köztörvényes bűnökért (zsarolás, testi erőszak, gyilkosság) elítéltetni.”²⁵

„A pszichók felelősek a bűnözésért. Egy megoldás van a bűnözésre – szabaduljunk meg a pszichóktól! Ugyanis ők okozzák!”²⁶ A szcientológia és a pszichiátria diszharmonikus viszonyára hazánkban is számtalan konfliktus utal.

Az ország nyilvánossága is emlékezhet a 2000-es évek elején Veér András és Erőss László által megírt, háromkötetes szcientológiaellenes könyvre.²⁷ Veér András ideg- és elmeorvos professzor volt, aki a szcientológusok pszichofóbiája miatt keményen szembekerült az egyházzal. Veér nem mellesleg a honi szcientológia szervezet legtapadottabb állami intézménye, az Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet (rövidítve OPNI, közismertebb nevén Lipótmező) főigazgatója is volt.

A szerzőpáros által megírt három kötet kvázi egy válaszreakció volt a CCHR nyílt támadására, amelynek fő célpontja a pszichiátria mellett az addiktológia.

A három kötetről minden elmondható, csak az nem, hogy sine ira et studio (elfogultság és harag nélküli) mű lenne. Megjelenésüket követően a szcientológia még „magasabb fokozatra kapcsol”, és végül a félig-meddig nyilvánosságnak is érzékelhető harcból számos furcsa körülményt követően az egyház került ki győztesen.²⁸

A nagy szakmai múltú OPNI bezárása mögött is a szervezet tevékenységét vizionálják, sőt 2007. február 12-én Mikola István országgyűlési képviselő felszólalásában az intézet bezáratása kapcsán azt állította, hogy a szcientológusok befolyása már elérte a kormányt is. Szerinte ugyanis a szervezet globális támadást indított a pszichiátriai szakma ellen. A politikus ezért arra kérte a parlament emberi jogi és nemzetbiztonsági bizottságát, hogy kezdjen vizsgálatot az ügyben.²⁹

Hogy volt-e befolyásuk a történésekre, nem tudható teljes bizonyossággal, de az OPNI bezáratását a Magyarországi Szcientológia Egyház nagy győzelemként ünnepelte. Impact nevezetű propagandamagazinjukban „A pszichiátriai gonosz legyőzése” címmel cikkeztek arról, hogy a CCHR két hazai vezetője, az OPNI bezáratása érdekében folytatott kemény harcukért cserébe, David Miscavige-től, a nemzetközi szcientológia legfőbb vezetőjétől megkapta a Szcientológusok Nemzetközi Szövetsége legmagasabb egyházi kitüntetését, a Freedom Medalt. Az indoklás szerint a jutalom azért járt, mert „*térdre kényszerítették a gyógyszeres sokk-kezelés szülőhelyét, és rátették Magyarországot a pszichiátriamentes jövő felé vezető útra.*”³⁰

Summázva tehát, a szóban forgó egyesületek és alapítványok olyan, a társadalomban kiemelt területekre koncentrálnak, amelyek különösen fontosak az állampolgároknak. A fenti néhány példából az is felmérhető, hogy széles körű lefedettséget biztosítanak a szociális témákat tekintve. Az alapítványi megjelenések sokszor karitatív, közösségileg elfogadott, segítségnyújtásnak látszó fellépésnek álcázottak. Üzeneteik hangzatosak, de kampánytevékenységük céljai között egyértelműen felismerhető az új tagok toborzása iránti szándék.

Olyan, mindenkit érintő problémákra kínálnak jól csengő megoldást, amely világnézeti és felekezeti hovatartozástól függetlenül rengeteg ember tetszését elnyeri. Így a szcientológiának alkalma nyílhat rá, hogy hírességeket, politikusokat és esetleg jogalkalmazókat környékezzen meg, és ezzel olyan kapcsolati tőkét halmozzon fel, amelyet szükség esetén más célokra is felhasználhat. Eközben üzenetét, eszméit olyan széles társadalmi rétegekhez képes eljuttatni, amiről egyébként nem is álmodhatna. Ezenfelül nem elhanyagolható mozgatórugó a pénzszerzési funkció sem, amely az egyház legitim egzisztenciáját hivatott alátámasztani.

Végezetül a következő táblázatot mintegy összefoglalóként állítottam össze a szcientológiával kapcsolatba hozható jogsértések viszonylatában.

Célom, hogy – a teljesség igénye nélkül – szemléltessem azt az érdekes tény, hogy a különféle jogszabályi háttérrel rendelkező országokban,

egymástól függetlenül is, látható párhuzamosság a *törvényi tényállások tekintetében (a táblázatban csak a felmerült cselekményekre koncentráltam, az ügyekben meghozott bírósági döntésekre nem).*

Szeretném azonban hangsúlyozni, hogy az állami szintű kritikák – noha a szcientológusok a vallásszabadság elleni támadásnak tartják – nem a nézeteikkel, hanem a módszereikkel kapcsolatosak.

Ország	A szcientológiával kapcsolatba hozott bűncselekmények
Magyarország	jogellenes adatkezelés, kuruzslás, kémkedés, személyes adattal visszaélés, információs önrendelkezéshez való jog megsértése
Görögország	csalás, kuruzslás, pénzmosás
Belgium	illegális orvosi gyakorlat, szervezett bűnözői tevékenység, adatvédelmi törvények megsértése, bűnszervezetben elkövetett csalás, zsarolás és kuruzslás
Orosz Föderáció	orvosi/gyógyászati tevékenységek illegális gyakorlata, pénzmosás, személyes adatok megsértése, csalás, sikkasztás
Franciaország	csalás, csoportosan elkövetett csalás, kuruzslás
Németország	csalás, alap és az emberi jogokat, mint például az egyén fejlődéshez való jog, illetve az egyenlő bánásmód elvének korlátozása

ÖSSZEZGÉS

A világnézeti alapon szerveződő társaságok sokasága között a szcientológia kiemelt helyet foglal el azzal, hogy megalakulása óta a hatóságok, titkosszolgálatok és szektaszpecifikus szervezetek látókörében van. Tény azonban, hogy Európa-szerte tevékenységük az utóbbi évtizedben mérséklődött, híveinek száma is csökkent, köszönhetően a hatósági és állami fellépéseknek, és természetesen a Web 2.0 (webkettő) információmegosztó és felvilágosító tevékenységének.

Bár továbbra is sorra születnek a jogerős elmarasztaló ítéletek a hozzájuk kapcsolható törvénysértések vonatkozásában, de az államok marginalizációs törekvéseit nehezítő tényező, hogy a konkrét törvényi tényállások

szerint nehezen behatárolható, és esetenként bűncselekményként nem értékelhető tevékenységeket folytatnak. Ebből adódóan a nyílt hatósági eljárás kezdeményezése is nehézkes.

Kritikusai szerint a szcientológia (és a hozzá hasonlatos szervezetek) teológiai tézisei nem mérvadóak, inkább csak a létjogosultságukat hivatottak alátámasztani. A hatóságok nemcsak nemzetbiztonsági, de nemzetgazdasági szempontból is kockázatosnak vélik a szatelit szervezeteivel a politikai és gazdasági színtereken térhódítási törekvéseket gyakorló egyházat. Az államok, jogszabályi háttérük, valamint egyéb érdekek mentén különféle vérmérséklettel lépnek fel a szcientológiával szemben, hiszen létező veszélyt látnak a szervezet túlzott dominanciája és térhódítási szándéka mögött. A fellépés – amennyiben marad a jelenlegi működési mechanizmusuk – feltehetően továbbra is garantált, elvégre a demokráciák egyik ideális jellemzője, ha önálló szabad akarattal rendelkező (nem pedig pszichikai függőségben tartott) állampolgárokkal rendelkezhet.

Jelenleg kijelenthető, hogy bármi is volt kezdetben az „ok a háborúra”, mára az egyház nonkonformista hozzáállásának, unortodox vallásfelfogásának és az államok önvédelmi törekvéseinek szembenállása miatt kevés az esély a modus vivendire.

JEGYZETEK

- 1 Az 1990. évi IV. törvény a lelkiismereti és vallásszabadságról, valamint az egyházakról - <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99000004>. TV - (letöltve: 2017. 12. 21.)
- 2 A lelkiismereti és vallásszabadság jogáról, valamint az egyházak, vallásfelekezetek és vallási közösségek jogállásáról.
- 3 David G. Bromley és Mitchell I. Bracey a szcientológiát kvázi vallásnak, illetve kvázi vallási csoportnak tartja. - Kamarás István - Darázstanalítás - Szociológiai szemle 2011/3. 4. o.
- 4 www.szcientologia.org.hu - www.szcientologia.org.hu/faq/what-is-scientology.html (letöltve: 2017. 12. 18.)
- 5 Does Urbano Alonso Galan actually exist??? <https://whyweprotest.net/threads/does-urbano-alonso-galan-actually-exist.105888/> (letöltve: 2018. 02. 20.)
- 6 Katolikus hírek-hazai hírek <http://www.katolikus.hu/news/20010404S.html> (letöltve: 2017. 12. 21.)
- 7 Rink in AUFFAHR 2000, III. 274. - az idézet Máté-Tóth András - Nagy Gábor Dániel Alternatív vallás Szcientológia Magyarországon. L'Harmattan, Budapest, 2011. című könyvének 148. oldalán található.
- 8 Karl Jozef Rauber pápai nuncius nyilatkozata <http://www.szabadgondolkodas.hu/vallasok/kereszt.htm> (letöltve: 2017. 12. 21.)
- 9 Benjamin Beit-Hallahmi - Scyentology: Religion or Raket? - Szcientológia: Vallás vagy átverés? <https://archiv.ub.uni-marburg.de/ep/0004/article/view/3724> (letöltve: 2017. 12. 20.)
- 10 Dr. Császár-Nagy Noémi: Klinikai pszichológiai igazságügyi szakpszichológiai vélemény http://naih.hu/files/NAIH_2017_148_H_szakertoi_velemeny.pdf 17. o. (letöltve: 2018. 03. 14.)
- 11 Önéletrajzi kérdések áttekintés <http://szcientopedia.hu/materials/elettorteneti.pdf>
- 12 Mi a szcientológia? Mi a különleges ügyek irodája? <http://mia.szcientologia.org/html/part12/chp36/pg0653-d.html> (letöltve: 2018. 02. 21.)
- 13 <http://www.verfassungsschutz-bw.de/Lfr/Startseite/Arbeitsfelder/Office+of+Special+Affairs> (letöltve: 2018. 02. 20.)
- 14 The scientology money project <https://scientologymoneyproject.com/tag/operation-snow-white/> (letöltve: 2018. 02. 22.)
- 15 Baden Württemberg Landesamt vor Verfassungsschutz kiadvány <http://www.verfassungsschutz-bw.de/Lfr/Startseite/Arbeitsfelder/Office+of+Special+Affairs> (letöltve: 2018. 02. 20.)
- 16 Landesamt für Verfassungsschutz: Der Geheimdienst der Scientology Organisation - A szcientológia titkosszolgálatára <http://agpf.de/Archiv/Geheimdienst-LfV-HH.pdf> (letöltve: 2018. 02. 20.)
- 17 A Szcientológia Ügynökei <https://www.youtube.com/watch?v=OoG-diPdYeE> (letöltve: 2017. 12. 30.)
- 18 Lily Lynch Balkanist magazine: The Church of Scientology wanted a Balkan Holy Land (A szcientológia egyház a balkán szent földet akarta) <http://balkanist.net/scientologys-balkan-holy-land/> (letöltve: 2018. 02. 22.)
- 19 Kirijenko absolvierte Scientology-Kurs <http://www.pewid.ch/SCI/kirienko.html> (letöltve: 2018. 01. 25.)
- 20 Lugosi Győző: Adalékok a szcientológia negyedszázados magyarországi története című írásából http://archiv.uni-nke.hu/feltoltes/uni-nke.hu/konyvtar/kofop/212/magyarorszag_europaban_europa_a_vilagban.pdf (letöltve: 2018. 01. 24.)

- 21** A Wise honlapja - Wise célja <http://www.wise.hu/cel.html> (letöltve: 2017. 12. 25.)
- 22** A Wise honlapja - Wise-tagok kódexe http://www.wise.hu/wise_kodex.html (letöltve: 2018. 02. 27.)
- 23** TASZ Célkeresztben a fiatalok https://issuu.com/hclu/docs/2015_szcientologusok_vegso_uj (letöltve: 2018. 02. 25.)
- 24** Dr. Zacher Gábor (Budapest, 1960. október 8.-) főorvos, címzetes egyetemi docens, a Honvédkórház Sürgősségi Betegellátó Centrumának vezetője. (2018 augusztusában felmondott)
- 25** L. Ron Hubbard, 1969. június 23., Crime and Psychiatry (A bűnözés és a pszichiátria) <http://freedom.ironhubbard.org/page080.htm> (letöltve: 2018. 01. 25.)
- 26** L. Ron Hubbard, 1982. május 6., The Cause of Crime (A bűnözés oka) <http://freedom.ironhubbard.org/page108.htm> (letöltve: 2018. 01. 25.)
- 27** Veér András, Erőss László: Bolondok (úr)hajója - a szcientológia titkai, avagy a szcientológusok galaktikus pókerpartija Istennel és a pszichiátereikkel: a Föld a Naprendszer elmegyógyintézete? Art Nouveau, Pécs, 1999.; Magyarország a szcientológia (pók)hálójában, Art Nouveau, Pécs, 2000.; A szcientológia mocsarában: dokumentumok és következtetések, Art Nouveau, Pécs, 2001.
- 28** 003-ban Erőss tisztázatlan okokból szembe fordult szerzőtársával, és meghazudtolva addigi véleményét Pszichobiznisz kontra szcientológia címmel adta ki a szcientológiát magasztaló könyvét. Veér András 2006-ban bekövetkezett haláláig nem támadta tovább a szcientológiát.
- 29** Magyar Nemzet: Mikola: A szcientológia áll a Lipótmező bezárása mögött <https://mno.hu/migr/mikola-a-szcientologia-all-a-lipotmez-o-bezarasa-mogott-442974> (letöltve: 2018. 01. 22.)
- 30** Szcientológia: objektíven és szubjektíven: Kitüntetést kapott az egyik szcientológus vezető az OPNI bezáratásáért https://objektivszcn.blog.hu/2010/12/16/kituntetest_kapott_az_egyik_szcientologus_vezeto_az_opni_bezarasaert (letöltve: 2018. 09. 10.)

„Az építésznek mindenekelőtt tanácsot kell kérni a tájtól, az évszaktól, az égtől és a szélrózsától. ...a helyi körülményekre - amelyek az ember első kapavágása előtt is jelen voltak - oda kell figyelni.”

Batár Attila: Láthatatlan építészet

HENGER NORBERT

Az építészet és urbanisztika nemzetbiztonsági kérdései

315

Építészet, Urbanisztika, Biztonság

ELŐSZÓ

Az ember és minden élőlény a kialakulásának kezdetétől, ösztönösen védelmet keres. A csecsemő, ha fázik, az anyjához bújik, a felnőtt a természet erői előtt védett helyre húzódik, amit vagy ő alakít ki vagy erre a célra alakít át. Az ember végső soron azért épít, hogy a létfenntartásához szükséges (magán, társadalmi, gazdasági, politikai) helyzet biztosítsa.

Az építészet nem pusztán az, amit látunk, annál inkább egy kifejezés-mód, mind az építész, mind az építtető részéről. Az építész mint tolmács kifejezésre juttatja a megrendelő által önmagáról mutatni akart képet, és teszi ezt úgy, hogy akarva-akaratlan hatással van az emberre és a környezetre is. Hat az érzékszerveinkre és a tudatalattinkra. Befolyásolja a környezetet, véd, oltalmaz, és új tereket hoz létre. Kifejezi egy adott társadalom, kultúra fejlettségét.

Az építmények – mint jelképek (kulturális, vallási, politikai, gazdasági) – egyben jó célpontok is, mert kitűnő támadási felületet nyújtanak, sőt az épület teljes elpusztításával egy kultúra eltüntetését is jelzik. Az előbbi példánál maradva említsük meg Karthágót, mint a teljes pun kultúra megsemmisítését, sóval történő behintését. Azonban nem kell visszamenni az időben ilyen messzire – 2016. szeptember: az ISIS lerombolja a legjelentősebb ókori romvárost, a szíriai sivatagban fekvő Palmüriát, mint az ókori globalizáció keresztény szimbólumát.

Az iszlám kultúra a mediterráneum partvidékén az 1500-as évekig jelen volt, Közép-Európában még tovább. A kérdés az, hogy ezen építmények az ide érkező bevándorlók, migránsok számára mit jelentenek. Itthon vagyunk, haza érkeztünk? Foglaljuk vissza őseink földjét?

A tudatos várostervezéssel és építészeti eszközök alkalmazásával megelőzhető-e bűncselekmények, terrorcselekmények elkövetése. Az általános bűnmegelőzési célon túl (persze ez is nagyon fontos) egyéb nemzetbiztonsági érdekek, szempontok is megjeleníthetők-e.

Kijelenthető, hogy ezen biztonsági kérdéseknek nem pusztán műszaki, hanem szociológiai, pszichológia vetülete is van. A biztonság elemeinél vagy szektorainál „egyéni szinten a társadalom tagjainak (egyedeinek) biztonsági helyzetét vizsgáljuk. Az egyének biztonsága jelentős mértékben befolyásolja a biztonság más szintjeit is, mert az egyén biztonsági érzete (helyzete) meghatározza annak a közösségnek a biztonságát is, amelynek tagja, azonban az egyén biztonságára más jellegű hatások (fenyegetések) hatnak, mint a biztonság más szintjein.”¹

A kérdés az, hogy az építészet és az urbanisztika képes-e választ adni olyan biztonsági kérdésekre, mint a globális felmelegedés, a migráció, a terrorizmus és az energiabiztonság. Tudatos tervezéssel, biztonságosabbá tehető-e épületeink, városaink anélkül, hogy az életminőség csorbát szenvedne, ha lehetséges, még bizonyos területeken javulna is.

AZ ÉPÍTÉSZET ÉS URBANISZTIKA FEJLŐDÉSE A BIZTONSÁG VONATKOZÁSÁBAN

A nemzetbiztonsági építészet kialakulásának ideje az emberiség fejlődésével egyidejű. A modern nemzet fogalmaktól eltérően a „nemzet” alatt összetartozás-tudattal, közös eredethagyománnyal rendelkező, azonos nyelvet beszélő embercsoportot értek. Az ember a társadalmak kialakulásával a közösség lelki (temetkezés, hiedelmek), anyagi érdekeinek védelme érdekében (kezdetben természeti jelenségek vagy állati támadások) szent helyeket, védett tereket alakít ki. Amennyiben az ös-közösségi társadalmakat társadalomnak tekintjük, akkor kijelenthetjük, hogy már ekkor megjelennek a társadalmat védő, megelőző funkciók.

317

Az első ilyen erődített város a rézkorszakban alakul ki i. e. 3200-ban Spanyolországban. A népcsoport telepei folyópartok, torkolatok mentén találhatóak meg. Los Millares volt a legjelentősebb telep, a megalitikus kultúra innen terjedt el s keveredett a temetési kultusszal. Los Millares maga egy folyóparti hegynyúlványon fekszik. Erődített település, amelyet többszörös bástyák vesznek körül. A városhoz sírok is tartoztak, melyek kör alakúak, ezért nevezik őket tholosnak is.

A fenti leírásból látható, hogy már megjelennek az erőd- (hadászat), vallási építészet (sírok, templomok) jelei.

A történeti áttekintés során nem művészettörténeti elemzést kívánok adni az egyes korszakokról, hanem be kívánom mutatni az építészet és az urbanisztika fejlődését addig az élesen elkülöníthető határvonalig, ahol már nem a védelem, hanem az esztétikum és a forma lesz az elsődleges.

ÓKOR

Egyiptom

Az ókori Egyiptom építésze az i. e. 2. évezred közepe után az Újbirodalom korától kezdve hatást gyakorolt a környező területekre. Attól függetlenül, hogy az egyiptomi kultúra alapja a vallás, a képzőművészeti alkotások elsősorban a túlvilági életet szolgálják. Azonban, ha Egyiptom fővárosára, Memphiszre nézünk, akkor egy városfallal körülvett, erődített települést látunk, amely a kormányzás és a kultúra központja volt. A városfalon történő bejutás négy erődített kapun volt lehetséges. A rekonstrukciós rajzokat elemezve kirajzolódik a város szerkezete, amely a fontosabb épületeket fallal határolja el.

Mezopotámia

318

Sumér, babiloni, asszír építészet

Az ókori Mezopotámia jelentése „folyamköz”, amely a Tigris és Eufrátesz között terült el, területi és gazdasági jellemzői megegyeznek Egyiptoméval. Az építészet két legfontosabb feladata a templom és az uralkodói palota létrehozása.

A palota védelmi jellegű funkciót is betöltött, mivel ez volt a kormányzat központja. A téralakításra jellemző a körkörös szerkezet, a tömör falakkal határolt várszerű kialakítási mód. A földem sűrűn rakott fagerenda gyékénnyel és nádfonattal, valamint agyaggal borítva. A belső udvarokat körülveszik a fogadótermek, lakosztályok, a hivatali és gazdasági egységek. Legjelentősebb alkotások: Ur-szent kerület, Mária királyi palota. Az asszír emlékek közül a Horszábád jelenik meg, a szabályos úthálózattal kialakult város. A város és épületalakítás sokkal tervszerűbb, áttekinthetőbb a korábbiakhoz képest. A városon kívül már megjelenik egy külső védelmi gyűrű, amely hat km-nél hosszabb volt, a fal agyagtéglából épült kőlapokra – 23 m magas és 24 méter széles – volt helyezve, az alapját egy méterre kiemelkedő kőlapra rakták. A város itt már a szó szo-

ros értelemben véve is az volt, hiszen az épületegyüttes már valójában is várra hasonlított, a kaput védőtornyok ölelték körbe. Az épület rendjében tükröződik a katonai társadalmakra jellemző szigorú fegyelem és rend. A trónterem az udvar és a fogadótermek csoportja belső védelmi funkciót is szolgált.

Az asszír zsarnokságot követő felszabadulás után a várost újjáépítették. Ennek megfelelően a korábbi tapasztalatokból kiindulva a várost védőtornyokkal ellátott kettős védőfal öleli körbe. A várost kilenc kapun keresztül lehetett megközelíteni, amelyek közül a leghíresebb Istar kapuja, itt is megjelenik a horszábádihoz hasonló megoldás, azaz a védőtornyossal történő felügyelet.

Görögök

A görög kultúra a fejlődési szakaszaiban híven tükrözi a társadalmát. Az őskorban a vallási témájú építészet, az archaikus korban a telepés városok, a virágkorban a demokrácia, a poliszok Periklész korszaka, a hellenizmus korában a pompa és a nagyszabású építkezések voltak jellemzők, ekkor virágzik Milétosz és Alexandria.

Felmerülhet a kérdés, mit is köszönhetünk a görögöknek a demokrácián kívül?

Egy – a napjainkban is méltán alkalmazott dolgot, a szabályos utcahálózat kialakítását, melyet az i. e. 5. században Hippiodamosz alakított ki oly módon, hogy figyelembe vette a tervezéskor az épületek funkcióját és az egyéb környezeti tényezőket. Persze már korábban is léteztek szimmetrikus utcahálózatok, azonban ilyen tudatos városépítészeti megoldás nem. Az általa alkalmazott elvek aztán folyamatosan alkalmazásra kerültek és terjedtek el a mediterrán térségben – nagyban köszönhető volt ez Perzsia pusztítás utáni újjáépítésnek. A középületek is a klasszikus korban alakulnak ki, többnyire tanácstermek formájában, amelyek felépítésüket tekintve színházra hasonlítanak. A városok közéleti és kereskedelmi funkciójának központja a piac – az Agora volt.

A városok körül a támadások ellen a rétegvonalak mentén kialakított városfal nyújtott védelmet, melyet tornyok szegélyeztek.

A görög építészet jelentősége az oszloprendek és az ezekkel alakított homlokzat kialakításában jelentkezik a városépítészetben túlmenően.

Etruszkok

Az Etruszkok már a városalapításnál is figyelembe veszik a terepviszonyokat, mivel eleve jól védhető fennsíkon alapítottak várost. A város szabályos utcahálózattal rendelkezett. A városok védelmére magas és vastag városfalat emeltek. A városfal tekintetében evolúcióról beszélhetünk, mivel ez kezdetben kövekből, majd később faragott kövekből készült. A város bejáratát zárható kapu védte, a víz elvezetésére csatornahálózat építettek ki.

Az etruszk építészet kompozíció, mivel beállításai, és mérnöki létesítményei szolgáltak alapul Róma építészetének.

Róma

A római hadiépítészet az etruszk építészetből fejlődött ki, ez leginkább a védművek és a városfalak alkalmazásában mutatkozott meg. A városfalak fából vagy faragott kőből épültek, nagy vastagsággal és magassággal, felül mellvéddel, védett folyosóval kialakított építmények voltak.

A hadiépítészet legjellegzetesebb építményei voltak a hadjáratok során emelt castrumok, azaz táborok. Jelentőségük abban rejlik, hogy ezekből gyakran új városok nőttek ki, amelyek még ma is őrzik jellegzetes vonásaikat.

A táboroknak eredetileg két típusát különböztették meg, a napról napra újból felállított nyári vagy menettáborokat (castra aestiva), illetve a hosszabb időn át szállásként szolgáló téli táborokat (castra hiberna). A táborok kezdetben fából és földből épültek. A táborok kijelölése az etruszk hagyományok alapján történt (a középpont kijelölése, majd az

ellenség irányának meghatározása, ellentétben a városalapításokkal). A táborok elrendezése a korai császárkor végéig nem változott, sőt a veteránok által alapított kolóniák is így épültek. Az általuk alapított várost amennyiben kőfallal nem tudták körülvenni, akkor sáncokkal vették körbe.

Limes

A limes a római hadsereg felvonulási útvonalát jelentette, amely nem az ellenségtől elválasztó határvonal volt (mint később), hanem éppenséggel az ellenség felé vezetett. A limes tehát kétoldalt sánccal és árokkal védelt felvonulási útvonal. A Duna mentén legjelentősebb magyar vonatkozású terület Aquincum és Contra Aquincum.²

A római időkre tehető a terrorista csoportok kialakulása: a palesztinai zelóták³ vagy szikáriusok (id. u. 50.).

KÖZÉPKOR

Az időszak a Nyugat-Római Birodalom bukása (i. u. 476.) és Amerika felfedezése (i. u. 1492.) közötti időszakot öleli fel. Ezen időszakon belül három stílust különböztetünk meg: román, gótikus, reneszánsz.

A román stílus kialakulásában szerepet játszanak a Római Birodalomba történő betörések tapasztalatai. A legjellegzetesebb művészi feladatai egyházi rendeltetésűek: templomok, kolostorok. A stílusra jellemző a vastag, alacsony fal, amely jól védhető. A világi építészeti megjelenési formái pedig a védelmi jellegű lakóhelyek, várak, védművek, középületek. A két épület stílusa igen hasonló, ugyanis a templom olyan, mint egy erőd. A várak még a római hagyományoknak megfelelően magaslatokon, jól védhető helyen épülnek. A várterületet tornyokkal megerősített kőfalak, árkok és földsáncok veszik körül. A vár bejáratát kaputorony védi, innen egy falszoroson keresztül vezet az út a várudvar bejáratáig.

A városok a várak körül, a várhegyek lábánál vagy a csomópontoknál és/vagy a római városok romjain épülnek. Az utcák keskenyek és zengugosak, melyeket a jobb védhetőség érdekében alakítanak ki, azonban a terület sűrűsége miatt a város felfelé terjeszkedik. A városokban megjelennek az első őr- és tűztornyok. A stílus a XI–XII. században már a gótikába történő átmenet.

Ebben a korban jelenik meg a Földközi-tenger vidékén Hasszani-Szababah⁴, mint vezető alapító által létrehozott első felfegyverzett terrorista csoport, akik később mint asszaszinok néven kerültek be történelembe. Ez a vallási fundamentalista csoport alkalmanként megbízásokat is teljesített (pl. Oroszlánszívű Richárd részére), de az öngyilkos merényletektől sem riadt vissza. A terrorista örökségen kívül nekik tulajdonítják a tördöfések elleni páncélinget.

A gótikus stílus általános jellemzőin túl építészeti és városépítészeti szempontból jelentős lépésnek tekinthető. A város területnövekedését újabb városfal gyűrűvel növelik. Monumentális épületek, székesegyházak emelkednek. Az építészetben már megjelennek a gazdagságot jelképező épületek, ezek a templomokra, középületekre, városházakra egyaránt jellemzőek. Megépülnek az első egyetemek, egyetemi campusok.⁵

A várak védelmi berendezései, kialakítása, a hadviselés fejlődésével az ágyúk, tűzfegyverek kialakulásával együtt fejlődnek. A várak a „görög kornak” megfelelően a terepadottsághoz alkalmazkodnak, azonban már megjelennek a szabályos alaprajzú erődítmények is. A védművek a római várfalak továbbfejlesztett változatai, amelyek szintén fejlődnek a hadviseléssel egyidejűleg, különböző lőrészek jelennek meg a falakon. Meg kell jegyezni, hogy Magyarországon a várak sokáig a főurak lakóhelyeként szolgáltak, ezeket később palotákra „cserélték”. A középkor kiemelkedő várai között olyanokat találunk, mint a Franciaország délkeleti részén található Carcassonne, Spanyolországban Alhambra⁶ – amelynek külön érdekessége, hogy mór építésű és teljesen szakít az addigi térformálási elvekkel.

ÚJKOR ÉS A MODERN ÉPÍTÉSZET

Az újkori építészetben belül öt fő irányzatot különböztethetünk meg:

- reneszánsz
- barokk
- klasszicista
- romantika
- historizáló

Társadalmi változás áll be, mind az emberek, mind pedig az építészet is robbanásszerű fejlődésen megy keresztül a vagyonfelhalmozódással egyidejűleg. A városokban elindul a polgárosodási folyamat. A kezdeti időszakban egyfajta visszatekintés figyelhető meg az ókori Róma eredményeire, az antik filozófia és tudomány tanulmányozása a jellemző, majd megjelenik egy újfajta térszemlélet: a tér, mint állandóság és a perspektíva szerepe. A kiindulópont Itália, ahol a nagyszabású palotaépítészet a jellemző.

323

Amennyiben az újkor építészetét nézzük, úgy kijelenthető, hogy a középkort követően már szétválik a polgári és hadi építészet. Az ipari forradalommal és a hadi eszközök fejlődésével azonban végérvényesen befejeződik ez a folyamat.

Az erődépítészet legszebb megnyilvánulási formái is erre az időszakra tehetőek, ezek közül is kiemelendő: Palmanova⁷, a város struktúrája és védelmi rendszere miatt, valamint az Európában egyedülálló, hét kilométer hosszú erődítés miatt. A város építéskor már nemcsak a hagyományokon alapuló tervezési módok jelennek meg, hanem mai szóval élve értékelő – elemzésen alapuló diplomáciai, stratégiai, technikai szempontok is.⁸

Európa országaiban – Hamins (Finnország), Naarden (Hollandia) és Neuf-Brisach (Franciaország) – csillag alakú várak is épültek.

Az erődépítészet ilyen irányú megnyilvánulása megjelenik Magyarországon is, jellegzetesen a XVI. században épült Szigetvár vára, valamint Komárom vára. A XIX. században erődrendszer⁹ került kiépítésre a bal part védelme érdekében: a Monostori, a Csillag és az Igmándi erőd. Az előbbi inkább az esztétikum, míg utóbbit a védelmi funkció jellemzi a település és építmény vonatkozásában egyaránt. Ez a felosztás gyakorlatilag napjainkig fennmaradt.

Az újkorban indul meg a városépítészet robbanásszerű fejlődése, amely a klasszicizmusban indul és az eklektikában teljesedik ki. Az újkori építészetben az eklektika idején jelennek meg a speciális igényekre válaszoló épülettípusok (közlekedés, egészségügy, kereskedelem, illetve a meglévő épületek továbbfejlesztése).

A jelenkor építészetében nagyobb teret kap a használhatóság és a funkció. Új technológiák alkalmazásával az építészet a társadalmi igényekre válaszol. A hely beszűkül – a gazdasági egyenlőtlenség miatt –, elindul a felfelé terjeszkedés. Megfigyelhető a középületek differenciáltsága. A technológia fejlődésének köszönhetően az öntöttvas és acélszerkezetek, valamint a vasbeton megjelenésével soha nem látott perspektíva nyílt meg a középületek tervezésére, térformálására.

A HARCMODOROK VÁLTOZÁSAI - A TERRORIZMUS, AVAGY KOCKÁZATOK ÉS FENYEGETÉSEK AZ ÉPÍTÉSZET ÉS URBANISZTIKA TERÜLETÉN

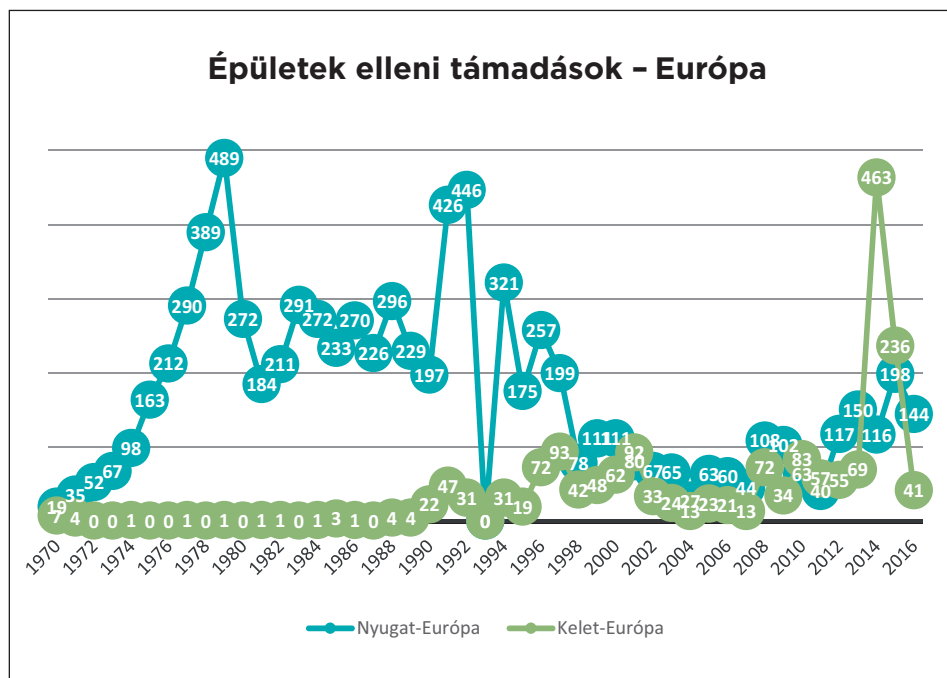
Amennyiben a harcmódorok változását áttekintjük, akkor látható, hogy a történelem folyamán szinte mindig valamilyen politikai csatározás mentén történik az érdekérvényesítés. A hadi építkezés eklatáns példája volt az Oszmán Birodalom elleni védekezésként megjelenő déli végvári rendszer kiépítése.¹⁰ A rendszer kis túlzással fennmaradt 1870-ig, gyakorlatilag később határőrvidékként élt tovább. A rendszer közös jellemzőjeként elmondható, sajátos katonai igazgatás alá tartozott a fő cél, a hadképes erő biztosítása, jó állapotban tartása volt.

Azonban az építészet szempontjából kiemelt jelentőséggel bír a terrorizmus elleni védekezés, mivel itt nem klasszikus hadviselésről van szó. A cél polgárokon gyakorolt módszeres erőszak alkalmazása valamilyen politikai cél elérése érdekében.

A terrorizmus megjelenése a belső ellenséggel való leszámolás új mód-szereként a jakobinus diktatúra idején jelenik meg intézményesített „terror”¹¹ formájában a forradalom ellenségei ellen. A történetiséget áttekintve megállapítható, hogy felfutása döntően a XX. századra tehető. Természetesen a félelem kiváltása a célok elérése érdekében nem változott, azonban annak az a módja igen változatos formát mutat. Az elkövetésre alkalmas eszközök széles spektrumon mozognak, a mérge, kémiai, biológiai, robbanó-, nukleáris vagy sugárzóanyag, lőfegyver, gépjármű, légi jármű, vasúti jármű stb., a felsorolás nem teljes és nem is lehet, hiszen az elkövetők gyakorlatilag bármit felhasználnak, ami pusztító hatás kiváltására alkalmas. Ennek az új típusú harcnak a helyszíne a város és célpontjai között szerepelnek szimbolikus jelentésű épületek, nagy tömegek befogadására alkalmas helyek, kritikus infrastruktúrák. Külön szót kell emelni a biológiai eszközök alkalmazásáról, mivel azok méretüknél, aktiválási módjuknál fogva egyszerűen alkalmazhatóak ezáltal, hogy a „Korábban nemzetgazdasági, nemzetbiztonsági, valamint terrorelhárítási szempontból jelentéktelennek számító, a támadásokkal szemben védtelen gyárak, üzemek, családi vállalkozások, illetve természeti képződmények, földterületek és életközösségek válhatnak a bioterrorizmus áldozataivá”.¹²

Az 1970 és 2016 között elkövetett terrortámadások (170 351) 38%-a infrastruktúra elleni támadás volt, melynek 15%-át Európában követték el, ami kb. 10 000 cselekmény. Az épületek elleni támadások száma 1970 óta folyamatosan nőtt 1994-ig, majd egy kis visszaesés után 1998-tól ismét növekedésnek indult, egészen a 2014-es csúcspontig, amikor majd 70 000, épületek elleni támadást hajtottak végre éves szinten. Nyugat-Európában a csúcspont 1979-ben volt 489 cselekménnyel, innen egy lassú csökkenés volt 1994-ig, ahonnan ismét növekedésnek indult az elkövetési szám, azonban a csúcstérteket szerencsére azóta sem érte el. Az értékek Kelet-Európában ellentétes utat járnak be, ott egy folyama-

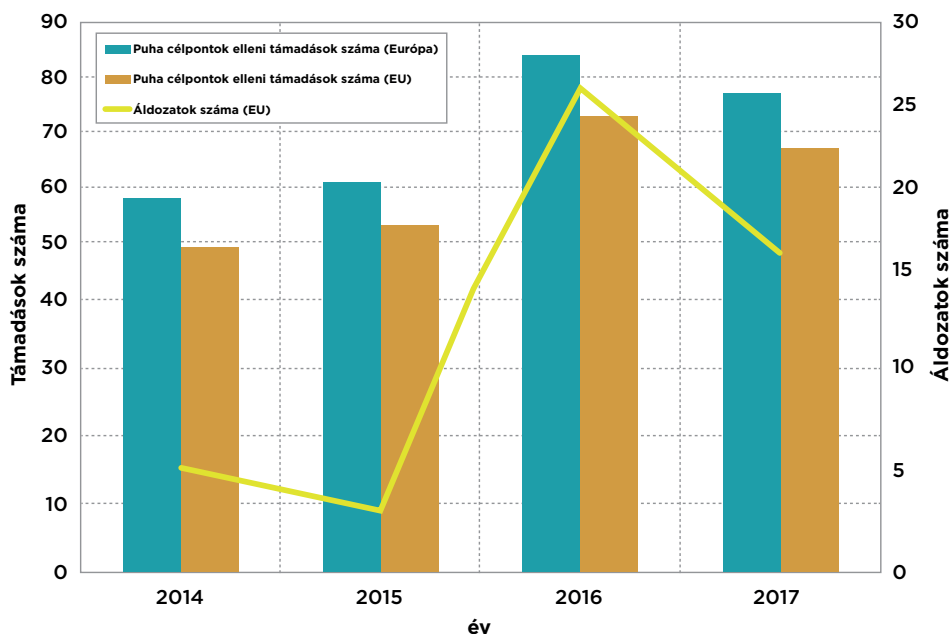
tos növekedés tapasztalható. A támadások az épületek ellen nagyrészt közvetettek voltak, ami annyit tesz, hogy bizonyos támadástípusokat az épületen keresztül követtek el.

Épületek elleni támadás (saját gyűjtés, forrás GTD)

Európában az elmúlt négy évben a puha célpontok elleni támadások közel 300 esetben történtek, ebből az Európai Unió területén kb. 240 alkalommal, a halálos áldozatok száma meghaladja a félszázat. A támadások célpontjai főként alacsony védelmi képességgel rendelkező helyszíneken történtek, ahol az emberek nagy számban fordulnak elő (pályaudvarok, repülőterek, bevásárlóközpontok, sétálóutcák), Párizs, Brüsszel, Barcelona, Nizza, Berlin.

A lágy célpontok kevésbé védettek, az elkövetés könnyebben kivitelezhető, ezáltal olcsóbb, és a kiváltott hatás ugyanakkora, ha nem nagyobb, mint más, jobban védett és őrzött célpontoknál. A helyszínek változatosága, sokszínűsége komoly kihívások elé állítja a tervezőket, építészeket.

Puha célpontok elleni támadások és áldozatok 2014-2017¹³

OKOSVÁROS

A jövőben új típusú kihívásként fog jelentkezni a smart city¹⁴, smart épületek védelme. A smart, a város és a digitális technológiák integrációja, az erőforrások jobb kihasználása érdekében. Gyakorlatban különböző adatgyűjtő és mérőeszközök használatából nyert információ. Ez a megközelítés egyszerre javítja a szolgáltatások minőségét és csökkenti a költségeket. Az okosváros és az okosváros-módszertan fogalma már a magyar szabályozásban is megjelent: „*okosváros*: olyan település, amelyik az integrált településfejlesztési stratégiáját okosváros-módszertan alapján készíti és végzi; *okosváros-módszertan*: települések vagy települések csoportjának olyan településfejlesztési módszertana, amely a természeti és épített környezetét, digitális infrastruktúráját, valamint a települési szolgáltatások minőségét és gazdasági hatékonyságát korszerű és innovatív információtechnológiák alkalmazásával, fenntartható módon, a lakosság fokozott bevonásával fejleszti.”¹⁵

Az okosváros-projektek többsége nem öncélú adatgyűjtés és elemzés, hanem közüzemi működések, közlekedési rendszerek vagy más városigazgatási rendszerek összehangolására irányul, ezért a kritikus infrastruktúra körébe sorolása indokolt. Azonban az e körbe történő sorolás újabb biztonsági kérdéseket vet fel. A település új technológiára épülő fejlesztése, szervezése esetén is védelmezni kell a rendszert. A védelem legfőbb feladata lesz, hogy az összekapcsolt alrendszerek képesek legyenek függetlenül is működni, és a város a fejlődés mellett megőrizze értékeit, kultúráját, hagyományait. Azonban ez a technológia segíthet kiterjeszteni érzékelésünket, segítségével bizonyos emberi magatartások könnyebben felismerhetők, személyek gyorsabban azonosíthatók, elfoghatók és a tragédiák hatékonyabban megelőzhetővé válnak.

A NEMZETBIZTONSÁGI CÉLÚ ÉPÍTÉSZET FOGALMA ÉS IGÉNYE

328

A nemzetbiztonsági építészet olyan összefoglaló tevékenység, amelynek során az épített környezet alakításakor az általános elveken túlmenően kiemelt jelentőséggel bír egy ország szuverenitásának biztosítása és alkotmányos rendjének védelme, mely magában foglalja a bűnmegelőzési célú építészetet is, valamint a teljes építészeti tevékenységet felöleli a tervezéstől az épület megvalósításán át az üzemeltetésig.

Ennek keretén belül elősegíti az ország politikai, gazdasági, honvédelmi, az egészségügyi, a lakosság személy- és vagyónbiztonsági és szociális érdekeit sértő vagy veszélyeztető nyílt és leplezett törekvések felfedését és elhárítását, a terrorcselekmények, az illegális fegyver- és kábítószerkereskedelem, valamint a nemzetközileg ellenőrzött termékek és technológiák illegális forgalmának felderítését és megakadályozását.

Az okosvárosban, mint technológiában indokolt az *ECPTED fogalom* meghatározása, az „E” ebben az elektronikust jelöli. *Az okosváros szenzorainak telepítési helyeire, módjaira és az adatok felhasználása védelmi, terror-, bűn- és katasztrófa-, baleset-megelőzési szempontból.*¹⁶

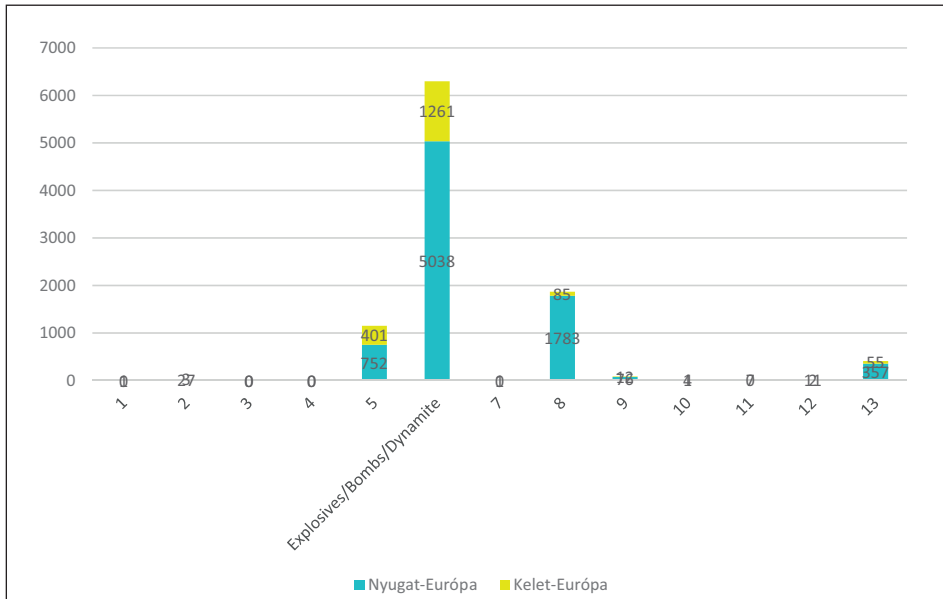
VÁROSÉPÍTÉSZET, TELEPÜLÉSRENDEZÉS ÉS AZ ÉPÜLET

A történeti és a szabályozás áttekintését követően megállapítható, hogy a városépítészet és az építészet egy töről fakad, azonban vannak különbségek. A városépítészet egy összetettebb megnyilvánulási forma. Kiemelt jelentőséggel bír az épületek egymáshoz és a környezethez való viszonya. A figyelem elsősorban a külső terekre összpontosul, azonban ez nem valósítható meg az épületek „szabályozása” nélkül. A városépítészet a településtervezés része, így mint ilyen közösségi műfaj. A magyar szabályozásban is látható, hogy a településkép, mint a városépítészet terméke, befolyással bír az épületek külső megjelenésére. A város építészete elsősorban a közterületek építészete; minden, amit a városból érzékelünk, a közterületek felől érzékeljük. Az ingatlanfejlesztés ezért nem magánügy: a homlokzatok, mint térfalak viszonya és kapcsolata az utca vonalához, ill. a közterületekhez, a határfelületek és az érintkezési pontok kultúrája közügy, a városépítészet szerves része.

A történeti folyamatok áttekintése alapján megállapíthatjuk, hogy a városok védelmi funkciója a technika és a hadászat fejlődésével folyamatosan fejlődött/fejlődik. A modern városok a középkort követően elvesztették védelmi funkciójukat. A város védelmi képessége a háborúk irányából az újkorban a bűnözés megelőzésére irányult. Azonban a 2000-es évek elejétől egy újabb fordulat állt be, melynek kiváltója a terrorizmus. Azonban az látható, hogy a CPTED a városépítészetben olyan téralakítási és felügyeleti szempontokat alakít ki, amely gyakorlatilag „csak” bűnmegelőzési jellegű, azonban védelmet nem kifejezetten nyújt.

A terrorista jellegű cselekményeket áttekintve az elkövetési módszer alapján megállapítható, hogy a legtöbb cselekményt robbantásos módon követik el.

Az elkövetési magatartások másik köre a gázolásos, ún. „RAMMING” típusú cselekmények, amikor az elkövető a tömegbe hajt a gépjárművel.

Épületek, építmények elleni támadási módok (saját szerkesztés, forrás: GTD)

330

A városépítést, településrendezés, településfejlesztés feladata, hogy olyan tereket, utcákat és környezetet hozzon létre, amely egyidejűleg felel meg az esztétikum, a biztonságban élhetőség követelményének. Mint már az urbanisztika és az építészetnél említettük, hogy a területek kölcsönhatásban vannak egymással, úgy a városépítészetre, településrendezésre ez még hatványozottabban igaz. Ezen a területen az együttműködés indokolt a tájépítészekkel, közlekedésmérnökökkel, forgalomszervezőkkel, rend- és katasztrófavédelmi szakemberekkel, társadalmi szervezetekkel.

A másik fontos tényező, amiről nem szoktunk beszélni, hogy egy támadást vagy konfliktust követően a város vagy település élete hogyan tér vissza a béke állapotába.

A fegyveres konfliktus során alkalmazott fegyverek három fő vonatkozásban érintik a tevékenységek eredményességét: a pusztítás mértéke, a környezeti kihatások és a telepített, felhalmozott és illegális fegyverek felszámolása. A pusztítás mértéke függ az alkalmazott fegyverek

mennyiségétől és minőségétől, illetve az általuk okozott károk mértékétől. Ha a felek főként nagy hatású pusztító eszközöket alkalmaztak, és stratégiájukat a mindenáron való győzelem jellemezte, amely figyelmen kívül hagyta a következményeket, akkor adott esetben hosszú időt vesz igénybe az elűzött lakosság visszatelepítése és a háborús károk helyreállítása.

A környezeti khatások szoros összefüggésben vannak a pusztítás mértékével. A nagy területeket érintő vegyi, biológiai, esetlegesen nukleáris fegyverek által okozott környezeti károsodások ugyancsak megnehezítik a békeállapot helyreállítását.¹⁷ Érdemes megnézni, hogy mai modern társadalmunkban a középületek, a város és a társadalom viszonyában milyen kölcsönhatások alakulnak ki.

A településkép tartalmának meghatározása kiterjed a településszerkezetre (telekstruktúra, utcavonal-vezetés, utcakép vagy utcaképrészlet), a település- és tájkarakter-elemek megőrzésére, értékóvó fenntartására és fejlesztésére meghatározott területre, továbbá az építészeti arculatot megőrző építmények, építményrészletek, technológiák (alkalmazott anyaghasználat), építészeti megoldások (tömegformálás, homlokzati kialakítás), táj- és kertépítészeti alkotásokra (egyedi tájértékek, növényzet), szobrokra, képzőművészeti alkotásokra és utcabútorokra.

Álláspontom szerint helyes az egységes arculat kialakítása, azonban meg kell találni azt az egyensúlyt az esztétikum és a biztonságvédelem között, amely a fentiek alapján a meghatározott településképnek megfelelő, kvázi „láthatatlan” védelemként szolgál az ott élők számára.

A várostervezés, településtervezés során kiemelt figyelmet kell fordítani a közterületekre és a szakirodalomban „Határfelületek és érintkezési pontok”-nak nevezett helyekre, mivel ezek egyszerre választanak el és kötnek össze. Ilyenek a kapuk, átjárók, előterek, bejáratok stb. Határfelületek egyidejűleg térhatároló falak is, amelyek a városépítészeti szerkesztés részei.

A statisztikai adatoknál láthattuk, hogy a legtöbb terrorjellegű cselekményt robbantásos módon követik el a leggyakrabban, így az ilyen típusú cselekményekre fel kell készülni.

A térhatároló falak robbanás, robbantás elleni védelme, megerősítése, illetve a területeken a CPTED-elvek alkalmazása a felügyelet és a beléptetés vonatkozásában kiemelt jelentőséggel bír. Fontos az épületek (köz, magán) előtti biztonsági távolságok kialakítása parkoló, egyéb terek révén a pusztító hatás mérséklésére.

A Ramming típusú cselekményeknél olyan tér- és forgalomszervezési módszereket kell alkalmazni, amelyek megakadályozzák, hogy gépjárművel tömegbe, épületbe, építménybe be lehessen hajtani.

Kérdésként jelentkezik, hogy építészeti és urbanisztikai módszerekkel, eszközökkel be lehet-e és be kell-e avatkozni nemzeti, felekezeti, etnikai alapon kialakult város-, településrészek életébe, akár preventív jelleggel is. Egy ilyen megoldás számos problémát vett fel, mint már említettük, a környezet hat az egyénre és fordítva.

Az alternatív módszerekkel történő biztonsági, védelmi célú térképzéssel olyan területeket kell létrehozni, amelyek biztosítják a hazai pálya előnyét. Környezetpszichológiai tanulmányok vizsgálták ezt az előnyt elsősorban sport- és versenyhelyzetben, és arra a következtetésre jutottak, hogy a szurkolótábor jelenlétén kívül a környezeti tényezők is jelentős hatással bírnak. A terep jelentőségével már Szun Ce¹⁸ is foglalkozik *A hadviselés tudománya* című művében egy egész fejezeten keresztül, ahol leírja: „*A terepalakzat segítséget jelent a hadseregnek. Az ellenség kiismerése, a győzelem irányítása, a szakadékok és szorosok távoli és közeli felmérése, ezek a legkiválóbb hadvezér szempontjai (Tao).*”

KÖZÉPÜLETEK ÉS A NEMZETKÖZI VÁLLALATOK BIZTONSÁGI ÉPÍTÉSZETE

Az elsődleges feladat meghatározni a középület fogalmát. Azonban ez nem egyszerű, mivel az irodalomban több fogalmat is találunk rá a Pallas Nagy Lexikona szerint: „*Egy intézményt befogadó építmény, amely nem lakóház; egy hatóság, hivatal, intézmény céljaira használt nagyobb ház (például: önkormányzat, iskola, könyvtár, múzeum, templom).*”¹⁹ Az angol nyelvterületen a „Olyan épület, amelyet a nyilvánosság bármilyen célból használ, például gyülekezésre, oktatás, szórakozás vagy istentisztelet.”²⁰ Azonban az építészsakma ezen a fogalmon inkább tércsoport, mely alcsoportra tagolódik, ahogy a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Középülettervezési Tanszék az előszavában írja „pontosan nem határozható meg”.²¹ Dr. Dúll Andrea²² úgy fogalmaz, hogy a környezetpszichológia az épített környezetet a használókkal együtt vizsgálja, egy környezet-személy kölcsönhatásként és nem mint épületi sajátosság.

333

Azonban itt álljunk meg, és hasonlítsuk össze ezt a fogalmat az EU bizottságának 2017. 01. 25-én a hatékony és valódi biztonsági unió megvalósításáról szóló negyedik eredményjelentés III. részében a „puha célpontok” megfogalmazásával: „*amelyek általában olyan civilek által látogatott helyszínek, ahol sok ember gyűlik össze (pl. közterületek, kórházak, iskolák, stadionok, kulturális központok, kávéházak és vendéglők, bevásárlóközpontok és közlekedési csomópontok). E helyszínek jellegüknél fogva sebezhetőek és nehezen védhetőek, jellemző továbbá, hogy az ellenük intézett támadás nagy valószínűséggel tömeges pusztítást idéz elő.*”

Álláspontom szerint a két fogalom összevetésével (középület és puha célpontok) már látható, hogy a jogalkotó és az építészsakma felelőssége óriási, hiszen ezeken a területeken történő támadás magában hordozza a tömegszerencsétlenség bekövetkezésének lehetőségét. A jogalkotó feladata olyan szabályozási keret létrehozása, amely kellő mozgásteret enged a tervező számára, és egyben segít a kockázatok s fenyegetések felismerésében és azonosításában. A tervezőnek meg kell felelni annak a természetes emberi igénynek, hogy a közterületek,

középületek szabadidős színterek is, itt zajlik a társas érintkezés, szociális kapcsolatok jelentős része (plázák, vásárok, fesztiválok, falunapok). Nem gátat kell szabni az építész fantáziájának, hanem ki kell terjeszteni ezt a kreativitást a biztonság irányába is.

A középületek tervezésénél látható, hogy a folyamat részét nem képezi a biztonságra irányuló kockázatelemzés. Az nem kötelező, ezért azt sem az engedélyezési, sem a kiviteli terv sem tartalmazza, ezáltal a kivitelezés során a biztonságtechnikai eszközök betervezése és/vagy megvalósítása jelentősen módosíthatja az eredeti koncepciót. A támadási kockázatok csökkentése érdekében indokolt lenne az épület tulajdonosának, a biztosítónak, pénzügyi szolgáltatónak, a tervezőnek és a kivitelezőnek együtt gondolkodni a biztonság kivitelezési folyamatában. Az esetlegesen felmerülő kockázatok veszélyeztethetik az egész beruházást, később az épületet. Katasztrófa esetén felelősségi problémák jelentkezhetnek. Egy jó biztonsági „nem biztonságtechnikai” tervezéssel a beruházás megtérülése is biztosítható, elkerülendő a felelősségi kérdéseket. Az építési beruházás előkészítése során már az épület üzemeltetésével kapcsolatosan is megjelenő komplex biztonsági koncepció kidolgozása szükséges a gazdasági vállalatokhoz hasonlóan.

A nemzetközi vállalatok gazdasági szempontból egy olyan kis ország, mint Magyarország, kiemelt jelentőséggel bírnak.

A vállalat biztonsági kultúrája, stratégiája már alapvetően meghatározza egy új termelőegység létrehozásánál kötelezően elvégzendő, a biztonság témakörébe tartozó feladatokat, melyek iparáganként eltérőek lehetnek. A biztonság fogalomköre a teljes beruházást felöleli, az előkészületi szakasztól (ötlet, helyszinkiválasztás, környezeti, jogi, objektumvédelem, üzem- és katasztrófavédelem, munkabiztonság, egészségvédelem, információbiztonság, termékszavatosság, folyamatbiztonság, rendezvénybiztosítás) az üzemeltetésig. A biztonságpolitika egy olyan átfogó rendszer, amely a különböző szakterületek politikájához szervesen kapcsolódik. A biztonság fenntartása érdekében folyamatos értékelő-elemző munka történik, a veszélyek és bekövetkezett események

vonatkozásában, melyből levont következtetések alapján döntés születik a meglévő rendszer megváltoztatására, kiegészítésére, szükség esetén bővítésére. A legfontosabb feladat azonban a működés és termelési folyamatok biztonsága. Terrorfenyegetettség szempontjából kiemelt jelentősége van azoknak a vállalati telephelyeknek, amelyek olyan helyen működnek, ahol a fenyegetettség alacsony, viszont az anyavállalat országa ki van téve ennek a kockázatnak.

KONKLÚZIÓ

„Ami elmúlt nem mindig a múlté, néha messzire kihat a jövőbe” – írja Wass Albert, és milyen igaz, gondoljunk csak Egyiptom piramisaira, Istar kapujára, a jeruzsálemi Sziklamecsetre, Siratófalra vagy a budai Várra. A korszakok áttekintése után látható, hogy a modern korba lépve az építészet és urbanisztika néhány területtől eltekintve kevésbé fókuszál a biztonságra, mint az esztétikumra. A mérnöki és technológiai csúcsteljesítmények – amelyek megjelennek a több száz méteres felhőkarcolókban – inkább a formában teljesednek ki és csak a természet erőivel történő harcra készülnek fel, míg az egyéb támadásokra nem kifejezetten.

A várostervezési szempontoknál sem feltétlenül a biztonság van előtérben, mivel a védelmi funkciók már rég „privatizálva” lettek, azaz a társadalom létrehozta a biztonságért, védelemért felelős szerveit. Azonban látható, hogy ezek a szervezetek csak az adott területükön megjelenő alapfeladatukkal foglalkoznak, magasabb szintű környezetformálásba nem kapcsolódnak be. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy egy-egy kiemelt épület, terület védelem nélkül lenne, csupán azt, hogy máshogy gondolkodunk erről a kérdésről. Azonban az építészet szempontjából kiemelt jelentőséggel bír a terrorizmus elleni védekezés, mivel itt nem klasszikus hadviselésről van szó. A cél polgárokon gyakorolt módszeres erőszak alkalmazása valamilyen politikai cél elérése érdekében. Nem várakat és erődöket kell építenünk, hanem úgy kell környezetünket formálni, hogy az egyszerre szolgálja a biztonságot és az esztétikumot, legyen szó akár egyszerű utca bútorról, irodaházról vagy városról. Ne feledjük

azonban, hogy a legnagyobb kockázat mi magunk vagyunk. A biztonság tudatos neveléssel és gondolkodással, az épített környezet megfigyelésével, megismerésével, megértésével erősíthető a helyi identitás és a biztonság, és megelőzhetőek a nemkívánatos cselekmények.

Felhasznált szakirodalom:

- ALFRED Rolington: Hírszerzés a 21. században – A mozaikmódszer, Antall József Tudásközpont, Bp., 2015.
- AUGÉ, Marc: Nem-helyek, Bevezetés a szürmodernitás antropológiájába, Múcsarnok Nonprofit Kft., 2012.
- BATÁR Attila: Láthatatlan építészet.
- DR. NÉMETH Antal: Ipari építészeti környezet és ergonómia, Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.
- DR. NÉMETH Antal: Ipari építészeti környezet és ergonómia, Tankönyvkiadó, Budapest, 1990.
- Dr. VIDA Csaba alezredes: *A jelenkori népvándorlás hatásai*, KNBSZ Felderítő Szemle, XIV. évfolyam, 3. szám, 2015.
- GÁL István László: *Új biztonságpolitikai kihívás a XXI. században: A terrorizmus finanszírozása*, KNBSZ Szakmai Szemle, 2012/1.
- GAZDAG Ferenc: *Biztonságpolitika*, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2011.
- GERŐ László: Magyarországi várépítészet, „Művelt Nép” Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, Budapest, 1955.
- HANKISS Ágnes előadása: *Kihívások és ellentmondások a terrorizmus elleni harcban, „A terrorizmus Rubik-kockája, avagy a fenyegetések komplex megközelítése”*. Nemzetközi tudományos-szakmai konferencia, Budapest, 2013. szeptember 30. – október 1.
- JUHÁSZ Attila: A XIX-XX. századi tábori erődítések a Kárpát-medencében, Tinta Könyvkiadó, 2004.
- KAISER Ferenc – TÁLAS Péter: *Politikai erőszakformák*, Nemzet és Biztonság 2012/5-6. szám, pp. 139.
- KÁLMÁN László – PATAKI János: *Integrált technikai objektumvédelem*, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, LKBM-2732, 2007. 11. 15.

- KARA László: Bűnmegelőzés építészeti eszközökkel; Lechner Non-profit Kft., 2017.
- KASZNÁR Attila: A bioterrorizmus, Terror és Elhárítás 2012. 2. évfolyam 4. szám.
- KENEDLI Tamás r. őrnagy: Elemzőközpontú információfeldolgozás a szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni harcban, Doktori (PhD) értekezés.
- KISS Álmos Péter: Generációk a hadviselésben – *A negyedik generáció*, Hadtudományi Szemle, 2009/2. középületek közvetlen közelségben, 2017. Épülettervezés Oktatásért Felelős Alapítvány.
- LÁZÁR Antal: Munkahelyek építészete, B+V (medical&technical) Lap- és könyvkiadó Kft., 2000.
- LUKOVICH Tamás: A posztmodern kor városépítészetének kihívásai, Pallas Stúdió, 2001.
- MARAS, Marie-Helen: A terrorizmus gyakorlata, Antall József Tudásközpont, Bp., 2015.
- MARTON Péter, Balogh István, Rada Péter: Biztonsági tanulmányok, új fogalmi keretek és tanulságok a visegrádi országok számára, Antall József Tudásközpont, Budapest, 2015.
- MEGGYESI Tamás: A külső tér, Műegyetem kiadó, Budapest, 2004.
- NEUFERT, Ernst: Építés és tervezéstan (Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs, 2014).
- RADÓ Dezső: Budapesti parkok és terek, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1988.
- RESPERGER István mk. ezredes: A „DIADAL” és egyéb módszerek alkalmazása a nemzeti válságkezelési feladatok megoldásánál, *Hadtudományi Szemle*, Bp., 2012. 5. évf. 1. szám.
- RESPERGER István mk. ezredes: *Biztonsági Kihívások, kockázatok, fenyegetések és ezek hatása Magyarországra 2030-ig*, KNBSZ, Felderítő Szemle, 2013/3.
- RESPERGER István: *Az iszlám világ és hatása a biztonságra*, Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem, Budapest, 2003.
- STERLING, Henri: Történelmünk az Égből nézve, Erődök, várak és Citadellák (scolar 2008).

- SZABÓ József János: Erődépítészet a XX. században, Tinta Könyvkiadó, 2004.
- SZALAI András: Poézis és Forma, Terc Kiadó, Budapest, 2011.
- SZENTKIRÁLYI Zoltán, Détszy Mihály: Az építészet rövid története 1-2. (Terc, 2013)
- VARGA Domonkos: Magyarország virágzása és romlása, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1984.
- VARGA Domonkos: Ős napkelet, Móra Ferenc Ifjúsági Könyvkiadó, Budapest, 1988.
- WINKLER Gusztáv (szerkesztő): Magyar erődépítészet, Régi erődítmények rekonstrukciója a térinformatika módszereivel, Tinta Könyvkiadó, 2001.
- WINKLER Gusztáv: A hadviselés művészete a kezdetektől a magyar államalapításig, Tinta Könyvkiadó, 1999.
- WINKLER Gusztáv: A hadviselés művészete az államalapítástól a mohácsi vészig, Tinta Könyvkiadó, 1999.
- WINKLER Gusztáv: Reneszánsz erődépítészet Magyarországon – Mérnöki szemmel, Tinta Könyvkiadó, 2004.

JEGYZETEK

- 1 Dr. Vida Csaba: A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei, in: *Nemzetbiztonsági szemle, 2013. I. évfolyam 1. szám. 87-105 p.*
- 2 Contra Aquincum erődje, amelyet a mai Erzsébet híd pesti hídfőjénél tártak fel, az átkelőhely biztosítására létesült. A 86×84 m alapterületű, patkó alakú tornyokkal megerősített rombikus formájú erőd 294-ben épülhetett, de a helyén már a 2. században egy nagyobb kiterjedésű erődítmény állt. Északi falának egy szakasza és két tornya a helyszínen konzerválva megtekinthető.
- 3 Szikáriusok (a lat. sica, „kis tör” szóból: „törviselők”): fanatikus zsidó szekta, melynek tagjai ruhájuk alatt kis törst hordtak magukkal. – Miután a rómaiak kiirtották a →zelótákat, a ~ folytatták az ellenállást. Attól sem riadtak vissza, hogy személyes zsidó ellenségeiket orgyilkosság elkövetésével eltegyék láb alól. Az ApCsel 21,38 említette 4000 szikáriust Félix prokurátor idejében végezték ki. Lehet, hogy a Szt. Pál elleni összeesküvés (23,12-15) is a ~ műve volt. R. É. (forrás: Magyar Katolikus Lexikon).
- 4 Merényleteik.
- 5 Egyetemváros.
- 6 A vörös falai miatt nevezték a spanyolok Alhambrának arabul qa “lat al-Hamra”, mely „Vörös erőd”-öt jelent. Granada városától nyugatra, a Darro folyó bal partján lévő stratégiai ponton fekszik, rálátással a városra és az egész vidékre. Az építkezés mai formája a 13. században kezdődött és a 14. században fejeződött be. (ld. <http://www.alhambra-patronato.es/index.php/Brief-History/34+M5d637b1e38d/0/>)
- 7 Olaszország, Udine. Az építkezés 1593 októberében kezdődött Giulio Savornan építész tervei alapján. Az erőd fő feladata volt a friuli síkságok és Velence védelme.
- 8 Lásd: <https://whc.unesco.org/en/tentativelists/1154/>.
- 9 Lásd: Gráfel Lajos: Ne carte, nec marte. A komáromi erődrendszer.
- 10 Szőrény várától és Orsovából indult ki, majd fontos eleme volt Nándorfehérvár, Szabács, illetve Szegrebnik, Banja Luka, Jajca és Knin, illetve Klissza-Szkardona vára a Temesvár – Lugos – Karánsebes – Szerémség – Dubica – Krupa – Otosác – Zengg vonalon húzódott.
- 11 Latin: ijedség, rémület.
- 12 Dr. Kasznár Attila: A bioterrorizmus. Terror és Elhárítás 2012. 2. évfolyam 4. szám 1-17. p.
- 13 <https://ec.europa.eu/jrc> (Ec, JRC Science for policy report) ISBN 978-92-79-64597-6, (letöltve: 2018. 03. 12.)
- 14 Okosváros.
- 15 Magyarországra érvényes szabályozása: Egyes településrendezési sajátos jogintézményekről szóló 314/2012. (XI. 8.) Korm. rendelet.
- 16 A szerző által kidolgozott fogalom.
- 17 Dr. Resperger István mk. ezredes: A „DIADAL” és egyéb módszerek alkalmazása a nemzeti válságkezelési feladatok megoldásánál, *Hadtudományi szemle*, Bp., 2012. 5. évf. 1. szám. 141-165. p.
- 18 A kínai történelem Tavasz és Ősz Korszakában (i. e. 722-481.) késői szakaszában élt. Tábornok, stratégia.
- 19 Pallas Nagy Lexikona (letöltve 2018. 04. 15.)
- 20 https://en.oxforddictionaries.com/definition/public_building
- 21 <http://www.kozep.bme.hu/kozepuletak/> (letöltve: 2018. 03. 12.)
- 22 Pszichológus, habilitált docens. 1998-ban védte meg Hétköznapi otthoni rutinok környezetpszichológiai vizsgálata című disszertációját. A Magyar Pszichológiai Társaság Környezetpszichológiai Szekciójának alapítója, az ELTE Gazdaság- és Környezetpszichológia Tanszékének vezetője.

*„A szellem, ha eleven, előbb-
utóbb valahogy megszerzi
a maga szükséges gyakorlati
eszközeit, megteremti
saját föltételeit – ez a
második törvény.”*

Várkonyi Nándor

03

SZELLEMTÖRTÉNET

„Most hallgassanak a pusztulás prófétái mert önfeledten dicsérni akarlak Téged mert elvakít kitörő Dicsőséged magasztallak, mert énekelni jó mert az öröm örökkévaló!”

Te Deum

*„Van harmadik ív a héj alatt:
van tehát árny-nélküli fény!
Örök a tiszta fény ragyogása
létünk alkonyán, mint kezdetén!”
„Lényével válaszol”*

(W. S. emlékének. 2018)

Egy európai magyar jezsuita emlékei

343

Beszélgetés dr. Szabó Ferenc atyával művekről, kutatásokról, költészetről és hitről.

Második rész

Rögzítette és szerkesztette: Molnár Márton

HAZATÉRÉS MAGYARORSZÁGRA

– A rendszerváltás előtt volt információd arról, hogy esetleg hazatérsz Magyarországra? Hogyan emlékszel vissza erre az időszakra, a döntésedre?

– 1989-ben megtörtént a már előkészített rendszerváltozás Magyarországon. És mi, jezsuiták jóval előtte már arról tárgyaltunk, hogyan segíthetnénk a magyar egyházat és a népet kívülről. Mondtuk, ha majd fölszabadul Magyarország, akkor hazajövünk, és sok mindent újra létrehozunk. Viszonylag sokan voltunk a kinti magyar tartomány tagjaiként, a fiatalok közül időközben többen professzorok is lettek különféle egyetemeken. Ahogy szó is volt az első részben,¹ összejöttünk időnként és tervezgettünk. Ott volt Borosnak a javaslata, valamint Morel Gyuláé a 3 I-ről, azaz hogy előbb információkat szerezzünk, második I az infiltráció, vagyis lefölnözi a kinti munkáinkat, akkor indul el a könyvkiadás, és már kint működött a Szolgálat című folyóirat, amelynek én is a munkatársa voltam. A harmadik I pedig az intézet, amelyet létrehozni terveztünk! Arra gondoltunk, hogy ha most megtörténik a rendszerváltás, akkor akit a provinciális szabadon enged, választhat, hogy hazamegy-e vagy sem. Többen jelentkeztünk, hogy hazajövünk. Egy bécsi megbeszélésen arról volt szó, hogy én akkor hazajönnék a Vatikáni Rádiótól. Ki megy helyettem a Rádióba? Benkő Antal SJ jelentkezett a feladatra, aki a Szolgálatnál dolgozott, előtte Brazíliában volt, onnan tért vissza. Eldöntöttem akkor, hogy hazatérek. Velem együtt Nagy Ferenc is, aki korábban a Rádiónál munkatársam volt, s akkoriban Bécsben dolgozott a Szolgálatnál, úgy döntött, ő is hazajön. Itthon folytatjuk a már elindult Távlatok szerkesztését.

Végül 1992 augusztusában tértem haza. Még Rómában szerveztük a pápa magyarországi látogatását 1991-ben, erről is beszéltem az első részben. Amikor hazajöttem, éppen Szegeden volt egy rendezvény, ott, a Hungarológiai Kongresszuson tartottam előadást, azután jöttem fel Pestre.

– *Azt tudtad, hogy mire jössz haza?*

– Korábban én már időnként hazajártam. De akkor még vissza kellett térni. Amikor belga állampolgár lettem, Rómából először 1971-ben látogattam haza, és utána minden második évben. A Kádár-látogatáskor tolmács voltam, s amikor utána hazajöttem, minden lépésemet figyelték. A következő évben, 78-ban nem kaptam vízumot, merthogy én innen viszem ki az információkat. A BM megfigyelt, és éveken át aktákat készített rólam.

1991-ben, a pápai út alatt, itthon tudósítottam, közben Nagy Ferenc a Vatikáni Rádióhoz ment helyettesíteni engem. Akkor már készülődtünk haza.

– *Ez a rendház megvolt akkor, amikor hazajöttél?*

– Akkor épült a rendház egyik része a Sodrás utcában. Faludi Ferenc jezsuitáról neveztük el, aki költő volt. Itt lakom a 13-as szám alatti épületben húsz esztendeje. Egy Svájcban lakó zsidó házaspáré volt a ház, akik felajánlották a jezsuitáknak. Én voltam az őslakos, az első, aki ide beköltözött. A könyveimet utánfutóval hazahoztuk. A nagy könyvtárnak az alapját az én könyveim adták. Rengeteg könyvem volt, annyi, hogy Rómában nem is fért el az ágy, hanem egy külön kis szobában aludtam, mert rengeteg recenziót készítettem a Mérlegnek, könyvismertetést, és gyűlt, gyűlt a könyv.

A TÁVLATOK, A JEZSUITA KULTURÁLIS ÉS VILÁGNÉZETI FOLYÓIRAT

345

– *Korábban a Mérlegnek és a Katolikus Szemlének is évtizedeken át munkatársa voltál.*

– Azoknak meg a Szolgálatnak is. A Mérlegről röviden csak annyit, hogy én 25 évig törzstag voltam. Boór János jezsuita novíciustársammal már itthon beszéltünk erről. Elindult mindjárt a zsinat másnapján ez a digest, a Mérleg, Münchenben. Célunk az volt, hogy a zsinati új teológiát, lelkeséget közvetítsük a vasfüggöny mögötti magyaroknak. Morel Gyula jezsuita társunk is segített a létrehozásában. Minden évben megbeszélést tartottunk, hogy milyen cikkeket fordítsunk, s eldöntöttük, hogy melyik jelenjen meg. Nagyon sok recenziót írtam, eleinte a szerzők nevét nem is írtuk ki.

– *Amikor a Távlatok megalakult itthon, Magyarországon, s a te vezetéssel kiadtátok az átalakult Szolgálatot, akkor még publikáltál párhuzamosan a Mérlegbe?*

– Akkor még a Mérlegbe is, persze. A Katolikus Szemlébe is. Az itthoni Teológiába is, elsőnek két részben a strukturalizmusról, Ricœurrol is én írtam először. Tehát sokfelé.

– *Térjünk rá a Távlatok alapítására!*

– Bécsben, 90-ben elindítottuk a *Távlatok* című negyedéves folyóiratunkat, vagyis átalakítottuk a Szolgálatot, a főleg lelkeségi lapot világnézeti és kulturális folyóirattá. 90-ben elindult, ott jelent meg az első szám Bécsben. Felmerült a kérdés: ki legyen a főszerkesztő? Megszavazták, hogy nekem kellene vállalom, én lennék itthon az igazgatója, a szerkesztőségnek a vezetője.

Később összefoglaltuk a folyóirat célját, misszióját, engedd meg, hogy most ebből idézzek: *„1991 húsvétján indítottuk el Bécsben a magyar rendtartomány negyedéves világnézeti, lelkeségi és kulturális folyóiratát egy külföldi jótevő nagylelkű támogatásával. A külföldön megjelenő Szolgálat című folyóirat hazai folytatásának szántuk, minthogy a kommunizmus bukásával lehetőség nyílt a szabad sajtómunkára. 1992 nyarán a lap a két szerkesztőjével (Szabó Ferenc Rómából, Nagy Ferenc Bécsből) hazaköltözött Budapestre, az akkorra elkészült Faludi Ferenc Házba. Első számunkban programunkat ismertetve szándékunk összefoglalásaként az ateizmusból a katolikus hitre visszatért francia író, Pierre Emmanuel vallomásából idéztünk: »Biztos vagyok abban, hogy a hit a világ tavaszát jelenti, amint az ateizmus a teleket. Ám a tél méhében hordozza mindig a tavaszt; januárban már rügyeznek a mandulafák. Csaknem egy fél évszázadon át télben éltem, de mindig éreztem, hogy mozgolódik a tavasz, és egyre fokozódott bennem a vágy, hogy hirdessem a tavasz jöttét. Mert a tavasz hirdetése is hivatás. (...) Törekvésem nem más, mint újramelegedni, most a hitetlenség korában, a visszatérést, az éltető felemelkedést a Transzcendenshez.« (Pierre Emmanuel: La Face humaine.)*

Mi is hivatásunknak tartottuk, hogy az ateista kommunizmus közel fél százados tele után elősegítsük az egyház és társadalom tavaszi kibontakozását.²

– *Hány évig jelent meg a folyóirat?*

– Közel húsz évig, 18-20 éven át szerkesztettem. Milyen nagy szórása volt, van egy fölmérés is, amelyet Kiss Ulrich atya készített. Fontosnak érzem ezt a visszajelzést, ezért két passzust idézek belőle: *„A Távlatok az évek folyamán kialakította sajátos profilját. A hazai választásos folyóiratok között, hála a szerkesztőbizottság szerkesztő munkatársainak, tanácsainak, valamint az egyre több hozzánk érkező vissz-*

hangnak. Tanulságos kiértékelést végzett a *Távlatok* első 11 száma alapján kedves és hűséges munkatársunk, Keresztesné Várhelyi Ilona.³ Ő is, mások is sürgették a felmérést az olvasók táborában, hogy lássuk, milyen szerepet tölt be lapunk a többé-kevésbé a hasonló katolikus folyóiratok (*Vigília, Teológia, Mérleg, Igen, Jel stb.*) között.

A felmérést, közvélemény-kutatást elvégezte Kiss Ulrich SJ rendtársam.

A kérdőívekre beérkezett válaszokat kiértékelte. A válaszadók 70%-a egyértelműen értelmiségi volt.” Az értékelésből: „A *Távlatok* olvasói magas szellemi szintet képviselnek, elkötelezettek a lap iránt, mely egyszerűre szellemi és lelki táplálék számukra. Érdeklődésük sokoldalú, és értékeli, hogy a lap ennek megfelel.”⁴

A politikába is beleszóltunk, az egyház szociális tanításai alapján. Úgy látom, utólag is, hogy fontos szerepet töltött be az értelmiség körében.

A *Távlatok* szerkesztősége. Nagy Ferenc SJ, Szabó Ferenc SJ és a munkatársak, a tördelőszerkesztő Gergő Ágnes, a társszerkesztő Gyorgyovich Miklós és a gazdasági ügyintéző Mogyoróssy Juli

– *Itt volt a rendházban a szerkesztőség, ha jól tudom, mert én jártam nálatok régebben, emlékszem még a szerkesztőségi szobára berendezve az íróasztalokkal.*

– Hazajöttünk és a Sodrás utca 13. lett az Írók Háza, itt volt a *Távlatok* szerkesztősége. Mint ahogy a Rádiónál is a könyvkiadás és a rádiós munka egymást kiegészítette, ugyanúgy itt is a szerkesztés és a könyvkiadás kéz a kézben járt, erősítette egymást. Elkezdtem a jezsuita műveket is kiadni, amelyeket már Rómában is publikáltam. Igazában segítettük föléleszteni vagy föltámasztani a provinciát, mert itthon az idősök maradtak, akik börtönviselt, üldözött jezsuiták voltak, és akkor mi, „közép-fiatalok” hazajöve beálltunk az újjászervezés munkájába. Többek között ezért jött létre a *Távlatok* is.

– *Szellemi előzményként utalsz az összefoglalódban arra, hogy a Magyar Kultúra című lapot, amely a két világháború között meghatározó katolikus kulturális folyóirat volt, ha nem is teljes egészében, mondhatni, már modernebb felfogásban, de követendő példának tartottátok. Az ökumenizmus jegyében párbeszédet és vitát kívántatok folytatni a korabeli problémákról, és magával a magyar társadalommal, az értelmiséggel akartatok dialógusba kerülni.*

– Én azt mondtam, hogy igen, ez a *Magyar Kultúra* legyen nekünk a példaképünk, de most már a Vatikáni zsinat után a dialógus szellemében. Úgy látom, hogy a *Magyar Kultúra* a katolicizmus öntudatra ébredésében a legdöntőbb szerepet játszotta. A *Bangha Béla élete emlékezete*⁵ című kiadványunkat ezért tartottam fontosnak megjelentetni, mert jóval a zsinatot megelőzve kereste a párbeszédet a nem katolikus keresztényekkel. Bangha Béla jelentős sajtóapostol volt a maga idejében.

– *Feri bátyám, 1944, aztán főleg 1950 után egy-két kivétellel megszűnt Magyarországon a keresztény sajtó, beszüntették a fórumokat és lehetetlenné tették a kiadókat. Eltelt 40 év ezt követően. Nem lehetett könnyű újraindítani ezeket a fórumokat, nem voltak kapaszkodók, nem voltak terjesztők, kialakult szerzőgárda stb.*

– Nem volt anyagi fedezet.

– *Az induláskor hogyan sikerült neked megszervezni mindent: szerzőgárdát szerezni, terjeszteni a folyóiratot, fedezetet teremteni?*

– Jezsuita kapcsolatok révén egy német jótevőtől kétszer kaptunk nagyobb összeget, pont arra, hogy elindítsuk a folyóiratot. Aztán később voltak pályázatok, volt egy segélyszervezet, az Ostpristerhilfe, amely korábban már a könyvkiadásnál is támogatott bennünket. Később mi a miseintenciókat is felhasználtuk. Például az erdélyi papok vállaltak miseintenciót, mi pedig felhasználtuk a pénzt. A *Távlatok* 2010-ig úgy működött, hogy a provinciának alig kerültünk pénzébe. Volt egyszer egy kis propagandánk, nézted csak, ezt a plakátot kicsinyítve szétküldtük minden papnak, megkaptuk ugye az egyházmegyes papoknak, szerzeteseknek a címét, és buzdítottuk őket, hogy vonják be a sajtóapostolságba a fiatalokat, híveket, civileket. Ennek lett valami kis eredménye, aztán küldtünk bizonyos könyveket is ajánlékképpen. Mondjuk azt, hogy egyharmaduk reagált rá. Úgy értem, újak is, akik eddig nem nagyon foglalkoztak vele. Nehéz dolog a sajtó terjesztése.

– *Kik dolgoztak, írtak a Távlatokba leginkább?*

– Főmunkatársunk volt Nemeshegyi Péter⁶ atya, aki hazajött Japánból, ő nagy teológus. Rengeteg tanulmány jelent meg mind a magyar, mind az európai nagy teológusoktól, fordításban. Nem olyan régen Erdő Péternek is elküldtem egy összefoglalást, ő maga is nagyra becsülte a *Távlatokat*.

– *Olyanok is olvasták, aki nem feltétlenül voltak vallásosak, hiszen kulturális értelemben nagyon elfogadott folyóirattá vált a Távlatok.*

– Valóban, fokozatosan elfogadottá vált értelmiségi körökben. A lap nemcsak a hazai értelmiséghez és papsághoz jutott el, hanem a határainkon túl élő magyarsághoz is, jelentős számban az erdélyi papokhoz.

Szerzőgárdánk az idők folyamán egyre szélesedett, magam is elcsodálkoztam, amikor Gyorgyovich Miklós, kiváló társszerkesztő elkészítette a folyóirat teljes repertóriumát,⁷ milyen sokan szerepelnek benne szerzőként, fordítóként, munkatársként. Természetesen a szerkesztésen és a terjesztésen kívül minden számba én írtam a szerkesztőségi bevezetőt is, valamint egy, de inkább két recenzióm, szemlém vagy tanulmányom is megjelent.

– *Nagyon sok Európában zajló teológiai-filozófiai-világnézeti vitáról ti számoltatok be először; a Távlatok visszahozott egy olyan szellemiséget, amely korábban talán a Katolikus Szemlében volt jelen. Milyen összeköttetésben álltatok a mértékadó műhelyekkel?*

– Ez fontos. Nagyon jól rátapintottál. Tulajdonképpen összefogtunk az európai jezsuita folyóiratokkal: (olasz, német, francia, spanyol, svájci, írországi lapokkal) évente más-más országban összejöttünk tapasztalatcserére; volt, amikor Rómában, Athénban, Madridban, aztán mi is megszerveztük egyszer itt, Budapesten. A külföldiek ugyan nem tudták a Távlatokat olvasni, de a szegény magyaroknak azért elküldték ezeket a cserepéldányokat. De egyáltalán egymást tájékoztattuk és kapcsolatban maradtunk. Tehát nekünk megvoltak a külföldi kapcsolataink és figyelemmel kísértük a zsinat utáni szellemi fejlődést, így is a korábban üldözött egyházat segítettük életre kelteni.

ELŐADÁSOK ÉS TANÍTÁS A PÁZMÁNY PÉTER KATOLIKUS EGYETEMEN, VALAMINT AZ APOR VILMOS FŐISKOLÁN

350

– *Hazatéréseidet követően nagy intenzitással bekapcsolódtál a magyar egyház munkájába, és olyan felkéréseket kaptál, amelyek az oktatás, a kultúra területén meghatározók voltak két évtizeden át.*

– A katolikus Pázmány Egyetemre is meghívtak előadni a bölcsészkar kommunikáció szakára, a „Kereszténység és Kultúra” volt a tárgy, amelyet előadtam Piliscsabán. Öt évig voltam előadó. Még most is találkozom olyanokkal a Katolikus Rádiónál, akik tanítványaim voltak. Később átmentem az Apor Vilmos Főiskolára; a korábbi helyszín, a zsám-béki épület leégett és átköltözött Vácre. Beer Miklós, a Váci Egyházmegye püspöke felajánlotta szemináriumát a főiskolának. Emellett fél évig tanítottam krisztológiát Szegeden, aztán még filozófia-előadásokat is a veszprémi szemináriumban. Jártam az országot, szinte minden nagyvárosban voltam, a 90-es években világnézeti előadásokat tartva, a KÉSZ (Katolikus Értelmiségiek Szövetsége) is felkért előadónak több konferenciára. Amikor 70 éves voltam, Erdélyben tíz helyen tartottam előadásokat, le egészen Brassóig. Székelyudvarhely volt a főhadiszállásunk, és onnan „kisugároztam”, mentem Erdély minden szegletébe, vittek és különféle előadásokat tartottam. Aztán az induló Egri Rádióban szerepeltem és a pesti Katolikus Rádióban is.

Kulturális apostolkodás: valójában ez volt a fő cél, amikor elindítottuk a *Távlatokat*. A *Gaudium et spes* lelkipásztori konstitúcióban külön rész szerepel a kultúráról, amely kifejti a kultúra szó általános értelmét: az erkölcsök, intézmények tökéletesedése által a közösségi életet, a családban élőket, az egész társadalmat emberesebbé teszi. Azt mondja, hogy igenis manapság az igehirdetésben, még inkább az apostolkodásban nagyon fontos a kultúrán keresztüli evangelizáció. Sokat foglalkoztam a nyelvvel, a kommunikációval már tanulmányaim alatt is, mind az Idegen Nyelvek Főiskoláján, mind az ELTE Bölcsészkarán. Mikor külföldön voltam, akkor jött divatba a nyelvi strukturalizmus, akkor én már onnan, Rómából cikkeket közöltem a Teológiában a strukturalizmusról, és hát még korábban megismertem Paul Ricoeur⁸, Leuvenben az egyetemen hallgattam előadásait Freudról, később Párizsban készítettem is vele interjút a Mérlegnek.

– Akkor már a hermeneutika is előkerült?

– Azt én fölhasználtam. Mondtam is neki, mikor itt járt, kevéssel a halála előtt találkoztunk a Terror Házában, hogy a katolikus egyetemen tanítok az ő szentírás-értelmezéséből: „*Az értelmezések konfliktusa*” című könyvéből. Nemrég írtam is róla egy jegyzetet. Ő protestáns volt, de Gabriel Marcelle kapcsolatba került, szóval katolikus körökben is mozgott, perszonalisták voltak a barátai és nagyon sokat köszönhetünk neki.

Mindenütt besegítettünk, az oktatásban is, hiszen már Rómából mi a zsinati teológiát közvetítettük, és sorra jelentek meg a könyveim. Most is mondják az idősebbek, hogy olvasták a könyveimet, milyen fontos volt, például a Xavier Léon-Dufour-féle *Biblikus Teológiai Szótár*, amelyet lefordítottunk. Talán ez nem hivalkodás, de most örömmel állapítom meg, utólag. Az itthoni szellemi-lelki fölélédes, megújulás, ahogyan ezt a sok-sok visszhang, amelyekből néhányat megkaptam írásban vagy szóban, jelzi, hogy igenis mi akkor fontos munkát végeztünk. És aztán kapcsolódik mindehhez az előadások sora, tanítás az egyetemen, szemináriumokban, vagy megemlítem, hogy a *Távlatok* szerkesztése mellett még 20 könyvet kiadtunk itt a szerkesztőségben. Mindig emlékeztetnek arra, hogy hála Istennek rajtam keresztül az Úr működött. ***Azt mindig hangoztatom, hogy nem azt kérik majd tőlem számon a végső órában, hogy hány könyvet írtál, hanem hogy mennyire szerettél vagy mit tettél szeretetből az emberekért.***

– Szerintem az intellektuális apostolkodás is sokat fog nyomni a latban, hiszen ez áll az apostoli küldetésben is: „Hirdessétek az igazságot!”

– Az volt az ignáci elv, amelyet követtünk, hogy nekünk, jezsuitáknak fő feladatunk a hit megismertetése és terjesztése. Amikor én a magyar és francia írók istenkereséséről írtam – sok tanulmányom, könyvem van erről a témáról –, ez talán hatékonyabb volt a keresztény hit terjesztésében és védelmében is, mint egy elvont, száraz teológia. Azt is kellett művelni, majd beszélünk a Prohászka-kutatásról, a magyar és angol nyelvű monográfiámról, a Pázmányról írt két monográfiámról. De a rengeteg vers, műfordítás, és az irodalmi tanulmányok, ami valóban nagy termés, ezekre gondolok itt.

– *Hogy érezted magad a piliscsabai katolikus egyetemen és a váci Apor Vilmos Főiskolán mint tanár?*

– Nagyon szerettem, és mondhatom, hogy érdeklődéssel hallgatták a diákok az előadásokat. Esti tagozatosoknak is volt kurzus. Azokat is szerettem, mert ők jobban figyeltek. Ezeknek a felnőtt hallgatóknak azonban szombatoként két óra volt egy alkalommal, közben az első óra után szünettel. Egyszer úgy belelendültem, hogy megkérdeztem, tart-sunk-e szünetet. Akkor szóltak, hogy Páter, lejárt az idő. Két órán keresztül olyan lendülettel beszéltem, hogy észre sem vettem az idő múlását.

FRANCIA SZELLEMISSÉG, PERSZONALIZMUS, EGZISZTENCIALISTA ÍRÓK, GONDOLKODÓK

– *Tisztelt Feri bátyám, elérkeztünk oda, hogy saját műveidről beszél-gessünk. Ha megengeded, utalnék az 1960-ban a Katolikus Szemlében megjelent, ottani első írásodra: a „Camus különös istentagadása” című-re. 1990-ben az utolsó ott (a Katolikus Szemlében) közölt recenziódban pedig Rónay György naplóját elemezted. Folyamatosan bevontad vizsgálataid körébe a művészetet, elsősorban az irodalmat. Hasonlóképpen mondhatnám, hogy az új francia gondolkodás eredményeit is.*

– Idéztem korábban már azt a programot, amelyet meghirdettem a II. Vatikáni zsinat *Gaudium et spes* kezdetű konstitúciójából, ahol a kultúrának az evangelizációs szerepéről van szó, evangelizálásról az

irodalmon, a művészetén keresztül. Munkásságomnak lényeges része ez. Mikor megkérdezték, hogyan definiálnám magam, azt válaszoltam, hogy *világnézeti író vagyok*. Kezdvé Leuventől, Párizson át, később a Vatikáni rádiónál egészen mostanáig. Francia szakos voltam, a francia és a magyar irodalom foglalkoztatott, de más, például a világirodalom is, meg a művészet is. Több kötetem foglalkozik az istenkeresőkkel; együtt kerestem írókkal, művészekkel, költőkkel az örökkévalót, Istent. Nagyon sok ilyen esszém volt, mert meg voltam győződve, hogy a keresők által jobban párbeszédet tudok folytatni az olvasóimmal, mint mondjuk elvont teológiai reflexiókkal. A modern istenkeresőről volt egy rádiósorozatam is, és külön könyvek jelentek meg róluk.⁹ Igazában minden emberi élet, a művészet, a filozófia is, Pauler Ákos meghatározásában: *istenkeresés* – értelemkeresés és istenkeresés. Ezek az írók, művészek sokkal jobban átérték/átélik az egzisztencia drámáját. Az egzisztencializmus és a perszonalizmus is segített ebben. És hát segített a teológiai reflexióban is, és a kultúrán keresztüli evangelizációban.

Az egyetemen tartott „Kereszténység és kultúra” című előadás-sorozatam kapcsán elkezdtem elemezni a nyelvet, a beszédet. Heidegger mondja, hogy a költők alapítják a létezést, ő is hangsúlyozza, hogy milyen fontos a kommunikáció. Ricœur-nek: „*Az értelmezések konfliktusa*” című könyvét alaposan áttanulmányoztam, amely nagyon fontos a Szentírás-értelmezés szempontjából. Létezik a diakronikus és van a szinkronikus strukturalista értelmezés, elemzés. Szinkronikus azt jelenti, hogy veszek egy szöveget, és úgy, ahogy írva van, olvasom, annak a rögzített nyelvi struktúráját nézem, elemzem. De van a diakronikus, amely figyelembe veszi a történést, a szöveg genezisést, azt a tényt, hogy az élő egyház ölen születtek az írások. A történetiséget figyelembe kell venni, tehát azt, hogyan alakul ki, jön létre egy írás. Ezért az egyház értelmezi helyesen az írásokat. Mi – eltérően a protestánsoktól – a Szentírás mellett az apostoli hagyományt is hangsúlyozzuk, hiszen az újszövetségi írások az első század során keletkeztek, és ahogy Pázmány is hirdette, még a Szentírás kánonját is az élő egyház állapította meg, egészen a második századig bezárólag. Nagyon fontos volt, hogy helyesen értelmezzük, és hogy ezt a strukturalista módszert is megfelelően használjuk.

A NAGY MONOGRÁFIÁKRÓL: PÁZMÁNY, PROHÁSZKA ÉS HENRI DE LUBAC

Pázmány Péter

– *Három megkerülhetetlen nagy területe van a munkásságnak egyháztörténeti, teológiai vonatkozásban, ami önálló, több évtizedes kutatáson alapul. Az első Pázmány Péter bíboros érseknek a munkássága, a második Prohászka Ottokár ébresztése, a harmadik pedig századunk egyik legnagyobb teológusáról, a francia Henri de Lubacról írt monográfiád.*

– *Időrendben haladva Pázmány Péterrel kapcsolatban kérdeznék, honnan eredeztethető a kutatásod és hogyan látod most Pázmány megítélését?*

– Az 1970-es években ismertem meg a Pázmány-kutató Óry Miklós rendtársamat (1909–1984), aki Klagenfurtban volt a Szolgálat főszerkesztője. Harminc éve kutatta már Pázmány életművét, meg is jelent *„Pázmány tanulmányi évei”* című könyve, meg nagyon sok cikke, és akkor, ahogy öregedett, elfáradt a munkában, segítettem neki tető alá hozni a kutatását. Eljártam Klagenfurtba 1-2 hétre, mindent, az egész kutatását lediktálta nekem, s átadta a jegyzeteit. Az volt a tervünk, hogy majd folytatjuk a grazi évekkel. Pázmány Péter, aki Nagyvárad mellett született, református volt, a kolozsvári jezsuiták gimnáziumában tért át katolikus hitre, illetve belépett a rendbe és novícius lett. Lengyelországba került novíciusnak, majd Bécsben filozófiát, Rómában meg teológiát tanult. Tanított a XVI. század végén filozófiát Grazban a jezsuita egyetemen, 1603 és 1607 között pedig teológiát. Latin műveit hat kötetben Budapesten kiadták a XIX/XX. század fordulóján. A grazi teológiai traktátusokat valójában senki sem tanulmányozta alaposabban. Óry már nagyon sok dokumentumot összegyűjtött. Amikor Pázmány Grazban teológiát tanított, Szent Tamást magyarázta, akkor, 1600 fordulóján volt a kegyelemvita a jezsuiták és a domonkosok között. A pápának kellett közbelépnie, hogy ne vádolják egymást eretnekséggel, és akkor le is zárta a vitát. Én ezt a kegyelemvitát dolgoztam fel, az első monográfiám 1990-ben jelent meg: *„A teológus Pázmány”*. Olyan szakszerű, hogy Pázmány-kutatók állandóan hivatkoznak rá. Végkövetkeztetésem: jó, hogy

fiatal kutatók tanulmányozzák Pázmánynak, „a magyar próza mesteré”-nek magyar műveit, azok fontosak, de ott van azoknak az „aranyfedezete” a latin műveiben. Fontos kutatási téma még, hogy az ő egyik kézírata itt van a budapesti Egyetemi Könyvtárban. Két kötetben, a „*Theologia Scholastica*”. Amikor 1635-ben megalapította a nagyszombati egyetemet, akkor tankönyvnek szánta grazi kurzusait. Ebbe a kéziratba betett lapokat, és még kidolgozott olyan részeket is, amelyek csak vázaltosan voltak meg. És számos fontos jegyzetet fűzött hozzá a margókon. Én ezt alaposan tanulmányoztam második monográfiám írásakor: a „*Krisztus és Egyháza Pázmány Péter életművében*” címűben.

A lényeg az, hogy amikor kiadták a latin köteteket, nem jelölték a későbbi betoldásokat, mindent összeolvasztottak. Most az lenne a feladat, hogy ezt a kéziratot is kritikai kiadásra készítsék elő.

– *Készült korábban egy válogatás is, amelyet Öryvel együtt szerkesztettek Pázmány műveiből.*

– Az a háromkötetes, Szent István Társulatnál 1983-ban jelent meg. A százoldalas bevezetőnkben már összefoglaltuk Öry Miklós korábbi kutatásait. Úttörő volt ez a válogatásunk, mert itt a kommunista időkben az „ellenreformátor”-nak tekintett Pázmány életművét nemigen kutatták. Később fölvevük a kapcsolatot az itthoni Pázmány-kutatókkal, így még Rómában kiadtam a „*Pázmány Péter emlékezete*” című gyűjteményes kötetet, közös írásainkból válogatva.

– *A megjelenés éve 1987 volt, a legutóbbi monográfiádé – Krisztus és Egyháza Pázmány Péter életművében – pedig 2012. Tehát csak a Pázmány-kutatásod jó 30 évet felölelő időszak.*

– Pontosítok, idén még hozzájött: a *Reformáció és katolikus megújulás* című: ezek válogatott tanulmányok, amelyeket most a Luther-év kapcsán írtam, többek között Pázmány megigazulástanáról.

– *Hogyan látod Pázmányt, mint teológust, mai szemmel?*

– Most tartottam előadást Pázmány és az Eucharisztia témakörében, amelyet felveszek készülő új könyvembe is. De nagyon érdekes, hogy az ökumenikus párbeszédben mindezek a témák szerepelnek. Például a megigazulás, amelyről Pázmány főművének, a *Kalauznak* XXII. könyvében értekezik. Pázmány érvelései nagyon világosak és ma is érvényesek. A Trentói zsinatra hivatkozott, amelyet ma is támpontnak tekint

az egyház. Nagyon időszerű a krisztológiája, amelynek helyét második monográfiámban kijelöltem a modern krisztológiában. Összehasonlítottam Teilhard de Chardin krisztológiájával. Megtaláltam a kegyelemvitánál egy latin formulát Pázmánynál, ami Teilhard-éval azonos: „*Dieu fait se faire les choses*” = Isten cselekvőkké teszi a dolgokat, a teremtményeket, a személyeket, tehát nem helyettük cselekszik. Tehát mindent Isten tesz, és mindent az ember, más-más síkon. Isten a létet adja; ez érvényes az evolúcióra, teremtésre és a kegyelem-szabadság kapcsolatára is.

– *Engedd meg, Feri bátyám, hogy két idézettel zárjam le a Pázmányról szóló részt: „Szabó Ferenc elemzéseinek újszerűsége és elevensége abban áll, hogy a modern teológiai gondolkodás távlatából és ismeretanyagával vizsgálja Pázmány felfogását, s még a protestáns teológia összefüggéseiben is elhelyezi Pázmány nézeteit. (...)*

Szabó atya életpályájának talán legjellemzőbb sajátossága a sokszínűség. Filozófus és teológus, szinkrón és diakrón értelemben egyaránt, Pázmány-kutató, szerkesztő, igazi homo literatus, emellett költő és szépíró is. Most megjelent műve, életműve talán legjelentősebb tudományos alkotása, de nyilván nem az utolsó.” Az idézetek Hargittay Emiltől származnak.¹⁰

Prohászka Ottokár ébresztése

– *A másik komoly, tudományosan is elismert munkásságod Prohászka Ottokár életművének újra felmutatása és újraértelmezése. Alapműveket adtál ki, ami a „Prohászka ébresztése” tanulmánygyűjteményeitől a három kötetben kiadott naplójegyzeteken át a monográfiáig sok mindent felölelnek.*

– Úgy kezdődött mindez, hogy már diákkoromban, Zalaegerszegen a ferences gyóntatómtól sorra elvittem olvasni Prohászka műveit – annak idején nem volt magától értetődő, hiszen kommunista indexen volt. Később, amikor már Leuvenben voltam, Péter Muzslaynál megtaláltam az összes műveket, és alaposabban tanulmányozni kezdtem. Írtam Prohászka „egzisztencializmusáról” egy tanulmányt, a *Katolikus Szemlében* meg is jelent. Megismerkedtem Rónay Györggyel, még 65-ben Párizsban, 1968-ban pedig meghívtam Rómába, ahol négy előadást tartott a Vatikáni Rádióban. Kapcsolatban maradtunk. Elhatároztuk, hogy 1974 karácsonyán a Vigilia külföldi beszámóját Prohászkanak szenteljük. Rónay óvatos, töprengő bevezetőjével

megjelentek az írások. Belon Gellért¹¹, aki az egyik fő kutatója volt Prohászka életművének, készítette elő egy piaristával, Vas Péterrel, egy háromkötetes Prohászka-antológiát, de aztán nem engedték kiadni a kommunisták, mindig az antiszemizmussal jöttek elő. Csak a rendszerváltozás után jelenhetett meg egy Koncz Lajos egri professzor által készített válogatás, amely a Vigilia-beli kezdeti tanulmányainkat is közölte, továbbá megírta „*Prohászka korszerű és teljes értékelése felé*” címen összefoglalóját is. Az ÁEH cenzúrája és sok huzavona után ez a *Modern katolicizmus* című antológia végül csak az ÁEH 1989-i felszámolása után – tehát a rendszerváltozást követően –, 1990 végén jelenhetett meg a Szent István Társulatnál.

Pár szó Prohászka-kutatásunkról. Takács Nándor székesfehérvári püspök-elnök és Szabó Ferenc alelnök vezetésével, 1994. október 4-én megalakult az „Ottokár Püspök Alapítvány”. Ezzel elindult Prohászka szellemi hagyatékának tudományos feldolgozása és közzététele. 2006. április 1-jén Budapesten tartottam előadást a Prohászka-kutatásról egy Prohászka-szimpoziumon, ott áttekintettem a mi kutatásainkat. Ebben már Dienes Valéria neve, jelentősége is szerepel: *Ismeretelmélet és idő-reform Prohászka és Bergson gondolkodásában*.

Már sokszor elmondtam, hogy Prohászka fél évszázaddal megelőzte a II. Vatikáni zsinatot. Prohászka-kutatásaim eredményét egy monográfiában foglaltam össze. Megjelent itthon, majd lefordították angolra, úgyhogy így legalább a külföldiek is megismerhetik a püspök életművét.

– *Monográfiád mellett ott van a „Prohászka ébresztése”-sorozat, valamint a Naplók, amelyek ennek a kutatásnak az eredményei.*

– 1995-ben létrehozott kutatócsoportunkba bevontuk Gergely Jenő történészt is, aki számos egyháztörténeti és életrajzi adatot is felkutatott. Az elmúlt évtizedben fél tucat tudományos ülést, konferenciát rendeztünk; ezeknek anyagát *gyűjtőkötetekben* is közzétettük. Ahogyan előrehaladtunk, folyamatosan publikáltuk az eredményeinket, végül jött az összegzés. Fontos volt, hogy kiadtuk a Naplókat, mert találtunk a Shvoy-hagyatékban új részeket. Hárman gondoztuk, a most elhunyt Barlay Ödön kultúrtörténész és Frenyó Zoltán filozófus. A második kötetet én jegyzeteltem. Ott olyan naplójegyzetek vannak, amelyekben a modernista befolyás érvényesülése tetten érhető. Jelentős a Bergson-tanítvány, Édouard Le Roy hatása; ezek a jegyzetei nem kerültek bele

aztán az indexre tett székfoglalójába. Azt kell mondanom, hogy ha azt akkor közzétette volna, biztosan a modernisták közé sorolják, de hát maga is érezte. Nagyon érdekesek a Jézus emberségéről, az ő pszichológiájáról vagy az Isten Fia emberi öntudatáról írott bejegyzései, mert egészen modern krisztológiai meglátások vannak benne.

Dienes Valéria miszticizmusa

– Itt kellene beszélünk Dienes Valériáról¹², hiszen Feri bátyám, te évtizedeken keresztül szellemi-lelki kapcsolatban voltál velem, és a mai napig gondozod, ápolod, közvetíted a hagyatékát! S ha jól tudom mind Prohászka-hoz, mind Bergsonhoz különleges kapcsolat fűzte őt.

– Dienes Valériával még Leuvenben kerültem levélkapcsolatba. Írtam neki, mert éppen Babitscsal foglalkoztam, ő pedig személyesen ismerte Babitsot. Tudtam, hogy Babits a *Halálfia*-ban Hintáss Gittát részben órála mintázta. Vali néni erről ezt írta nekem 1965. január 5-én: „Persze, a *Halálfia*-ban mindnyájan »átköltések« vagyunk. Átszűrt bennünket a lelken és a meglátásain. Gitta csak helyzetileg én. Belül nem találok benne magamat. Egész családuknak ilyen átszűrt. Mi is lehetne más?” Kapcsolatban maradtunk. 1965-ben Vali néni Párizsban járt, és elvittem a Teilhard-alapítványhoz, hogy engedélyt kérjünk egy válogatás fordítására. Mert ekkoriban Vali néni már Teilhard de Chardin írásaiból is fordított, miként Rónay György is. Aztán összehoztam őket, ugyanis egyik nem tudott a másikról. Rónay is 65-ben járt Párizsban, és Teilhard-ról tartott előadást. Vali néni válogatása *Hít az emberben* címmel a Szent István Társulatnál megjelent. Vali nénivel leveleztünk, majd mikor már hazajöhettem magyar vízummal (megvolt már a belga útlevelem), fölhívta Belon Gellértet, aki a lelki atyja volt; ott nála ismerkedtem meg a leendő püspökkel, aki jeles Prohászka-kutató volt. Kinevezték, de nem engedték működni a kommunisták, csak mikor már rákos lett, az élete vége felé. Kiváló embernek ismertem meg, ő lett volna nagyon jó Magyarország primásának, ha nem jön a betegsége meg nincs a kommunizmus.

Vali néniről kiadtam egy kis könyvet,¹³ és 37 levélváltásunkat közöltem. Megemlítem az *Eszméletcsere*¹⁴ című konferenciánkat: Budapesten rendeztük meg 2011-ben. Bergson hazai közvetítője Vali néni volt. Ténylegesen Bergsonra megy vissza a szellemi rokonság Prohászkaival és

Teilhard de Chardinnel. Vali néni írásaiban megtaláltam egy *Eszméletcsere* című írást, ahol egymással beszélgeti Bergson és Teilhard de Chardint.

Vali néni egyszer elmesélte nekem élete történetét. Szekszárdon katolikus családba született, nevelkedett, szomszédok voltak Babitsékkal. Aztán ateista férje, Dienes Pál miatt elveszítette a hitét. Jászi Oszkárral, Szabó Ervinnel meg a Vasárnapi Körrel volt kapcsolatban. Előadásokat tartott a Galilei-körben. Jött a 19-es kommün. A férje abban elkötelezte magát, aztán mindketten külföldre szöktek, Vali néni a két gyerekével előbb Párizsban, majd Dél-Franciaországban, kommunákban élt. A Duncan testvérpártól, Isadorától és Raymondtól megtanulta a táncművészet egy különleges ágát, az orkesztikát. 1922-ben visszatért Magyarországra, megtért, és kapcsolatba került Prohászka Ottokár székesfehérvári püspökkel. Prohászka érdeklődéssel olvasta Vali néni egyik tanulmányát Bergsonról; ő maga is írt már cikkeket a híres filozófusról, tehát Bergson lett a közvetítő az „eszméletcsereben”.

– *Megtaláltad Bergson utolsó főművének a fordítását – ha jól tudom – Dienes Valéria hagyatékában.*

– Igen, „Az erkölcs és a vallás két forrása” címűt. Az előszóban el is mondom, hogyan történt. Mikor Dienes Valéria hagyatékát kutattam az OSZK Kézirattárában (Fond 223), megtaláltam ennek a műnek a fordítását, kivéve kilenc oldalt, amit hozzáfordítottam, és 2002-ben megjelentettem a Szent István Társulatnál. A tudós világ ennek nagyon örült, mert nem tudtak e fordításról. Henri Bergson, aki zsidó származású filozófus volt, a keresztény misztikusokat tanulmányozva eljutott a Szeretet-Istenig. Többek között Nagy Szent Teréznek a műveit olvasta. Az itt az érdekes, hogy amikor 1911-ben Bergson a Collège de France 8-as tantermében tartotta előadásait Spinozáról meg másokról, modern filozófiáról, Vali néni ott hallgatta őt. Igazában a Bergson-órákra vezette vissza megtérését. Akkoriban Babitscsal levelet is váltott, mert Babits is nagyon érdeklődött Bergson iránt. 1933-ban pedig a *Nyugat*-ban nagy, lelkes ismertetést írt a *Deux sources*ról, a „várva várt könyvről”. Említett *Eszméletcsere* című konferenciánkon megmutattuk, hogyan volt Vali néni Bergson eszméinek közvetítője Magyarország felé.

Dienes Valéria spirituális üzenetét, miként Prohászkaét, évtizedekig elnémította a kommunista cenzúra. De Tihanyban volt egy szemiotika-

konferencia, ahová hosszú évtizedeket követően őt is meghívták, elvitte a fia, Gedeon, és ott felszólalt. Az orkesztikáról beszélt, előadásának címe: *Jel és mozdulat (Evologika)* volt. Utána Vitányi Iván készített vele, a Bergson-tanítvánnyal egy interjút. De amikor nem hívő múltjáról beszélt, és megjegyezte: „most már nem így gondolkodom”, tehát hogy megtért, akkor Vitányi ezt kihagyta. Én a Vatikáni Rádióban tartottam egy előadást: „*Ami egy interjúból kimaradt*” címmel, és elmondtam Valéria megtérését. És akkor fölfigyeltek rá mások is.

– *Milyen ember volt Dienes Valéria? Te hogyan tudnád jellemezni?*

– Hosszú élete vége felé az evangéliumi himnuszokat átírta, és a Magnificatot megzenésítette. Mert ő a zeneszerzéshez is értett, meg a matematikához is. Univerzális zseni volt. Kiküldte nekem Magnificatja szövegét és a kottát. Akkori munkatársam, Kordia nővér, aki jó zenész volt, meg énekelni is szépen tudott, ott a Vatikáni Rádió stúdiójában elénekelte a Magnificatot. Fölvették hangszalagra, és úgy terjedt el, még ma is éneklük, templomokban is. Vali néni élete végén már csak a szentmiséről elmélkedett. Teilhard, Prohászka és Dienes Valéria eucharisztikus misztikájának kapcsolódási pontjairól többször írtam, előadást is tartottam róla. Még 97 éves korában is lehetett vele filozofálni. Elküldtem neki Henri de Lubac jezsuita teológusról szóló könyvemmet, és akkor írta azt, hogy szereti olvasni, mert a stílusomban van valami áttetszőség, átlátásosság.

– *Feri bátyám, engedd meg, hogy idézzek egyik leveléből, amelyet neked írt!*

1967. február 21.

Kedves jó Feri, ennek a levélnek közvetlen oka, hogy megkaptam a „Mai írók”-at és már harmadnapja olvasom. Nagyon élvezem a maga írásait, Feri, mert minden sorából látom, illetve érzem, hogy belülről látja az embereket és gondolataikat (mert a gondolatnak van még egy külön belseje is, azért, hogy ő maga is „belső”), és jól esik nekem együtt járnom a Maga elméjével

azokon az eszméleti tájakon, ahol én is otthon érzem magam. Nagyon köszönöm a könyvet, szeretett könyveim közé teszem. Ifjúkoromban nagyon empirista voltam, mert csak odáig értek el gondolkodásom csápjai, de aztán nagyon hosszú utat tettem meg nagy kerülőkkel, és amikor most ezt a könyvét olvasom, megemlékezem róla, hogy akkor milyen messziről kacsingattam az „abszolútum” felé, amerre csak Bergson „mély- empirizmusa” révén kezdtem vágyakozni s mindezeket most valami nagy frissességgel élem át, mikor ezt a könyvet olvasom. De nem akarok értekezést írni, ez csak a köszönet gondolati formája, hogy jobban megmutassam, milyen örömet okozott nekem.

(...)

Nagyon szeretném, ha kapnék a többi írásaiból is, látja az én csendesedő életem már nagy lendületekbe nem bocsátkozhatik, de szeretném még „látni”, amennyit lehet. Mikor lesz az X. kötet? talán még olvashatom, mielőtt pontot tesz utánam Isten. Szeretettel és köszönettel:

Valéria

– Az ELTE BTK Filozófia Intézetében előadást is tartottál idén áprilisban Dienes Valériáról, rendkívüli személyes átéléssel.

– Többek között beszámoltam az értelmiségre revelatív erővel ható előadásáról is, amely az említett, 1974-ben Tihanyban rendezett szemiotikai konferencián hangzott el. A kilencvenöt éves Dienes Valéria itt kifejthette elveit a mozdulattudományról. Ahogyan levelében írta nekem: „Persze Tihanyba úgy kerültem, hogy a pódiumig vittek oda-vissza.” Az orkesztika Dienes Valéria elképzelése szerint olyan tudomány, amely a mozdulatra, az emberre és az egész emberi életre, magára a valóságra vonatkozó tapasztalatokat összegzi. Nekem elküldött összefoglalójából idéztem: „Azt a mozdulathidat, amelyen át gondolataink kicserélődnek: jelnek nevezzük. Minden jel mozdulat eredetű, bármelyik érzékszervünk vállalta is ennek közvetítését. (...) Ez az eszméletből mozdulattá és a mozdulatból újra eszméletté változó műveletinverzió, az eszméletcsere – az eszméletcsere ennek a két folyamatnak a találkozása.”¹⁵

Vali néni később bővebben kidolgozta az evologikát, amit megküldött nekem is. „A szimbolika főbb problémái” címmel a *Táncművészeti Értesítő* 1977/1. számában jelent meg.

– *Lehet még az OSZK-ban a hagyatékában valami fontos?*

– Nagyon sok van még.

– *Én is megnéztem a kéziratát, láttam, hogy Dienes Valéria neve mellett milyen sok tétel van.*

– Igen, tudom. Ezek a naplói. De én már ennek feldolgozásához öreg vagyok.

– *Érdemes lenne vele foglalkozni, hogyan látod?*

– Érdemes, de egy értelmes embert kéne szerezni. Mert volt egy fiatalember, aki elkezdte, Párizsban is járt, aztán eltűnt, mint szürke szamár a ködben. Fontos lenne, mert Bergson előadásait hallgatva Vali néni jegyzetelt.

– *Ezt is akartam kérdezni, vajon voltak-e jegyzetei?*

– Megvannak ezek a jegyzetei az OSZK-ban. A franciák maguk kiadják Bergsonnak az előadásait, mert hallgatói lejegyezték, ebből is látni, hogy ott mennyire fontosnak tartják őket. Az OSZK Kéziratárában megtaláltuk a francia nyelven írt jegyzeteket: 1910–1911: Spinoza (83 oldal), A személyiségről (89 oldal), A személyiségről 2. (80 oldal), 1912-ből: A fejlődés eszméje (133 oldal), Spinoza etikája (121 oldal).

Vali néni így emlékezett az előadásokra. „*És lefolyt a tanév. Tele színes, gazdag emlékeznivalóval. Annak a nagy belső átalakulásnak külső kerete az a minden ízében termékeny párizsi szellemi atmoszféra volt, amelyet csak az a Quartier Latin tud adni. Nem kellett földrengés a mi ateistás materializmusunkból való kivetkőzéshez, csak el kellett kezdeni gondolkodni a Nyolcas Terem levegőjében. És hazavinni a gondolatot...*”¹⁶

Létesítettünk Bíró püspökkel Szekszárdon, a Babits Múzeum bejáratától jobbra, egy raktár kiürítésével, egy Dienes Valéria-emlékszobát. Fel is avattuk. Tulajdonképpen jó helyen van, mert Vali néniék családi házában fogyatékosok otthona kapott helyett. De ide, a Babits Múzeumba sokan járnak. A Babits-ház szomszédságában, az Irodalom Házában Mészöly Miklósnak is vannak szobái. Ez mind hozzátartozik Vali néni emlékezetéhez.

Henri de Lubac SJ szellemisége

– Folytassuk a monográfiákkal. Most térjünk át a harmadik nagy kutatási területre, amelyről beható élményeid is vannak, mert ismerted személyesen Lubac atyát, a XX. századi teológia egyik nagy mesterét. Hogyan kerültél kapcsolatba vele?

– Egész életemben végigkísért a mester. Először csak a könyveit olvastam, már Leuvenben, amikor skolasztikus voltam, tehát a rendi tanulmányaimat végeztem 1957-től. Akkor kerültem Leuven Eegenhovenbe, a vallon jezsuitákhoz. Ott főleg Joseph Maréchal SJ iskolája dívott, mert ott élt Leuvenben ez a nagy jezsuita, aki a kanti ellenvetésekre válaszolva megírta többkötetes monográfiáját: „*A metafizika kiindulópontja*” címűt. Elkezdtünk Teilhard de Chardinnel foglalkozni, filozófiai licenciátusomat ő róla írtam. Tulajdonképpen megkaptam egy de Lubac-írást Teilhard de Chardin értelmezéséről. Ők rendtársak, barátok voltak, és később is de Lubac több könyvet szentelt rendtársának, hogy megvédje a különféle támadásoktól. Egyébként ő maga is gyanúsított volt az „új teológia” körüli vitákban (majd erről szó lesz). Ő is a vádlottak padjára került Yves Congar domonkossal és másokkal, akik aztán – rehabilitálásuk után – fontos szerepet játszottak a zsinaton. Leuventől kezdve az egyik legfontosabb könyvem lett H. de Lubacnak az „*Isten útjain*” című munkája. Részletesen tanulmányoztam, rengeteg jegyzetének utánanéztem, és megírtam egy kéziratot, az „Élő Isten felé” címmel. Megvan most is a gépelt kézirat. De Lubac atya nagyon sokat idézi Maréchal transzcendentális módszerét, amelyet később átvett Karl Rahner német jezsuita teológus is. A modern, megújult teológiának és filozófiának egyik alapja lett Maréchal transzcendentális módszere. Amikor aztán Párizsba kerültem, hogy doktori tézisemet kidolgozzam, ott személyesen megismertem Lubac atyát. Beszéltem neki a tézistervemről. Emlékszem, mikor először kísértáltunk ebéd után Párizs egyik utcájába, én udvariasságból őt a jobb oldalamon engedtem menni, ő áthúzott a másik oldalra, mert az első világháború alatt egy golyó megsebezte a fejét, benne volt még a golyó, és bal fülére nehezen hallott. Elmondtam neki a tervemet, és hogy Teilhardnak a víziója nekem tetszik, és szeretnék valamelyik egyházzal foglalkozni, és Szent Pál kozmikus krisztológiájának továbbélését kidolgozni. Végül is Szent Ambrusra esett a választásom. Lubac atya taná-

csokkal segített nekem a kutatásomban. Mikor már 68-ban megjelent a könyvem, Rómában, ő nagy elismeréssel gratulált hozzá. Kitüntető kedvességgel barátjának nevezett.

Azt mondta, igen, emlékszem, hogy erről beszéltünk korábban, és nem is gondoltam, hogy én majd helyreigazítottam azokat a sematikus szemléleteket, amelyekben az szerepel, hogy Ambrus csak moralista volt, a keresztény Cicero. Biztos, hogy érdekes morális tanítása is, de dogmatikai szempontból nagyon lényeges a krisztológiája. Megmutattam, hogyan függött össze a görög egyházatyákkal. Időközben leveleztünk, és számomra megtisztelő volt, hogy két művében idézte is doktori disszertációm.

– *Hatalmas monográfiád, jó évtizedekre visszatekintő előkutatásokra épül.*

– A „*Krisztus fénye*”¹⁷ 2014-ben jelent meg a Jezsuita könyvek sorozatában, „*Bevezetés Henri de Lubac életművébe*”. Jórészt befejeződött összes műveinek kritikai kiadása, most már ezt vettem figyelembe monográfiám megírásakor, de az előzőeket is fölhasználtam. Korábban már közzétettem egy válogatást Lubac atya egyháztanából.¹⁸ Monográfiám tehát fél évszázad tanulmányainak, reflexióinak gyümölcse.

Lubac atya részt vett a II. Vatikáni zsinaton Yves Congar domonkos teológussal együtt, bár – mint már említettem – korábban gyanúsítottak voltak haladó nézeteik miatt, végül aztán bíborosok lettek.

– *Rehabilitálták őket.*

– Rehabilitálták őket. Igen, mert közben fejlődött a teológia, és a zsinat (ma már szent) pápái, XXIII. János és VI. Pál elismerték, hogy a korszerűsítésben ők a nagy Tradíció, az igazi hagyomány emberei voltak. Ugyanígy Joseph Ratzinger is, aki II. János Pál mellett volt 20 évig a Hittani Kongregáció prefektusa, 2005-től pedig XVI. Benedek pápa. E korábban haladó teológusok a zsinat után a Róma-ellenes kontesztálások idején látták a túlzásokat, elhajlásokat, és keresték az egyensúlyt s a túlzásoktól óvtak. A II. Vatikáni zsinat tanítását helyesen kell értelmezni; ezt tettem én 25 évig a Vatikáni Rádió adásaiban és könyveimben.

– *Tisztelt Feri bátyám, az új teológiáról kellene beszélünk, hiszen annak Lubac atya volt egyik vezető személyisége. Mi volt a lényege ennek a megújulásnak?*

– A két háború között bizonyos kibontakozás indult el, visszatérés a Szentíráshoz és az egyházatyákhoz is. A Lyon melletti Fourvière-ben, a jezsuita főiskolán, ahol H. de Lubac, J. Daniélou és (kezdetben még) H. U. von Balthasar jezsuiták dolgoztak, indult el ez a megújulás. Most már több százon fölül van a „*Sources Chrétiennes*”, azaz *Keresztény Források* című sorozat, ahol az egyházatyáknak a görög vagy a latin eredetije mellett szerepel a francia fordítás. Teológiatörténeti kutatóknak hiánypótló ez a kritikai kiadás.

Ezzel párhuzamosan jelentek meg modern szemléletű monográfiák. Sajnos, XII. Pius 1950-ben kiadott *Humani generis* kezdetű enciklikája pár évre „téli időszakot” hozott, és csak a zsinat pápai oldották fel a cenzúrát. A gyanúsított gondolkodók közé tartozott Teilhard de Chardin is, Lubac barátja és rendtársa, akinek védelmében 1962-ben közzétett egy könyvet. Ennek végkövetkeztetéseiben kifejtette, hogy Teilhard, a hívő tudós akkor jelent meg, amikor az emberiség útkereszteződés elé került. A fejlődő teremtést bemutató víziója megmutatta az egyetlen járható utat. Egyedül Jézus Krisztus, a feltámadt Krisztus, az Ómega-pont mentheti meg az emberiséget. Mert az evolúció az emberré levés után a szellem szférájában folytatódik. És az egységesülést segíti most már a technika, az internet, az új technikai hálózat. A teremtő egyesüléshez szükség van arra, hogy az emberek megnyíljanak mások felé, keressék a párbeszédet és az együttműködést. Döntő tehát a kommunikáció, kilépés önző, egyéni világunkból, hogy létrejöjjön a kommúnió, amit most a jezsuita Ferenc pápa is hirdet Szent Ignác nyomán. De nem tudunk merőlegesen gyalogolni, nem tudom magamat a hajamnál fogva fölemelni, mint Münchhausen, hanem fölülről jön a felemelő kegyelem. Teilhard azt mondja, ez az amorizáció: a Szentlélek, a feltámadt Krisztus Lelke a szívünkbe árasztja a szeretetet, azért leszünk képesek szeretni. De ez csak akkor valósul meg, ha az egyes emberek belülről megnyílnak a Lélek ajándékának. A világ ma is megy a maga útján, sajnos teljesen az egysíkú horizontális szemlélet érvényesül: „együnk, igyunk, holnap úgyis meghalunk”, amint már Szent Pál idézte a feltámadásban nem hívő korintusiaknak Izajás prófétát. (Vö. 1Kor 15, 32)

– *És de Lubac atyánál hogyan jelenik meg az egyháznak az új felfogása?*

– De Lubacnál nagyon fontos volt az, hogy az egyházatyákat tanulmányozta. *Katolicizmus* című könyve 1938-ban jelent meg, amelyet Hans Urs von Balthasar „programkönyvnek” nevezett. Az egyháztannal kapcsolatban tanulmányozta a korábbi Szentírás-értelmezéseket. Nagy monográfiát szentelt Órigenésznek, továbbá négykötetes, a középkori egzegézisről szóló hatalmas munkája, amelyben a Szentírás négy értelmét mutatta be: a betű szerinti értelmén túl az egyházatyák a hármasspirituális értelmet hangsúlyozták. Az (ószövetségi) Írások teljes értelme Krisztus fényében tárul fel.

– *Ezért is lett a könyvednek a címe, hogy Krisztus fénye?*

– Igen, mert tulajdonképpen megmutatja, hogyan kell értelmezni Krisztus fényében ezeket az írásokat. Ami az egyháztant illeti, Lubac kidolgozta azt a témát, hogy az Egyházon kívül nincs üdvösség. Tehát az egyház szükséges ahhoz, hogy az emberek elnyerjék az üdvösséget. Az a probléma már felmerült az egyházatyáknál, hogy akkor mi lesz azokkal, akiknek nem hirdették Krisztus evangéliumát, vajon azok mind kárhozatra jutnak-e? Volt is ilyen téves nézet; Szent Ágoston az elkárhozottak tömegéről beszélt, és aztán az ágostoni pesszimizmus befolyásolta Luthert, az Ágoston-rendi szerzetest, és Kálvint is, aki a kettős predestinációt vallotta, miszerint Isten egyeseket üdvösségre, másokat kárhozatra szánt. De az első századok egyházatyáinak nézete pozitívabb. A nem keresztény vallásokat úgy tekintik, mint előkészületet az evangéliumra. Tehát ezeknek a vallásoknak a nézetei olyanok, mint egy épületnél a megkezdett falak téglái, amelyekhez hozzátoldva folytatni kell az építést.

Nagyon időszerű ez a kérdés ma is, mikor az új népvándorlást megéljük, idejönnek különféle nagy vallások képviselői, fölvetődik az a kérdés, hogy mi lesz ezeknek az embereknek az üdvösségével? Erről is írtam mostanában egy nagyobb tanulmányt, amely megjelent legújabb tanulmánykötetemben. A hívők számára a megoldás a Krisztus-közpon-tú szemlélet: a hit az egyetemes Krisztusban, aki mindenkiért meghalt és feltámadt, és mindenkinek felkínálja az üdvözülést, ha követi lelkiismerete szavát a jóra és igazra.

Ide kapcsolódik, ami a zsinaton is az egyik fontos téma lett, a modern ateizmus. E kérdésben hivatkoztak Lubacra is, aki a háború másnapján megírta az *Ateista humanizmus drámája* című könyvét. Ebben

elemzi Marx, Nietzsche és az ateista egzisztencialisták nézeteit. Itt is fölmerül a probléma: hogy mi történik az ateistákkal, akik tagadják Isten létét is? Nagyon érdekes de Lubac végkövetkeztetése, aki zsinati szövegekre is hivatkozhatott (*Lumen gentium*, 16, *Gaudium et spes*, 22). Aki most magát nem hívőnek tartja és nem ismerte meg az Evangéliumot, de követi lelkiismerete szavát a jóra, és őszintén az igazságot keresi, elnyerheti az üdvösséget; mivel az igazság végső soron Krisztus, aki minden ember Üdvözítője. H. de Lubacnak a jóhiszemű *ateistákkal folytatandó párbeszédéről* az a következtetése hogy: **először is, mindig tekintsünk magunkba: mennyire vagyok hívő vagy hitetlen. Mert a hit és a hitetlenség határvonala a szívünkön keresztül húzódik.** Az istentagadás a saját hitem, istenképem megtisztítására sarkall, és arra szólít, hogy kerüljek minden farizeizmust. Sohase bízzam el magam, ne ítéljek el embereket, akik keresők, és próbálják párbeszédet kezdeni velük. A hiteles, szeretetben gyümölcsöző hit a legjobb érv az ateista környezetben.

– *Lezárandó de Lubac atya szellemiségének bemutatását, idézem VI. Pál pápa levelének egy részletét, amelyet a biboros 80. születésnapja alkalmából küldött: „Munkásságod eredménye könyveid csodálatos sora, amelyekben – kemény és fáradságos munkával, egészséged kellemetlenségei közepette és bizonyos (külső) nehézségekkel küzdve – az igazság kutatásának szent kötelességét a legnagyobb gonddal teljesítetted.” (VI. Pál 1976. február elsején küldött gratuláló levele.)*

AZ ÚJ TEOLÓGIA ÉS A MODERN FILOZÓFIÁK ÖSSZEFÜGGÉSEI, VALAMINT A MISZTIKA

– *Lehetséges, hogy ezek az új teológiához kapcsolódó kísérletek valójában reakciók voltak a dialógus-filozófiára, ami elindult a protestánsoknál és az egzisztencialista, personalista szemléletmódra? Vagy ezeknek valamiféle beépítése és összhangba hozása az egyház tanításával? Hogyan látod ezt?*

– Kérdésed többrétű, pontosítanunk kell: új teológia – personalista filozófia – misztika összefüggéséről kérdezel. Korábban már elmondtam, hogy az ún. „új teológia” jórészt a forrásokhoz – a Szentíráshoz és az

egyházatyákhoz való visszahajlásból született. Ezzel kapcsolatos másik fő jellemzője a *történetiség*, az üdvtörténeti szemlélet, eltérően a hagyományos skolasztikától. Hát világos, hogy a perszonalista filozófia, akár a fenomenológia vagy az egzisztencializmus serkentette, befolyásolta a keresztény gondolkodókat is. Több ilyen kapcsolódási pont van, akár az Írás értelmezésénél, például a diakronikus strukturalista értelmezésre gondolok, amiben Paul Ricœur protestáns teológusnak jelentős szerepe volt. Ricœur szoros kapcsolatban állt a katolikus perszonalistákkal, például Gabriel Marcellel, valamint az *Esprit* című folyóirat körével. Ez kezdődött már a XIX. században az idealizmussal; aztán később a fenomenológia és az egzisztencializmus segítettek abban, hogy a túlzott intellektualizmussal vagy racionalizmussal szemben Bergson nyomán az intuíciót, az átélést hangsúlyozzák. Ide soroltam Prohászka Ottokárt is. Az intuíció bergsoni meghatározása a *Teremtő fejlődésben*: egybeesés azzal, ami a dolgokban teljesen egyedi, kimondhatatlan. Valamiképpen egy szellemi nász történik. Ha én úgy nézem a festményt (amelyet a takarítónő tárgyként leporol), hogy próbálok a művész, a festő teremtő mozdulatával egybeesni, akkor már újraalkotom magamban azt a képet. De ez minden megismerésénél is így van. Csak úgy ismerem meg igazán a dolgokat, ha ez a belső látás megtörténik. Ez természetesen főleg a személyek megismerésére vonatkozik. Hogyha ezt most alkalmazzuk a hitre is, egy híres francia jezsuitával, Pierre Rousselot-val beszélgettünk: **a hit szeméről**. Egyébként Rousselot, miként a mi Prohászánk, Pacal tanítványa volt, aki azt hangoztatta, hogy a (szeretetet szimbolizáló) szívnek megvannak az érvei, amelyeket az (okoskodó) ész nem ismer. „Jól csak a szívével lát az ember” – mondta a regényíró Saint-Exupéry is *A kis hercegben*. Biztos, hogy ez a szemlélet, ahogy mondtad, befolyást gyakorolt például a szeretetre alapozott keresztény, katolikus morális tanításra, továbbá az istentapasztalatot és a misztikát hangsúlyozó teológiára.

– *Milyen érdekes, hogy nemrég írtál egy nagy tanulmányt a zsidó filozófus, Simone Weil misztikájáról; ő is ebbe a körbe sorolható, ő is foglalkozott a belső megéléssel.*

– Arról is szóltam, hogy halálos ágyán barátnője megkeresztelte. Több műve megjelent magyar fordításban, Pilinszky János kedvelt gondolkodója volt. Pár éve a Vigiliának lefordítottam S. Weil misztikus verseit.

– Igen. Sokat foglalkozott a misztikusokkal, illetve az egzisztencialistákkal. A személyről van szó például „A személyes és a szent” című könyvében. Ő is megtapasztalta a személyes (szenvedő) Krisztus jelenlétét.

– Tehát most már a misztikáról van szó. Szorosan kapcsolódik ez az új szemléletmód, a megújulás a teológiában és az istentapasztalat a lelki életben, meg a misztika. Említettük, hogy a zsidó Bergsonnak az utolsó műve, az *Erkölc és a vallás két forrása*, pont ezzel foglalkozik: a misztikusokat tanulmányozva eljutott a Szeretet-Istenig. Ugyanígy Simone Weil, meg a többi misztikus. H. de Lubac egy misztikáról szóló gyűjtökötethez bevezetőt írt a keresztény misztikáról. Az az érdekes, hogy pályája elején, amikor megbízták azzal, hogy tanítson a Lyoni Katolikus Egyetemen, a buddhizmusról kellett előadást tartania. Két könyve is van a buddhizmusról. Kifejtette, hogy a buddhizmusban és más keleti vallásokban, a hinduizmusban megvan az istenség utáni vágy, ami előrelendíti a szellemet, és a lélek csúcsa szinte megérinti az istenséget. Ez világos Platónnál és Plótinoszánál. De e nagy vallások megrekednek a panteizmusnál, nincs meg náluk a személyes Isten megtapasztalása és hite, ami a lényege a keresztény misztikának. Jézus Krisztusban a láthatatlan Isten megjelenik. Jézus Krisztus arcán felragyog Isten dicsősége. Megjegyzem: egyes kutatók szerint a Rajna-vidéki misztikusoknál, főleg Eckhartnál fölfedezhető egy bizonyos panteizmus.

– *Tisztelt Feri bátyám, munkásságodban, tanulmánygyűjteményeiben, művelődéstörténeti, teológiai vagy az értelemkereső írókról, kétkedő gondolkodókról szóló esszéidben, elemzéseidben úgy látom, hogy te elkötelezted magad a personalista fordulat mellett. Így voltál képes dialógust folytatni mondjuk egy Camus-vel, egy Sartre-ral vagy akár egy Lukács Györggyel. Nyitott voltál megérteni az ő istenkeresésük, istentagadásuk okait. Jól érzékelem ezt?*

– Igen, fontosnak tartottam ezt a pártbeszédet, tekintve a hit és a hitetlenség mai központi kérdését az új evangelizálásban. Ezt tekintem jezsuita hivatásom egyik fő jellemzőjének az intellektuális apostolságon belül.

– *Ez az új teológiához is kapcsolódik.*

– Igen. Mint már idéztem a filozófus Pauler Ákos kijelentését: Az emberi élet és a filozófia története **istenkeresés, mert az értelemkeresés,**

az igazság keresése végső soron: Isten keresése. Ez az értelemkeresés diákkorom óta a fő problémám. Miért a létezés? Miért van egyáltalán valami inkább, mint a semmi? Később rájöttem, hogy olyan gondolatokat fogalmaztam meg, amit Heideggernél találtam meg. Mindig visszatér ez az alapvető kérdés. Miért? És rájöttem arra, hogy nem lehetett olyan pillanat, hogy semmi sem volt, mert akkor most sem lenne semmi. Tehát a létnek van abszolút alapja. Nekem inkább a panteizmus volt a fő problémám. A személyes Isten léte vagy a rossz jelenléte a világban. Dosztojevszkij, Camus is ezeket a kérdéseket feszegette: a szegények, az ártatlanok, a gyerekek szenvedése. Miért van a szenvedés a világban, a rossz a történelemben? Visszatérve Teilhard de Chardinhez: *Az emberi jelenség* című nagy könyve végére még hozzátett egy jegyzetet; abban azt mondta, hogy az emberi kaland, ez az evolúció, semmihez sem hasonlít jobban, mint a keresztúthoz. Mert itt van a szenvedés, és nem tudjuk, nem értjük, hogy miért. Jézus maga sem magyarázta meg a szenvedést, hanem magára vette. Az új teológia szerint a kereszt, a feltámadás adhat megoldást az emberi lét problémájára és a történelem értelmére. „Reményből élünk” – írja Szent Pál a Római levél 8. fejezetében. Meg vagyunk váltva, de még reménységben élünk, várjuk a feltámadást, az új eget és új földet. Az utolsó ítéleten majd kiderül a nagy misztérium, amit még nem értünk, amire nem tudunk választ adni.

KÖLTÉSZET, MŰFORDÍTÁS, „SZAVAK ALKÍMIÁJA”

– *Újabb mozaikhoz – ami nagyon fontos Feri bátyám életében – a költészethez, a versekhez és műfordításokhoz érkeztünk. Mikor kezdted el foglalkozni a költészettel?*

– *Pascal* című versem első strófájával kezdem a válaszom; ezzel visszautalok említett ifjúkori morfondírozásaimra:

*Van úgy, hogy – veled együtt – rémülettel tölt el
a mérhetetlen csillagterek örök csöndje,
hiába szór sziporkát fenn az augusztusi éj!
Csak percnyi villanás az életem:*

*mögöttem és előttem ásít a sötét!
Hogyan kerültem éppen most ide,
miféle ismeretlen véletlen
játszott velem parányi csillagporral?
(...) Az életem-halálom döbbenet, talány!¹⁹*

E versemet első verseskötetemben, az Őszi ámulatban közöltem, amely 1982-ben jelent meg, egy évvel korábban írott verseimet és régebbi műfordításaimat adtam közre. Az Őszi ámulat cím Kosztolányira utal: mottóul az ő *Szeptemberi áhítat* című verséből idéztem pár sort.

*„...a készülődés télre, az ígéret,
s az ámulattól szinte égig érek...
Égbe emel az őszi áhítat
a dajka-nyár
gyümölcessel rakta meg kertem;
szeptemberi szél szelíden szállj,
ne rázd meg boldog fáimat!
Az ámulatban újra mertem
versben mondani magam...”*

Ezek a versek mint a gejzír törtek fel belőlem.

1950-ben, mikor érettségiző diák voltam Pécsen, már verseltem, sok verset írtam. Elküldtük V. Karcsi barátommal a verseinket Harsányi Lajos papköltőnek Győrbe. Ő is, Tűz Tamás is, aki szintén papköltő volt, nagyon jó bírálatokat küldtek. Harsányi az egyik versemre (*Fehér bocin-
kat szoptatom*) azt írta, hogy szívesen vállalná a szerzőségét.

– *Ez nagy dicséret.*

– Ez nagy dicséret volt. De amikor beléptem a jezsuita rendbe, a főnököm, Páter Pálós, akinek annyit köszönhetek, azt mondta: Ne írv verseket, ez nem nekünk, szerzeteseknek való. Említett egy-két jezsuita költőt, akik ki is léptek a rendből. Abba hagytam. Persze foglalkoztam költőkkel meg műfordítással is, de verset nem írtam egészen 1981-ig.

– *Eltelt három évtized.*

– Igen, de közben műfordításokat készítettem. Utána aztán több verseskötetem jelent meg. Pár évvel ezelőtt az Új Ember Kiadó közvettette összegyűjtött verseimet, annak is az Őszi ámulat címet adtam. A „*Jelek az éjszakában*” című, idézett kötetemben például újabb verseket is közöltem, mellette pedig tanulmányokat. Abban olvashattad a hosszú meditációt vagy dialógusomat Pascallal meg Paul Valéryvel, aki bírálta Pascalt. Továbbá e kötetemben írtam Babitsról, akire közvetlenül is hatott Pascal, meg Baudelaire közvetítésével is, amikor a *Romlás virágait* fordította. E tanulmányomról Rába György irodalomtörténész és műfordító elismerően írt nekem.

– És a verseidet, az életműveden belül, hogyan helyeznéd el? Lelki „funkció”, vagy *pedig úgy gondolod, hogy vannak bizonyos dolgok, amiket csak versben lehet kifejezni?*

– Jól látod. ***Igazában az ember legjobban a versekben vall. Azt is mondhatnám, hogy bizonyos szempontból ez is az én jezsuita apostoli működésemhez tartozik, az intellektuális apostolkodáshoz. Ezt teljesítettem teológiai kutatásaimon túlmenően – a médián, a rádión, meg esszéimen, verseimen és műfordításaimon keresztül is.***

Úgy hozta a sors vagy a Gondviselés, hogy én a nyugati filozófiát, irodalmat, teológiát közvetítettem már Leuventől kezdve. Most jövök rá, hogy sokszor itthon ma azokról írnak, akiket, amiket én 30 évvel ezelőtt ismertettem vagy fordítottam le magyar nyelvre. Mindig nagy nyugati gondolkodók és írók között mozogtam Leuvenben, Párizsban, Rómában, azok eszméit közvetítettem hazám felé, 1967–1992 között a Vatikáni Rádióból a vasfüggönyön át. (Megjegyzem: pont most, amikor e kéziratot olvasom, érkezett hozzám a hír, hogy meghalt Sággy Mariann egyháztörténész, aki a velem készített kis interjúkötetnek ezt a címet adta: „*Mindennap hazajöttem*”.)

– *Azokról a magyarokról pedig, akik jártak a Triznya-kocsmába, már az előző beszélgetésünkben szó volt, de mindenképpen az is szellemi érték közvetítés volt. Térjünk vissza, hogy milyen lelki igény hívja életre benned a költészetet, illetve mi az, amit hozzátesz az életművedhez?*

– Mások is fölítették már nekem a kérdést, hogy mit jelent számomra a költészet. Mindig azt válaszolom, hogy itt vannak az én személyes vallomásaim az élet nagy kérdéseiről, és ezt mások is észrevették.

Vallomások kettős fókusz: a halál és a szerelem, és mindaz, ami ezekkel összefügg a létezés nagy misztériumának égisze alatt.

– Nagyon sok misztikus verset is fordítottál. Nézegettem többek között Keresztes Szent János költeményeit vagy akár Simone Weil misztikus verseit, Paul Claudel költeményeit és drámáit, és hosszan folytathatnám...

– Itt is az élet értelméről, a szerelemről/szeretetről és a halálról van szó. Aki értelmet ad a halálnak, értelmet ad az életnek. És az igazi szerelem a legbiztosabb út a Szeretet-Istenhez. Claudelt említetted, őtöle, őróla sokat fordítottam, tanulmányokat írtam. „*Csillag után. Istenkeresés a modern irodalomban*,”²⁰ című könyvemben szerepelnek az istenkereső francia és magyar költők. Mert mindig erről van szó, az élet értelméről. *Szavak alkímiája* című kötetem tartalmazza a francia, olasz és német költők verseit. Válogatott műfordítások. Előzőleg készült *A szavak forrása csend* című könyvem, három költőről írtam és tőlük vannak fordításaim is benne: Valéry, Emmanuel, Claudel.

– *A szerelmi költészetedre visszatérnék, mert talán ez nem megszo-
kott egy paptól. Holott mind a Bibliában, mind a nagy misztikus szentek-
nél megtaláljuk a szerelem témáját.*

– A jezsuita Varillon atya írja az egyik könyvében: Minthogy az Isten maga a Szeretet Szent János szerint, azért a legjobb út az Ő megköze-
lítéséhez az igazi szerelem/szeretet. Aki nem élte át a szerelmet/sze-
retetet, annak hiába beszélünk a Szeretet-Istenről. Teilhard de Chardin mutatta meg, hogy a helyesen szublimált – vagyis személyes szeretetté alakított – szexualitásnak milyen kozmikus szerepe van az egyéni és a világfejlődésben. Az örök nőiről írt poémájában és más esszéiben ezt saját tapasztalata alapján is megvilágította. Erről többször írtam. Végkö-
vetkeztetésemet e versben fogalmaztam meg:

Teilhard-tól tanultam

„Nem elfojtani – szítani kell a szerelmet!”

*Ha a szeretet tüze élénkebben lobog
megemészti a szennyet és a salakot
és szíved egyre tisztább lánggal ég
bár mindig az Erősz táplálja tüzét!*

*Ez a tűz tisztít de sebesre éget
a fájdalomtól születik új éned
a kéjt és kínt egyszerre megéled
Elveszíted s megtalálsz magad:
a tiszta szeretetből új élet fakad
a földtől az égig szökell lángod
s a boldogságot végre megtalálsz!
Fehér izzású földi-égi szerelmem
Alakíts át – teremts újjá engem!”*

– Pázmány Péternek az egyik versét latinról fordítottad le, ez az ima és vers között van műfajilag?

– Nem vers az, hanem krisztológia-traktátusának a bevezetése.

– Azt mondtad, hogy az egy gyönyörű himnusz.

– Én neveztem el himnusznak. Nem vették észre, hogy krisztológiájának bevezetője hasonló egy himnuszhoz.

– *Mai napig fordítasz és újrafordítottad Rilkének a duinói elégiáiból a kilencediket. Valamiért úgy érezted, hogy ennek különleges mondani-valója van számodra?*

– Most újabban írtam egy variációt Rilkéről. Paul Ricœurnek van egy kis könyve, ez már a halállal foglalkozik, és ott is, mint néhány korábbi művében, Rilkére hivatkozik. Korábban említett Őszi ámulat című verseskötetem *Atlantisz* ciklusát is Rilkével vezettem be: Azért vagyunk itt a világon, hogy kimondjuk a kimondhatatlant. Heidegger is Hölderlint idézve azt állítja, hogy a költők alapítják a létet. *„Dichtung ist werthafte Stiftung des Seins.”*

– *Hadd jegyezzem itt meg, hogy kedvenc művem, Heidegger Hölderlin-tanulmánya, amelyben szerepel a következő idézet: „Telve érdelemmel mégis költőien lakozik az ember a földön.” Hölderlin ezzel azt mondja, hogy lehet nekünk intellektuális teljesítményünk, lehet technikai haladásunk vagy sikerünk bármilyen területén az életnek, mégis a valódi ember költőien lakozik a földön. Ezt utána Heidegger nagyon szépen kibontja, hogy a költészetnek mi a jelentősége az ember életében. Úgy gondolom, hogy nálad is ugyanerről van szó, hogy vannak olyan létszférák, amiket csak a költészet tud megérinteni.*

– Pontosan, azt írtam az Őszi ámulat elején, hogy „költők, a létet ti szülititek szóval – ez is heideggeri gondolat. És akkor már ugyanonnan idézzük ars poeticámat: *„Csak azt mondani, mi kimondhatatlan, a költészet nélkül földünk lakhatatlan.”*

– *Azért azt ne felejtjük el, hogy a műveltségközvetítő, fordítói tevékenységedet elismerték Magyarországon. Kaptál, ha jól tudom, a PEN Clubtól írói kitüntetést, illetve a folyóirat-szerkesztői, publikációs, írói tevékenységédért Táncsics-díjat. Korábban pedig Klaniczay Tibor fölvetett a Hungarológiai Társaságba is.*

– A hungarológiai kongresszusokon többször szerepeltem előadásokkal, és ott fölvettek a tagok közé.

– *Magyar Örökség Díjat is kaptál. A legutóbbi kitüntetésed pedig, amelyről szóltunk az előző folyóiratszámban, a Magyar Köztársasági Érdemrend tisztikeresztje.*

Utolsó kis mozaikszem, ami nekem, mint esztétának, összekapcsolódik a műfordítással, költészetteddel, az a memoárok, visszaemlékezések, naplók, lelki naplók sora. Nagyon élvezetesen tudod leírni a találkozásaidat, jellemezni embereket, rögzíteni a gondolataidat. A te lelki naplódnak, visszaemlékezéseidnek van egy íve, el lehetne kezdeni egész korán Rómától napjainkig. „Örömben éltem – köszönöm”, és a „Találkozások – Barátok és mesterek” – ez a két kedvencem. Én látom csak úgy, hogy ezek is összekapcsolódnak vallomásos költészetteddel és a lelki igénnyel?

– A jezsuita évente elvégzi a 8 napos lelkigyakorlatot. Akkor az ember sokat jegyzetel, legalábbis kezdetben, leírja meglátásait, gondolatait. Egy-egy olvasmány, egy találkozás vagy élmény mindig elindít valamit. Vagy naplójegyzet lesz, vagy vers. Most van egy verses naplóm, újabban már főleg négysorosakat írok, bizonyos élményeket tömören rögzítve. Mások is megjegyezték, hogy több könyvemben együtt szerepel tanulmány, vers, naplójegyzet, meditáció.

LELKIPÁSZTORI-PAPI MISSZIÓ, KÉSZÜLŐ MŰVEK

– Az intellektuális apostolkodás mellett igazi papi munkát keveset végeztem. Már római rádiós munkám mellett előadásokat tartottam Eu-

Szabó
Ferenc SJ
aranymiséje,
Bábel Balázs
érsekkal,
Budapesten.
2012.
augusztus
6-án

rópa-szerte, lelkigyakorlatokat is adtam, 1977 elején másfél hónapig Kanadában is. Magyarországon is főként előadásaim voltak. Újabban pár éve járok a Zugligetbe, a Szent Család-templomba, ahol vasárnaponként misét mondok. Néha van keresztelő vagy esketés. Négy éve a *Vinculum caritatis* nevű papi csoportnak vagyok a lelkésze. Azt egy jezsuita, Gausz-Palánkai Tibor alapította. Világi intézmény lett, évente tartok nekik lelkigyakorlatot és havonta egy találkozón elmélkedést. Az írói munka még most is eléggé leköt. Most készült el egy tanulmánykötetem: *Világító emberek, időszerű művek*.

– *Folyamatosan dolgozol, atyám, az elmúlt egy évtől intenzívebb a kapcsolatunk, azóta küldtél nekem legalább négy olyan, nagy horderejű tanulmányt, a misztikától a történelemszemléleten át a halálig, amelyek nem jelentek még meg. Említetted, hogy most a napokban adják ki tanulmánykötetedet „Világító emberek” címmel.*

– Itt régebbi és újabb tanulmányokat teszek közzé. A Prohászka-monográfia megvan, de azért az nem kerül mindenki kezébe. Ráadásul most fölvetődtek újabb témák éppen a Luther-évvel kapcsolatban: Páz-

mányról is vannak új tanulmányok. Mindszenty bíboros, a „fehér vértanú” boldoggá avatása is, úgy látszik, egyenesbe jön. Több tanulmányt és könyvkritikát írtam – főleg az *Ostpolitik* kapcsán –, hogy teljes képet kapjunk életművéről. Egy-egy nagyobb tanulmányt írtam két pápánkról, XVI. Benedekről és Ferenc pápáról, hogy helyrebillentsek bizonyos szélsőséges és hamis nézeteket, melyeket főleg a média szellőztet. Továbbá szerepelnek a kötetben tanulmányok a vallások teológiájáról, az Eucharisziáról ökumenikus szempontból. Lezárom a Teilhard de Chardin Krisztus-központú víziójával, mert szerintem egyedül keresztény hitünk adhat reménységet a válságos mai kor emberének.

Teilhard de Chardin a „mindig nagyobb Krisztus” prófétája volt: tudományos munkásságával és világnézeti írásaival azért fáradozott, hogy a feltámadt Krisztus növekedjék – Lelkével – misztikus testében, az Egyházban. A szeretet civilizációját építjük – az igazságosabb és testvéribb világot. Humanizáljuk a fejlődésben levő világot, és így emberi erőfeszítésünkkel előkészítjük a nagy ostyát az átváltoztatásra. Az átistenítést (divinizációt) a teremtő Lélek viszi véghez, ha a hívő lelkek kitárulnak, a felülről kapott szeretetnek (vö. Róm 5,5);

XVI. Benedek pápa Teilhard de Chardinnek e meglátására, misztikus elmélkedésére hivatkozott 2009. július 27-én az aostai székesegyházban mondott homíliájában: „*Ez Teilhard de Chardin nagy víziója: végül majd igazi egyetemes liturgiánk lesz, amikor a világmindenség átalakul élő ostyává.*”

JEGYZETEK

- 1** Lásd: Arc és Álarc 2. évf. 1–2. szám, 2018. Tavasz–Nyár 231–268.
- 2** A Távtatok célkitűzése, profilja, működése (1991–2010) In: <http://www.tavlatok.hu/net/tortenet.htm> (Letöltés ideje: 2018. 09. 15.)
- 3** A KÉSZ debreceni szervezetének megalapítója, a Katolikus Lexikon számos szócikkének szerzője, a Távtatok szerkesztőbizottságának tagja.
- 4** Jezsuita folyóiratok: A Távtatok múltja és jövője. In: http://www.tavlatok.hu/87/tavlatok87.htm#87e_szamunk (Letöltés ideje: 2018. 09. 19.)
- 5** Molnár Antal – Szabó Ferenc SJ: Bangha Béla emlékezete (Távtatok, Budapest, 2010)
- 6** Nemeshegyi Péter SJ (1923. 01. 27. –) jezsuita szerzetes, államtudományi és teológiai doktor, egyetemi tanár, a Távtatok jezsuita folyóirat főmunkatársa.
- 7** Repertórium 1–50. szám, elérhető: <http://www.tavlatok.hu/zrepert1-50.htm>, 51–88. szám http://www.tavlatok.hu/zrepert_51-88.htm (Letöltés ideje: 2018. 09. 15.)
- 8** Paul Ricoeur (1913–2005) francia filozófus. Pszichoanalízissel, strukturálizmussal, filozófiai és teológiai hermeneutikával is foglalkozott. Történetfilozófiai műveiben az elsők között volt, aki a történettudományt összefüggésbe hozta az emlékezés kultúrájával.
- 9** Lásd többek között: Szabó Ferenc SJ: Istenkeresők és megtérők. A XX. század konvertitái. (Szent Gellért Kiadó, 2014)
- 10** Elhangzott a Párbeszéd Házában 2012. április 18-án rendezett *Krisztus és Egyháza Pázmány Péter életművében* könyvbemutatóján
- 11** Belon Gellért (1911–1987): magyar római katolikus pap, a hittudományok doktora. Püspökké szentelése után 23 éven át várnia kellett, mire a magyar állam ehhez a hozzájárulását adta. Magyarország pártállami korszakának egyik legkiemelkedőbb egyházi személyisége.
- 12** Dienes (Geiger) Valéria (1879–1978): író, táncpedagógus, filozófus, matematikus, az első magyar női egyetemi tanár.
- 13** Dienes Valéria önmagáról. (Agapé, Szeged 2001) Az alábbi levéldízet ebből a kötetből való: 249–250. p.
- 14** *Száz év után – Esméletcsere*. Bergson eszméinek hatása a XX. század spirituális megújulására. Magyarország felé közvetítő: Dienes Valéria. Tudományos konferencia 2011. május 25-én Budapesten (JTMR-Távtatok, 2011)
- 15** Szabó Ferenc SJ: ELTE – Esméletcsere. Előadás Bergson – Dienes Valéria – Teilhard de Chardin szellemi/lelki kapcsolódása. Elhangzott 2018. április 12-én.
- 16** Szabó Ferenc SJ: ELTE – Esméletcsere. Előadás Bergson – Dienes Valéria – Teilhard de Chardin szellemi/lelki kapcsolódása. Elhangzott 2018. április 12-én.
- 17** Szabó Ferenc SJ: Krisztus fénye. Bevezetés Henri de Lubac életművébe. (Jezsuita Kiadó, Budapest, 2014) 504. p.
- 18** Szabó Ferenc SJ: Henri de Lubac az Egyházzól. (Róma, 1972) Az életmű bemutatása, válogatás Henri de Lubac Egyházzól szóló írásából.
- 19** Szabó Ferenc: Jelek az éjszakában. (Róma, 1983) 17. p.
- 20** Szabó Ferenc: „Csillag után” Istenkeresés a modern irodalomban. (Távtatok, Budapest, 1995)

SZÁMUNK SZERZŐI

Bognár Gergely, a Nemzeti Közszerológati Egyetem Nemzetközi Közszerológati Kapcsolatok Biztonsági Tanulmányok szakirány végzett hallgatója.

Csáki Réka, a Nemzeti Közszerológati Egyetem végzett hallgatója.

Cserényi-Zsitnyányi Ildikó történész, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára tudományos kutatója.

Goktug Sonmez, az ankarai Közel-Keleti Stratégiai Tanulmányok Központjának (ORSAM) Biztonságkutatási igazgatója és a konyai Necmettin Erbakan Egyetem Politikatudományi és Közigazgatási Tanszékének oktatója.

Hankiss Ágnes, a Hamvas Intézet igazgatója, a Nemzeti Közszerológati Egyetem címzetes docense, a Nemzetbiztonsági Intézet Terror-elhárítási Tanszékének oktatója.

Henger Norbert nemzetbiztonsági szakértő, az Nemzeti Közszerológati Egyetem doktorandusza.

Molnár Márton teológus, esztéta, kulturális menedzser, a Hamvas Intézet főmunkatársa.

Németh Márton információbiztonsági szakértő.

Orbán-Schwarzkopf Balázs történész-levéltáros, az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának munkatársa.

Pál István történész-politológus, egyetemi adjunktus, ELTE BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Tanszék.

Takács Gergely információbiztonsági szakértő.

Taller János teológus, kulturális menedzser, a Hamvas Intézet főmunkatársa.

Wagner Péter politológus, a Károli Gáspár Református Egyetem adjunktusa és a Külügyi és Külgazdasági Intézet vezető munkatársa.

Az Arc és Álarc folyóirat az alábbi könyvesboltokban vásárolható meg:

ANIMA - MAMMUT

II. kerület, Lövőház utca 2-6.

Földszint 13-15.

Telefon: 06-70-370-8760

ANIMA - SZÉLL KÁLMÁN TÉR

II. kerület, Széll Kálmán tér, Támfal épület 5.

(A 61-es villamos megállójával szemben)

Telefon: 70-370-8759

ANIMA - MOM PARK

XII. kerület, Alkotás utca 53.

Földszint (Telekossal szemben)

Telefon: 06-70-370-8761

ANIMA - FERENCIEK KÖNYVESBOLT

V. kerület, Kossuth Lajos u. 1. (bent az udvarban)

Telefon: 06-70-370-8768

ÍRÓK BOLTJA

1061 Budapest, Andrássy út 45.

Telefon: +36 1 322 1645

Fax: +36 1 461 0702

E-mail: irokboltja@irokboltja.hu

Little Litea - Budai Krónika Könyvesbolt

1014 Budapest, Hess András tér 3.

Telefon: +36 1 375 69 87

3500 FT

2018

